

ZAKLJUČNO POROČILO
O REZULTATIH OPRAVLJENEGA RAZISKOVALNEGA DELA
NA PROJEKTU V OKVIRU CILJNEGA RAZISKOVALNEGA
PROGRAMA (CRP) »KONKURENČNOST SLOVENIJE 2006 – 2013«

REPUBLICA SLOVENIJA
 NOSILEC JAVNEGA POOBLASTILA
 AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST
 REPUBLIKE SLOVENIJE, LJUBLJANA

I. Predstavitev osnovnih podatkov raziskovalnega projekta

1. Naziv težišča v okviru CRP:

5. Povezovanje ukrepov za doseganje trajnostnega razvoja

Projeto: 30-09-2008	Sig. z:
Číslo zadave	Pril.:
63113-290/2006	Vrednost:

2. Šifra projekta:

V5-0298

3. Naslov projekta:

»Trajnostni razvoj varovanih območij - celostni pristop in aktivna vloga države; trajnostno gospodarjenje v varovanih območjih z vidika doseganja skladnejšega regionalnega razvoja«

3. Naslov projekta

3.1. Naslov projekta v slovenskem jeziku:

»Trajnostni razvoj varovanih območij - celostni pristop in aktivna vloga države; trajnostno gospodarjenje v varovanih območjih z vidika doseganja skladnejšega regionalnega razvoja«

3.2. Naslov projekta v angleškem jeziku:

»Sustainable development of protected areas – an integral approach and active role of the state; sustainable economy in protected areas from the viewpoint of the achievement of more balanced regional development«

4. Ključne besede projekta

4.1. Ključne besede projekta v slovenskem jeziku:

trajnostni razvoj, zavarovana območja, regionalni viri, trajnostno gospodarjenje, okoljski potencial, kulturni potencial, socialni potencial, človeški viri, ekonomsko vrednotenje, razvojno aktiviranje, financiranje zavarovanih območij, smernice za upravljanje, skladen regionalni razvoj, pokrajinska tipologija, Triglavski narodni park, Krajinski park Goričko, Krajinski park Logarska dolina, Notranjsko-kraška regija – ekoregija, Slovenija

4.2. Ključne besede projekta v angleškem jeziku:

sustainable development, protected areas, regional resources, sustainable management, environmental potentials, cultural potentials, social potentials, human resources, economic evaluation, development activation, financing of protected areas, management guidelines,

balanced regional development, regional typology, Triglav National Park, Landscape Park Goričko, Landscape Park Logarska dolina, Notranjsko-kraška region – ecoregion, Slovenia

5. Naziv nosilne raziskovalne organizacije:

Univerza v Ljubljani

Kongresni trg 12

1000 Ljubljana

5.1. Seznam sodelujočih raziskovalnih organizacij (RO):

Univerza v Ljubljani – Biotehniška fakulteta

Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana

Univerza v Novi Gorici - Laboratorij za raziskave v okolju

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za arheologijo

6. Sofinancer/sofinancerji:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS

Ministrstvo za okolje in prostor

Služba vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiko

7. Šifra ter ime in priimek vodje projekta:

03912

dr. Dušan Plut

Datum: 26. 9. 2008

Podpis vodje projekta:

red. prof. dr. Dušan Plut

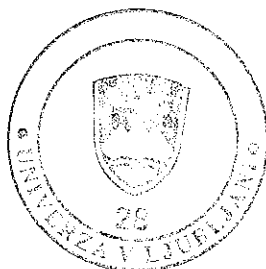
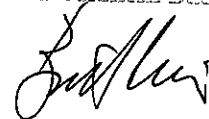

Podpis in žig izvajalca:

red. prof. dr. Andreja Kocijančič
rektorica

po pooblastitvi

red. prof. dr. Volodimir Dauth, dužnik

II. Vsebinska struktura zaključnega poročila o rezultatih raziskovalnega projekta v okviru CRP

1. Cilji projekta:

1.1. Ali so bili cilji projekta doseženi?

- a) v celoti
 b) delno
 c) ne

Če b) in c), je potrebna utemeljitev.

-

1.2. Ali so se cilji projekta med raziskavo spremenili?

- a) da
 b) ne

Če so se, je potrebna utemeljitev:

-

2. Vsebinsko poročilo o realizaciji predloženega programa dela¹:

Celotno vsebinsko poročilo je priloženo obrazcu kot priloga v vezani obliki. Gre za končno sintezno predstavitev dela na projektu, kjer so vključeni pomembnejši rezultati dela vseh sodelujočih partnerskih inštitucij:

- Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta (odgovorna inštitucija izvajalka projekta)
- Inštitut za ekonomska raziskovanja (odgovorna inštitucija soizvajalka projekta)
- Univerza v Novi Gorici (odgovorna inštitucija soizvajalka projekta)
- Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za arheologijo (odgovorna inštitucija soizvajalka projekta)
- Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta (odgovorna inštitucija soizvajalka projekta)

Samostojna vsebinsko zaključena poročila posameznih projektnih partnerjev so bila posredovana naročniku kot priloge že v faznih poročilih.

Z oddajo vsebinskega končnega poročila vsem sofinancerjem (Ministrstvo za okolje in prostor, Služba Vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalno politiko, Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije) tudi izpolnjujemo svoje obveznosti.

V skladu s prijavo in ustnim dogovorom s sofinancerjem (SVLR, MOP) pa bomo v novembru izvedli še simpozij/okroglo mizo, kjer bomo javnosti predstavili rezultate dela na projektu.

¹ Potrebno je napisati vsebinsko raziskovalno poročilo, kjer mora biti na kratko predstavljen program dela z raziskovalno hipotezo in metodološko-teoretičen opis raziskovanja pri njenem preverjanju ali zavračanju vključno s pridobljenimi rezultati projekta.

3. Izkoriščanje dobljenih rezultatov:

3.1. Kakšen je potencialni pomen² rezultatov vašega raziskovalnega projekta za:

- a) odkritje novih znanstvenih spoznanj;
- b) izpopolnitev oziroma razširitev metodološkega instrumentarija;
- c) razvoj svojega temeljnega raziskovanja;
- d) razvoj drugih temeljnih znanosti;
- e) razvoj novih tehnologij in drugih razvojnih raziskav.

3.2. Označite s katerimi družbeno-ekonomskimi cilji (po metodologiji OECD-ja) sovpadajo rezultati vašega raziskovalnega projekta:

- a) razvoj kmetijstva, gozdarstva in ribolova - Vključuje RR, ki je v osnovi namenjen razvoju in podpori teh dejavnosti;
- b) pospeševanje industrijskega razvoja - vključuje RR, ki v osnovi podpira razvoj industrije, vključno s proizvodnjo, gradbeništvom, prodajo na debelo in drobno, restavracijami in hoteli, bančništvom, zavarovalnicami in drugimi gospodarskimi dejavnostmi;
- c) proizvodnja in racionalna izraba energije - vključuje RR-dejavnosti, ki so v funkciji dobave, proizvodnje, hranjenja in distribucije vseh oblik energije. V to skupino je treba vključiti tudi RR vodnih virov in nuklearne energije;
- d) razvoj infrastrukture - Ta skupina vključuje dve podskupini:
 - transport in telekomunikacije - Vključen je RR, ki je usmerjen v izboljšavo in povečanje varnosti prometnih sistemov, vključno z varnostjo v prometu;
 - prostorsko planiranje mest in podeželja - Vključen je RR, ki se nanaša na skupno načrtovanje mest in podeželja, boljše pogoje bivanja in izboljšave v okolju;
- e) nadzor in skrb za okolje - Vključuje RR, ki je usmerjen v ohranjanje fizičnega okolja. Zajema onesnaževanje zraka, voda, zemlje in spodnjih slojev, onesnaženje zaradi hrupa, odlaganja trdnih odpadkov in sevanja. Razdeljen je v dve skupini:
- f) zdravstveno varstvo (z izjemo onesnaževanja) - Vključuje RR - programe, ki so usmerjeni v varstvo in izboljšanje človekovega zdravja;
- g) družbeni razvoj in storitve - Vključuje RR, ki se nanaša na družbene in kulturne probleme;
- h) splošni napredek znanja - Ta skupina zajema RR, ki prispeva k splošnemu napredku znanja in ga ne moremo pripisati določenim ciljem;
- i) obramba - Vključuje RR, ki se v osnovi izvaja v vojaške namene, ne glede na njegovo vsebino, ali na možnost posredne civilne uporabe. Vključuje tudi varstvo (obrambo) pred naravnimi nesrečami.

² Označite lahko več odgovorov.

3.3. Kateri so **neposredni rezultati** vašega raziskovalnega projekta glede na zgoraj označen potencialni pomen in razvojne cilje?

Neposredni rezultati projekta:

1. Teoretično-metodološki:

- opredeljeni razvojni potenciali območij varovanja,
- pokrajinska tipologija obstoječih zavarovanih območij,
- ekonomski vidik vrednotenja zavarovanih območij,
- izdelani modeli načrtovanja, financiranja, vrednotenja,
- izvedena analiza tujih dobrih praks.

2. Opravljena detajlna analiza izbranih primerov obstoječih zavarovanih območij v Sloveniji (Triglavski narodni park, Krajinski park Logarska dolina in Krajinski park Goričko):

- opredelitev in analiza razvojnih potencialov vključno z analizo stanja človeških virov
- obsežna terenska raziskava (anketiranje, intervjuji), ki je obsegala;
 - oceno vrednosti zavarovanih območij,
 - percepcijo razvojnih potencialov,
 - oceno razvojnih problemov in potreb po izboljšanju,
 - razumevanje in odnos do obstoječega režima varovanja,
 - ocene obstoja potrebe po vrednotenju območij,
 - pregled in vidiki obstoječega upravljanja.

3. Na primeru **Krajinskega parka Golte** izvedena analiza in vrednotenje stanja **socialnega kapitala** ter na podlagi dobljenih rezultatov oblikovan enostaven model spodbujanja razvoja socialnega kapitala.

4. Za območje sedmih občin **Notranjsko-kraške regije** (kot potencialne ekoregije) izvedena analiza razvojnih potencialov ter njihova analiza za bodoče oblikovanje **ekoregije**.

5. **Ločene vsebinske raziskave** (vezane na posamezne partnerske raziskovalne inštitucije);

- možnosti razvoja in aktiviranja kulturne dediščine kot potenciala zavarovanih območij (ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo),
- vidiki rabe obnovljivih virov na zavarovanih območjih na primeru Notranjsko-kraške regije (UNG),
- vrednotenje kvalitetnih delov prostora na primeru pivškega območja (UL BF).

Neposredni rezultati se odražajo še v:

- številu objav, ki odražajo nove metodološke pristope pri preučevanju sonaravnega razvoja, v katerega smo skozi delo na projektni nalogi smiselno vključili (za)varovana območja,
- razvoju temeljnega raziskovanja na področju varstva okolja, pokrajinske ekologije, in regionalnega planiranja,
- področju splošnega izobraževanja in opredelitvi njegovega pomena pri zavedanju vrednosti (za)varovanih območij,
- povezovanju strok pri preučevanju tematike (za)varovanih območij.

3.4. Kakšni so lahko **dolgoročni rezultati** vašega raziskovalnega projekta glede na zgoraj označen potencialni pomen in razvojne cilje?

Dolgoročne rezultate projekta lahko strnemo v naslednje točke:

- razvojno aktiviranje (za)varovanih območij bo imelo konkreten vpliv na **skladnejši regionalni razvoj Slovenije**, k čemur bodo pripomogla priporočila za ustanavljanje in upravljanje ter možnosti financiranja kot enega od bistvenih rezultatov raziskovalnega projekta,
- **sodelovanje različnih strok in raziskovalnih inštitucij tudi v prihodnje** – izkazalo se je kot potrebno, da različne stroke (in inštitucije) sodelujejo pri podobnih projektih, saj je določena tematika tako preučena z različnimi metodološkimi pristopi in obravnavana z različnih vidikov, kar lahko pozitivno pripomore h končnim rezultatom in njihovi neposredni in posredni učinkovitosti,
- izpostavljen **pomen (za)varovanih območij** ter vplivanje na vključitev vsebin v učne načrte osnovnošolskega in srednješolskega izobraževanja bo imelo posledično najširši učinek na bodoče generacije, njihovo razumevanje in delovanje v prostoru.

3.5. Kje obstaja verjetnost, da bodo vaša znanstvena spoznanja deležna zaznavnega odziva?

- a) v domačih znanstvenih krogih;
- b) v mednarodnih znanstvenih krogih;
- c) pri domačih uporabnikih;
- d) pri mednarodnih uporabnikih.

3.6. Kdo (poleg sofinancerjev) že izraža interes po vaših spoznanjih oziroma rezultatih?

Zaradi kompleksne in široke vsebine pričujočega raziskovalnega projekta, ki je bil v pomembnem segmentu usmerjen tudi na terenske raziskave izbranih zavarovanih območij v Sloveniji, je interes po rezultatih raziskave izkazan s strani:

- Aktualnih upravljavcev zavarovanih območij
- Občin, ki so v zavarovanih območjih
- Regionalnih razvojnih agencij
- Šol oziroma snovalcev novih šolskih učnih načrtov; predvsem je zanimiva kompleksna in povsem nova vsebina projekta, ki predstavlja drugačna in do sedaj povsem prezrta vsebinska polja, katera bi šole (tako osnovne kot tudi srednje) želele (in morale) vključiti v svoje učne načrte. Povabljeni smo bili k sodelovanju pri pripravi novih učnih načrtov, pa tudi kot svetovalci in izvajalci izobraževanj za učitelje.
- Tuje raziskovalne in izobraževalne inštitucije (univerze, inštituti; predvsem s področja geografije, regionalnega planiranja, varstva okolja)

3.7. Število diplomantov, magistrstrov in doktorjev, ki so zaključili študij z vključenostjo v raziskovalni projekt?

V delo na raziskovalnem projektu smo vključili tudi študente, ki so pod mentorskim vodstvom članov projektne skupine pripravili tematske diplomske naloge. V času trajanja projekta je 11 študentov zaključilo študij s tematskega področja projekta in svojo neposredno oz. posredno vključenost v projekt.

Diplomska dela:

- GREGORC, Petra. **Potenciali in omejitve za turizem v zavarovanem območju narave - krajinskem parku Golte** : *diplomsko delo*. Ljubljana: [P. Gregorc], 2006. 128 f., ilustr. http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_200607_petra_gregorc.pdf. [COBISS.SI-ID 32290914]
- GRAMC, Uroš. **Regionalni pomen Krajinskega parka Šturmovci** : *diplomsko delo*. Ljubljana: [U. Gramc], 2007. 94 f., ilustr. http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_200707_uros_gramc.pdf. [COBISS.SI-ID 34667874]
- MARAŽ, Darinka. **Poskus analize turistične nosilne zmogljivosti na primeru občine Bohinj** : *diplomsko delo*. Ljubljana: [D. Maraž], 2007. 129 f., ilustr. http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_200705_darinka_maraz.pdf. [COBISS.SI-ID 34432610]
- ŽALIK, Anita. **Primerjava delovanja Krajinskega parka Goričko in Kozjanskega regijskega parka** : *diplomsko delo*. Ljubljana: [A. Žalik], 2008. 84 f., ilustr. http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_200807_anita_zalik.pdf. [COBISS.SI-ID 37047394]
- MARKIČ, Gašper. **Možnosti nadaljnega razvoja turizma na Bledu** : *diplomsko delo*. Ljubljana: [G. Markič], 2008. 87 f., ilustr. http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_200803_gasper_markic.pdf. [COBISS.SI-ID 36258914]
- ZAKRAJŠEK, Mojca. **Razvoj turizma v Bohinjski Bistrici** : *diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Zakrajšek], 2008. 129 f., ilustr. http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_200805_mojca_zakrajsek.pdf. [COBISS.SI-ID 36738914]
- GAMS, Staša. **Vloga kulturne dediščine pri razvoju turizma v občinah Bovec in Kobarid** : *diplomsko delo*. Ljubljana: [S. Gams], 2008. 100 f., [7] pril., ilustr. http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_200807_stasa_gams.pdf. [COBISS.SI-ID 37055330]
- FINŽGAR, Polona. **Primerjalna analiza načrtov upravljanja v naravnih rezervatih : (na primeru Škocjanskega zatoka in Montrose Basina)** : *diplomsko delo*. Ljubljana: [P. Finžgar], 2006. 72 f., ilustr. http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_200601_polona_finzgar.pdf. [COBISS.SI-ID 31150690]
- PREMELČ, Marko. **Strokovna podlaga predlaganega krajinskega parka Ljubljansko barje** : *diplomsko delo*. Ljubljana: [M. Premelč], 2006. 71 f., ilustr. http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_200601_marko_premelc.pdf. [COBISS.SI-ID 31149922]
- POLAJNAR, Katarina. **Odnosi prebivalcev do ramsarskih lokalitet** : *diplomsko delo*. Ljubljana: [K. Polajnar], 2007. 75 f., ilustr. http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_200705_katarina_polajnar.pdf. [COBISS.SI-ID 34443874]
- DOLINŠEK, Saša. **Čezmejno sodelovanje zavarovanih območij : (primera Slovenija-Italija ter Finska-Rusija)** : *diplomsko delo*. Ljubljana: [S. Dolinšek], 2008. 78 f., ilustr. http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_200805_sasa_dolinsek.pdf. [COBISS.SI-ID 36790626]

Magistrsko delo:

Gabrovšek, Irma. **Predstavitev zavarovanih območij v Sloveniji z vidika geografskega izobraževanja** : *magistrsko delo*. Ljubljana: [I. Gabrovšek], 2006. 264 f., [7] pril., ilustr. http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/mag_200607_irma_gabrovsek.pdf. [COBISS.SI-ID 32163170]

Doktorsko delo:

V okviru projekta je potekala tudi priprava doktorske disertacije sodelavke na projektu Irene Mrak z naslovom **Sonaravni razvoj turizma in rekreacije v visokogorju**, ki je v zaključni fazi in bo zaključena do konca leta 2008.

Terensko delo študentov:

Del terenskega dela (anketiranje) je potekalo v okviru raziskovalnih projektov študentov 3. in 4. letnika geografije (**študijska usmeritev Varstvo geografskega okolje**), ki smo jih na ta način vključili v delo na projektu.

4. Sodelovanje s tujimi partnerji:

4.1. Navedite število in obliko formalnega raziskovalnega sodelovanja s tujimi raziskovalnimi inštitucijami.

Projektno in predvsem raziskovalno člani projektne skupine sodelujemo s številnimi tujimi raziskovalnimi inštitucijami. Raziskave s širšega področja razvoja varovanih območij in možnosti udejanjanja trajnostnega regionalnega razvoja so nove, predstavljajo pa razvojni izziv in cilj tudi drugim evropskim državam.

1. Obstoječe meduniverzitetno sodelovanje z **Univerzo v Gradcu in Univerzo v Olomoucu** smo tako v kontekstu našega projekta raziskovalno usmerili v analizo in preizkus različnih metod in pristopov v raziskovanju različnih zavarovanih območij v Avstriji, Češki Republiki in Sloveniji (prijavili in pridobili trilateralni mednarodni projekt) v letih 2006 - 2007. Projektno mednarodno sodelovanje treh univerz (Univerza v Ljubljani, University of Graz, Palacký University) se je zaključilo z objavo **monografske publikacije Sustainable environmental research: promoting international cooperation and mutual assistance in natural parks**, ki je izšlo na Češkem (Olomouc). V okviru projekta je potekalo tudi terensko delo v vseh treh državah partnericah.
2. Raziskave v slovenskem visokogorju smo v letu 2007 začeli izvajati s francoskim inštitutom **CEREGE iz Aix-en-Provence**. Osredotočili smo se na datacijo zgodovinskih podorov, pri čemer smo za prvo območje izbrali podor v Velikem vrhu (Košuta, Karavanke), v prihodnjih letih pa bomo nadaljevali s preučevanjem podorov v ostalih visokogorskih območjih Slovenije.
3. Raziskovalno in pedagoško sodelujemo tudi z **Univerzo v Ostravi**, kjer trenutno poteka bilateralni projekt **Ekološko kmetijstvo kot razvojni potencial za podeželje**, ki se osredotoča na primerjavo stanja in razvoja ekološkega kmetijstva v Sloveniji in na Češkem, pri čemer je eden od glavnih ciljev raziskave ugotoviti priložnosti za tovrstno kmetovanje v zavarovanih območjih.

Sodelujemo tudi z **Univerzo v Zadru** (FF, Oddelek za geografijo), na kateri naši raziskovalci občasno izvajajo vabljena predavanja, s študenti pa smo v preteklih letih izvajali terensko delo na območju Nacionalnega parka Paklenica in Parka prirode Telaščica ob sodelovanju hrvaških kolegov.

4.2. Kakšni so rezultati tovrstnega sodelovanja?

Ad1. Skupno terensko delo, mednarodna znanstvena monografska publikacija »**Sustainable environmental research : promoting international cooperation and mutual assistance in natural parks**«, katere avtorji in souredniki smo bili tudi člani projektne skupine.

Ad2. Skupno terensko delo na območju Velika vrha (Košuta, Karavanke) v letu 2007 in 2008 ter prvi rezultati datiranj so bili predstavljeni na konferenci na Dunaju (European Geosciences Union, General Assembly 2008, Vienna, Austria, 13 – 18 April 2008 (Merchel, S.; Alfimov, V.; Benedetti, L.; Bourlès, D.; Braucher, R.; Mrak, I.; Reitner, J. M.: **The potential of historic rockfalls as CRONUS-EU calibration sites: Chlorine-36 data from the Alps**), v Sloveniji pa bodo prvič predstavljeni na konferenci **1. Trienalni posvet - Naravne nesreče v Sloveniji**, ki bo, 11.12.2008 v Izobraževalnem centru za zaščito in reševanje RS na Igu.

Ad3. V začetku leta 2008 smo s prijavo kandidirali na razpis treh mednarodnih **bilateralnih projektov**, saj želimo obstoječe sodelovanje nadgraditi predvsem z

aplikativnimi raziskavami skupaj z inštitucijami partnericami, s katerimi formalno do sedaj še nismo uspeli vzpostaviti sodelovanja. Tako smo prijaviili naslednje vsebine projektov:

- **Protected areas of Dinaric Karst Region in Croatia and Slovenia** (Partnerji UL, Filozofska fakulteta, Slovenija in Sveučilište u Zadru, Hrvaška)
- **Methodology for datation of geomorphic forms and processes and the geodiversity evaluation in the Alps** (Partnerji UL, Filozofska fakulteta, Slovenija in CEREGE – CNRS UMR, Francija)
- **Multidisciplinary research in high mountain protected areas of the Alps (Slovenia) and the Andes (Argentina)** (Partnerji UL, Filozofska fakulteta, Slovenija in CONICET – Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Tecnológicas- IANIGLA – Instituto Argentino de Nivologia, Glaciología y Ciencias Ambientales, Argentina)

Ad4. FF, Oddelek za geografijo je tudi partner pri projektu (7. okvirni program) DERREG - »Developing Europe`s Rural Regions in the Era of Globalization: An Interpretative Model for Better Anticipating and Responding to Challenges for Regional Development in an Evolving International Context«. Projekt se uradno začne izvajati 1. 1. 2009. Naš interes je predlagane vsebine v okviru projekta realizirati in nadgraditi dosedanje delo. Mednarodni projekt bo ponujal izvrstne možnosti tako pri razvoju novih teoretično-metodoloških pristopov kot primerjav med 8 državami članicami pri projektu.

5. Bibliografski rezultati³ :

Za vodjo projekta in ostale raziskovalce v projektni skupini priložite bibliografske izpise za obdobje zadnjih treh let iz COBISS-a) oz. za medicinske vede iz Inštituta za biomedicinsko informatiko. Na bibliografskih izpisih označite tista dela, ki so nastala v okviru pričujočega projekta.

Glej Prilogo 1. Bibliografski rezultati vodje projekta in članov projektne skupine v obdobju 2006 do 2008

6. Druge reference⁴ vodje projekta in ostalih raziskovalcev, ki izhajajo iz raziskovalnega projekta:

Drugi raziskovalni rezultati in predstavitve delnih rezultatov raziskovalnega projekta v javnosti:

- Projektni partner Univerza v Novi Gorici je sodeloval kot aktivni udeleženec na dveh delavnicah znotraj delovne skupine ter interesne skupine COVEVO. Kot partner sodelujejo pri izdelavi projektne naloge za postavitev Centra za obnovljive vire energije in varovanje okolja (NKR), ki naj bi bil nosilni projekt Eko regije. Namen omenjenih delavnic je opredeliti optimalni model upravljanja centra, ter jasno opredeliti področja vodenja, vrednotenja, nadzora ter financiranja. Februar 2007.
- Dušan Plut, UL FF, vodja projektne skupine. Aktivno sodelovanje na posvetu Direktorata za okolje EU »Prioritete raziskovanja trajnostnega razvoja v prihodnji

³ Bibliografijo raziskovalcev si lahko natisnete sami iz spletne strani:<http://www.izum.si/>

⁴ Navedite tudi druge raziskovalne rezultate iz obdobja financiranja vašega projekta, ki niso zajeti v bibliografske izpise, zlasti pa tiste, ki se nanašajo na prenos znanja in tehnologije. Navedite tudi podatke o vseh javnih in drugih predstavitev projekta in njegovih rezultatov vključno s predstavitvami, ki so bile organizirane izključno za naročnika/naročnike projekta.

- finančni perspektivi EU« s prispevkom »Researching of sustainable development in Slovenia«. Bruselj, junij 2007.
- Člani raziskovalne skupine UL FF, IER in študenti UL, FF, Oddelek za geografijo (3. in 4. letnik, usmeritveni predmet Varstvo geografskega okolja). Predstavitev rezultatov terenskega dela na izbranih sondnih zavarovanih območji za naročnika. Junij 2007.
 - Člani raziskovalne skupine UL FF, ter študenti geografije (4. letnik usmeritveni predmet Varstvo geografskega okolja) v Postojni (skupina, ki opravila terensko delo in ekspertizo na območju predvidene Notranjsko-kraške eko regije) z naslovom »Človekove dejavnosti v luči sonaravnega razvoja Notranjsko-kraške eko regije. Junij 2007.
 - Lampič Barbara, Mrak Irena; sodelavki pri projektu UL, FF. Prispevek na simpoziju. Zavarovana območja kot vrednota prostora; predstavljeno na 15. Ilesičevih dnevih (Organizira Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo), ki predstavljajo osrednji izobraževalni seminar za učitelje geografije osnovnih in srednjih šol. September 2007.
 - Lampič Barbara, sodelavka pri projektu UL, FF. Sodelovanje na delavnici usposabljanja Programskih učiteljskih zborov za nov izobraževalni program Naravovarstveni tehnik v okviru seminarja Izobraževanje za uvajanje novih programov - vsebinska predstavitev programa za predmet Varstvo naravnih vrednot. Biotehniški center Naklo, april 2008.
 - Lampič Barbara, sodelavka pri projektu UL, FF. Sodelovanje pri uvajanju novih srednješolskih programov: naravoslovni tehnik, kjer bodo z novimi vsebinami (predmeti oziroma moduli) s področja varstva naravnih vrednot (zavarovanih območij) nadgradili obstoječe šolske kurikule. Z aktivno udeležbo na izobraževalnih seminarjih za učitelje lahko pomembno prispevamo k vključevanju vsebin projekta v izobraževalni sistem. Leto 2008.
 - Mrak Irena, sodelavka pri projektu UL, FF. Tematska predavanja in terensko delo z bodočimi lokalnimi turističnimi vodniki na območju občine Tržič. Vsebinska polja izobraževanja, Zavarovana območja, območja Natura 2000 in ekološko pomembna območja v Sloveniji, Naravni spomenik Dovžanova soteska: ohranjanje in razvojne priložnosti. Tržič. Marec 2008.
 - Vodilna institucija izvajalka projekta UL FF; načrtovana javna predstavitev projekta na okrogli mizi v okviru delovanja Zveze geografskih društev Slovenija. Načrtovano za november, 2008.

Univerza v Ljubljani
**FILIZOZESKA
FAKULTETA**

CRP Konkurenčnost Slovenije 2006-2013

»Trajnostni razvoj varovanih območij – celostni pristop in aktivna vloga države«

Trajnostno gospodarjenje v varovanih območjih z vidika doseganja skladnejšega regionalnega razvoja

(št. V5 – 0298)

Končno poročilo

Ljubljana, september 2008

Naročnik: Ministrstvo za okolje in prostor
Služba Vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalno politiko
Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

Pogodba o sofinanciranju št. 1000-06-280298

Odgovorna predstavnik naročnika:

Dr. Peter Skoberne

Ministrstvo za okolje in prostor

Dr. Katarina Zeiler Groznik

Služba Vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalno politiko

Aljana Pogačnik

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

Odgovorna inštitucija izvajalka projekta:

Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Odgovori nosilec projekta:

Red. prof. dr. Dušan Plut (UL FF)

Sodelavci: Dr. Dejan Cigale (UL FF)
Dr. Barbara Lampič (UL FF)
Mag. Irena Mrak (UL FF)

Odgovorne inštitucije soizvajalke projekta in sodelavci:

Inštitut za ekonomska raziskovanja

Mag. Damjan Kavaš

Dr. Renata Erker Slabe

Univerza v Novi Gorici

Dr. Polonca Trebše

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za arheologijo

Dr. Andrej Pleterski

Dr. Benjamin Štular

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta

Dr. Janez Pirnat

Konzultantki na projektu:

Marjeta Keršič – Svetel

Martina Pečnik

KAZALO VSEBINE

1	UVOD.....	6
1.1	IZHODIŠČA RAZISKAVE	6
1.2	NAMEN IN GLAVNI CILJI	7
1.3	PREGLED PO POSAMEZNIH FAZAH DELA	9
1.4	VLOGA SODELUJOČIH INŠTITUCIJ	11
1.5	VKLJUČENOST ZAVAROVANIH OBMOČIJ V SEKTORSKE ZAKONODAJE	12
2	PRIMERI DOBRIH TUJIH PRAKS Z VIDIKA VAROVANJA, UPRAVLJANJA, RAZVOJA IN TRŽENJA	18
2.1	KLASIFIKACIJA ZAVAROVANIH OBMOČIJ	19
2.2	PREGLED IN OPIS OBRAVNAVANIH PRIMEROV DOBRIH PRAKS	21
2.2.1	Strogi naravni rezervat (Ia).....	27
2.2.2	Strogi naravni rezervat z delom divjine (Ia in Ib).....	27
2.2.3	Narodni park (II)	28
2.2.4	Naravni spomenik (III)	31
2.2.5	Varstvo habitatov z nego (IV).....	32
2.2.6	Zavarovana krajina (V).....	32
2.2.7	Zavarovani naravni viri (VI)	34
2.2.8	Izbrani primeri s kombinacijo namenov in ciljev varovanja.....	35
2.2.8.1	Geopark.....	35
2.2.8.2	Svetovna dediščina človeštva pod okriljem UNESCO	35
2.2.8.3	Mednarodno pomembno mokrišče – Ramsarsko območje	36
2.2.8.4	PAN PARKS.....	36
2.2.9	Temeljne razvojne dejavnosti v zavarovanih območjih	38
3	POTENCIALI (ZA)VAROVANIH OBMOČIJ	40
3.1	VREDNOTA, KAPITAL, POTENCIAL	40
3.1.1	Sonaravna zasnova tipologij potencialov	42
3.2	OKOLJSKI POTENCIAL	42
3.2.1	Zasnove trajnostno sonaravnega upravljanja z okoljskimi viri v varovanih območjih Slovenije	44
3.2.2	Predlog tipologije okoljskih virov (za)varovanih območij	50
3.3	KULTURNI POTENCIAL	52
3.3.1	Vloga in vključevanje kulturne dediščine v trajnostni razvoj (za)varovanih območij.....	53
3.3.2	Negovanje kulturne dediščine	55
3.3.3	Trženje kulturne dediščine	56
3.3.4	Model rabe kulturne dediščine	57
3.4	SOCIALNI POTENCIAL.....	59
3.4.1	Vloga socialnega kapitala pri razvoju zavarovanih območij.....	59
3.4.1.1	Socialni kapital na vzorčnem območju krajinski park Golte	61
3.4.2	Shema razvoja socialnega kapitala	64
3.4.3	Aktivna vloga države pri spodbujanju razvoja socialnega kapital	66
3.5	ČLOVEŠKI VIRI.....	66
3.5.1	Človeški viri in razvoj zavarovanih območij.....	66
3.5.1.1	Poselitev	68
3.5.1.2	Spremembe števila prebivalcev	69

3.5.1.3	Starostna sestava.....	69
3.5.1.4	Dejavnostna sestava prebivalstva	70
3.5.1.5	Izobrazbena sestava	71
3.5.1.6	Dnevne migracije	71
3.5.1.7	Nezaposlenost.....	72
3.5.2	Predlogi za izboljšanje stanja človeških virov	73
3.6	OPREDELITEV POTENCIALOV V IZBRANIH ZAVAROVANIH OBMOČJIH	74
3.6.1	Vrednosti in potenciali Triglavskega narodnega parka.....	74
3.6.1.1	Prepoznanost vrednosti območja Triglavskega narodnega parka med domačini in obiskovalci	76
3.6.2	Vrednosti in potenciali KP Logarska dolina	78
3.6.2.1	Prepoznanost vrednosti območja KP Logarska dolina med domačini in obiskovalci	80
3.6.3	Vrednosti in potenciali KP Goričko	81
3.6.3.1	Prepoznanost vrednosti območja KP Goričko med domačini in obiskovalci ...	82
3.6.4	Notranjsko-kraška regija kot potencialna ekoregija	85
4	POTREBA PO EKONOMSKEM VREDNOTENJU ZAVAROVANIH OBMOČIJ	86
4.1	SPLOŠNO O EKONOMSKEM VREDNOTENJU	86
4.2	METODOLOŠKI VIDIKI VREDNOTENJA NARAVNIH IN KULTURNIH VREDNOT	87
4.2.1	Metode kontingenčnega vrednotenja	87
4.2.2	Metode diskretne izbire.....	89
4.3	EMPIRIČNI VIDIKI VREDNOTENJA NA OSNOVI IZRAŽENIH PREFERENC	89
4.3.1	Vrednotenje travniških površin	90
4.3.2	Celostno vrednotenje krajine.....	91
4.3.3	Vrednotenje posameznih programov ohranjanja	93
4.3.4	Vrednotenje usmerjenega razvoja območja	94
4.4	UPORABNOST EKONOMSKIH METOD.....	94
4.5	OCENA POTREBE IN MOŽNOSTI ZA EKONOMSKO VREDNOTENJE VZORČNIH (ZA)VAROVANIH OBMOČIJ	95
4.5.1	Vzorčno območje Triglavski narodni park - priporočila	96
4.5.2	Vzorčno območje Krajinski park Goričko - priporočila	99
4.5.3	Vzorčno območje Krajinski park Logarska Dolina – priporočila	103
4.5.4	Vzorčno območje Notranjsko-kraške regije - priporočila	106
5	PODROČJE UPRAVLJANJA, FINANCIRANJA IN VREDNOTENJA ZAVAROVANIH OBMOČIJ	111
5.1	NAČRTOVANJE IN UPRAVLJANJE ZAVAROVANIH OBMOČIJ	111
5.1.1	Posebne okoliščine za upravljanje (za)varovanih območij.....	112
5.1.2	Proces načrtovanja razvoja zavarovanih območij	118
5.1.2.1	Postavljanje ciljev.....	120
5.1.2.2	Lastnosti uspešnega procesa načrtovanja.....	121
5.1.2.3	Vključevanje deležnikov	121
5.1.2.4	Reševanje konflikta interesov	122
5.2	FINANCIRANJE ZAVAROVANIH OBMOČIJ	125
5.2.1	Mednarodni viri financiranja	126
5.2.2	Viri financiranja na nacionalni ravni	128
5.2.3	Viri financiranja na območju	130
5.2.4	Viri financiranja zavarovanih območij v Sloveniji	131
5.3	VREDNOTENJE ZAVAROVANIH OBMOČIJ	133

5.3.1	Opredelitev vrednotenja	133
5.3.2	Orodja za vrednotenje.....	135
5.3.3	Zavarovana območja in socioekonomski razvoj	136
5.3.4	Pristop k vrednotenju zavarovanih območij.....	137
5.3.5	Vrednotenje zavarovanih območij v Sloveniji	139
5.4	STANJE UPRAVLJANJA NA IZBRANIH ZAVAROVANIH OBMOČJIH	141
5.4.1	Stanje upravljanja v Triglavskem narodnem parku	141
5.4.2	Stanje upravljanja v Krajinskem parku Goričko	144
5.4.3	Stanje upravljanja v Krajinskem parku Logarska dolina	147
6	RAZUMEVANJE ZAVAROVANJA, REŽIMOV VAROVANJA IN RAZVOJNIH PROBLEMOV	149
6.1	ODNOS DO ZAVAROVANJA IN REŽIMOV ZAVAROVANJA.....	149
6.1.1	Pripravljenost plačati vstopnino v zavarovano območje	152
6.2	ZAZNAVANJE PROBLEMOV V ZAVAROVANIH OBMOČJIH.....	153
6.2.1	Predlogi izboljšav z vidika turističnega razvoja	157
6.2.2	Vključenost prebivalstva v razvoj zavarovanih območij.....	159
7	POKRAJINSKA TIPOLOGIJA ((ZA)VAROVANIH OBMOČIJ SLOVENIJE.....	162
7.1	POKRAJINSKOEKOLOŠKE ENOTE (PEE) – IZHODIŠČE ZA TIPOLOGIJO	162
7.2	VREDNOTENJE IZBRANIH KAZALCEV ZA ZAVAROVANA OBMOČJA PO PEE	163
8	SKLEPI IN IZHODIŠČA ZA NADALJNJE DELO	169
8.1	RAZVOJNO AKTIVIRANJE ZAVAROVANIH OBMOČIJ	169
8.2	POUDARKI PRI USTANAVLJANJU IN UPRAVLJANJU ZAVAROVANIH OBMOČIJ.....	173
8.3	POUDARKI IN PRIPOROČILA NA PODROČJU FINANCIRANJA ZAVAROVANIH OBMOČIJ.....	175
8.4	PRIPOROČILA ZA EKONOMSKO VREDNOTENJE ZAVAROVANIH OBMOČIJ	176
8.5	POMEN VKLJUČEVANJA VSEBIN S PODROČJA VAROVANJA ((ZA)VAROVANIH OBMOČIJ) V UČNI PROCES NA VSEH STOPNJAH IZOBRAŽEVANJA.....	177
8.6	VSEBINSKA IZHODIŠČA IN USMERITVE ZA UDEJANJANJE TRAJNOSTNEGA RAZVOJA ((ZA)VAROVANIH OBMOČIJ	177
9	LITERATURA IN VIRI.....	179
10	SEZNAM PREGLEDNIC, GRAFOV IN SLIK.....	185
11	PRILOGE.....	188

1 UVOD

1.1 Izhodišča raziskave

Trajnostni razvoj varovanih območij v Sloveniji s poudarjenim razvojnim aktiviranjem je za državo in njeno prebivalstvo lahko v prvi vrsti odlična možnost, da varstvo narave zaživi kot nova priložnost, kot spodbujevalec in ne omejitev v razvoju. Varovalno-razvojno zasnovano upravljanje zavarovanih območij omogoča hkrati ohranjanje kulturne pokrajine, poseljenosti in s tem spodbujanje skladnejšega regionalnega razvoja.

S pomočjo sonaravno zasnovanega aktiviranja endogenih razvojnih potencialov in lokalnih razvojnih virov naj bi bil opravljen zahteven **prehod od pasivnega k aktivnemu varovanju okolja in narave in prehod k sonaravnemu regionalnemu razvoju** varovanih območij različnih varovalnih režimov. Sonaravno aktiviranje, prepoznavanje in povečevanje večplastnega razvojnega potenciala (kapitala) varovanih območij je po našem mnenju ključni praktični regionalni vzvod za doseganje varovalno-razvojnih ciljev, pri katerem je zelo pomembna tudi podpora države z različnimi razvojnimi instrumenti ter ukrepi.

Varovana območja (zavarovana območja, ekološko pomembna območja in posebna ekološka območja - območja Natura 2000) so posebna prostorska in razvojna kategorija. Izdvojena so z izpostavljenim namenom ohranjanja narave z ukrepi ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistema naravnih vrednot. Ukrepi ohranjanja biotske raznovrstnosti so ukrepi, s katerimi se ureja varstvo prosto živečih rastlinskih in živalskih vrst, vključno z njihovim genskim materialom in habitatih ter ekosistemi, in omogoča trajnostno rabo sestavin biotske raznovrstnosti ter zagotavlja ohranjanje naravnega ravnovesja (ZON, 1999). **Varovana območja so torej prednostna območja ohranjanja narave, vendar zato niso negospodarska, neekonomska območja.** Obravnavati jih je potrebno kot območja prednostnega varovanja in hkrati kot specifična razvojna območja. Ker so varovana območja postala izključno zaradi izjemnih naravnih vrednot in velike biotske raznovrstnosti, so med endogenimi razvojnimi viri najbolj dragoceni naravni viri, zlasti zaradi izjemne in nenadomestljive ekosistemske vloge. Odkrivanje in ovrednotenje ekosistemskih funkcij varovanih območij, njihovega pomena za dvig blagostanja prebivalcev in hkratnega trajnega delovanje vseh naravnih procesov in ohranjanja biološke integritete je pomembna varovalna in razvojna naloga. Zato je zaščita biotske raznovrstnosti naloga ustreznega upravljanja z viri in hkrati etične, moralne percepcije narave (Leveque in Mounolou, 2003).

Po mnenju nekaterih slovenskih strokovnjakov je velika biotska raznovrstnost najpomembnejše večnamensko naravno bogastvo zavarovanih območij, njihova ekonomska razvojna priložnost, ki se mora integrirati v trajnostno zasnovane komercialne naložbe (Hlad in Slabe Erker, 2004). Obenem pa je biotska raznovrstnost najbolj kritična in nenadomestljiva komponenta okoljskega (naravnega) kapitala. Zaradi velikega deleža zavarovanih območij, njihove bogate pokrajinske in biotske pestrosti, je izkoriščanje te razvojne priložnosti ena izmed prednostnih strateških razvojnih nalog države in lokalnih skupnosti. Gospodarski razvoj v zavarovanih območjih se sicer ne sme osredotočati zgolj na denar in zaposlenost, vendar ju hkrati ne sme zanemariti. Potrebno bo doseči, da bodo imeli prebivalci in izvajalci naravovarstvenih dejavnosti na zavarovanih območjih enake ali celo boljše razvojne možnosti, saj razpolagajo z najdragocenejšimi okoljskimi viri države. V nasprotnem primeru lahko pričakujemo, da se bodo nadaljevale negativne pretekle težnje razvojnega zaostajanja, izseljevanja prebivalcev in zaraščanja kulturne pokrajine. V pretežno gozdni Sloveniji (63 % državnega ozemlja) pomeni nadaljnje zmanjševanje kmetijskih ekosistemov hkrati tudi zmanjševanje njene ekosistemske in pokrajinske

pestrosti. Tretja možnost regionalnega razvoja in ohranjanja ali povečanja materialnega blagostanja prebivalcev zavarovanih območij pa je intenzivna, nesonaravna raba okoljskih in drugih kapitalov zavarovanih območij, ki bi sicer morda kratkoročno povečala dohodke, že srednjeročno pa izčrpala in degradirala endogene okoljske razvojne potenciale.

Zaradi kompleksne problematike je naša raziskava potekala na treh ravneh:

Teoretično-metodoloških izhodiščih;

- opredeljevanje razvojnih potencialov območij varovanja,
- pokrajinska tipologija obstoječih zavarovanih območij,
- ekonomski vidik vrednotenja zavarovanih območij,
- modeli načrtovanja, financiranja, vrednotenja,
- analiza tujih dobrih praks.

Na analizi izbranih primerov obstoječih zavarovanih območjih v Sloveniji; Na izbranih zavarovanih območjih (TNP, KP Logarska dolina in KP Goričko) smo izvedli analizo razvojnih potencialov vključno z analizo stanja človeških virov. Sledila je obsežna terenska raziskava (anketiranje, intervjuji), ki je obsegala;

- oceno vrednosti zavarovanih območij,
- percepcijo razvojnih potencialov,
- oceno razvojnih problemov in potreb po izboljšanju,
- razumevanje in odnos do obstoječega režima varovanja,
- ocene obstoja potrebe po vrednotenju območij,
- pregled in vidiki obstoječega upravljanja.

Na primeru KP Golte smo izvedli analizo in vrednotenje stanja socialnega kapitala ter na podlagi dobljenih rezultatov oblikovali enostaven model spodbujanja razvoja socialnega kapitala.

Za območje sedmih občin Notranjsko-kraške regije (kot potencialne ekoregije) smo podobno kot za izbrana zavarovana območja izvedli analizo razvojnih potencialov kot podlago za bodoče oblikovanje ekoregije.

Ločenih vsebinskih raziskavah (vezanih na posamezni partnersko raziskovalno inštitucijo);

- možnosti razvoja in aktiviranja kulturne dediščine kot potenciala zavarovanih območij (ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo),
- vidiki rabe obnovljivih virov na zavarovanih območjih na primeru Notranjsko-kraške regije (UNG),
- vrednotenje kvalitetnih delov prostora na primeru pivškega območja (UL BF).

1.2 Namen in glavni cilji

Osnovni namen projekta je opredeliti možnosti trajnostnih oblik razvoja različnih tipov varovanih območij in raziskati poti povečanja aktivnejše vloge države na področjih, ki predstavljajo razvojne potenciale (za)varovanih območij ob njihovem sočasnem varovanju. Gre za iskanje možnosti trajnostnega razvoja obstoječih in bodočih zavarovanih območij.

Cilje raziskave smo pri skupni zasnovi projektne dokumentacije strnili v naslednje vsebinske skupine, kjer smo, zaradi heterogenosti projektne skupine, že opredelili notranje aktivnosti po partnerskih inštitucijah oz. izvajalcih:

Razvoj okoljskega kapitala, socialnega kapitala, kulturnega in gospodarskega kapitala ter človeških virov kot osnova za konkurenčnost

- Analiza stanja okoljskega kapitala v varovanih območjih – potencial in raba naravnih virov ter analiza stanja narave in okolja, njegovih sestavin. (*Odgovorna raziskovalna organizacija UL, FF*)
- Prikaz dinamike razvoja krajine in hitrosti zaraščanja s pomočjo primerjave rabe tal v različnih zaporednih obdobjih skupaj s predlogom primernih kazalcev za vrednotenje zaraščanja. (*Partnerska raziskovalna organizacija UL, BF*)
- Predlog t.im. »vrednih delov prostora« z vidika krajinske stabilnosti, trajnostne rabe tal in ohranjanja narave. (*Partnerska raziskovalna organizacija UL, BF*)
- Analiza možnosti za uresničitev vizije Notranjsko-kraške regije, da do leta 2013 postane t.im. Eko-regija. Analiza možnosti za rabo obnovljivih virov energije (biomasa, bioplin, sončna energija) v območju Nature 2000 znotraj Notranjsko kraške regije. (*Partnerska raziskovalna organizacija Univerza v Novi Gorici*)
- Vrednotenje vloge kulturne dediščine kot potenciala za razvoj in dvig konkurenčnosti zavarovanih območij. (*Partnerska raziskovalna organizacija ZRC SAZU*)
- Analiza stanja socialnega kapitala (v območjih Nature 2000) in stanja človeških virov. (*Odgovorna raziskovalna organizacija UL, FF*)
- Opredelitev ključnih razvojnih problemov socialnega kapitala in človeških virov. (*Odgovorna raziskovalna organizacija UL, FF*)
- Predlogi ukrepov spodbujanja razvoja socialnega kapitala (preizkušeno na vzorčnem primeru) s ciljem lažjega uresničevanja usmeritev Nature 2000. (*Odgovorna raziskovalna organizacija UL, FF*)
- Izdelava modela za spodbujanje razvoja človeških virov (preizkušeno na vzorčnem primeru) v zavarovanih območjih in območjih Nature 2000. (*Odgovorna raziskovalna organizacija UL, FF*)
- Pokrajinska tipologija zavarovanih območij Slovenije. (*Odgovorna raziskovalna organizacija UL, FF*)

Načrtovanje, upravljanje in financiranje zavarovanih območij

- Analiza stanja upravljanja in financiranja na izbranih vzorčnih zavarovanih območjih v Sloveniji (primer TNP, krajinskega parka Goričko, krajinskega parka Logarska dolina, Notranjsko-kraške regije) in tujini. (*Odgovorna raziskovalna organizacija UL, FF, Partnerska raziskovalna organizacija IER*)
- Prikaz in ovrednotenje domačih in tujih primerov dobrih praks in učinkovitosti sistemov upravljanja in financiranja zavarovanih območij. Analiza primerov dobrih praks v Sloveniji in tujini z vidika učinkovitega trženja ohranjene narave. (*Odgovorna raziskovalna organizacija UL, FF*)
- Analiza učinkov vloženih sredstev od trženja ohranjanja narave na zavarovanih območjih (vzorčno območje). (*Partnerska raziskovalna organizacija IER*)
- Izdelava smernic za upravljavce pri financiranju območji Nature 2000 in širših zavarovanih območij. (*Partnerska raziskovalna organizacija IER*)

Prispevek ohranjenosti narave in zavarovanih območij k skladnemu regionalnemu in ekonomskemu razvoju ter razvojno aktiviranje zavarovanih območij

Opredelitev prispevka ohranjenosti narave in zavarovanih območij k skladnemu regionalnemu razvoju s pomočjo regionalnega vrednotenja okoljskega, socialnega, kulturnega in človeškega kapitala. Na pilotnih primerih v Sloveniji in primerih dobrih praks poizkusiti ovrednotiti aktualen/dejanski prispevek ohranjenosti narave k regionalnemu razvoju, ugotoviti pa tudi potencialen, še ne izkoriščen prispevek. (*Odgovorna raziskovalna organizacija UL, FF, Partnerska raziskovalna organizacija IER*)

- Ekonomsko vrednotenje ohranjenosti narave (in zavarovanih območij) pri različnih dejavnostih (turizem, kmetijstvo, raba obnovljivih virov idr.) (*Partnerska raziskovalna organizacija IER*)

- Izdelava virtualnega modela ekonomsko delujočega območja. Z analizo obstoječe mreže poti ter valoriziranih poznanih točk naravne in kulturne dediščine oblikovanje virtualnega modela ekonomsko delujočega območja. Model je pripravljen za območje regijskega parka Kamniško-Savinjske Alpe. (*Partnerska raziskovalna organizacija ZRC SAZU*)
- Oblikovan splošen model uporabe kulturne dediščine na zavarovanih območjih (kjer kulturna dediščina predstavlja razvojni potencial). (*Partnerska raziskovalna organizacija ZRC SAZU*)
- Priprava splošnega modela uporabe obnovljivih virov energije na zavarovanih območjih. (*Partnerska raziskovalna organizacija Univerza v Novi Gorici*)

Zaradi kompleksne vsebine razpisa so bili zastavljeni cilji izjemno ambiciozni, že med izvajanjem projekta pa smo skupaj z naročnikom ugotovili, da nekaterih v celoti ne bo moč realizirati. Hkrati pa smo na posameznih področjih razširili obseg raziskave z vsebinami, ki so se pokazale kot aktualne med samim potekom dela.

Med slabostmi prijave in izvedbe projekta bi želeli izpostaviti predvsem:

- Vključevanje območij Natura 2000 in interpretacija problematike varovanih območij nasploh; Raziskava naj bi reševala najširšo problematiko vseh območij varovanja, kar se je izkazalo za težko izvedljivo. Vsebinsko smo se tako bolj osredotočili na že zavarovana območja (predvsem pri analizi vzorčnih območij).
- Veliko število partnerskih inštitucij v projektni skupini. Pri odobritvi projekta smo bili s strani sofinancerjev v skupni projekt združeni različni projekti. Ključnega pomena je bilo nesodelovanje pri pripravi skupne prijave; sam projekt so naročniki odobrili ob predlogu združitve štirih projektov različnih inštitucij, ki so na razpisih sodelovale z lastno prijavo. Izkazalo se je, da nekatere od sodelujočih niso prilagodile vsebin dogovorjenemu razpisu in skupnim ciljem, tako da je bil rezultat njihovega sodelovanja manjši od pričakovanega.
- Glede na aplikativnost pričujočega projekta bi bila že ob sami prijavi dobrodošla vključitev izbranih zavarovanih območjih, ki bi s svojimi konkretnimi izkušnjami lahko pomembno obogatili rezultate projekta.

1.3 Pregled po posameznih fazah dela

Delo je potekalo od oktobra 2006 (operativno od januarja 2007) do septembra 2008. V prijavi smo opredelili 7 delovnih faz, v okviru katerih je dejansko delo tudi potekalo.

Faza 1: Zasnova projekta, pregled literature in sorodnih raziskav, zbiranje in urejanje relevantnih podatkovnih baz (1. 10. 2006 – 31. 12. 2006)

Priprava vsebinsko natančno definirane projektne dokumentacije, uskladitev metodologije, vrednotenje sorodnih domačih in tujih raziskav, pregled literature, zbiranje in priprava relevantnih podatkovnih baz za posamezne segmente.

Ta faza dela se je podaljšala do marca 2007, saj se je podaljšalo obdobje priprave projektne dokumentacije in podpisa pogodbe. Dodatno usklajevanje je predstavljalo tudi koordiniranje dela med posameznimi projektnimi partnerji.

Faza 2: Analiza izbranih vzorčnih zavarovanih območij, analiza primerov dobrih praks doma in v tujini (1. 1. 2007 – 30. 9. 2007)

Skupaj z naročnikom smo opredelili tri vzorčna zavarovana območja v Sloveniji (TNP, KP Logarska dolina in KP Goričko), v raziskavo pa vključili tudi potencialno bodoče območje ekoregije – Notranjsko-kraško regijo (podrobneje vsebinsko obdeloval projektni partner Univerza v Novi Gorici).

Analiza vzorčnih območij in kvantitativna analiza obstoječih podatkov; s pomočjo relevantnih podatkovnih baz poteka podrobna analiza vsakega od štirih izbranih sondnih območij. Zaradi potreb raziskave smo ta segment nadgradili z obsežnejšo terensko raziskavo – anketo (»Vprašalnik o razvojnih potencialih«). Pripravili smo vprašalnike za domačine (živeče na zavarovanih območjih) in obiskovalce (glej v Prilogi), vprašanja smo deloma prilagodili posameznim specifikam izbranih območij (npr. Notranjsko-kraška regija kot območje ni v celoti zavarovana). Končni cilj te faze dela je identifikacija vrednosti/potencialov posameznega izbranega zavarovanega območja, kar bo predstavljalo osnovo oblikovanju modela možnosti aktiviranja razvoja v različnih zavarovanih območjih. Z obsežno anketo med domačini in obiskovalci smo lažje opredelili tudi ključne razvojne probleme; poznavanje razmer je odločilno pri pripravi upravljaljskih načrtov in načrtov financiranja zavarovanih območij. Opravili analize stanja razvojnih potencialov in podrobnejše analize obstoječih človeških virov, z obsežno anketo med domačini in obiskovalci vseh štirih območij pa smo ovrednotili tudi percepcijo razvojnih potencialov, razvojnih problemov in pogled na obstoječ sistem varovanja.

Za 10 izbranih zavarovanih območij v tujini (izbrana glede na različne tipe varovalnih režimov) smo opravili analize vzpostavitve in oblike varovanja, sistema upravljanja, način promocije in trženja ter financiranja zavarovanega območja – kot modelni primeri.

Faza 3: Analiza stanja okoljskega, socialnega in kulturnega kapitala, človeških virov ter pilotno aktiviranje razvoja. Analiza stanja upravljanja in financiranja (1. 1. 2007 – 30. 9. 2007)

Teoretična izhodišča za identifikacijo potencialov zavarovanih območij. Opredelitev vloge okoljskega kapitala, gospodarskega kapitala, socialnega kapitala in človeških virov pri trajnostnem razvoju varovanih območij; pripravili smo podrobne definicije, ovrednotili posamezne vrste kapitalov in definirali metode za njihovo aktiviranje.

Razvojno aktiviranje na izbranem že zavarovanem območju KP Golte s poudarkom na razvoju socialnega kapitala in človeških virov.

Izdelava virtualnega modela ekonomsko delujočega območja, ki bo temeljil na aktiviranju kulturne dediščine.

Analiza stanja upravljanja in financiranja na izbranih zavarovanih območjih je bila predstavljena v zaključne faze projekta.

Faza 4: Predlogi ukrepov spodbujanja razvoja socialnega kapitala in razvoj človeških virov (1. 10. 2007 – 31. 12. 2007)

Na podlagi primerov ter pilotne raziskave priprava predlogov spodbujanja socialnega kapitala ter modela aktiviranja socialnega kapitala s strani države, ki je prenosljiv in uporaben na različnih območjih varovanja.

Faza 5: Ekonomsko vrednotenje prispevka ohranjenosti narave in oblikovanje modelov trajnostne rabe (1. 1. 2008 – 31. 5. 2008)

Ekonomska ocena prispevka ohranjenosti narave za posamezne dejavnosti in primeri identifikacije »vrednosti« izbranih zavarovanih območij.

Faza 6: Razvojno aktiviranje zavarovanih območij (1.3.2008 – 15.9.2008)

Oblikovanje modelov trajnostne rabe in priprava scenarijev možnosti razvoja ključnih dejavnosti za povečanje konkurenčnosti posameznih območij varovanja. Pri pripravi modelov smo izhajali iz različnih oblik varovanja ter iz nosilnih dejavnosti.

Faza 7: Priprava izhodišč za načrtovanje in financiranje ter upravljanje (1. 8. 2008 – 30. 9. 2008)

Analiza stanja upravljanja (na izbranih vzorčnih zavarovanih območjih) ter predstavitev načrtovanja, financiranja in vrednotenja (za)varovanih območij.

Oddaja končnega poročila

1.4 Vloga sodelujočih inštitucij

Projekt »**Trajnostni razvoj varovanih območij – celostni pristop in aktivna vloga države; trajnostno gospodarjenje v varovanih območjih z vidika doseganja skladnejšega regionalnega razvoja**« je zasnovan interdisciplinarno in medinstitucionalno, na predlog sofinancerjev pa pri projektu sodelujemo nosilna RO Univerza v Ljubljani - Filozofska fakulteta, (Oddelek za geografijo) in sodelujoče RO: Univerza v Ljubljani – Biotehniška fakulteta, Inštitut za ekonomska raziskovanja, Univerza v Novi Gorici (Laboratorij za raziskave v okolju), ZRC SAZU – Inštitut za arheologijo. Pri projektu sodelujeta kot samostojni konzultantki za posamezne segmente tudi Martina Pečnik in Marjeta Keršič Svetel.

Pri prijavi projekta in tudi sami izvedbi so vsebinsko tesno sodelovali raziskovalci Filozofske fakultete, Oddelka za geografijo in Inštituta za ekonomska raziskovanja. Osredotočeni so bili na vsebine opredelitve razvojnih potencialov, razvojnih možnosti in problemov na izbranih zavarovanih območjih ter analizo načrtovanja upravljanja in financiranja ter vrednotenja (za)varovanih območij. S poglobljeno analizo razvojno uspešnih zavarovanih območij drugod po Evropi smo opredelili tiste potencialne kvalitete, ki bi jih bilo smiselno upoštevati pri razvoju slovenskih območij varovanja. Ostali partnerji pri projektu so izvajali samostojne, v naprej opredeljene raziskave, ki smo jih naknadno vključili v skupni projekt. Osnovne naloge posameznih projektnih partnerjev lahko na kratko definiramo v naslednjih točkah:

UL, Filozofska fakulteta:

- Vodenje in koordiniranje projekta.
- Teoretično-metodološka opredelitev ključnih skupin razvojnih potencialov.
- Analiza primerov dobrih praks zavarovanih območij v tujini (skupaj s konzultantko Marjeto Keršič-Svetel).
- Pokrajinska tipologija vseh zavarovanih območij v Sloveniji kot eno od izhodišč za pripravo upravljaljskih načrtov.
- Zbiranje in analiza podatkov, urejanje podatkovnih baz za izbrana zavarovana območja.
- Priprava in izvedba terenskega dela; vprašalnik o razvojnih potencialih zavarovanih območij, ki je bil namenjen domačinom in obiskovalcem (TNP 138 anket, KP Logarska dolina 39 anket, KP Goričko 127 anket, Notranjsko-kraška regija 237 anket). Dopolnili smo ga s krajšim vprašalnikom o turizmu in turističnih potencialih na območju TNP-ja Zgornjesavske doline (izvedli 404 ankete), ki je bil namenjen zgolj obiskovalcem TNP-ja.
- Priprava in izvedba intervjuja na vseh treh upravljaljskih inštitucijah izbranih zavarovanih območjih.
- Analiza stanja in možnosti aktiviranja socialnega kapitala v KP Golte (skupaj s konzultantko Martino Pečnik).
- Analiza stanja in predlogi za izboljšanje človeških virov na izbranih zavarovanih območjih.
- Razvojno aktiviranje zavarovanih območij – možnosti razvojnega aktiviranja za posamezne oblike zavarovanih območij.

Inštitut za ekonomska raziskovanja (IER):

V okviru projekta je Inštitut za ekonomska raziskovanja udeležen na treh delovnih nalogah in sicer:

- ekonomsko vrednotenje naravnih in kulturnih vrednot,
- vrednotenje ukrepov, programov na zavarovanih območjih in

- izdelava smernic za upravljavce pri financiranju območij Natura 2000 in širših zavarovanih območij.

Glede na to, da gre pri prvih dveh točkah za vrednotenje, ki pa je seveda popolnoma druge narave in služi vsak svojemu namenu. Ekonomsko vrednotenje naravnih in kulturnih vrednot se osredotoča na vrednotenje v teoretičnem, metodološkem in empiričnem smislu ter na oceno potreb in možnosti za ekonomsko vrednotenje štirih vzorčnih (za) varovanih območij.

UL, Biotehniška fakulteta:

- Primerjava časovnih serij spreminjanja rabe tal – prikaz dinamike razvoja krajine in hitrost zaraščanja s pomočjo primerjave rabe tal v različnih obdobjih (v času od 1975 do 2000) na območju Pivke.
- Predlog vrednih delov prostora z vidika krajinske stabilnosti, trajnostne rabe tal in ohranjanja narave.

Celotno gradivo in delovne rezultate te partnerske inštitucije smo posredovali naročnikom že v faznem poročilu, kljub prizadevanjem pa rezultatov tega dela raziskave nismo uspeli vključiti v širši kontekst celotnega projekta in ga na koncu vključiti v končno poročilo.

Univerza V Novi Gorici:

- Analiza možnosti za uresničitev vizije Notranjsko-kraške eko regije.
- Priprava okvirov za splošen model rabe obnovljivih virov energije.

Zaključeno gradivo kot rezultat dela te partnerske inštitucije je bilo z dopolnitvami že v okviru faznega poročila posredovano naročnikom. Žal pa tudi rezultati tega sodelovanja niso v skladu z želenimi zastavljenimi cilji, saj sodelavci niso uspeli pripraviti splošnega širše uporabnega modela za uporabo obnovljivih virov energije, niti niso podali ustrezne analize možnosti za uresničitev potencialne eko regije.

ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo:

- Opredelitev vloge kulturne dediščine pri trajnostnem razvoju zavarovanih območij (na primeru bodočega regijskega parka Kamniško-Savinjskih Alpe in KP Logarske doline).
- Priprava dinamičnega prostorskega (GIS) modela turističnih izdelkov, ki temeljijo na KD.

Gradivo za aktiviranje razvoja na podlagi modela aktiviranja kulturne dediščine je bilo posredovano naročnikom v faznem poročilu, del vsebin, ki so ključne z vidika ciljev samega projekta, pa smo vključili tudi v zaključno poročilo.

1.5 Vključenost zavarovanih območij v sektorske zakonodaje

Varstvo narave

Krovni zakon s področja varovanja narave Zakon o ohranjanju narave (ZON) Ur.l. RS, št. [56/1999](#) v svojem namenu določa »**ukrepe ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistem varstva naravnih vrednot z namenom prispevati k ohranjanju narave**«. Hkrati zakon ureja področje **zavarovanih območij** v najširšem smislu. Z vidika razvojnega aktiviranja tovrstnih območij je pomemben 54. člen, ki posebej poudarja, da se morajo posegi in dejavnosti na zavarovanem območju izvajati v skladu z aktom o zavarovanju, in z načrtom upravljanja, če je le-ta predpisan. Zakon ob ustanavljanju zavarovanih območij predvideva aktivno vključevanje javnosti (javna predstavitev in javna obravnava) ter upravljanje, ki ga lahko izvaja ustanovitelj ali pa v ta namen ustanovljen javni zavod; možno je tudi podeljevanje koncesij.

Z vidika razvojnega aktiviranja tovrstnih območij je pomembna tudi vključitev načrta upravljanja, s katerim se določijo razvojne usmeritve, način izvajanja varstva, rabe in upravljanja zavarovanega območja ter podrobnejše usmeritve za varstvo naravnih vrednot na zavarovanem območju ob upoštevanju potreb razvoja lokalnega prebivalstva.

Varstvo kulturne dediščine

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1) Ur.l. RS, št. [16/2008](#) določa načine varstva kulturne dediščine ter pristojnosti pri njenem varstvu z namenom omogočiti celostno ohranjanje dediščine, ki se deli na materialno in živo dediščino. Materialno dediščino sestavljata premična in nepremična dediščina.

Z vidika zavarovanih območij je pomemben 15. člen zakona, ki predpisuje **enotno zavarovanje spomenikov in narave**, pri čemer se območje, ki poleg izjemnih kulturnih vrednot za državo vsebuje tudi lastnosti, zaradi katerih je primerno za pridobitev statusa širšega zavarovanega območja na podlagi predpisov s področja ohranjanja narave, lahko z istim aktom zavaruje kot spomenik po Zakonu o varstvu kulturne dediščine in kot širše zavarovano območje narave. Omenjeni člen predvideva sodelovanje obeh resornih ministrstev (Ministrstvo za kulturo in Ministrstvo za okolje in prostor) v postopku enotnega zavarovanja območja.

Varstvo okolja

Zakon o varstvu okolja (ZVO-1) Ur.l. RS, št. [41/2004](#) med nameni varstva okolja izpostavlja spodbujanje in usmerjanje takšnega družbenega razvoja, ki omogoča dolgoročne pogoje za človekovo zdravje, počutje in kakovost njegovega življenja ter ohranjanje **biotske raznovrstnosti**.

Cilji varstva okolja so zlasti:

1. preprečitev in zmanjšanje obremenjevanja okolja,
2. ohranjanje in izboljševanje kakovosti okolja,
3. trajnostna raba naravnih virov,
4. zmanjšanje rabe energije in večja uporaba obnovljivih virov energije,
5. odpravljanje posledic obremenjevanja okolja,
6. izboljšanje porušenega naravnega ravnovesja in ponovno vzpostavljanje njegovih regeneracijskih sposobnosti,
7. povečevanje snovne učinkovitosti proizvodnje in potrošnje ter
8. opuščanje in nadomeščanje uporabe nevarnih snovi.

Za doseganje ciljev pa zakon predvideva:

- spodbujanje proizvodnje in potrošnje, ki prispeva k zmanjšanju obremenjevanja okolja,
- spodbujanje razvoja in uporabo tehnologij, ki preprečujejo, odpravljajo ali zmanjšujejo obremenjevanje okolja in
- plačevanje onesnaževanje in raba naravnih virov.

Za zavarovana območja je pomemben 12. člen (načelo spodbujanja), po katerem država in občina v skladu s svojimi pristojnostmi spodbujata dejavnosti varstva okolja, ki preprečujejo ali zmanjšujejo obremenjevanje okolja, in tiste posege v okolje, ki zmanjšujejo porabo snovi in energije ter manj obremenjujejo okolje ali ga omejujejo pod stopnjo dopustnih meja.

Pri določanju spodbud so okolju primernejše naprave, tehnologija, oprema, izdelki in storitve ter dejavnosti deležni večjih ugodnosti od okolju manj primernih. Država in občina spodbujata ozaveščanje, informiranje in izobraževanje o varstvu okolja.

Izpostaviti velja še pomen načela ekološke funkcije lastnine po katerem je potrebno ohranjanje in izboljševanje kakovosti okolja, ohranjanje naravnih vrednot in biotske raznovrstnosti. Prav tako velja, da se zaradi ohranjanja narave in izboljšanja kakovosti človekovega življenja za naravne dobrine, ki so skladno z zakonom določena kot ekološko pomembna območja ali naravne vrednote, lahko določi poseben režim uživanja lastnine, drugih pravic rabe ali opravljanja dejavnosti.

Z okoljskimi izhodišči je določena obvezna:

- priprava planov, programov, načrtov in drugih aktov na področju urejanja prostora, upravljanja voda, gospodarjenja z gozdovi, lova, ribištva, rudarstva, kmetijstva, energetike, industrije, transporta, ravnanja z odpadki in odpadnimi vodami, oskrbo prebivalstva s pitno vodo, telekomunikacij in turizma.
- prikaz varstvenih, varovanih, zavarovanih, degradiranih in drugih območij, na katerih je zaradi varstva okolja, ohranjanja narave, varstva naravnih virov ali kulturne dediščine predpisan poseben pravni režim.

Pomemben mehanizem za razvoj dejavnosti je celovita presoja vplivov na okolje.

Zaradi uresničevanja načel trajnostnega razvoja, celovitosti in preventive je treba v postopku priprave plana, programa, načrta, prostorskega ali drugega akta (v nadaljnjem besedilu: plan), katerega izvedba lahko pomembno vpliva na okolje, izvesti celovito presojo vplivov njegove izvedbe na okolje, s katero se ugotovi in oceni vplive na okolje in vključenost zahtev varstva okolja, **ohranjanja narave**, varstva človekovega zdravja in kulturne dediščine v plan, in pridobiti potrdilo ministrstva o sprejemljivosti njegove izvedbe na okolje.

Turizem

Zakon o spodbujanju razvoja turizma (ZSRT) Ur.l. RS, št. [2/2004](#) posebej naravne in kulturne dediščine ne izpostavlja, zgolj v 7. členu je izpostavljeno, da ukrepi in aktivnosti turistične politike vključujejo tudi programe za krepitev trajnostnega turističnega razvoja na področju ekološkega informiranja, izobraževanja, osveščanja, varovanja izboljševanja kakovosti okolja.

V Razvojnem načrtu in usmeritvah slovenskega turizma 2007-2011 je naravna in kulturna dediščina prepoznana kot pomemben razvojni turistični potencial. Dokument posebej izpostavlja naslednje:

- »Območja ohranjanja narave tako ekološko pomembna območja, Natura 2000, naravne vrednote, kot zavarovana območja, slovenski gozdovi, kraška območja, reke in jezera, so vir za razvoj turističnih proizvodov, obenem pa je turizem orodje za ohranjanje narave.«
- Zavarovana območja in naravne vrednote so premalo vključene v turistično ponudbo (biotska pestrost).
- Zakonodaja na področju zaščite naravnih vrednot se še ne izvaja v celoti (kar vpliva na valorizacijo v turistične namene).
- Za uspešnejšo valorizacijo naravnih vrednot v turistične namene, je ob upoštevanju načel trajnostnega razvoja potrebno zagotoviti enakopravno obravnavo funkcije varovanja in razvoja.
- Kulturna dediščina še ni ustrezno vključeno v turistično ponudbo.
- potrebno je upoštevati načelo trajnostne rabe kulturne dediščine in celostnega ohranjanja teh območij.

Ohranjena narava in kulturna dediščina sta predstavljeni kot prednosti Slovenije v SWOT matriki v delu o viziji slovenskega turizma.

Kmetijstvo

Kmetijstvo kot dejavnost najpomembneje vpliva na kvaliteto prostora, od njegove usmeritve pa je prav v zavarovanih območjih odločilno tako ohranjanje kulturne pokrajine, biotske raznovrstnosti in kulturne identitete prostora.

Pomemben napredek v razumevanju kmetijstva in njegove vloge v pri trajnostnem razvoju (tudi zavarovanih območij) se kaže v novem **Zakonu o kmetijstvu** (UL št. 45/2008), kjer je opredeljeno, da morajo biti ukrepi kmetijske politike usmerjeni predvsem v trajnostni

razvoj kmetijstva, s katerim se vzdržuje biotska raznovrstnost živalskih in rastlinskih vrst in ohranja tla ter njihovo rodovitnost ob hkratnem varovanju naravnih razmer za življenje v tleh, vodi in zraku. Govorimo sicer o splošni usmeritvi k trajnostnemu razvoju, nov pogled in razmišljanje pa pripomore tudi k trajnostno naravnanim ciljem zavarovanih območij.

Neposredno pa na trajnostni razvoj zavarovanih območij vplivajo ukrepi, ki so opredeljeni v programu razvoja podeželja. Za podpiranje trajnostnega razvoja podeželskih območij se politika razvoja podeželja osredotoča na tri skupno določene temeljne cilje:

1. izboljšanje konkurenčnosti kmetijstva in gozdarstva,
2. podpiranje upravljanja z zemljišči in izboljšanje okolja,
3. izboljšanje kakovosti življenja in spodbujanje diverzifikacije gospodarskih dejavnosti.

Za delovanje in trajnostni razvoj zavarovanih območij pa sta ključni prednostni nalogi v okviru drugega cilja in sicer:

- ohranjanje kmetijstva na območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost in
- spodbujanje okolju prijaznih kmetijskih praks.

Predvsem sta namenjeni podpori za ohranjanje kmetovanja na območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost (OMD) in spodbujanju okolju prijazne kmetijske prakse tudi na območjih NATURA 2000 in območjih, ki so za ohranjanje biodiverzitete posebnega pomena. Prav tako neposredno prispevata k izboljšanju stanja okolja in voda, podirata trajnostno rabo kmetijskih zemljišč in razvoj sonaravnih oblike kmetovanja.

Ti dve nalogi sta podprti z dvema ukrepoma in sicer Izravnalnimi plačili za območja z omejenimi možnostmi za kmetijstvo in kmetijsko okoljskimi plačili. Oba ukrepa posredno bistveno vplivata na obseg in usmeritev kmetijske dejavnosti na podeželju, predvsem na zavarovanih območjih, saj sta namenjena spodbujanju sonaravnega kmetovanja, trajnostni rabi kmetijskih zemljišč, ohranjanju kulturne pokrajine. Predvsem ukrep Kmetijsko okoljska plačila, katerega cilj je vzpostaviti ravnotežje med kmetijsko pridelavo ter varovanjem narave, neposredno spodbuja trajnostni razvoj kmetijstva v območjih varovanja. V tretji skupini kmetijsko-okoljskih podukrepov so vsi namenjeni prav varovanju zavarovanih območij (Reja domačih živali v osrednjem območju pojavljanja velikih zveri, ohranjanje posebnih traviščnih habitatov, ohranjanje traviščnih habitatov metuljev, ohranjanje steljnikov, ohranjanje habitatov ptic vlažnih ekstenzivnih travnikov na območjih Natura 2000, Pokritost tal na vodovarstvenem območju). Neposredno pa se na območja Natura 2000 nanaša ukrep ohranjanja habitatov ptic vlažnih ekstenzivnih travnikov.

Z vidika trajnostnega razvoja zavarovanih območij velja izpostaviti še uveljavljanje drugih podukrepov, ki sicer niso neposredno namenjene zavarovanim območjem, bi pa prav znotraj njih odločilno prispevala k naravovarstveni in razvojno-varovalnim ciljem. Izpostaviti velja predvsem:

- Ohranjanje kolobarja
- Ekološko kmetovanje
- Planinska paša
- Košnja strmih travnikov
- Košnja grbinastih travnikov
- Travniški sadovnjaki
- Pridelava avtohtonih in tradicionalnih sort kmetijskih rastlin
- Sonaravna reja domačih živali
- Ohranjanje ekstenzivnega travinja

Gozdarstvo

Zakon o gozdovih (ZG) Ur.l. RS, št. [30/1993](#), ureja varstvo, gojenje, izkoriščanje in rabo gozdov ter razpolaganje z gozdovi kot naravnim bogastvom s ciljem, da se zagotovijo sonaravno ter večnamensko gospodarjenje v skladu z načeli varstva okolja in naravnih vrednot, trajno in optimalno delovanje gozdov kot ekosistema ter uresničevanje njihovih funkcij. Z vidika posegov v gozdove pri pripravi navodil zanje zakon predvideva sodelovanje organizacije, pristojne za varstvo okolja in varstvo naravne ter kulturne dediščine.

Zakon posebej opredeljuje **varovalne gozdove in gozdove s posebnim namenom** v katerih je izjemno poudarjena:

- raziskovalna funkcija, higiensko-zdravstvena funkcija ali **funkcija varovanja naravne in kulturne dediščine**,
- zaščitna, rekreacijska, turistična, poučna, obrambna ali estetska funkcija.
- gozdovi s posebnim namenom so tudi gozdna zemljišča, na katerih so skladišča ali vadbeni objekti, namenjeni obrambnim potrebam. Z njimi upravlja Ministrstvo za obrambo v skladu z Zakonom o gozdovih.
- gozdovi s posebnim namenom so tudi gozdovi na območjih, ki so razglašena za **naravne znamenitosti** po predpisih o varstvu naravne dediščine.

Posebej so določene tudi naravne znamenitosti oziroma redkosti v gozdu oziroma v gozdnem prostoru - to so gozdna drevesa s premerom v prsni višini nad 120 cm in gozdna drevesa z izjemnimi botaničnimi, dendrometričnimi, biotopskimi ali oblikovno estetskimi lastnostmi, deli gozda, ki so posebno pomembni za ohranitev posameznih avtohtonih rastlin ali prosto živečih živali, ter ostali pomembni objekti naravne dediščine in se zavarujejo po predpisih, ki urejajo varstvo naravne dediščine.

Lovstvo

Zakon o divjadi in lovstvu (ZDLov-1), Ur.l. RS, št. [16/2004](#) ureja upravljanje z divjadjo, ki obsega načrtovanje, ohranjanje, trajnostno gospodarjenje in spremljanje stanja divjadi ter načine njihovega izvajanja. Upravljanje z divjadjo zagotavlja ekološke, socialne in gospodarske funkcije divjadi ter njenega življenjskega prostora, zlasti pa:

- **ohranjanje in varstvo divjadi kot naravnega bogastva**;
- **ohranjanje in povečevanje biološke in krajinske pestrosti** ter stabilnosti življenjskih združb;
- preprečevanje in povračilo škod od in na divjadi;
- trajnostno gospodarjenje z divjadjo.

Pri upravljanju z divjadjo velja splošni varstveni režim **po predpisih o ohranjanju narave**. Podlage za upravljanje z divjadjo so program upravljanja z divjadjo v Sloveniji, načrti za upravljanje z divjadjo ter vsi razvojni načrti in dokumenti s področja varstva narave, razvoja gozdov, razvoja kmetijstva in drugih dejavnosti, ki se nanašajo na okolje. Pomembna je opredelitev nelovnih površin, pri čemer so to tudi površine, kjer je iz naravovarstvenih razlogov trajno prepovedan lov na vse vrste divjadi. Zakon predpisuje tudi obvezno strokovno usposabljanje ter naravovarstveno izobraževanje lovcev.

Prostorsko načrtovanje

Zakon o prostorskem načrtovanju (ZPNačrt), Ur.l. RS, št. [33/2007](#) vključuje ohranjanje narave in kulturne dediščine v svojem osnovnem cilju, pri čemer je namen zakona omogočati skladen prostorski razvoj z obravnavo in usklajevanjem različnih potreb in interesov razvoja z javnimi koristmi na področjih varstva okolja, ohranjanja narave in kulturne dediščine, varstva naravnih virov, obrambe in varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami. Izpostavljeno je **načelo trajnostnega prostorskega razvoja**, ki nalaga državi in občini obveznost takšnega prostorskega načrtovanja, ki omogoča kakovostno

življenjsko okolje s takšno rabo prostora, ki ob upoštevanju dolgoročnega varovanja okolja, ohranjanja narave in trajnostne rabe naravnih dobrin in drugih virov ter celostnega ohranjanja kulturne dediščine omogoča zadovoljevanje potreb sedanje generacije ter ne ogroža zadovoljevanja potreb prihodnjih generacij. Pri razvojnem aktiviranju zavarovanih območij je pomembno tudi **načelo vključevanja kulturne dediščine**, po katerem se pri prostorskem načrtovanju prostorske ureditve in posegi usmerjajo in načrtujejo tako, da se pri tem ohranjajo in prenavljajo območja in objekti obstoječe kulturne dediščine, še posebej naselbinske dediščine. Prenova urbanih in drugih območij ter upoštevanje vrednot in razvojnih potencialov dediščine pri pripravi prostorskih aktov sta ključna inštrumenta celostnega ohranjanja kulturne dediščine. Prostorski izvedbeni pogoji posebej določajo celostno ohranjanje kulturne dediščine, ohranjanja narave, varstva okolja in naravnih dobrin ter varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami.

Regionalni razvoj

Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja (ZSRR) Ur.l. RS, št. [60/1999](#), 93/2005 med cilji spodbujanja skladnega regionalnega razvoja med drugim posebej izpostavlja **ohranjanje in razvijanje kulturne identitete** z ustvarjanjem pogojev za kulturno ustvarjalnost in raznolikost, **trajnostni razvoj kulturne dediščine** in dostopnost do kulturnih dobrin v razvojnih regijah . Zavarovana območja pa posredno obravnava 14. člen, ki določa, da se za tovrstna območja lahko pripravi območni razvojni program, in sicer na pobudo pristojnega ministrstva ali lokalnih skupnosti.

2 Primeri dobrih tujih praks z vidika varovanja, upravljanja, razvoja in trženja

Zavarovana območja se med seboj zelo razlikujejo, ne le po formalni (kategorija zavarovanja, upravljavec, pravni okvir...) ampak predvsem po vsebinski plati; glede na cilje, namene varovanja, kakšne naravne, kulturne in duhovne vrednote so prisotne na zavarovanem območju, kakšne so zaželene in kakšne dopustne rabe, glede upravljavcev in metod upravljanja itd.

Zato so primeri dobre prakse predvsem ilustrativni in kažejo, kako zavarovano območje lahko deluje kot vzvod regionalnega razvoja in ustvarjanja dodane vrednosti. **Poudariti velja, da ni mogoče nobene dobre prakse neposredno prenašati na druga zavarovana območja.** Lahko služijo le kot zgled, primer in kot usmeritev raziskovanja.

Ali je »razvojna vloga« zavarovanega območja uspešna, je prav tako težko določiti v absolutnem smislu: pričakovanja lokalnih prebivalcev in merila, ali uspešno dosegajo zaželeno kakovost življenja, so namreč zelo različna.

Nedvomno pa je res (in to dokazujejo tudi navedeni primeri dobrih praks), da so **lahko vse kategorije zavarovanih območij** (celo strogi naravni rezervati) **vzvod za trajnostni razvoj posameznih območij** in s tem tamkajšnjega lokalnega prebivalstva.

Primeri so izbrani deloma na podlagi izkušenj, poznavanja in osebnega mnenja, pa tudi na podlagi mednarodnih analiz in certifikatov za zavarovana območja ter ocen strokovnjakov (literatura, razpisi, nagrade...).

Vsi navedeni primeri imajo nekaj **skupnih značilnosti**, ki lahko **predstavljajo temelj za uspešnost upravljanja in vloge zavarovanega območja v razvojnih strategijah** in jih lahko strnemo v naslednjih točkah:

- **Kakovost in preglednost upravljanja, participativnost in javnost vseh podatkov**¹.
- Stvarna SWOT analiza, **odkrito obravnavanje konfliktnih situacij** in dilem, **podprto s temeljitimi raziskavami in stvarnimi podatki.**
- **Vpetost zavarovanega območja v razvojne strategije širše skupnosti** – ob upoštevanju ciljev zavarovanih območij in varovanja kulturne dediščine.
- **Zavarovano območje nastopa kot vzvod za varovanje vrednot**, ki so dejanske vrednote širše skupnosti (in niso vsiljene, sugerirane »zunaj«).
- Avtentičnost kot kakovost, na kateri gradijo razvoj.
- Razvojna vloga zavarovanega območja je obravnavana v luči trajnostnega financiranja zavarovanega območja in varstva kulturne dediščine².

¹ IUCN je ravno zaradi velikega pomena, ki ga ima kakovost upravljanja za razvojno vlogo zavarovanega območja izoblikovala **kriterije za evalvacijo kakovosti upravljanja** zavarovanih območij: Hockings, M., Stolton, S., Leverington, F., Dudley, N. and Courrau, J. (2006). Evaluating Effectiveness: A framework for assessing management effectiveness of protected areas. 2nd edition. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.

² To je pomembno, saj se pogosto v razvojnih načrtih zavarovana območja obravnavajo kot »surovina« za ekonomske dejavnosti, katerih dobiček se odliva v popolnoma druge sektorje in celo v druga območja. Trajnostno financiranje zavarovanih območij je nujni pogoj za uresničevanje ciljev varovanja – zato je razvojna vloga tako pomembna. Glej pregled vzorcev za trajnostno financiranje zavarovanih območij. v publikaciji: Emerton, L., Bishop, J. and Thomas, L. (2006). Sustainable Financing of Protected Areas: A global review of challenges and options. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.

2.1 Klasifikacija zavarovanih območij

Vsa zavarovana območja narave je mogoče razvrstiti v šest kategorij, ki jih je sistematizirala Svetovna zveza za varstvo narave IUCN **glede na cilje zavarovanja**. Kategorije so označene z rimskimi številkami od ena do šest, govorimo o kategoriji ena, dva, tri itd., saj ne gre za razvrščanje po pomembnosti ali strogosti varovanja, ampak samo za različne cilje zavarovanja in s tem za različne vrste zavarovanih območij. V Smernicah za upravljanje zavarovanih območij po kategorijah IUCN³ je v uvodu izrecno poudarjeno, da kategorije ne pomenijo različne strogosti varovanja – cilji zavarovanega območja morajo biti povsod strogo zaščiteni, če naj sploh gre za zavarovano območje po kriterijih IUCN.

Poleg kategorij IUCN poznamo **še druge oblike zavarovanja območij** s pomembno naravno (in kulturno) dediščino, ki temeljijo na mednarodnih sporazumih, pravnih aktih in širše sprejetih kriterijih. Večinoma je tudi ta območja mogoče razvrstiti po kriterijih IUCN, vendar pa obstajajo nekateri cilji zavarovanja, ki jih IUCN ne upošteva⁴. V pričujočem pregledu so zajeta Biosferna območja UNESCO, Območja svetovne dediščine UNESCO, Geoparki UNESCO in Ramsarska območja. V veliki večini primerov so te oblike mednarodnega zavarovanja tesno povezane z zavarovanjem po kategorijah IUCN – z notranjo conacijo, ki lahko vsebuje različna ožja zavarovana območja, območja brez zavarovanja, vplivna območja itd.

V Evropi poznamo še eno mednarodno kategorijo zavarovanih območij narave in sicer PAN PARKS. Gre za zelo specifično vrsto zavarovanih območij, saj gre pravzaprav za turistično blagovno znamko (ustanovila sta jo Svetovni sklad za naravo WWF in turistično podjetje Molekaten). PAN PARKS povezuje tista velika območja zelo dobro ohranjene neokrnjene narave, ki lahko gostom ponudijo najvišjo kakovost doživljanja narave in divjine in tako imenovane kontemplativne rekreacije v naravnih okoljih. Kriterijem IUCN in kriterijem kakovosti upravljanja se pridružujejo še kriteriji kakovosti možnih turističnih doživetij narave⁵.

Podrobni kriteriji in okoliščine zavarovanja so seveda močno odvisni od vsakokratne nacionalne, regionalne in celo lokalne zakonske podlage, na kateri temelji zavarovanje. Neposredna primerjava s slovenskimi okoliščinami je skorajda nemogoča, ker tako kriteriji IUCN kakor tudi pravni okviri posameznih držav poznajo **določene kvalitete območij, ki jih slovensko naravovarstvo in varstvo kulturne dediščine sploh ne upoštevata ali pa le skrajno obrobno**. Na primer: območja naravnega zvočnega okolja, območja z lastnostmi divjine; kulturno zvočno okolje kot del tradicionalne kulturne krajine; območja temnega nočnega neba (»Dar Sky Parks«); sveta območja v naravi; estetska vrednost pokrajine; perceptivna naravnost, »duh kraja«; avtentičnost območja itd. Te podrobnosti ne bi bile tako pomembne za namen pričujočega pregleda, če ne bi vse te kakovosti okolja predstavljale ob intrinzični vrednosti okolja tudi tržnega blaga za določene, v sodobnosti zelo hitro rastoče tržne niše zlasti na področju turizma. (Ne gre pa izključno za turizem, saj danes na primer že govorimo o javnozdravstvenih in terapevtskih storitvah območij narave, mnoge vrste, ki živijo na zavarovanih območjih, so temelj za najrazličnejše

³ Guidelines for Protected area Management Categories IUCN, Cambridge in Gland, 1994. Smernice so pravkar v postopku revizije – dokončna nova verzija bo sprejeta na kongresu IUCN v Barceloni jeseni 2008.

⁴ Vsaj ne v trenutku, ko natsaja to besedilo – pričakovati pa je nekatere spremembe v vodilih IUCN na zavarovana območja, ki so pripravljene za obravnavo na konferenci IUCN v Barceloni jeseni 2008.

⁵ Kriteriji PAN PARKS in podatki o organizaciji so dostopni na spletni strani <http://www.panparks.org/Introduction/Verification/Principles>

produkte in izdelke z veliko dodano vrednostjo, zavarovana območja nastopajo kot element identitete itd.).

Omeniti je treba, da so **poseben problem zavarovana območja gozdov** v Evropi. Med kategorijami IUCN za zavarovana območja in kategorijami za varovanje gozdov v okviru evropske Ministrske konference o varstvu gozdov je namreč vrsta ogromnih razlik. Problem je zelo pereč in zelo slabo vpliva na varovanje tistih kakovosti gozdov, ki so povezani s cilji IUCN, varovanjem biotske pestrosti, pa tudi drugih kakovosti gozda, ki niso predmet gozdarske stroke (na primer estetske vrednosti, naravnosti, divjine, svetih krajev v gozdu, ki jih pogosto ugotavljamo tudi v Evropi). Problem je prepoznan tako v strokovnih, kot v krogih Ministrske konference in Evropske komisije in potekajo prizadevanja, da bi strokovna merila in smernice za varstvo evropskih gozdov uskladili⁶. Zato območja, zavarovana po merilih Ministrske konference za varstvo gozdov (gozdni rezervati, varovalni gozdovi), v tem pregledu niso posebej zajeta. Opozoriti pa je treba, da je ta razkorak za Slovenijo zelo pomembna okoliščina, ki močno vpliva na razvojne potencialne gozdnih območij oziroma na nujno potrebni razmislek, katere funkcije gozda so na nekem območju lahko razvojno toliko pomembnejše, da jim je treba dati prednost – proizvodnja lesne mase ali pa morda kaj drugega (v praksi se marsikje pokaže, da ima estetska ali duhovna vrednost določenih gozdnih območij dejansko večjo tržno vrednost, kot pa proizvodnja lesne mase).

Ker v Sloveniji v praksi nimamo zavarovanih območij, ki bi ustrezala kategorijama IV in VI po razvrstitvi IUCN, taki primeri v pregledu niso zajeti. **Območja NATURA 2000 niso zavarovana območja v ožjem smislu tega pojma, so pa namenjena ohranjanju in varovanju določenih bioloških vrst in njihovih habitatov.** Mnoga območja, ki so navedena kot primeri dobrih praks glede na razvojno vlogo, so tudi območja NATURA 2000 ali pa vsaj vsebujejo taka območja⁷ (ni pa v vseh primerih tako).

Glede na to, da je pri ocenjevanju razvojnih potencialov zavarovanih območij nujno treba upoštevati vse vrednote območja (ne le tistih, ki so morda opredeljene s pravnimi predpisi), bi bilo priporočljivo za primerjalne študije uporaba kriterijev, ki so jih strokovnjaki IUCN strnili v publikaciji *The Full Values of Parks* (2003).

⁶ Projekt COST E27 za naslovom "Zavarovana območja gozdov – analiza in harmonizacija".

<http://www.efi.int/projects/coste27/>

Poročilo projekta: 'Protected forest areas in Europe – analysis and harmonisation (PROFOR): Results, conclusions and recommendations. Dostopno na spletni strani:

http://www.efi.int/portal/project/cost_e27/results/

Poročilo za Slovenijo: Bončina Andrej: COST Action E27. Protected Forest Areas in Europe – Analysis and Harmonisation (PROFOR). Country Report – Slovenia.

Working Group 1 – Task 1.1. Description of the historical background that has led to the development of particular national Protected Forest Area frameworks. Poročilo o naravnosti za Slovenijo iz leta 2004 je dostopno na spletni strani: http://www.efi.int/attachments/naturalness_slovenia.doc

⁷ Glede upravljaljskih praks NATURA 2000 območij glej: LIFE Focus / Integrated management of Natura 2000 sites. The contribution of LIFE projects.

Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005.

2.2 Pregled in opis obravnavanih primerov dobrih praks

Preglednica 1: Predstavitev izbranih primerov dobrih praks zavarovanja

Zavarovana območja po kategorijah IUCN						
kategorija	ime območja	država	površina	pravna podlaga	upravljavec	temeljne razvojne dejavnosti
Ia – strogi naravni rezervat	Riserva Naturale della Foce dell'Isonzo	Italija	2.338 ha (od tega 1.154 ha morja)	Ustanoviteljice so občine Fiumicello, Gradež, San Canzian d'Isonzo in Staranzano Regijski zakon iz 1996 Upravljavski načrti	Koncesionar - konzorcij	<ul style="list-style-type: none"> Naravoslovni turizem Izobraževalni turizem Kulinarični turizem Lokalni kmetijski produkti Dopolnilno kulturni turizem (Benetke, Oglej, Čedad)
Ia/Ib – območje divjine (na 80% območja je obisk mogoč samo s strokovnim vodstvom)	Wildnisgebiet Dürrenstein	Avstrija	2.000 ha	Zasebni nakup in donacija Alberta Rothschilda 1875 – pragozdni rezervat 500 ha. 1997 s projektom LIFE ustanovitev širšega zavarovanega območja z namenom renaturacije in varovanja divjine – ustanovitelj Zvezna dežela Spodnja Avstrija Upravljavski načrti	Nevladna organizacija s koncesijo v sodelovanju z Inštitutom za biologijo divjadi, Dunaj	<ul style="list-style-type: none"> Ekskluzivni turizem doživljanja divjine – na naravi temelječi turizem Izobraževalni turizem
Ib – območje divjine Natura 2000	Naturschutzgebiet »Königsbrücker Heide«	Nemčija	7000 ha	1996 z odlokom mestne uprave Dresdena postane nekdanje vojaško vadišče zavarovano območje narave z namenom ohranjati naravne procese in naravno sukcesijo Upravljavski načrt (Leader+ projekt)	Odsek saškega urada za gozdove ob strokovnem sodelovanju upravljavca Narodnega parka Saška Švica in v sodelovanju s civilno iniciativo lokalnih prebivalcev.	<ul style="list-style-type: none"> Naravoslovni turizem Turizem doživljanja narave - na naravi temelječi turizem Kulturni turizem, kulinarični turizem Lokalni izdelki (tradicionalno rokodelstvo) in pridelki Kvalitetna interpretacija

<p>II – narodni park</p> <p>Največje zavarovano območje v Alpah</p> <p>Natura 2000</p>	<p>Visoke Ture (Hohe Tauern)</p>	<p>Avstrija</p>	<p>180.000 ha (pretežno privatna last + srenjske pravice rabe)</p> <p>1.189 km² osrednje območje, 627 km² robno območje</p>	<p>Utemeljitev s trideželnim sporazumom Koroške, Salzburške in Tirolske 1971;</p> <p>1981 Koroška zavaruje gorski skupini Schober in Glockner</p> <p>1984 Salzburška zavaruje Pintzgau, Krimml in Rauris</p> <p>1986 Koroška zavaruje Mallnitz – Hochalmspitze</p> <p>1991 Salzburška poveča zavarovano območje še na Bad Gastein in Muhr</p> <p>1992 Tirolska prikljui parku vzhodnotirolske gore</p> <p>2001 Koroška poveča park.</p>		<ul style="list-style-type: none"> • Naravoslovni turizem z doživljanjem narave • Kulturni turizem, kulinarčni turizem • Izobraževalni turizem • Kvalitetna interpretacija • Tradicionalno kmetijstvo • Gozdarstvo • Lesarstvo (izdelki z lokalno identiteto in visoko dodano vrednostjo)
<p>II z velikimi območji Ib – sekundarno divjino</p>	<p>Parco Nazionale Val Grande</p>	<p>Italija</p>	<p>14.598 ha</p>	<p>1992</p>	<p>Ente Parco Nazionale della Val Grande</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Turizem doživljanja narave - na naravi temelječi turizem • Lokalne kulinarčne specialitete • Lokalni obrtni izdelki • Tradicionalno kmetijstvo, ekološko kmetijstvo • Izobraževalni turizem • Kvalitetna interpretacija
<p>III – naravni spomenik</p>	<p>Falls of Shin (gozd in slapovi na reki Shin; drstišča lososov)</p>	<p>Škotska</p>		<p>Splošni predpisi o varstvu območij, pomembnih za losose</p>	<p>Zasebni lastnik;</p> <p>ribištvo upravljata dve sorodni nevladni organizaciji</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Turizem doživljanja narave • Ribiški turizem • Kulinarčni turizem (restavracija z lokalnimi specialitetami) • Trgovina z lokalnimi izdelki visoke dodane vrednosti • Kvalitetna interpretacija - interpretacijski center • Pikniki in kulturne prireditve

III – naravni spomenik	Krimmelski slapovi	Avstrija (Salzburško)		Razglasitev za naravni spomenik s predpisom Avstrijske zvezne dežele Salzburške 1965 Del Narodnega parka Visoke Ture od njegove ustanovitve	Zasebni lastniki, OEAV; Načrt upravljanja narodnega parka in načrt upravljanja območja naravnega spomenika	<ul style="list-style-type: none"> • Ekoturizem • Kulinarični turizem • Trgovina z lokalnimi izdelki
IV – zavarovani habitati						
V – zavarovana krajina	Snowdonia National Park	Velika Britanija - Wells		1949 National Park and Access to the Countryside Act 1995 Environment Act	Snowdonia National Park Authority	<ul style="list-style-type: none"> • Rekreacija (pohodništvo, kolesarjenje) • Izobraževalni turizem
	Parco regionale di Migliarino, San Rossore, Massaciuccoli	Italija	24.000 ha	1975 z zakonom pokrajine Toskana Nov zakon 1994 2003 sprejet statut parka	Ente Parco Regionale Migliarino	<ul style="list-style-type: none"> • Ekološko kmetijstvo, ki temelji na avtohtonih sortah • Kopalni turizem poleti • Kulturni turizem, Kulinarični turizem • Naravoslovni turizem • Konjeniški turizem
VI – zavarovani naravni viri						

Biosferno območje programa Človek in Biosfera (MAB)						
EMAS ECOMONTE Evropska nagrada za prenovno vasi 2002 Okoljska nagrada za uporabo solarne energije 2002 Fordova nagrada za lokalne skupnosti 2003 ARGE Alp nagrada 2004 CIPRA – Prihodnost v Alpah nagrada 2006	Biosferni rezervat Grosses Walsertal	Avstrija	19.200 ha	Občine Thüringerberg, St. Gerold, Blons, Sonntag, Fontanella, Raggal zvezna dežela Predarlberško (etnična manjšina: Valserji) – 3500 prebivalcev	Upravljavska pisarna (3 zaposleni) Svet za trajnostni razvoj območja Zveza za regionalno planiranje REGIO(vseh šest županov)	<ul style="list-style-type: none"> • Kmetijstvo (50% ekoloških kmetov) • Turizem doživljanja narave • Naravoslovni turizem • Kulinarčni turizem • Gozdarstvo • Lesarstvo z visoko dodano vrednostjo • Lokalni izdelki (tudi visokih tehnologij)
Zavarovano območje kombiniranega tipa z različnimi kategorijami IUCN, Natura 2000 območji, geomorfološko dediščino in kulturno dediščino						
Ia, Ib, III, V NATURA 2000 Kandidat za Evropski geopark ISO standard za upravljanje EMAS standard ⁸	Parco Naturale Adamello-Brenta	Italija	620,52 Km ²	Ustanoviteljica avtonomna pokrajina Trentino 1967. Pokrajinski zakon iz 1988 z novelami in povečanjem obsega parka 2003 Upravljavski načrti	Javni zavod z Upravljavskim svetom, Izvršnim odborom. Nadzornim odborom in direktorjem	<ul style="list-style-type: none"> • Naravoslovni turizem • Turizem doživetij v naravi - na naravi temelječi turizem • Gorniški turizem • Kulinarčni turizem • Izobraževalne dejavnosti in interpretacija • Lokalni pridelki in izdelki • Storitve

⁸ O pravilih EMAS standarda glej: http://ec.europa.eu/environment/emas/documents/guidance_en.htm

Svetovna dediščina človeštva pod okriljem UNESCO						
I, III, V Več večjih in manjših zavarovanih območij različnih kategorij – na kopnem in v morju (10.746 ha zavarovanih morskih površin;) številni kulturni spomeniki, zavarovana kulturna krajina, spomeniki naselbinske dediščine;	Zahodni norveški fjordi – Geirangerfjord in Nærøyfjord	Norveška	122.712 ha	Uradni vpis na seznam svetovne dediščine 14.7.2005. Akti o zavarovanju posameznih območij; akti o zavarovanju posameznih objektov in območij kulturne dediščine Upravljavski načrt za vsakega od fjordov (2003 in 2004)	Območje je v upravljanju guvernerjev pokrajin Møre, Romsdal, Sogn & Fjordane in Hordaland. Za ohranjanje dediščine na naseljenih območjih so odgovorne občine.	<ul style="list-style-type: none"> • Geoturizem; turizem, ki temelji na usklajenosti turistične ponudbe z avtentičnim lokalnim okoljem.
Ramsarsko območje – mednarodno pomembno mokrišče						
Ia, V Biosfersno območje UNESCO NATURA 2000 po Ptičji direktivi	Camargue (delta reke Rhone – največja rečna delta v Zahodni Evropi)	Francija	85,000 ha	Zakon o Regijskem parku Camargue iz 1927 in 1970 Obsežno povečanje območja in novela zakona 2008 Ramsarsko območje od 1986	Parc Naturel Régional de Camargue	<ul style="list-style-type: none"> • Turizem doživetij v naravi - na naravi temelječi turizem • Lovski turizem • Kulinarični turizem • Kmetijstvo (poljedelstvo in živinoreja) • Ribišтво <p>Razvojni načrt ekoturizma s sredstvi programa LIFE 2003-2007</p>
UNESCO Geopark – mednarodno pomembno območje geološke naravne dediščine						
	North West Highlands Geopark	Škotska				

PAN PARKS območje						
Ib, II, III Osrednje območje Biosfernega rezervata UNESCO (1994)	Narodni park Arhipelago	Finska	500 Km ²	Ustanovitev narodnega parka z državnim aktom 1983	Metsähallitus – državna agencija	<ul style="list-style-type: none"> • Ekoturizem • Doživljanje divjine, turizem doživetij v naravi - na naravi temelječi turizem •
II, Ib, V Območja arheološke in etnološke kulture dediščine Natura 2000 (volk, ptice, rastline)	Narodni park Peneda Gerês	Portugalska	702.90 ha	Zakon o narodnem parku 1971 Resolucija ministrskega sveta Portugalske z dne 8.9.1995, ki uveljavlja upravljavski načrt za narodni park Resolucija portugalske vlade št.121/2007 z dne 24.8.2007 z revizijo Upravljaljskega načrta Narodnega parka Peneda -Gerês. ⁹	Državna agencija	<ul style="list-style-type: none"> • Ekoturizem – preko tega trženje tradicionalnih kmetijskih in živilorejskih produktov • Gozdarstvo • Ekološke storitve (zlasti vodne)

⁹ Resolução do Conselho de Ministros n.º 121/2007: Diário da República, I Série, No. 163, 24 August 2007, pp. 5687-5688. Celoten dokument v portugalskem jeziku je na voljo na spletni strani <http://faolex.fao.org/docs/pdf/por74484.pdf>

2.2.1 Strogi naravni rezervat (Ia)

Riserva Naturale della Foce (Naravni rezervat delte Soče v Italiji (Ia))

Naravni rezervat Delta Soče je ustanovilo združenje lokalnih občin - Associazione dei Comuni di Fiumicello, Grado, San Canzian d'Isonzo e Staranzano - ki rezervat tudi upravlja. Operativne **naloge upravljanja so prenesli na združenje nevladnih organizacij**

E-mail: s.natura@regione.fvg.it

Spletna stran: <http://www.parks.it/riserva.foce.isonzo/index.html>

Naravni rezervat Delta Soče obsega 2.338 ha (od tega 1.154 morja) v goriški pokrajini. Podlaga za ustanovitev in delovanje zavarovanega območja je regijski zakon z dne 30. 9. 1996.¹⁰

Osrednji del rezervata je otok Cona (Isola della Cona), kjer je urejen center za obiskovalce in kjer je možen obisk rezervata. Rezervat obsega kopno, delto Soče, sladkovodna, slana in polslana mokrišča, morske plitvine in del plitvega odprtega morja. Območje je bilo v preteklosti pretežno »meliorirano« in spremenjeno v kmetijske površine in pašnike, močno je bil uveljavljen lov na ptice, ribolov in nabiranje školjk. **Odločitev o ustanovitvi strogega naravnega rezervata s potrebno renaturacijo in popolno opustitvijo navedenih dejavnosti je bila skoraj revolucionarna, vendar pa se je izkazala za pozitivno** ne le v naravovarstvenem, ampak tudi v razvojnem smislu (predvsem zaradi razvoja turizma) in jo **lokalne skupnosti močno podpirajo**. Poglavitni **vir ustvarjanja dodane vrednosti je visoko kakovostni ekoturizem¹¹ turizem**, povezan tudi s **kulinaričnim in kulturnim turizmom** (Benetke, Oglej, Čedad, Gradež) in pa **kakovostna interpretacija območja**. Pomembna je tudi **povezanost s sorodnimi območji v bližini**, zlasti z Lagunami Gradeža in z Benetkami.

2.2.2 Strogi naravni rezervat z delom divjine (Ia in Ib)

Wildnisgebiet Dürrenstein, Avstrija

Upravljavec: Schutzgebietsverwaltung Wildnisgebiet Dürrenstein, Brandstatt 61,

Spletna stran: <http://www.wildnisgebiet.at>

Zavarovano območje obsega 2.387 ha pretežno gozdnih površin (alpski gorski gozd – opisujejo ga kot največji srednjeevropski pragozd). Največji del območja je že 1875 iz kakršne koli rabe izločil lastnik Albert Rothschild, ki je območje kupil prav zaradi izvrstno ohranjenih naravnih gozdov (okoli 500 ha je dejanski pragozd, ki po mnenju strokovnjakov nikoli ni bil spremenjen zaradi človekovih posegov). Dežela Spodnja Avstrija je v sodelovanju z avstrijskim zveznim Uradom za gozdove in avstrijskim zveznim ministrstvom za okolje, mladino in družino osnovala zavarovano območje kategorije I po merilih IUCN. S pomočjo evropskih sredstev programa LIFE okolje je bil narejen upravljavski načrt in osnovana uprava parka, ki deluje kot nevladna organizacija s koncesijo za upravljanje zavarovanega območja. Upravljavski načrt je bil izdelan 2001 - 2002 v sodelovanju z

¹⁰ Legge regionale 30 settembre 1996, n. 42, art. 47

¹¹ **Ekoturizem** je trajnostna oblika na naravnih virih temelječega turizma, ki se osredotoča predvsem na doživljanje narave in učenje o njej, in ki je etično upravljan na ta način, da povzroča majhne učinke, je nepotrošniški in lokalno usmerjen (nadzor, koristi, velikostni razred).

Inštitutom za biologijo prostoživečih živali na Univerzi na Dunaju (Universität für Bodenkultur)¹². Leta 2003 je območje dobilo uradno kategorizacijo v kategorijo I.

Večino območja (okoli 80 %) je mogoče obiskati samo na vodenih ekskurzijah pod vodstvom strokovnjaka z licenco upravljavca. Razvijajo specifično obliko turizma – **ekoturizem in izobraževalni turizem** (trekingi, foto-trekingi, trekingi na krpljah, iskanje sledov, fotolov, botaniziranje, izobraževalne delavnice itd.). Parkovna uprava ima le malo zaposlenih (trenutno tri), ostali delajo projektno. Čeprav je osnovni namen zavarovanega območja ohranjanje divjine in proučevanje naravnih procesov, so izoblikovali **strogo nadzorovan turizem z veliko dodano vrednostjo**. Tu velja izpostaviti problem, da strokovno usposobljeni vodniki večinoma niso domačini. Ekonomska dejavnost obsega še publikacije (revija Wildnis, knjige, koledarji, razglednice, DVD in filmi).

2.2.3 Narodni park (II)

Parco Nazionale della Val Grande (Narodni park Val Grande), Italija

Upravljevec Ente Parco Nazionale della Val Grande, E-mail: pvgrande@tin.it

Gre za narodni park z velikim deležem divjine, ki je sekundarna divjina – kot marsikje v Alpah posledica opuščanja nekdanjih kmetijskih in gozdarskih praks. Inovativne oblike turizma so uspešno povezale varstvo divjine, spomeniško varstvo in varstvo krajine ter zagotovile dragocena delovna mesta za lokalno prebivalstvo.

Narodni park Val Grande je bil ustanovljen leta 1992 v sredogorju Piemonta, severno od jezera Maggiore. Obsega 14.598 ha, od tega je 11.971 ha tudi območje NATURA 2000.

Območje je izredno bogato z arheološko, etnološko in zgodovinsko dediščino, ki priča o nekdanji poselitvi, kmetovanju in izkoriščanju naravnih virov, oglarjenju, sekanju gozdov, izkoriščanju marmorja (iz katerega je zgrajena Mialnska katedrala). Park velja za največje območje divjine v Italiji (kategorija Ia - strogi naravni rezervat, kategorija Ib - divjina z obiskom), za najbolj divji in odmaknjen od vseh narodnih parkov.

Zaradi več deset let trajajočega odseljavanja iz gorskih vasi je danes naseljenih le nekaj vasi v robnem območju parka, višje ležeča naselja in zlasti gorske pašne planine pa so že od 50-ih let 20. stoletja popolnoma opuščene. Proces je bil tako izrazit, da je bilo treba celotnemu **območju najti novo razvojno vlogo in prihodnost**. Izvedena je bila vrsta študij o biodiverziteti, ekozgodovini, krajini, prebivalstvu in kulturni dediščini, tudi v okviru mednarodnih projektov¹³. V letih 1996-97 je bil narejen prvi upravljavski načrt za park, ki je pravzaprav organski del razvojnega načrta parkovnih lokalnih skupnosti¹⁴. **Načrt ekonomskega in socialnega razvoja je bil narejen leta 2002 – sprejele so ga lokalne skupnosti**. (Pri izdelavi je sodelovalo italijansko podjetje Agriconsulting S.p.a., ki se ukvarja s strategijo razvoja podeželja). Za naselja in obdelovalne površine so načrt obnove, predpisane gabarite in gradiva itd. pripravili s priporočeno rabo tal do objekta in parcele natančno.

¹²Gossow H.: (2001): LIFE-Projekt Wildnisgebiet Dürrenstein - Managementplan.. Forschungsbericht, In: Kraus, E.(Hrsg.), Amt der NÖ Landesregierung, St. Pölten, 87 S

¹³ Dal paesaggio rurale alla Wilderness: abbandono delle aree montane e mutamenti nel paesaggio alpino nel Parco Nazionale della Val Grande e nella Valle Strona. Parco Nazionale Val Grande, Institut für Landespflege der [Fakultät für Forst- und Umweltwissenschaften](http://www.fakultaet-fuer-forst-und-umweltwissenschaften.uni-freiburg.de) der [Universität Freiburg](http://www.universitaet-freiburg.de); povzetki na spletni strani <http://www.landespflege-freiburg.de/forschung/valgrande.it.html>

¹⁴ Peano Attilia : Pianificazione dei parchi naturali. Regione Piemonte. dostopno na spletni strani http://www.regione.piemonte.it/sit/argomenti/pianifica/iniziative/interreq/dwd/parchi_nat.pdf

Nabiranje gob, gozdnih sadežev in zelišč¹⁵ ter sekanje dreves (v zelo omejenem obsegu) je dovoljeno le lokalnim prebivalcem in regulirano z načrtom upravljanja. Na tem temeljijo lokalne kulinarčne specialitete in obrtni izdelki. Ribolov v rekah je dovoljen s posebno dovolilnico, ki jo izdaja Gozdna uprava na podlagi Načrta upravljanja z ribjim življenjem na območju parka.

V okviru programa Interreg IIIA (2000-2006) so bile pripravljene strokovne podlage in načrt upravljanja za ohranjanje in inovativno izkoriščanje naravnih virov za pašništvo, gozdne produkte in še posebej kostanj, načrt razvoja naravoslovnega turizma (ekoturizma) in upravljavski načrt za območja divjine.

Turizem je zasnovan tako, da so nastanitvene kapacitete hotelskega in apartmajskega tipa v vaseh v dolini, v osrednjem območju parka pa le nekaj planinskih postojank (različni upravljavci – od NVO do zasebnikov) in večje število bivakov, ki so preurejeni iz nekdanjih pastirskih stavb na opuščeni planinah povsem v skladu s spomeniško varstvenimi smernicami (kot muzej na prostem, ki se uporablja za prenočevanje v spalni vreči, hrano pa si mora prinesiti vsak sam). Poglavitna dejavnost, ki jo park ponuja, je hoja in temu je prilagojena celotna turistična infrastruktura. V robnem delu, ki je dostopen z avtom, je zelo razvit kulturni in kulinarčni turizem (interpretacijski centri (5), arheološki muzej, muzej vode, za ogled urejen kamnolom marmorja). Bistvena **tržna strategija turizma je zagotavljanje visoko kakovostnih kontemplativnih doživetij** v parku (kar temelji na tržnih raziskavah zlasti bližnjih domačih trgov, predvsem bližnjega Milana). **Kmetijska proizvodnja** temelji na **visoko kakovostnih ekološko pridelanih prehranskih produktih**, ki so del ponudbe kulinarčnega turizma (pašniki in travniki predstavljajo le še 4 % površine parka – obdelujejo se izključno ekstenzivno). **Dopolnilne dejavnosti na kmetijah so turizem, rokodelstvo, izobraževalne dejavnosti, delo na daljavo.** V občini Malesco so na podlagi raziskovalnega projekta Univerze v Friburgu začeli obnavljati že opuščene pašnike z ekstenzivno pašo ob skrbno upoštevanju nosilni kapaciteti, ki še podpira biotsko pestrost pašnikov. Organizacija gorskih vodnikov, parkovnih vodnikov in posebej usposobljeni lokalni turistični vodniki ponujajo **v vseh letnih časih širok izbor interpretacijskih vodenih izletov po parku** – od nekaj urnih do večdnevni. (Eno od turističnih promocijskih gesel: »Park Val Grande vam govori s svojo tišino«).

Nationalparkrat Hohe Tauern (Narodni park Visoke Ture), Avstrija

Upravljevec: Nationalparkrat Hohe Tauern

E-mail: nationalparkrat@hohetauern.at, spletna stran: www.hohetauern.at

Narodni park Visoke Ture je bil ustanovljen z dogovorom med avstrijskimi deželami Salzburgsko, Tirolsko in Koroško leta 1971. Izgrajevanje narodnega parka je potekalo postopoma in v vsaki od zveznih dežel nekoliko drugače, posodobljen dogovor med deželami je bil sprejet leta 1994¹⁶. Narodni park obsega 1,816 km² območja alpskih dolin in visokogorja in je drugi največji narodni park v Evropi. Zajema Veliki Klek (Grossglockner), najvišjo goro Avstrije, območja ledenikov, številne naravne znamenitosti in poleg predelov neokrnjene narave tudi značilno alpsko kulturno krajino. Večina zemljišč v parku je v privatni lasti.

Kljub ogromnim dimenzijam je **ta narodni park v resnici lahko model dobre prakse za alpska zavarovana območja kategorije II**. Strokovno upravljanje z zelo točno

¹⁵ REGOLAMENTO PER LA RACCOLTA DEI FUNGHI e dei prodotti del sottobosco; dostopno na spletni strani <http://www.parcovalgrande.it/pdf/regolamento.funghi.pdf>

¹⁶ Vereinbarung gemäß Art. 15 a B-VG zwischen dem Bund und den Ländern Kärnten, Salzburg und Tirol über die Zusammenarbeit in Angelegenheiten des Schutzes und der Förderung des Nationalparks Hohe Tauern. Bundesgesetzblatt für Österreich, 26. julij 1994, str. 570

opredeljenimi cilji, conacija¹⁷, upravljanje z obiskom, interpretacija, participativne metode upravljanja in sodelovanje z nevladnimi organizacijami, ki odločno podpirajo ohranjanje naravne in kulturne dediščine (Avstrijska planinska zveza, Naturfreunde, Naturschutzbund), politična podpora vlad zveznih dežel in avstrijske vlade, vse to je podlaga za delovanje kakovostnega zavarovanega območja in tudi za uspešen regionalni razvoj.

Upravljavlec: Park upravljajo tri dežele – vsaka svoj del. Skupno upravljavsko politiko oblikuje Svet parka, ki mu pomaga strokovni svet. Operativno upravljanje vodi direkcija s predsednikom na čelu.

Osrednje območje parka (kategorija II) je namenjeno ohranjanju neokrnjene narave in naravnih procesov in doživljanju narave. 75 % osrednjega območja je popolnoma brez ekonomske rabe z izjemo obiskovanja. 25 % osrednjega območja ima še tradicionalno rabo (ekstenzivna živinoreja, gozdarstvo). Robno območje (kategorija V) je namenjeno ohranjanju tradicionalne kulturne krajine.

Vplivno območje parka (National Park region) je območje okoli parka, (29 občin) ki je zavezano trajnostnemu razvoju, razvoju na temelju lokalne identitete, ohranjanja naravne in kulturne dediščine in takih ekonomskih modelov razvoja, ki podpirajo cilje narodnega parka. To območje obsega 3.800 km² in ima 85.000 prebivalcev.

Preglednica 2: Obseg posameznih con narodnega parka Visoke Ture

Dežele	Osrednje območje (kategorija II) km²	Robno območje (kategorija V) km²	Skupaj km²
Salzburška	538	267	805
Koroška	313	107	420
Tirolska	347	264	611
skupaj	11987	638	1836

V letu 2003 je park obiskalo 1,75 milijona obiskovalcev. Park je izrazit generator lokalnega razvoja. Z različnimi projekti sodelujejo vse tri dežele v programih Leader +, LIFE in Interreg. V tirolskem delu je park na primer ustvaril v letu 2003 za 2,4 milijona € direktnega bruto dohodka, posredno pa še 1,6 milijona €. ¹⁸

Analizam razvojnih možnosti in strateškemu načrtovanju razvoja posvečajo veliko pozornost tako na zvezni, kot na deželni in lokalni ravneh. Izvedena je bila vrsta študij in projektov (tudi s pomočjo evropskih sredstev), med katerimi je še posebno zanimiv »Leben 2014«¹⁹, ki zajema Zgornji Pinzgau in je med drugim dobil okoljsko nagrado ÖGUT 2007. Projekte ohranjanja kulturne krajine je za vzorčni model proglasila CIPRA (natečaj Prihodnost v Alpah). Celoten park je zvezna vlada predlagala za vpis na seznam svetovne dediščine UNESCO.

¹⁷ Kremser Harald : National Park Hohe Tauern – National Park-Plan. Salzburg, 2003

¹⁸ Poročilo Narodnega parka Visoke Ture: Huttegger Katharina : Basisdaten zum Nationalpark Hohe Tauern (Gesamt, Kärnten, Salzburg, Tirol). Maj 2005

¹⁹ **Vilsmaier, U., Fromhold-Eisebith, M.** (2003): Das transdisziplinäre Lehrforschungsprojekt „Leben 2014“ - Perspektiven der Regionalentwicklung in der Nationalparkregion Hohe Tauern. 54. Deutscher Geographentag Bern, 28. Sept.- 4. Okt. 2003. Bern

Glanzer, M., Freyer, B., Muhar, A., Schauppenlehner, T., Vilsmaier, U. (Hrsg) (2005): Leben 2014 - Perspektiven der Regionalentwicklung in der Nationalparkregion Hohe Tauern/Oberpinzgau. Dokumentation der Ergebnisse. Verlag Tauriska, Neukirchen

Spletno stran projekta glej na naslovu: http://dyn.boku.ac.at/pinzgau/index.php?nav_id=a00

Strokovno upravljanje, sodelovanje znanosti pri analizi potencialov in strateškem načrtovanju razvoja, podpora nevladnih organizacij, zlasti planinske zveze, intenzivna in skrbno načrtovana komunikacijska strategija, nove oblike turizma (ekoturizem turizem, na naravi temelječi turizem oz. turizem doživljanja narave, kulinarčni in kulturni turizem; naravni wellness; izobraževalni turizem; interpretacija, parkovni centri, delavnice), izdelki z lokalno identiteto in visoko dodano vrednostjo idr., vse to je prineslo ekonomske učinke, preko njih pa veliko podporo lokalnega prebivalstva parku in parkovnim ciljem.

2.2.4 Naravni spomenik (III)

Naravni spomenik Falls of Shin, Škotska

Gre za območje manjših slapov na reki Shin, ki so pomembni za selitve in drstitve lososov. Letno obiše slapove in interpretacijski center 250.000 turistov. Letni promet: znaša 2 milijona £.

Spletna stran centra za obiskovalce: <http://www.fallofshin.co.uk/>

Škotska ima zelo specifičen sistem varstva naravne dediščine, ki ni v celoti primerljiv s kriteriji IUCN. Slapišče na reki Shin tako ne ustreza popolnoma formalnim kriterijem za IUCN kategorijo III – ni namreč zavarovano kot naravni spomenik s pravnim aktom (predpisom); pač pa je upravljano v skladu s smernicami IUCN za upravljanje z naravnim spomenikom v tem smislu, da upravljanje zagotavlja ohranitev tistih elementov naravne in pokrajinske dediščine, ki delajo območje edinstveno, naravovarstveno pomembno in tudi zanimivo za obiskovalce. Pravna podlaga ni akt o zavarovanju območja, ampak pravni akti (predpisi), ki se nanašajo na ohranjanje območij, pomembnih za drstitev lososov.

Upravljanje: Z reko Shin in ribištvom na njenem povodju upravljata dve telesi: Kyle of Sutherland District Salmon Fishery Board in Kyle of Sutherland Fishery Trust. (O strukturi obeh teles upravljanja ribištvu glej: Kyle of Sutherland Fisheries Amnagement Structure and Strategic Plan 2007; <http://www.ksft.org/files/downloads/download260.pdf>). Turistično infrastrukturo v zasebni lasti je leta 2002 kupil Mohamed Al Fayed (interpretacijski center, vrhunska restavracija, območje za piknike, trgovina z vrhunskimi lokalnimi izdelki in blagovno znamko Harrod's).

Gre za primer, ko je naravni spomenik, zelo zanimiv za obiskovalce, izkoriščen kot turistični »medeni lonec« z vso za to potrebno infrastrukturo, namenjeno različnim turističnim tržnim nišam (od piknika do vrhunske restavracije). Na to se veže še trgovski center – sprva predvsem namenjen prodaji lokalnih avtentičnih škotskih izdelkov z veliko dodano vrednostjo, v zadnjih letih pa še škotska podružnica blagovnice Harrods. Nastala je precej nenavadna kombinacija turistične atrakcije, nakupovalnega središča in skrbno upravljanje naravne znamenitosti.

Naravni spomenik Krimmelski slapovi, Avstrija

Krimmelski slapovi (Krimmler Wasserfelle) so del širšega zavarovanega območja – Narodnega parka Visoke Ture (Nazional Park Hohe Tauern). Gre za najvišje enovito slapišče v Evropi (v celoti meri višinska razlika vodnega padca treh zaporednih slapov 380 m). Slapovi so bili že v 18. stoletju cilj popotnikov – torej tedanjih prvih turistov. Prvo turistično pot do višjih delov slapišča so uredili že sredi 19. stoletja. Dandanes slapove obiše vsako leto okoli 400.000 turistov, saj so ena od glavnih atrakcij salzburškega dela narodnega parka Visoke Ture. Leta 2007 so obeležili 40 let, odkar ima območje slapišča, ki je zavarovano kot naravni spomenik še iz časov pred ustanovitvijo narodnega parka, Evropsko diplomu za zavarovana območja.

Uradna spletna stran: <http://www.wasserfaelle-krimml.at/>

Krimmelski slapovi so pravi turistični »medeni lonec«, celotno območje pa ima zelo **uspešen razvojni načrt**, ki izrazito **temelji na strogih kriterijih ohranjanja naravnih**

in kulturnih vrednot narodnega parka in naravnega spomenika še prav posebej. Zelo uspešno usklajujejo razvoj turistične ponudbe, interpretacijo, organizacijo dogodkov in prometni režim. Celotni park Visoke Ture, Krimmelski slapovi pa še posebej, so **uvrščeni med evropske primere dobrih upravljaljskih praks IUCN**²⁰. (Pregledna zloženska o turistični ponudbi Krimmelskih slapov v letu 2008, iz katere je v veliki meri razvidna tudi upravljaljska shema, je dostopna na spletni strani:

http://www.werberabe.at/wasserfall/wasserfallinfolyer_2008.pdf)

Upravljanje: Krovni upravljavec zavarovanega območja je upravljavec Narodnega parka Visoke Ture, vendar pa z območjem naravnega spomenika Krimmelski slapovi **upravljajo na participativen način** z dogovarjanjem različni upravljavci: Avstrijska planinska zveza (OeAV) kot glavni dogovorni upravljaljski partner (koče, poti), lokalna skupnost, prometno-turistično podjetje Großglockner Hochalpenstraßen AG (GROHAG) (cesta, parkirišča, doživljajski park, interpretacijski center, interpretacijska pot), manjši turistični ponudniki in Dežela Salzburgska.

Za obe območji naravnih spomenikov, ki ju navajamo kot primera dobre prakse, je značilno, da izjemno uspešno **usklajujeta ohranjanje narave z zelo velikim obiskom in tudi ekonomsko učinkovitostjo, ne le preko turizma v ožjem smislu, ampak tudi preko trgovine, s pomočjo katere ustvarjajo visoko dodano vrednost za kakovostne lokalne pridelke in izdelke**. Za obe območji so značilne znatne investicije v strokovno interpretacijo, ki je pomemben generator dodane vrednosti in temeljno orodje upravljanja z obiskom.

2.2.5 Varstvo habitatov z nego (IV)

Mi te kategorije nimamo – krajinski parki so na nek način blizu tej kategoriji, saj bolj varujemo habitate kot krajinske značilnosti.

2.2.6 Zavarovana krajina (V)

Parco regionale di Migliarino, Italija

Park je bil ustanovljen leta 1979 z zakonom pokrajine Toskana (L.R. n. 61/79) in obsega 24.000 ha gričevja ob obali med Viareggio, Livornom in Piso.

Upravljavce Ente Parco Regionale Migliarino,

E-mail: parco@sanrossore.toscana.it

Park upravlja konzorcij z direkcijo in upravnikom (zadolženim za neposredno upravljanje, tudi z gozdovi in kmetijstvom) ter podupravnikom (zadolženim za varstvo narave, načrtovanje in nadzor). Zdaj park deluje na podlagi novega zakona, sprejetega 1994²¹. Park je hkrati tudi biosferno območje programa Človek in biosfera pod okriljem Unesco,

²⁰ Synge Hugh(2004): European Models of Good Practice in Protected Areas. IUCN, Gland, Switzerland, and Cambridge, UK and the Austrian Federal Ministry of Agriculture, Forestry, Environment and Water Management.

Lainer, F. (2006): Besucherlenkung im Nationalpark Hohe Tauern. In: Besucherlenkung in Schutzgebieten. Amt der Salzburger Landesregierung, Naturschutzabteilung (Hrsg.); Salzburg, str. 51 – 61.

²¹ Legge Regionale Toscana n.24 del 16-3-1994

obmorska mokrišča s kanali pa so območje Ramsarske konvencije (3000 ha)²². Znotraj parka je vrsta območij NATURA 2000. Zlasti naravoslovno pomembni območji sta ustji rek Serchio in Arno z obsežnimi mokrišči, na morski obali pa 23 km peščenih din. 9356 ha obsegajo kmetijske površine. Skoraj 40 % parka obsegajo območja, porasla z drevjem, vendar v večini ne gre za naravne gozdove, ampak za nasade dreves – zlasti pinij, ki jih je že pred stoletji začela gojiti družina Medici²³. Pridelek pinjol je zelo pomemben vir dohodka, pinjole pa so tudi temelj lokalnih kulinarčnih specialitet.

Statut parka, sprejet 2003²⁴, posebno vlogo podeljuje **Parkovni skupnosti** – torej lokalnim prebivalcem, ki jih v organih parka zastopajo župani (5 občin) in predstavniki obeh provinc (Pisa in Lucca). Njihova **pristojnost je sprejemanje socialno-ekonomskega načrta razvoja parka in nadzira njegovo izvajanje**. Parkovna skupnost mora podati soglasje za vse spremembe statuta parka, za celovit načrt upravljanja, za delne načrte upravljanja (sektorske in lokalne), pa tudi za vsakoletno finančno poročilo in poročilo o delovanju parka. Upravi parka tudi predlaga projekte, izboljšave, rešitve tekočih problemov.

Upravljavca predlaga sestavo sedemčlanskega strokovnega sveta parka, ki ga sestavljajo strokovnjaki za naravovarstvo, kmetijstvo, gozdarstvo, spomeniško varstvo, ekonomski razvoj in sorodne znanosti, ki lahko prispevajo h kakovostnemu delovanju parka. Park je upravljavsko razdeljen na gozdne površine, mokrišča, vodna telesa, kmetijske površine in naravne rezervate (ožja zavarovana območja s strožjim naravovarstvenim režimom). Posebno pozornost namenjajo varovanju kulturne dediščine – od krajinskih vrednot do naselbinske dediščine, posameznih stavb (vključno s pomožnimi, kot so ribiške ute), pa tudi tradicionalnih znanj, tehnik in še posebej lokalnih avtohtonih sort pridelkov. Za kakršnokoli rabo prostora (tudi začasno) in vodnih virov, ki ni že tradicionalno uveljavljena, je potrebno dovoljenje upravljavca parka.

Leta 2006 je stopil v veljavo Drugi upravljavski načrt za park²⁵. **Ohranjanje lokalne identitete, krajinskih kakovosti, naravne in kulturne dediščine je prepoznano kot eden od temeljev razvoja** – ne le turizma, ampak tudi tržišča za lokalne kmetijske produkte. Ohranjanje tipičnosti in krajinskih značilnosti – tako podeželja kot urbanih središč – je eden od temeljnih poslanstev vseh razvojnih načrtov.

V parku je aktivnih 200 kmetij, uprava parka pa izrecno vzpodbuja ekološko kmetovanje, ki temelji na tradicionalnih avtohtonih sortah in prehranskih izdelkih, ki lahko pridobijo Znak kvalitete s poreklom. Poleg govedoreje je v živinoreji zelo pomembno perutninarstvo (reja fazanov) in pa konjereja, ki močno vpliva tudi na turistično ponudbo območja (velik poudarek na konjeniškem turizmu).

Poleti turizem v parku temelji predvsem na kopalnem turizmu ob morski obali, v ostalih mesecih pa prevladuje kulinarčni, naravoslovni, izobraževalni, konjeniški in seveda kulturni turizem (povezava s Piso). V parku so štiri interpretacijski centri in center za opazovanje ptic (»birdwatching«) turizem je zlasti pomemben spomladi in jeseni – v času selitve in gnezdenja).

Parc Cenedlaethol Eryri - Snowdonia National Park (Narodni park Snowdonia), Velika Britanija

²² Kartografski prikaz notranje conacije parka je dostopen na spletni strani <http://www.parcosanrosso.org/cartografia/cartografia.htm>

²³ Kratek pregled gozdnih območij parka je dostopen na spletni strani <http://www.comune.pisa.it/ambiente/parco/boschi.pdf>

²⁴ Statut je dostopen na spletni strani <http://www.parcosanrosso.org/ente/statuto.html>

²⁵ Upravljalni načrt iz leta 2006, ki zdaj velja, je dostopen na spletni strani <http://www.parcosanrosso.org/ente/piani.html>

Uradna spletna stran: <http://www.eryri-npa.co.uk/>

Zavarovano območje zajema gorato pokrajino okoli najvišjega valežanskega vrha Snows Dona. Park obsega 2.130 km², na območju parka pa živi 26.000 prebivalcev.

Ne glede na to, da se območje imenuje narodni park, gre za območje, kjer daleč **prevladuje zavarovana kulturna krajina**. Neokrnjeno območje narave zajema samo najvišje gore. Upravljaivec zavarovanega območja je javna agencija, ki jo vodi svet parka in 18 članov – 6 jih imenuje valežanski parlament, ostale pa lokalne skupnosti, katere statutarna dolžnost je tudi prostorsko in razvojno planiranje za celotno območje parka (v skladu s predpisom Town and Country Planning Act iz leta 1990). Upravljavski in razvojni načrt območja je bil sprejet 1990, trenutno pripravljajo novega, ki bo iz dveh delov: **upravljavski načrt parka, ki se nanaša predvsem na ohranjanje naravne in kulturne dediščine in njeno interpretacijo; ter razvojni načrt, ki pomeni strategijo razvoja za skupnosti na območju parka.**

Celoten postopek sprejemanja obeh dokumentov je zelo transparenten in omogoča najširše sodelovanje javnosti (glej spletno stran <http://www.eryri-npa.co.uk/page/index.php?nav1=livingin&nav2=6&nav3=1&lang=eng&contrast=1&view=graphic>)

S statutom parka so določeni trije enakovredni cilji upravljanja: ohranjanje lepote pokrajine in njene kulturne dediščine, omogočanje kakovostnih doživetij narave in avtentične kulturne dediščine obiskovalcem ter skrb za dobrobit in ekonomski razvoj prebivalcev območja.

Dejansko je uprava parka nekakšna regionalna (nadobčinska) oblast, ki odgovarja tako za ohranjanje kakovosti območja, kakor za uspešen trajnostni razvoj. Glede na to, da je celotno območje parka sicer doživelo hude ekonomske in socialne težave (propad ovčereje), je ta vloga upravljavca zelo pomembna.

Letni načrti in letna poročila so na voljo na spletni strani <http://www.eryri-npa.co.uk/page/index.php?nav1=livingin&nav2=27&nav3=4&lang=eng&view=graphic&contrast=1> – poudarek na preglednosti in transparentnosti.

V okvir parka sodi še območje Svetovne dediščine človeštva – srednjeveški mesti Caernarfon in Conwy ter gradova Harlech in Beaumaris. To območje ima še svoj specifični načrt upravljanja. Pripravil ga je valežanski urad za kulturne spomenike (Welsh Historic Monuments Executive Agency) v sodelovanju s svetom narodnega parka.

Uprava parka ima svetovalno službo, ki lastnikom zemljišč in nepremičnin pomaga pri njihovem upravljanju, obnovi in gospodarjenju. Park razpolaga tudi s finančnim skladom za spodbujanje trajnostnega razvoja, ki finančno podpira razvojne projekte prebivalcev, ki ustrezajo ciljem parka in predpisanim kriterijem (letno razdelijo okoli 250.000 £ finančnih spodbud). V okviru parka deluje tudi mednarodno uveljavljen izobraževalni center za upravljanje zavarovanih območij (Plas Tan y Bwlch Environmental Studies Centre and Education Services).

2.2.7 Zavarovani naravni viri (VI)

Mi te kategorije nimamo, vendar bi Slovenija lahko sem uvrstila gozdove.

2.2.8 Izbrani primeri s kombinacijo namenov in ciljev varovanja

2.2.8.1 Geopark

Mreža geoparkov je mreža območij geološke in geomorfološke dediščine mednarodnega pomena pod okriljem UNESCO. Kriteriji za uvrstitev so znanstveni pomen, izjemnost, pokrajinska slikovitost in lepota ter seveda njihova izobraževalna vloga. Namen geoparkov je širjenje znanja o geologiji, ozaveščanje javnosti in ustvarjanje možnosti za kakovostna turistična doživetja²⁶. Po svetu je trenutno 53 geoparkov v 17 državah V Evropi deluje Evropska mreža geoparkov²⁷, katere razvoj je bil deloma rezultat evropskega projekta Interreg III C. Trenutno vključuje 32 geološko pomembnih območij, ki imajo vsa tudi razvojni pomen – zlasti za turizem.

North West Highlands Geopark, Škotska; v okviru tega ožje območje Knockan Crag

Knockan Crag je ožje zavarovano območje znotraj geoparka North West Highlands in je po škotskih zakonih zavarovano kot "National Nature Reserve", kar okvirno ustreza IUCN upravljaljskim ciljem za kategorijo III – naravni spomenik. Predlog upravljaljskega načrta za obdobje 2008-14 je pravkar v fazi potrjevanja²⁸.

Knockan Crag velja za geološko pomembno območje z eno najboljših interpretacij v Evropi²⁹. Je imeniten primer ustvarjanja dodane vrednosti na lokalni ravni s pomočjo kakovostne interpretacije naravne dediščine. Vsako leto območje obiše nad 22 000 ljudi, vsebinsko je povezano z ostalimi deli geoparka, pa tudi z drugimi turistično zanimivimi območji v bližini (mrežni sinergijski učinek).

2.2.8.2 Svetovna dediščina človeštva pod okriljem UNESCO

Geirangerfjord in Nærøfjord (Zahodni norveški fjordi)

Upravljavec Fjord Norge AS / Fjord Norway, Izčrpani podatki o območju so v dokumentu uradne kandidature za vpis na seznam Svetovne dediščine UNESCO, ki je dostopen na spletni strani <http://www.verdensarv.com/filer/546.pdf>

Zahodni norveški fjordi zajemajo različna ožja zavarovana območja (kategorije Ia, Ib, III, V), tako neokrnjeno naravo kot območja kulturne krajine (nekdanje kmetije v fjordih) in so na seznam UNESCO vpisani kot naravna dediščina. Skupaj z območjem kulturne Svetovne dediščine človeštva – starim mestnim jedrom Bergena gre za širše območje, ki je po odločitvi regionalne vlade svoj razvoj zastavilo po načelih tako imenovanega geoturizma – to je turizma, ki temelji na usklajenosti turistične ponudbe z avtentičnim lokalnim okoljem.

²⁶ Spletna stran Geoparkov pod okriljem UNESCO: <http://www.unesco.org/science/earth/geoparks.shtml>

²⁷ Spletna stran Evropske mreže geoparkov:

<http://www.europeangeoparks.org/bsite/page/18,1,0.asp?mu=5&cmu=25&thID=0>

²⁸ Predlog upravljaljskega načrta je dostopen na spletni strani http://www.snh.org.uk/nnr-scotland/downloads/publications/The_Reserve_Proposals_for_Knockan_Crag_National_Nature_Reserve_2008-2014.pdf

²⁹ Načrt interpretacije za Knockan Crag je dostopen na spletni strani:

http://www.snh.org.uk/www/Interpretation/pdf/knockan_plan.pdf

2.2.8.3 Mednarodno pomembno mokrišče – Ramsarsko območje

Camargue (delta Rhone), Francija

Od leta 2003 do 2007 je potekal na delu območja - Marais du Vigueirat - projekt LIFE PROMESSE, katerega glavni cilj je bilo zmanjšanje škodljivih vplivov človeka na mednarodno pomembno naravno in kulturno dediščino in hkrati ekonomski razvoj območja. Poglavitno orodje, ki je bilo izbrano za doseganje tega cilja, je ekoturizem. Eden od ciljev projekta pa je doseganje kriterijev EMAS pri upravljanju celotnega ramsarskega območja³⁰. Dve leti so potekale temeljite študije sklopov okoljskih problemov (voda, promet, odpadki, nosilne sposobnosti), z letom 2006 pa se je začela implementacija strokovnih vodil za doseganje pozitivnih sprememb, zajetih v načrtu upravljanja³¹.

2.2.8.4 PAN PARKS

Narodni park Arhipelago, Finska

Upravljavec Metsähallitus Natural Heritage Services, Laura Lehtonen, Park

laura-lehtonen@metsa.fi

WWF Finland, anita.makinen@wwf.fi

Narodni park Arhipelago zajema nekaj nad 2000 otočkov v Baltiškem morju – gre za pokrajino, ki so jo oblikovali ledeniki in morska erozija in predstavlja zelo svojevrstno življenjsko okolje. Območje narodnega parka je v lasti države. Z narodnim parkom pa je upravljavsko in razvojno zelo tesno povezano še vplivno območje (»cooperation area«), ki zajema še nekaj nad 8000 otočkov, ki pa so pretežno v zasebni lasti, so deloma poseljeni, deloma so na njihčasne ribiške kočice, deloma pa na njih veljajo pašne pravice in pravice do rabe lesa. Narodni park Arhipelago je prvo morsko območje PAN PARKS, ki ne zajema le kopnega, ampak tudi morje.

Kriteriji PAN PARKS zahtevajo odličnost upravljanja z zavarovanim območjem in specifično vrsto turističnega razvoja – to je turizem doživljanja narave v najbolj neokrnjeni obliki in na načine, ki zagotavljajo ohranjanje tako narave kot kakovosti doživetij. Vsi turistični ponudniki na območju parka sklenejo pisni dogovor z upravljavcem, kakšen turizem bodo razvijali in kako.

Narodni park Paneda Geres, Portugalska

Sedež upravljavca: Uradna spletna stran: <http://www.geira.pt/pnpg/index.html>

Spletna stran z vsemi gradivi in podatki: <http://portal.icnb.pt/ICNPortal/vPT2007-AP-Geres?res=1024x768>

Narodni park Paneda Geres je edini portugalski narodni park. Ustanovljen je bil leta 1971, v seznam PAN PARKS pa je bil po preizkusnem obdobju vpisan junija 2008. Leži ob meji s

³⁰ Shema EMAS (ECO - Management and Audit Scheme - sistem EU za okoljevarstveno vodenje organizacij) je namenjena spodbujanju primernejšega ravnanja z okoljem in obveščanju javnosti o vplivih njihovih dejavnosti na okolje. Gre za nadgradnjo ISO 14001 oziroma za zagotavljanje večje odprtosti, odkritosti in periodičnega objavljanja preverjenih okoljskih informacij. Okoljska izjava predstavlja glavni način seznanjanja javnosti z rezultati nenehnega izboljševanja učinkov ravnanja z okoljem in je hkrati priložnost za promocijo pozitivne podobe organizacije pri kupcih, dobaviteljih, okolici, pogodbenikih in zaposlenih. Podrobnosti glej na spletni strani

http://ec.europa.eu/environment/emas/index_en.htm

³¹ Vsi dokumenti projekta so dostopni na spletni strani <http://en.life-promesse.org/index.php>

Španijo in na španski strani meji na Naravni park Baixa-Limia Serra do Xures v Galiciji. Skupaj tvorita meddržavno zavarovano območje Geres-Xures (upravljavci obeh območij sodelujejo predvsem pri upravljanju z obiskom)³².

Območje sredozemskih gora, ki ga zajema park, je poseljeno že najmanj 7000 let in na območju narodnega parka je cela vrsta pomembnih kulturnih ostankov minulih obdobj – od megalitskih in keltskih arheoloških ostankov, do rimskih spomenikov in obeležij kasnejših obdobj, vključno s transhumantno pašno kulturo, katere prežitki so ohranjeni vse do danes. In vendar zajema park tudi zelo pomembna območja divjine (IUCN Ib – divjina z obiskom). Park, ki obsega granitno gorovje z visokimi vrhovi, planotami in dolinami, je zaradi bližine morja zelo bogat s padavinami in vodami, ki zaradi nepropustnega granitnega površja tvorijo neštete potočke, potoke in reke, slapove, slapišča in v celoti zelo slikovito (in kot vir pitne vode pomembno) hidrološko dediščino. Zelo zanimivo je rastlinstvo (hrastovi gozdovi in travišča z bogato floro), park pa je tudi domovanje velikih plenilcev – volkov. Tudi mnoge ptice na območju parka so med redkimi in ogroženimi v Evropi, tako da je območje tudi po ornitološki plati zelo zanimivo.

Preglednica 3: Struktura zemljiške lastnine v parku Paneda Geres

lastnina	ha
Javna	52.75
Zasebna	194.38
Skupinsko lastništvo (srenjska last)	455.77
Skupaj	702.90

Park ima okoli 9000 prebivalcev. Odseljevanje je značilno za zadnja desetletja, prav tako opuščanje nekdanjih kmetijskih (terasasta polja) in pašnih površin. Novejši načrti upravljanja temeljijo na odločitvi, da obseg kulturne krajine zmanjšujejo na račun naravne sukcesije gozdov, vendar pa načrtno vzdržujejo tradicionalno pašo na območjih, ki so pomembna za ohranitev biotske pestrosti travišč³³.

Čeprav gre za zavarovano območje kategorije II, je večina rek, ki tečejo čez park, uporabljena za hidroelektrarne z zajezitvami, ki tvorijo umetna jezera.

Že ustanovitveni pravni akt (zakon) iz leta 1971 postavlja razvoj parku primerne turizma med cilje zavarovanja območja. Že leta 1993 je bila ustanovljena zasebna neprofitna ustanova ADERE - Peneda Gerês, ki skrbi za razvoj turizma lokalnih ponudnikov v parku. (Sprva so upravljali le z nastanitvenimi objekti v lasti parka, od 2004 pa delujejo tudi kot krovna organizacija turističnega grozda lokalnih ponudnikov, ki so pridobili ustrezen certifikat od portugalskega Direktorata za turizem. V okviru projekta INTERREG II C, Atlantsko območje, je potekal obširen raziskovalni projekt možnosti razvoja ekoturizma na območjih parka in zaledja (projekt CiK Nº. 313.). Projekt ne vključuje le možnosti razvoja ekoturizma, ampak tudi reševanje problemov, ki jih povzroča dosedanja netrajnostna dejavnost na območju parka, ki je v navzkrižju s cilji zavarovanega območja kategorije II (HE, promet). Poseben izziv za upravljavce so gozdni požari – ti imajo po eni strani vlogo za ohranjanje biodiverzitete, po drugi strani pa seveda uničujejo dragoceno gozdno

³² Hewlett Denise, FyalAlan I, Edwards Jon: Beyond the rhetoric of visitor management in transboundary protected areas: the case of Peneda-Geres. International Journal of Tourism Research, december 2004, zv. 6. št.6, str. 381-395

Članek je dostopen na spletni strani :

<http://www3.interscience.wiley.com/journal/109857010/abstract?CRETRY=1&SRETRY=0>

³³ Resolution of the Council of Ministers No. 134/95 establishing the management plan of the National Park of 'Peneda-Gerês; Diário da República No. 261/95 (I-B), 11 November 1995, pp. 6896-6903. Tekst resolucije s celotnim upravljalnim načrtom v portugalskem jeziku je dostopen na spletni strani <http://faolex.fao.org/docs/texts/por26000.doc>

bogastvo. (Gasiti ali ne gasiti – to je zdaj vprašanje). Upravljaljskih dilem je še več – odnos med živinorejo in volkovi; med HE in varstvom narave; med izobrazbeno strukturo prebivalstva in strokovnimi potrebami ekoturizma idr.

Posebno v zadnjem času se portugalski strokovnjaki trudijo opredeliti ekosistemske storitve tega zavarovanega območja kot razvojne možnosti³⁴. Zlasti je **to zavarovano območje zanimivo zaradi upravljaljskih posebnosti, ki jih narekuje srenjsko lastništvo oziroma uporabne pravice do zemljišč.**³⁵

2.2.9 Temeljne razvojne dejavnosti v zavarovanih območjih

Na primerih izbranih tujih praks različnih zavarovanih območij se je pokazalo, da se v okviru zavarovanih območij da uspešno razvijati vrsto dejavnosti, ki omogočajo trajnostno naravnan razvoj ožjega območja zavarovanja, vplivajo pa lahko tudi na širše zaledje varovanega območja. Kljub vsemu pa je po pričakovanjih bistveni **poudarek na razvoju različnih oblik turistične dejavnosti, kmetijstva in drobnega gospodarstva**, kar pa lahko pomembno vpliva na širši regionalni razvoj.

Zaradi terminoloških nejasnosti predvsem pri opredeljevanju razvojnih možnosti s področja turizma v nadaljevanju podajamo krajše definicije posameznih pojmov, ki jih uporabljamo pri predstavitvi dobrih praks in na drugih mestih v poročilu.

Na področju različnih vrst turizma vlada precejšnja zmeda, saj se pojavljajo različne oznake, ki so marsikdaj razumljene na zelo različne načine, na drugi strani pa marsikdaj različni pojmi označujejo zelo podobno vsebino.

Ekoturizem je trajnostna oblika na naravnih virih temelječega turizma, ki se osredotoča predvsem na doživljanje narave in učenje o njej, in ki je etično upravljan na ta način, da povzroča majhne učinke, je nepotrošniški in lokalno usmerjen (nadzor, koristi, velikostni razred). Tipično se pojavlja na naravnih območjih in naj bi prispeval k varovanju in ohranjanju takšnih območij (Fennell, 2003).

CNNPA IUCN opredeljuje ekoturizem kot okoljsko odgovorno potovanje in obiskovanje relativno nedotaknjenih naravnih območij, da bi uživali naravo (in spremljajoče kulturne značilnosti – tako pretekle kot sedanje); promovira varstvo [narave, okolja]; zanj so značilni skromni okoljski učinki obiskovalcev; zagotavlja aktivno socioekonomsko vključenost lokalnega prebivalstva (Ross, Wall, 1999).

Geoturizem: Po definiciji National Geographic Society je geoturizem vrsta turizma, ki ohranja ali izboljšuje geografske poteze določenega kraja – njegovo okolje, kulturo, estetiko, dediščino in blagostanje domačega prebivalstva (National Geographic, 2008).

Po opredelitvi Newsomea in Dowlinga se "geo" v tem pojmu nanaša na geologijo in geomorfologijo ter naravne vire pokrajine, površinske oblike, fosile, kamnine in minerale, s poudarkom na upoštevanju procesov, ki ustvarjajo in so ustvarjali takšne oblike. Pri

³⁴ Glej obsežno razpravo o ekosistemskih stopritvah narodnega parka Peneda Gerês: Pereira, E., C. Queiroz, H. Pereira in L. Vicente: Ecosystem services and human well-being: A participatory study in a mountain community in Portugal. Ecology and Society, okt. 2005. Razprava je dostopna na spletni strani: <http://www.ecologyandsociety.org/vol10/iss2/art14/>

³⁵ glej na primer članek: Brouwer Roland: Common Goods and Private Profits - **Traditional and Modern Communal Land Management in Portugal**. Paper prepared for the 1992 Conference of the International Association for the Study of Common Property, September 17-21, Washington D.C. Dostopno na spletni strani Univerze v Indiani: http://dlc.dlib.indiana.edu/archive/00003378/01/Common_Goods_and_Private_Profits_Traditional_and_Modern_Communal_Land_Management_in_Portugal.pdf

geoturizmu gre torej za obiskovanje takšnih lokacij z namenom pasivne rekreacije (Newsome, Dowling, 2007).

Kulturni turizem: Definiciji iz raziskave o kulturnem turizmu, ki jo je izvedla Evropska zveza za izobraževanje o turizmu in prostem času (*European Association for Tourism and Leisure Education*) ATLAS (Richards, 1996):

- "Tehnična definicija": Vsa potovanja oseb k specifičnim kulturnim atrakcijam (kot so npr. spomeniška območja, umetniške in druge kulturne prireditve...) zunaj običajnega kraja bivanja."
- "Konceptualna definicija": Potovanje oseb h kulturnim atrakcijam zunaj običajnega kraja bivanja z namenom pridobivanja novih informacij in izkustev za zadovoljevanje kulturnih potreb.

Kulinarični turizem je po definiciji *International Culinary Tourism Association* iskanje edinstvenih in spomina vrednih (*memorable*) izkušenj, povezanih z uživanjem jedače in pijače. Drugače povedano, gre za turistična potovanja, pri katerih sta hrana in pijača glavna motiva obiska določene destinacije. Ker je tudi kuhinja del kulture, bi kulinarični turizem lahko obravnavali kot del kulturnega turizma.

Izobraževalni turizem: Gre za turistično dejavnost v okviru dopusta s prenočevanjem ali enodnevnega izleta, pri kateri predstavljata izobraževanje in učenje primaren ali sekundaren del potovanja (Ritchie in drugi, 2003).

Naravni (ali na naravi temelječi) turizem: Vrsta turizma, ki se nanaša predvsem na neposredno uživanje relativno neokrnjenih pojavnih oblik narave (Valentine 1992).

Posamezniki, ki se ukvarjajo s to vrsto turizma, se ukvarjajo z aktivnostmi, kot so opazovanje ptic, vožnja s kajaki ali pohodništvo, in sicer z namenom priti v stik z naravo, ubežati pritiskom vsakdanjega življenja ter videti pokrajino in živali in rastline (Blamey 2001).

V (za)varovanih območjih bi bilo potrebno spodbujati in dolgoročno ohraniti le ekološko kmetijstvo ter sonaravno gospodarjenje z gozdom. Le takšni obliki obeh dejavnosti lahko zagotavljata ustrezno varovanje narave in okolja.

Primeri dobrih praks kot ključ do uspeha ne ponujajo novih razvojnih dejavnosti, potrjujejo pa dejstvo, da se ob njihovem ustreznem spodbujanju in razvoju (usmerjanju) ter kombiniranju lahko izkažejo kot možnost ne le preživetja zavarovanega območja na račun vrednih delov prostora in drugih potencialov, ampak celo omogočajo kvaliteten razvoj in bivanje za lokalno prebivalstvo. Kritičen odnos do razvoja in umeščanja novih dejavnosti, povezovanje, dvigovanje socialnega kapitala in spodbujanje razvoja človeških virov so temelj takšnemu razvoju zavarovanih območij.

3 Potenciali (za)varovanih območij

3.1 Vrednota, kapital, potencial

Številni avtorji so glede na izhodišča in problematiko različno opredeljevali naravne vrednote. **Vrednote** so vse tisto, čemur priznavamo veliko načelno vrednost in posledično tudi določeno prednost, po Kirnu (1994) in Curry-ju (2006) pa naravnim razmeram določene vrednosti lahko dodeli šele človek. Na naše ravnanje z okoljem, naravo in naravnimi viri vpliva okoljska zavest in vzpostavljen sistem vrednot - katere vrednote vidimo, prepoznamo v naravi oziroma širše, v okolju. Vpliv okoljske zavesti in njenih vrednot je navzoč povsod, posredno pa se odraža v najrazličnejših oblikah človekovih dejavnosti v okolju (Kirn, 2004).

Delitev na intrinzične in instrumentalne vrednote je splošna in širše uporabna. Med instrumentalne vrednote uvrščamo kulturne, estetske, funkcijske, raziskovalne in izobraževalne ter ekonomske, medtem ko intrinzične predstavljajo vrednote same po sebi in ne zaradi svoje neposredne uporabne vrednosti (Gray, 2004).

Najbolj prepoznane vrednote (za)varovanih območij spadajo v skupino okoljskih vrednot, in sicer je na prvem mestu mirno in čisto okolje, sledi ohranjena naravna pokrajina ter pestrost rastlinstva in živalstva (biotska raznovrstnost). Kulturna dediščina, tradicija in ohranjanje običajev so kot vrednote bolj prepoznani v krajinskih parkih, ki so prvenstveno namenjeni ohranjanju kulturne pokrajine in kulturne dediščine.

Šele ko imamo vzpostavljen sistem vrednot (o prostoru in njegovih posameznih sestavinah), ko jih prepoznamo v našem vsakdanjem življenju in postanejo del naše identitete, lahko govorimo o ustreznem »okolju« za razumevanje in razvoj **kapitalov; okoljskega, kulturnega, socialnega in gospodarskega**.

Okoljski kapital lahko pojmuje kot zaloge, vire in rezerve. Zaloga postane vir, ko je uporabna za zadovoljevanje določenih prepoznanih potreb ljudi (npr. hrana, zavetje, toplota, transport). Transformacija iz zaloge v vir je reverzibilna in odvisna od človekove razvojne stopnje in znanja, v primeru reverzibilnosti pa viri lahko postanejo rezerva – to pomeni, da jih imamo v rezervi in lahko ob določeni dejavnosti ponovno postanejo vir. Naravne vire najpogosteje delimo na neobnovljive (kapitali ali zaloge: npr. fosilna goriva, rude), obnovljive (pretok in prihodek: direktna in indirektna sončna energija, geotermalna energija) in ostale, kar vključuje npr. izgled pokrajine. Zavarovanje naravnih virov lahko pomeni, da z omejevanjem ali celo prepovedjo rabe določene naravne vire, ki bi jih sedanja generacija izrabila, želimo ohraniti za prihodnje generacije. Na ta način spodbudimo rabo drugih virov (Hagget, 2000). Od splošno vzpostavljenega sistema vrednot pa je odvisno, kakšno bo razmerje med ekonomskim učinkom in načinom rabe naravnih virov.

Območja varovanja v Sloveniji združujejo okoljske, kulturne, socialne in človeške vrednote in kot taka nudijo ugodne razmere za nadzorovan regionalni razvoj na osnovi dejavnosti, ki so v skladu predvsem s cilji ohranjanja naravne in kulturne dediščine in hkrati nudijo priložnosti za razvoj sonaravnih dejavnosti. Omenjene skupine vrednot z razvojnega vidika imenujemo **»potenciali«**, ki trenutno na naših območjih varovanja večinoma še nimajo bistvenih razvojnih funkcij.

Skupine **okoljskih, kulturnih, socialnih in človeških potencialov** združujejo različne vrednote, ki jih lahko zelo natančno definiramo na primarni ravni: npr. kot okoljski potencial (za)varovanih območij so najpomembnejše naravne vrednote, ki so geološke, geomorfološke, hidrološke, botanične in zoološke. Naravnim vrednotam sledi biotska raznovrstnost (rastlinske in živalske vrste, habitatni tipi, ekosistemi, genski viri), naravni viri (voda, biomasa, les, zrak, prst, sončna energija, geotermalna energija, surovine), ekosistemske storitve (kroženje hranil, kisika, blaženje klimatskih sprememb, uravnavanje

vodne bilance, nastajanje prsti, kontrola in zaščita pred erozijo, samočistilne zmogljivosti) ter zemljišče. Vsaka sestavina okoljskega potenciala ima lahko z razvojnega vidika neposredno uporabno vrednost (ekonomsko vrednost), posredno uporabno vrednost ali pa vrednost neuporabe, kar je odvisno od tipa varovanega območja in posledično od varovalnega režima.

Podobno velja tudi za ostale potencialne – kulturne, socialne in človeške.

Preglednica 4: Razvojni potenciali (za)varovanih območij in njihove vrednosti uporabe in neuporabe

POTENCIAL	Sestavina potenciala	Podsestavina potenciala	Vrednosti
OKOLJSKI POTENCIAL	naravne vrednote	geološke geomorfološke hidrološke botanične zoološke	PUV, VN
	biotska raznovrstnost	rastlinske in živalske vrste habitatni tipi, ekosistemi genski viri	PUV, VN
	naravni viri	voda biomasa, les zrak prst sončna energija geotermalna energija surovine	NUV, PUV, VN NUV PUV PUV NUV, PUV NUV NUV
	ekosistemske storitve	kroženje hranil, kisika blaženje klimatskih sprememb uravnavanje vodne bilance nastajanje prsti, kontrola in zaščita pred erozijo samočistilne zmogljivosti	PUV
	zemljišče		NUV, PUV, VN
KULTURNI POTENCIAL	nepremična materialna kulturna dediščina	arheološka najdišča naselbinska območja stara mestna in vaška jedra oblikovana narava in kulturna pokrajina stavbe, skupine stavb umetnostne, zgodovinske ali tehnične pričevalnosti	NUV, PUV, VN
	premična materialna kulturna dediščina	arhivsko in knjižnično gradivo predmeti zgodovinskega, umetnostno zgodovinskega, arheološkega, etnološkega ali naravoslovnega pomena	NUV, PUV, VN
	živa dediščina	običaji znanje – živa mojstrovina	NUV, PUV, VN
	kulturni potencial družbe	jezik tradicija znanje	PUV, VN PUV, VN PUV, VN
SOCIALNI POTENCIAL	 vključenost prebivalstva v javno življenje lokalne skupnosti	društva povezana z ohranjanjem naravne in kulturne dediščine društva, ki spodbujajo sodelovanje, krepijo regionalni razvoj	PUV, VN
	stopnja zaupanja in občutek varnosti	zaupanje v sodelovanje zaupanje v vodstvene strukture zaupanje v druge ljudi. občutek varnosti	VN
	občutek pripadnosti lokalnemu območju		VN
	družinske, prijateljske povezave in medsosedske povezave		VN

ČLOVEŠKI POTENCIAL	naravni prirastek starostna sestava spolna sestava migracije izobrazbena sestava zaposlenost poklicna sestava		PUV
---------------------------	--	--	-----

NUV - Neposredne uporabne vrednosti, PUV - Posredne uporabne vrednosti, VN – vrednosti neuporabe

3.1.1 Sonaravna zasnova tipologij potencialov

V ekonomskem pogledu je potrebno potenciale obravnavati kot aktualno ali potencialno blagostanje, uporabno za uporabo v proizvodnji bodočega blagostanja. Predpostavljamo, da je za analizo in večplastno vrednotenje potencialov potrebna drugačna tipologija in s tem povezano varovalno-razvojno vrednotenje virov, ki izhajajo iz ključnega namena varovanih območij, torej ohranjanja narave in biotske raznovrstnosti. Klasično, poudarjeno razvojno vrednotenje virov izhaja iz antropocentrične etike in ozko ekonomskega pojmovanja različnih virov. V grobem se z vidika antropocentričnega vrednotenja različni viri obravnavajo kot naslednji osnovni tipi gospodarskega kapitala (Freedman, 1995):

1. ustvarjeni kapital;
2. človeški kapital;
3. naravni kapital.

V 80. in 90. letih 20. stoletja se je zaradi vse bolj pereče okoljske problematike začelo postopoma spreminjati pojmovanje in vrednotenje naravnega kapitala, kjer se je snovno-energetskemu, torej ozko razvojno zasnovanemu pojmovanju naravnega kapitala, postopoma začele pridruževati še sonaravne, varovalne vsebine in poudarki.

Tako večina tipologij postavlja v ospredje še vedno pretežno razvojno (ozko gospodarsko) razvrščanje in vrednotenje ti. skupnega (agregatnega) pojmovanja razvojnega kapitala (The World Bank 1992; Pearce 1994; Šolar, 2004):

- naravni kapital - obnovljivi in neobnovljivi viri (tudi z vidika kakovosti), habitati, biotska raznovrstnost;
- ustvarjen (fizični, gospodarski) kapital – hiše, stroji, infrastruktura;
- človeški (in družbeni) kapital – znanje, sposobnosti, izkušnje, zdravje.

Pearce (1994) poudarja, da trajnostno sonaravni razvoj zahteva ohranjanje pogojev za blagostanje prihodnjih generacij. Ključno je torej, da gospodarski razvoj in s tem povezana raba ne zmanjšuje razvojnih in eksistenčnih možnosti prihodnjim generacijam. To med drugim pomeni, da ne sme sedanja generacija prihodnji zapustiti manjšo zalogo kapitalov. Sodobna pojmovanja skupnega razvojnega kapitala zato postavljajo v ospredje pomen znanja in večplastni (gospodarski, ekosistemski in etični) pomen naravnega kapitala. Tako okoljski ekonomist D. Pearce (1994) predlaga osnovno členitev razvojnih kapitalov v ustvarjeni kapital in naravni kapital. Okoljska ekonomista Common in Stragl (2005) glede na spremembe v vrednotenju sestavin skupnega razvojnega kapitala predlagata dvoplastno tipologijo, ki kot enega od dveh ključnih kapitalov izpostavlja naravne vire, med ustvarjenim kapitalom pa kot posebno kategorijo izlušči intelektualni kapital, torej znanje.

3.2 Okoljski potencial

Okoljski viri so vsi deli narave, ki jih človeštvo ocenjuje kot uporabne, pa tudi kot vredne (Mather in Chapman 1995). Okoljske vire lahko definiramo kot tiste dele narave, ki lahko človeku zagotavljajo dobrine (surovine, energija), prostor za dejavnosti in storitve,

vključno z ekosistemskimi, kot so zmogljivost samočiščenja, proizvodnja kisika, možnosti za rekreacijo, vrednotenje pejsažne lepote ali možnost odlaganja odpadkov (Plut, 2008). Za razliko od naravnih virov, kjer je v ospredju vrednotenje njihovega ekonomskega pomena, vključujejo okoljski viri tudi tržno neovrednotene ekosistemске storitve, zato je vrednotenje okoljskih virov (virov okolja) širše, razvojno (ekonomsko-tehnološko) in varovalno (ekosistemsko) uravnoteženo. Praviloma se ekosistemске storitve obravnavajo v okviru posameznih obnovljivih naravnih virih, npr. vodnih virih, zraku, prsti, biomasii in prostoru (odprti prostor - gozdna in kmetijska zemljišča). Med ekosistemskimi storitvami se pri razvojnemu vrednotenju naravnih virov namenja večja pozornost zmogljivostim samočiščenja, zlasti pri vodi, zraku, prsti in vegetaciji.

Upravljanje z okoljem omogoča ustvarjanje dobrin in storitev ter ohranjanje temeljnih življenjskih oskrbnih sistemov. Cilj je preživetje, dobiček ali kopičenje kapitala ali uživanje v lepoti, rekreaciji. Upravljanje z okoljskimi viri se ukvarja s fizikalnim in biološkim delovanjem sestavin okolja (npr. gozda), pa tudi z alokacijo produktov virov. Vključuje naslednje razsežnosti oziroma pomene (Mather, Chapman, 1995):

- ekološko oziroma ekosistemsko,
- ekonomsko,
- kulturološko (družbeno).

Vsaka od teh razsežnosti je zelo kompleksna, pri upravljanju je potrebno upoštevati vse tri razsežnosti, pomene za človeka. V primeru, da upravljanje z viri okolja služi le zadovoljevanju enostranskih ekonomskih ali družbenih ciljev, tako ozko upravljanje vpliva na fizično in biološko naravo vira (Mather, Chapman, 1995). Večina problemov upravljanja okoljskih virov je torej pogojena s konflikti med različnimi cilji. Tako npr. večje povpraševanje po hrani povzroči intenzifikacijo kmetijstva, to pa vodi k spremembi pokrajine, zmanjšanju biotske in pokrajinske raznovrstnosti in izgubi njene privlačne podobe (privlačnosti za rekreacijo), pa tudi k onesnaževanju rek zaradi povzročene erozije, ostankov pesticidov in mineralnih gnojil.

Trajnostno sonaravno upravljanje z okoljski viri je po mnenju geografa Kempa (2004) upravičen odgovor na antropocentrično in tehnicistično pogojeno prevladujočo rabo obnovljivih in neobnovljivih okoljskih virov. Zgodnji odgovor na neprimerno rabo obnovljivih virov okolja predstavljajo biocentrično pogojene zahteve o zaščiti, ohranjanju predvsem bioloških virov in vode. Temu so sledili predlogi in ukrepi, usmerjeni v širše zasnovano varovanje posameznih ogroženih ekosistemov, habitatov in varovanje rodovitnosti prsti. Šele kasneje se je pojavila zahteva o trajnostno sonaravnemu upravljanju z neobnovljivimi viri okolja, zlasti fosilnih goriv (Kemp, 2004). Zaradi ekonomsko-socialnih pritiskov za trajno nadaljevanje gospodarske rasti in povečevanja prebivalstva so se pojavili številni in močni pritiski za nadaljevanje pospešene rabe neobnovljivih okoljskih virov. Kot ekonomsko in ekosistemsko uravnovešen odgovor se kot del trajnostno sonaravne strategije pojavlja tako zasnovano upravljanje z neobnovljivimi in obnovljivimi viri, ki ne vključuje zgolj potrebe po ohranjanju, temveč sonaravno upravljanje in gospodarjenje z viri okolja. Vključuje tako zmanjšanje nepotrebne potrošnje kot večjo učinkovitost v rabi virov, kar zmanjšuje količino različnih odpadkov, emisij in s tem okoljske pritiske. Bakerjev (2006) poudarja, da stroga inačica trajnostnosti/sonaravnosti upravljanja z okoljem in naravo poudarja, da je zaščita okolja, narave predpogoj gospodarskemu razvoju in ne obratno. Zalog ti. kritičnih, torej ekosistemsko ključnih okoljskih virov ni mogoče enostavno nadomestiti s tehnologijami, ustvarjenim kapitalom. Okoljska trajnostnost je torej predpogoj za ekonomsko (gospodarsko) in od nje odvisne socialne, družbene trajnostnosti, zato je upravičena zahteva o omejitvah izčrpavanja zalog naravnih virov. Praktično to pomeni, da bo potrebno »žrtvovanje«, torej ohranjanje (»neraba«) nekaterih že denarno ovrednotenih zalog virov (Markandya in drugi, 2002, s. 24). Ker je trajna raba neobnovljivih virov okolje seveda časovno omejena, je potrebno del dobička njihove rabe trajno usmerjati v rabo obnovljivih okoljskih virov. Po temeljni definiciji torej potrošnja neobnovljivih naravnih virov dejansko

ne more potekati na trajnostno sonaravni način. Raba neobnovljivega vira stalno zmanjšuje zalogo vira, zato sonaravno gospodarstvo ne more biti zasnovano na krepitvi potrošnje omejenih, končnih zalog virov. Izčrpavanje zalog neobnovljivih naravnih virov se lahko dogaja znotraj sonaravnega gospodarskega sistema le v primeru, da njihovo rabo spremlja ekvivalentno, integrirano povečanje obnovljivih naravnih virov (Freedman, 1995).

Upoštevanje ideje stroge sonaravnosti lahko pri upravljanju z okoljskim kapitalom interpretiramo kot predpostavko, da se zaloge okoljskega (naravnega) kapitala, vključujoč ekosisteme, ne smejo časovno zmanjševati. Stroga sonaravna interpretacija torej pomeni, da npr. širjenje kmetijskih zemljišč na računa naravnih ekosistemov ni možno. Prav tako upoštevanje navedenega pravila močne sonaravnosti pomeni, da se zavrnejo razvojni projekti, ki bi velike gospodarske koristi dosegli hkrati z okoljskimi škodami (Markandya in drugi, 2002). Drugo pravilo stroge sonaravnosti je pristop varnih minimalnih standardov. Povezano je z rabo zemljišč in ohranjanja naravnega kapitala in poudarja, da izračune analiz stroškov in koristi ni mogoče uporabljati pri načrtovanju sonaravnosti, saj vrednotenje poškodb ekosistemov ne more odražati dejanskih poškodb ekosistemov. V odsotnosti realnih izračunov se predlaga uporaba pristopa varnih minimalnih standardov, ki zahtevajo, da so okoljske škode ekosistemov omejene na ravni, da so preostale zaloge okoljskega kapitala nad varnimi minimalnimi standardi, opredeljenimi kot minimalne ravni, da lahko ekosistemi še naprej delujejo in opravljajo ključne ekosistemske funkcije. Z vidika upravljanja z okoljskimi viri to pomeni, da je potrebno pri možnem zmanjševanju zaloge vsakega posameznega okoljskega vira določiti in pri posegih tudi upoštevati varni minimalni standard. Tako naj bi bile emisije onesnaževanja ali izgube biotske raznovrstnosti nad identificiranimi varnimi ravnmi.

Najbolj okoljsko radikalna inačica, ekocentrična zasnova upravljanja z okoljskimi viri oziroma okoljskim kapitalom pa izhaja iz vrednostnih izhodišč ti. globinske ekologije (deep ecology). Z vidika strogega sonaravnega upravljanja z okoljskimi viri so ključna naslednja izhodišča (Baker, 2006):

1. vse oblike življenja so enakovredne;
2. razvojne politike ne smejo ogrožati harmonije človekovega življenja in narave;
3. zamenjava okoljskega (naravnega) kapitala z oblikami ustvarjenega kapitala ni dopustna;
4. dvig človekovega blagostanja na račun radikalnega preoblikovanja »naravnega« okolja ni dopusten.

Po navedenih izhodiščih globinske ekologije torej upravljanje z okoljem, okoljskimi viri dejansko ni dopustno, po mnenju Bakerjeve (2006) so navedena ekocentrična izhodišča globinske ekologije pravzaprav reakcija tudi na trajnostne razvojne projekte, pomenijo njihovo zavrnitev, kljub njihovi večji okoljski občutljivosti.

Z vidika upravljanja z okoljskimi viri se torej v širokem okviru trajnostno sonaravnega razvoja številne inačice šibke ali močne trajnostnosti/sonaravnosti. V širokem razponu več ali manj ekologiziranih inačic upravljanja z okoljskimi viri torej odsevajo različna vrednostna izhodišča in s tem povezane zasnove trajnostnih razvojnih projektov, od nekoliko večjega upoštevanja okoljskih posledic in poudarka na kontroli onesnaževanja pri doseganju gospodarske rasti, do nasprotnega ekstrema v izhodišču globoke ekologije, da naj bi trajnostni razvoj dejansko razstavljal celovitost narave.

3.2.1 Zasnove trajnostno sonaravnega upravljanja z okoljskimi viri v varovanih območjih Slovenije

Razmerje med človekom in naravo se med drugim kaže tudi v ohranjenosti in pestrosti narave, deležu varovanih območij, načinih upravljanja z okoljskimi viri. Po mnenju filozofa Kirna (2004) sta ključna problema prihodnosti dejansko raba naravnih virov in preživetje

človeštva, ti. ekološki problemi naj bi uničili sanje o družbi izobilja. S tega vidika postaja raziskovanje, prepoznavanje različnega pomena okoljskih virov v varovanih območjih izjemno pomembna strateška razvojna naloga na državni, regionalni in občinski ravni. Vrednotenje okoljskih virov se torej spreminja, odraža spremembe osnovnega koncepta varstva narave v zavarovanih območjih, z naslednjimi obdobji (Job in drugi, 2003):

1. ohranjanje lepote narave, naravnih pejsažev;
2. zaščita vrst;
3. zaščita biotopov;
4. integracija zaščite narave in gospodarskega razvoja.

Na mestu je opozorilo, da se integracijo varstva narave in trajnostnega sonaravnega razvoja ne sme pojmovati kot naslednjo stopnjo koncepta varstva narave. Potrebno je upoštevati, da je stopnja možne integracije neposredno povezana z varstvenimi cilji, ki se ločijo po kategorijah zavarovanja (Grošelj, 2008).

Slovenija je po ohranjenosti in pestrosti narave še vedno ena najbogatejših evropskih držav, ki pa se srečuje s številnimi lokalno in regionalno negativno procesi, kateri zmanjšujejo njeno pokrajinsko in biotsko raznovrstnost. V varovanih območjih (zavarovanih, ekološko pomembnih in v posebnih varstvenih območjih-območjih Natura 2000) je za razliko do območij izven varovanja v ospredju njihova naravovarstvena funkcija. Opredeljena je na izrazito ekocentričnem izhodišču, ki prednostno poudarja varovalno funkcijo varovanih območij, predvsem ohranjanje določene ravni biotske raznovrstnosti. Po mnenju Grošljeve (2008) je analiza Zakona o ohranjanju narave (1999, 2004) pokazala, da je le-ta zastavljen izrazito ekocentrično in ne obravnava dveh ključnih vlog človeka v povezavi z varstvom narave: človeka kot oblikovalca vrednot, ki določajo kaj in zakaj varujemo in človeka kot sooblikovalca kvalitet prostora, ki ga varujemo. Po njenem mnenju je zakon dejansko izključil vsa merila, ki vsebujejo človekov odnos do narave, vključno z estetskim in doživljajskim, (po)krajino pa obravnava le v povezavi z biotsko raznovrstnostjo. Kirn (2004) pa opozarja na nujnost upoštevanja dvoplastnega varovanja, varstva narave in tudi varstva okolja. Varstvo narave temelji na intrinzičnih vrednotah, varstvo okolja pa na okoljsko antropocentričnih (instrumentalnih, pragmatičnih) vrednotah, ko se okolje varuje zaradi nekih koristi ali nevarnosti za človeka, nujno je preseganje dualizma družba-narava. Ustrezna opredelitev človekove vloge v varstvu narave je ključnega pomena za njegovo uspešnost pri ustanavljanju in učinkovitem upravljanju naravnih parkov (Grošelj, 2008) in drugih varovanih območij, izvedena v skladu z novo paradigmo zavarovanih območij.

Kryštufek (1999) opozarja, da mora varstvena biologija iskati takšne oblike trajnostne rabe naravnih dobrin, ki bodo sprejemljive za ljudi, vključno z lokalnim prebivalstvom, ki se srečuje z omejitvami zaradi vzpostavitve naravnih rezervatov. Prebivalcem varovanih območij morajo biti zagotovljene enake možnosti ekonomskega in kulturnega razvoja kot drugim skupinam. Pri upravljanju zavarovanih območij je zakonsko sicer zagotovljeno formalno soupravljanje tudi lokalnim prebivalcem, ni pa zagotovljen partnerski odnos pri pripravi načrta upravljanja. Mikuševa (2006) argumentirano predlaga vzpostavitev institucije »park v ustanavljanju«, ki med drugim omogoča pravočasno vključitev lokalnega prebivalstva v procese odločanja in postopno oblikovanje partnerstva za kasnejše uspešno upravljanje.

Preglednica 5: Sodobna paradigma zavarovanih območij

Tradicionalna paradigma	Sodobna paradigma
Načrtovanje in upravljanje, ki ni naklonjeno lokalnim prebivalcem, vodeno iz ministrstva, brez pomembnejšega upoštevanja lokalne skupnosti	Načrtovanje in upravljanje za lokalne prebivalce, ki lahko tudi upravljajo zavarovano območje ali pa je vključeno več partnerjev
Spomeniškovarstveni pristop k varovanju, varovanje zaradi ohranjanja pejsaža in turističnega vidika	Upoštevanje tudi gospodarskih in socialnih ciljev pri varovanju, ustanavljanje tudi zaradi znanstvenih, kulturnih razlogov
Upravljanje kot izoliranih, nepovezanih območij	Upravljanje omrežja varovanih območij (strogo

varovanja; usmerjenost na varovanje	varovana in robna, vplivna območja, povezana s koridorji; pozornost tudi renaturaciji
Vrednotenje z vidika nacionalnega bogastva	Vrednotenje tudi z lokalnega in mednarodnega vidika

Vir: Grošelj, 2008

Zakon o ohranjanju narave (1999, 2004) (1. člen) določa ukrepe ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistema naravnih vrednot z namenom prispevati k ohranjanju narave. Ukrepi ohranjanja biotske raznovrstnosti so ukrepi, s katerimi se ureja varstvo prosto živečih rastlinskih in živalskih vrst, vključno z njihovim genskim materialom in habitati ter ekosistemi, in omogoča trajnostno rabo sestavin biotske raznovrstnosti ter zagotavlja ohranjanje naravnega ravnovesja. Sodimo, da je glede na osnovno poslanstvo vseh tipov zavarovanih območij sicer upravičeno podčrtana njihova naravovarstvena vloga. Vendar je pri celostno zasnovanemu upravljanju varovanih območij potrebno upoštevati, da:

1. različni tipi varovanih območij obsegajo okoli polovico državnega ozemlja,
2. imamo v varovanih območjih pomemben delež kulturne pokrajine in tudi gospodarsko pomembnih varovanih gozdnih površin;
3. opažamo vztrajne procese prebivalstvenega praznenja varovanih območij, zaraščanja kulturne pokrajine in pešanje njihovega gospodarskega pomena.

Zlasti za naravovarstveno strategijo Slovenije naj bi veljalo »varujmo naravo z ljudmi za naravo in za ljudi« (Grošelj, 2008). Predvsem v slovenskih razmerah, kjer bo zaradi evropsko nadpovprečne ohranjenosti narave potrebno bistveno povečati delež zavarovanih območij, je torej bistveno, da se razvija celovita politika varstva narave varovanih območij, z združevanjem okoljskih (ekoloških), ekonomskih in socialnih ciljev trajnostno sonaravnega razvoja. Iskanje dinamičnega ravnovesja med varstvom in rabo naravnih, boljše rečeno okoljskih virov v specifičnih naravovarstvenih pogojih območij varovanja, je tudi ključna naloga in vodilo celostnega upravljanja in predpogoj za zavrnitve predpostavke, da je varovanje narave (zgolj) zavora trajnostnega razvoja varovanih območij, ne pa njegov pogoj. Tako zastavljenemu varovalno-razvojnemu pomenu in upravljanju zavarovanih in drugih varovanih območij bi morala biti prilagojena tudi zaposlitvena sestava Zavoda za varstva narave RS in regionalnih zavodov, torej bistveno večji delež družboslovcev, vključno z okoljskimi ekonomisti. Pomenljivo je, da je v organizacijski strukturi nemške naravovarstvene službe med drugim tudi oddelek za pokrajinsko načrtovanje in oblikovanje, oddelke za pokrajinsko in prostorsko načrtovanje in tudi oddelek za obnovljive vire, rudarstvo in rabo mineralov (Grošelj, 2008). V Sloveniji pa se samostojnost naravovarstvene sfere zmanjšuje, hkrati pa se zamuja tako pri širjenju obsega zavarovanih območij kot tudi pri kreiranju organiziranosti, ki bi bila optimalna za doseganje ciljev sonaravnega razvoja zavarovanih območij in lokalnega prebivalstva.

1. Celostno zasnovano upravljanje varovanih območij, torej prepoznavanje ne le intrinzičnih, temveč tudi instrumentalnih vrednot varovanih območij in okoljskih virov je pomemben vzvod, da se pri nadaljnjemu, prepotrebnejšem širjenju zavarovanih območij dosledno ne izločajo naselja in prebivalci oziroma območja, ki imajo pomembne instrumentalne vrednote. Izhajati je torej potrebno iz dejstva, da se v realnem svetu intrinzične in instrumentalne vrednote prostora, varovanih območij prepletajo. Prepoznavanje socialno-ekonomskih (instrumentalnih) vrednot varovanih območij pomeni, da varstvo naravnih vrednot, biotske raznovrstnosti ne pomeni samo strošek, ampak tudi nova razvojna priložnost (Erhatic, 2008). Pri vrednotenju naravne dediščine se sicer pojavijo številne težave, saj le-ta ni predmet klasičnih tržnih odnosov, torej ponudbe in povpraševanja, saj se na trgu ne pojavlja kot blago. Ker pa naravna dediščina, naravne vrednote, biotska raznovrstnost, ekosistemske storitve imajo svojo ceno, je primerno vrednotenje po koristih, ki jih narava nudi, npr. po pripravljenosti uporabnika. V trženju turistične, rekreacijske vloge varovanih območij se je odkrila priložnost za njihove prebivalce. Vendar je turistično-rekreacijska, torej instrumentalna (socialno-ekonomska) vrednota zavarovanega območja omogočena in povezana z intrinzično vrednoto območja,

okoljskega vira. Pri sonaravno zasnovanem pristopu upravljanja varovanih območij in okoljskih virov je potrebno stalno ohranjati ravnovesje, da sama dejavnost, povezana z instrumentalno vrednoto, ne ogrozi intrinzične vrednote (Kirn, 2004). Torej pri sonaravnemu upravljanju intrinzično pogosto (ne pa v vseh primerih!) ne izključuje instrumentalnega, ohranjanje naravnih vrednot in njihova sonaravna raba omogoča določen prihodek, zaposlitev lokalnega prebivalstva.

2. Pri trajnostno sonaravnemu upravljanju varovanih območij Slovenije je torej **potrebno izhajati iz njihove prednostne naravovarstvene vloge**, katero pa je potrebno dopolniti s sonaravno, torej naravnim procesom in sestavinam narave, okolju prilagojen način trajne rabe razvojnih potencialov, vključno oziroma praviloma celo prednostno s pretehtano rabo okoljskega kapitala, okoljskega razvojnega potenciala. Varovalno-razvojno, torej sonaravno vrednotenje okoljskih virov je po našem mnenju ena od ključnih sestavin načrta upravljanja zavarovanega območja, s katerim se po Zakonu o ohranjanju narave (1999) (60. člen) »določijo razvojne usmeritve, način izvajanja varstva, rabe in upravljanja zavarovanega območja ter podrobnejše usmeritve za varstvo naravnih vrednot na zavarovanem območju ob upoštevanju potreb razvoja lokalnega prebivalstva«. Sonaravno vrednotenje okoljskih virov je v varovanih območjih ključnega pomena, saj dejansko na celotnem ozemlju Slovenije skoraj nimamo naravnih pokrajin, temveč antropogeno več ali manj preoblikovane, kar velja tudi za gozdne ekosisteme. Grošljeva (2008) sodi, da sistem naravnih parkov v Sloveniji deluje le zato, ker so najpomembnejši in največji parki urejeni z zakoni in uredbami, ki so v odnosu do človeka širši od zakonskega pojmovanja.

Hkrati pa velja prisluhniti opozorilu Kirna (2004), da je povečevanje zavarovanih območij sicer pozitivno, vendar ga mora spremljati okoljsko primerno obnašanje izven zavarovanih območij. To pomeni, da je **v varovanih območjih ključno varovalno vrednotenje okoljskih virov, vendar tudi izven varovanih območjih ne sme prihajati do izključno razvojnega vrednotenja okoljskih virov**, upoštevati pa je potrebno različno ranljivost, občutljivost.

Razvojno, bolje rečeno sonaravno razvojne vrednotenje okoljskih virov varovanih območij, zahteva njihovo raziskovanje, vrednotenje. Strinjamo se s trditvijo, da tudi sama odsotnost upravljanja (le 8 širših zavarovanih območij ima upravljalca) radikalno zmanjšuje razvojne možnosti območja. Park namreč tako velikokrat ostane le območje prepovedi in omejitev, v veliko nezadovoljstvo lokalnih prebivalcev, obiskovalcev in ne nazadnje naravovarstvenikov (Turk in Gorkičeva, 2006). Upravljanje naravnega parka namreč omogoča celotno obravnavo območja ne le z vidika varstva (bolje ohranjanja) narave, temveč tudi z vidika sonaravnega regionalnega in prostorskega razvoja, ocene endogenih razvojnih potencialov pa se ključne za ohranjanju naravi prilagojenega, sonaravnega razvoja. Pritrditi je potrebno mnenju Grošljeve (2008), da na sedanji stopnji družbenega razvoja zgolj (vsiljeni) ekocentrični pristop k varstvu narave, ki izključuje estetiko, emocije in kulturo v najširšem pomenu besede, dosledno onemogoča identifikacijo širše družbe z varstvom narave.

3. Sonaravno upravljanje z ekosistemskimi funkcijami - raziskovanje, prepoznavanje in vrednotenje varovalnih in razvojnih funkcij, pomena ekosistemskih funkcij.

Ekosistemske storitve, storitve okolja in zaloge naravnega kapitala, ki storitve omogočajo, so nujne za delovanje življenjskih oskrbnih sistemov. Z vidika njihove povezave z blagostanjem človeka se ekosistemske storitve praviloma razvrščajo v naslednje skupine (The European Environment..., 2005) (Preglednica 7):

1. ekosistemske storitve podpore; ključne za produkcijo vseh ostalih ekosistemskih storitev;
2. ekosistemske storitve za preskrbo s produkti (ekosistemov);
3. regulacijske ekosistemske storitve; uravnavanje ekosistemskih procesov;
4. ekosistemske storitve kulturnega pomena; nematerialne koristi.

Preglednica 6: Tipologija ekosistemskih storitev z vidika blagostanja

1. ekosistemске storitve podpore	<ul style="list-style-type: none">• tvorba prsti• kroženje hranil• primarna produkcija
2. ekosistemске storitve za preskrbo s produkti	<ul style="list-style-type: none">• hrana• sveža voda• vlakno• biokemikalije• genetski viri
3. regulacijske ekosistemске storitve	<ul style="list-style-type: none">• uravnava podnebja• uravnava bolezni• uravnava vode• čiščenje vode
4. ekosistemске storitve kulturnega pomena	<ul style="list-style-type: none">• rekreacijske in ekoturistične• duhovne in religiozne• estetske• inspiracijske• izobraževalne• pomen prostora, lokacije• kulturna dediščina

Vir: EEA, 2005

Ker neposredno in posredno sodelujejo tudi pri ustvarjanju človekovega blagostanja, naj bi bile ekosistemске storitve dejansko sestavina ekonomske vrednosti, čeprav trenutno praviloma (še) niso vključene v tržnen sistem (Constanza in drugi, 1997). Kljub metodološkim in vsebinskim pomanjkljivostim bo potrebno ekosistemске storitve postopoma finančno ovrednotiti na enoto (ha) ekosistema, habitat, izhodišče pa naj bi bila višina stroškov tehnološkega nadomestka. Tako npr. gozdovi dajejo že tržno ovrednoteni les, a hkrati (brezplačno) ohranjajo, zadržujejo prst in vlago, ustvarjajo primerno mikroklimo, shranjujejo CO₂. Torej opravljajo številne ekosistemске storitve praviloma na netržni način, čeprav vplivajo na človekovo blagostanje.

Varovana območja v Sloveniji opravljajo številne ekosistemске storitve, njihov tržno neovrednoten pomen za blagostanje družbe in posameznika je izredno velik. V varovanih območjih Slovenije po ekosistemskih storitvah izstopajo visoko bioproduktivna zemljišča, kot so zaraščena obalna območja, izlivi rek, vlažna in poplavna območja ter gozdovi, obdelovalna zemljišča, zlasti pa urbani ekosistemi pa imajo zelo omejene ekosistemске storitve. Predlagamo, da se celovito raziščejo in ovrednotijo ekosistemске funkcije varovanih območij, ki pomembno vplivajo ne le na blagostanje ekosistemov, temveč tudi na blagostanje, oskrbo, varnost in kakovost življenja prebivalcev, ki živijo v in izven varovanih območij Slovenije. Predlagamo, da se pristopi k finančnemu ovrednotenju storitev okolja varovanih območij, tudi kot pomembne sestavine, delno tudi kot protiutež ekonomsko ožje zasnovanim razvojnim projektom.

4. Sonaravno upravljanje z naravnimi vrednotami - raziskovanje, prepoznavanje in vrednotenje varovalnih in razvojnih funkcij, pomena naravnih vrednot, naravne dediščine.

Spomeniškovarstveni pristop, usmerjen v varovanje izbranih delov, naravnih znamenitosti je praviloma usmerjen na varstvo tistih delov narave, ki so pomembni z nacionalnega vidika in je zato antropocentrično zasnovan. Varuje torej naravno dediščino oziroma naravne vrednote, odraža tudi čustveni, estetski odnos človeka do narave, odraža torej tudi družbeno oblikovane vrednote, ne zgolj intrinzične vrednote. V Sloveniji, kjer prevladuje kulturna pokrajina, je torej spomeniškovarstveni pristop praviloma preozek, tudi z vidika uspešnosti izoliranega ohranjanja in upravljanja naravnih vrednot, pa tudi biotske raznovrstnosti. Kulturna pokrajina v okviru varovanih območij torej na j ne bi bila zgolj ena od parcialnih naravnih vrednot v varovalnem smislu, ima tudi zelo pomembno instrumentalno vrednost, ključno razvojno vlogo.

5. Sonaravno upravljanje z geodiverzitetjo, biodiverzitetjo in vrednotami kulturne (po)krajine.

Ti. biodiverzitetni pristop pomeni odmik od izrazite antropocentričnosti, kot varstveni cilj se pojavlja zlasti zahteva po varstvu ogroženih rastlinskih in živalskih vrst. Orodja spomeniškovarstvenega pristopa niso povsem ustrezna, saj življenjski prostor rastlinskih in živalskih vrst večkrat presega meje zavarovanega območja, ključno je varstvo habitatov, habitatnih tipov in ekosistemov. Z vidika celostno zasnovanega ohranjanja narave in njenih sestavin pa obstoja tveganje, da se izključna uveljavitev biodiverzitetnega naravovarstvenega pristopa izkaže kot enostranska, ozko ekocentrično varovalna strategija. Zato je pomembno ohranjati in dopolnjevati spomeniškovarstveni pristop, ki z ciljem varovanja in ohranjanja pestrosti nežive narave, torej geodiverzitate v širokem razumevanju termina pomeni protiutež enostanskemu pojmovanju ohranjanja narave izključno zaradi ohranjanja biotske raznovrstnosti. V geografsko in ekosistemsko pestri, mozaični Sloveniji je hkratio varovanje geodiverzitate in biodiverzitate bistveno za udejanjanje celostno zasnovanega ohranjanja narave, pokrajinske heterogenosti, vključno z vrednotami kulturne pokrajine kot dodane vrednosti sonaravnega razmerja, interakcij med človekom in naravo (antropocentrični, kulturni in estetski pristop). Trajnostno, skrajno pretehtano in zaradi naravovarstvenih potreb selektivno zasnovana raba izbranih okoljskih virov varovanih območij je za slovenske, antropogeno preoblikovane pokrajinske ekosisteme ključnega pomena. Opozoriti velja torej na nevarnost, da se začne varstvo biotske raznovrstnosti in geodiverzitate in s tem povezani ekocentrični pristop enostransko enačiti z varstvom narave, kar posledično pomeni, da se pokrajinotvornim sestavinam in okoljskim virom varovanih območij ne prepozna tudi njihova pomembna instrumentalna in s tem sonaravno pojmovana razvojna vrednost. Povedano drugače: Triglavska severna stena je intrinzična vrednota, a tudi estetsko, simbolno, doživljajska, torej instrumentalna vrednota.

Želimo podčrtati, da je Slovenija že v obdobju bivanja v okviru Jugoslavije zamudila klasično obdobje pospešenega ustanavljanja naravnih parkov v Evropi, predvsem v obdobju ministrovanja Kopača pa je bil prekinjen pozitiven proces bolj ambicioznega povečevanja deleža zavarovanih območij v smeri zavarovanja 30 % državnega ozemlja (Grošelj, 2008). Z 11 % zavarovanega območja v državi se Slovenija uvršča v spodnji del mednarodne lestvice parkovnega omrežja (Berginc, 2006). Upravičeno se pojavlja, dvom, da sicer obsežna območja Natura 2000 (36 % državnega ozemlja), prednostno zasnovana z namenom ohranjanja določenih vidikov biotske raznovrstnosti, »nadomestijo« celostno ohranjanje narave v naravnih parkih. Tudi z vidika nadaljnjega upravljanja varovanih območij je potrebno upoštevati opozorilo Grošljeve (2008), da je v Sloveniji v okviru zavarovanih območij in območij Natura 2000 38 % državnega ozemlja, a je večina teh območij varovana zelo enostransko, saj gre pri projektu Natura 2000 izključno za ohranjanje biotske raznovrstnosti.

6. Sonaravno upravljanje s kulturno pokrajino, z bioproduktivnimi zemljišči, obnovljivimi in neobnovljivimi naravnimi viri varovanih območij.

V Sloveniji prevladuje kulturna pokrajina, saj bioproduktivna kmetijska in delno antropogeno preoblikovana gozdna zemljišča zavzemajo velik del varovanih območij. Zato je za upravljanje varovanih območij usmerjanje rabe zemljišč, rabe prostora ključno za doseganje varovalnih, pa tudi razvojnih ciljev. Za ožja zavarovana območja, kjer ni prebivalcev, raba zemljišč pa je omejena, zadošča opredelitev varstvene namembnosti. Pri večini drugih zemljišč varovanih območij pa je za uspešno upravljanje pomembna tudi varstvu narave prilagojena, a večnamenska raba zemljišč, zlasti kmetijska, rekreacijska, gozdarska in vodnogospodarska. Podpiramo stališče, da za Slovenijo, kjer prevladuje kulturna (po)krajina, ni ustrezen pristop, ki v naravni park ne vključuje naselij, kar velja za Notranjski regijski park, ki ga je ustanovila občina Cerknica (Grošelj, 2008). Krajinski park Goričko, ustanovljen leta 2004, pa vključuje naselja in vsa bioproduktivna zemljišča, kar je za Slovenijo primeren naravovarstveni in sonaravni razvojni pristop.

Bioproduktivna zemljišča, torej gozdne in kmetijske površine in medsebojna razmerja v varovanih območjih so ključna za ohranjanje narave, hkrati pa tudi za ohranjanje kulturne pokrajine, poseljenosti podeželja. V specifičnih geografskih in ekosistemskih razmerah

slovenskih pokrajin je stabilizacija in ne povečevanje gozdnih površin ena od ključnih nalog upravljanja varovalnih območij.

Zato so se sodelavci Biotehniške fakultete pod vodstvom dr. Janeza Pirnata osredotočili na del okoljskega kapitala, na ohranjanje rabe tal, saj se tudi v varovanih območjih srečujemo z opuščanjem kmetovanja in spontanim zaraščanjem. Z vidika raziskovalnega projekta je torej pomembno ugotoviti dinamiko sprememb pokrajinske rabe s pomočjo niza uporabnih kazalcev, ki med drugim vsebujejo tudi informacije o trendih glede biotske pestrosti. Sodimo, da nam za okvirno tipologijo pokrajinske dinamike razen osnovnih (po)krajinskih tipov dobro služijo uporabljeni ti. EUNIS habitatni razredi, ki so bili vzorčno preizkušeni na območju občine Pivka. Navedeno, varovanih območjem prilagojeno tipologijo rabe tal, bi lahko uporabili tudi za oceno same dinamike pokrajinske rabe v drugih varovanih območjih, pa tudi kot kazalce vrednotenja okoljskega razvojnega potenciala (naravni viri v ožjem pomenu). Ker je med kategorijami tudi kategorija zaraščanja in s tem povezane biotsko in pokrajinsko negativne homogenizacije rabe tal, torej »utapljanje« celih ekosistemov v vedno bolj homogeni gozdni matici, je uporaba EUNIS kategorij rabe tal še dodatno priporočljiva.

Za tovrstne analize so pomembni kazalci sprememb (po)krajinske zgradbe, ki razen procesa zaraščanja nudijo tudi informacije o (ne)sonaravni rabi zemljišč in ohranjanju narave, torej o ti. vrednih delih prostora. Med kazalci, ki temeljijo na razmerju med obsegom in površino zaplat, velikosti zaplat ter medsebojni oddaljenosti zaplat, so večplastno uporabni:

1. oblika zaplate,
2. sprememba rabe zaplat,
3. površinsko razmerje razredov rabe,
4. prostorske spremembe gozdnih zaplat,
5. prehodi med zaplatami v oddaljenosti od naselij,
6. spremembe v globini notranjega gozdnega okolja.

Z vidika glavnih ciljev raziskovalnega projekta so med predlaganimi kazalci najbolj uporabni kazalci globine notranjega gozdnega okolja, ki kažejo na negativne procese utapljanja kmetijske rabe v gozdni matici, kar v slovenskih razmerah pomeni krčenje že tako omejenega obsega kulturne pokrajine v varovanih območjih ter s tem povezanega zmanjševanja biotske pestrosti, torej v območjih Nature 2000 ključnega strateškega cilja.

3.2.2 Predlog tipologije okoljskih virov (za)varovanih območij

Različne ravni varstva narave lahko po vsebini razdelimo v naslednje skupine (Mikuš, 2006):

1. naravne znamenitosti oziroma po pravnem statusu naravne vrednote državnega in lokalnega pomena;
2. rastlinske in živalske vrste;
3. ekološki sistemi-ekosistemi, habitatni tipi, (po)krajina (pravni status).

Navedena tipologija izhaja iz varovalnih potreb in s tem povezanega varovalnega vrednotenja s pomočjo varovalnih, naravovarstvenih kriterijev, namenjena je prepoznavanju in strokovnemu ovrednotenju vrednih delov narave do pridobitve pravnega statusa in varovanja z ustreznimi ukrepi varovanja. Osnovni cilj naravovarstvenega vrednotenja je v določitvi namena ohranjanja, ključni kriteriji za členitev naravne dediščine so (Mikuš, 2006):

1. spomeniška (pričevalna) namembnost;
2. rezervatna namembnost;

3. znanstveno raziskovalna namembnost;
4. biotopska namembnost;
5. izobraževalna (vzgojno-izobraževalna) namembnost;
6. rekreacijska namembnost;
7. intrinzična namembnost;
8. biodiverzitetna namembnost.

Navedeni kriteriji so prednostno namenjeni prepoznavanju in vrednotenju ekološke (okoljske) trajnosti (trajnostnosti) in s tem povezanih namembnosti varovanih območij. Ohranjanje naravnih vrednot, zaščita vrst, habitatov, ekosistemov je ključni cilj varovalno poudarjene namembnosti, katerega pa delno nadgrajuje prepoznavanje znanstveno-raziskovalne, izobraževalne in rekreacijske namembnosti. Celostno varovalno razvojno oziroma trajnostno, sonaravno ohranjanje narave in s tem povezano evidentiranje, prepoznavanje, vrednotenje in klasifikacija (tipologija) okoljskih virov varovanih območij pa razen ekološkega vrednotenja naravnih vrednot, vrst in ekoloških sistemov z vidika integracije ohranjanja narave in različnih in način sonaravnega razvoja zahteva širše zasnovano, sonaravno okvirno tipologijo okoljskih virov za sicer različne tipe varovanih območij. Ključna izhodišča predloga sonaravne tipologije okoljskih virov (kapitala) varovanih območij izhajajo iz večplastnega, varovalno-razvojnega vrednotenja, ki sicer prednostno izhaja iz nujnosti uveljavljanja ekološke stranice trajnosti, a dopolnjenega z gospodarsko in socialno (družbeno) stranico trajnosti. Celostno zasnovano upravljanje varovanih območij in s tem povezana tipologija njihovih okoljskih virov izhaja iz prepoznavanja ne le intrinzičnih, temveč tudi instrumentalnih vrednot varovanih območij. Sonaravna tipologija okoljskih virov poudarja pomen evidentiranja, prepoznavanja in varovalno-razvojnega vrednotenja naslednjih sestavin tipov okoljskih virov:

1. naravne vrednote (naravna dediščina), s poudarkom na geodiverziteti;
2. biološka raznovrstnost, s poudarkom na vrstah in ekoloških sistemih;
3. pokrajinska pestrost, s poudarkom na tipologiji pokrajin oziroma rabi zemljišč;
4. ekosistemske storitve;
5. neobnovljivi okoljski viri;
6. obnovljivi okoljski viri.

Preglednica 7: Predlog sonaravne tipologije okoljskih virov (za)varovanih območij Slovenije

1 Naravne vrednote*	1-1 geološke 1-2 geomorfološke 1-3 hidrološke 1-4 botanične 1-5 zoološke 1-6 ekosistemska 1-7 oblikovana narava 1-8 krajinska	1-1-1 mineral 1-1-2 fosil 1-2-1 površinska geomorfološka 1-2-2 podzemeljska geomorfološka 1-4-1 drevesna
2 Biotska raznovrstnost**	2-1 genska pestrost 2-2 vrstna pestrost 2-3 ekosistemska pestrost	2-1-1 sorte 2-1-2 pasme 2-2-1 rastlinske vrste 2-2-2 živalske vrste 2-3-1 ekosistemi 2-3-2 habitatni tipi 2-3-3 habitati
3 Pokrajinska raznovrstnost	3-1 gozdna in gozdnata pokrajina 3-2 kmetijska pokrajina 3-3 suburbana in urbana pokrajina	<i>pokrajinska raba – raba zemljišč****</i> 3-1-1 gozdovi (različne kategorije in deleži) 3-2-1 vrtovi 3-2-2 sadovnjaki, vinogradi 3-2-3 njive 3-2-4 travniki 3-2-5 pašniki 3-2-6 vodne površine, vlažna območja, neproduktivna tla

		3-3-1 pozidane površine (različne kategorije in deleži zemljišč)
4 Ekosistemske storitve***	4-1 ekosistemske storitve podpore 4-2 ekosistemske storitve oskrbe s produkti ekosistemov 4-3 regulacijske ekosistemske storitve 4-4 ekosistemske storitve kulturološkega pomena	4-1-1 nastajanje prsti 4-1-2 kroženje hranil 4-2-3 primarna produkcija 4-2-1 oprашitev 4-2-2 proizvodnja hrane 4-2-3 biološke surovine (npr. les) 4-2-4 genski viri 4-3-1 uravnavanje plinov 4-3-2 uravnavanje podnebja 4-3-3 uravnavanje naravnih motenj 4-3-4 uravnavanje vode, oskrba porečij z vodo 4-3-5 biološki nadzor (regulacija populacij) 4-3-6 kontrola erozije prsti, zadrževanje sedimentov 4-3-7 obdelava odpadkov, odpadnih vod 4-4-1 omogočanje rekreacije, ekoturizma v naravi 4-4-2 pomen lokacije, prostora 4-4-3 izobraževalne, znanstvene, duhovne, kulturne vrednosti ekosistemov
5 Neobnovljivi naravni viri	5-1 fosilna goriva 5-2 surovine (minerali)	5-1-1 premog 5-1-2 nafta 5-1-3 zemeljski plin 5-2-1 nekovinski minerali 5-2-2 kovinski minerali
6 Obnovljivi naravni viri	6-1 neposredna sončna energija 6-2 posredna sončna energija 6-3 geotermalna energija 6-4 vodni viri 6-5 zrak 6-5 prst	6-2-1 veter 6-2-2 plimovanje 6-2-3 morski tokovi 6-2-4 biomasa 6-4-1 vodni tokovi 6-4-2 jezera 6-4-3 (kraški) izviri 6-4-4 talna voda 6-4-5 morje

* po Uredbi o zvrsteh naravnih vrednot (2002, 2003)

** Tipologija biotske raznovrstnosti izhaja iz tipologije v Zakonu o ohranjanju narave (ZON, 1999)

*** Tipologija ekosistemskih storitev je prirejena po shemi Constanze et al (1997) in Evropske agencije za okolje (2005)

**** po Vrišer, 2002

3.3 Kulturni potencial

Kulturni potencial združuje **nepremično materialno kulturno dediščino** (arheološka najdišča, naselbinska območja, stara mestna in vaška jedra, oblikovana narava in kulturna pokrajina stavbe, skupine stavb umetnostne, zgodovinske ali tehnične pričevalnosti), **premično materialno kulturno dediščino** (arhivsko in knjižnično gradivo, predmeti zgodovinskega, umetnostno zgodovinskega, arheološkega, etnološkega ali naravoslovnega pomena), **živo dediščino** (običaji, znanje) in **kulturni potencial družbe** (jezik, tradicija, znanje). Vsi elementi kulturnega potenciala so značilni tudi za (za)varovana območja, njihovo varovanje, ohranjanje in hkrati razvojno aktiviranje pa je odvisno od splošne prepoznavnosti kulturne dediščine na nekem območju, kot tudi od varovalnega režima (za)varovanega območja.

Pri preučevanju vključevanja kulturne dediščine v razvoj (za)varovanih območij smo se osredotočili na njen turistični potencial, zato to poglavje ni primerljivo z opredelitvijo ostalih potencialov (okoljski, socialni, človeški viri). Velja pa poudariti, da je kulturna dediščina v najširšem pomenu na (za)varovanih območjih še dokaj slabo preučena in vključena v »ponudbo«, posledično pa tudi slabo prepoznana v širši družbi kot del

(za)varovanih območij, saj dejansko nemalokrat odseva naravne razmere in je neločljivi del (za)varovanih območij.

3.3.1 Vloga in vključevanje kulturne dediščine v trajnostni razvoj (za)varovanih območij

Kulturno dediščino sestavljata tvarna in nesnovna dediščina. Kot eden ključnih elementov je značilna tudi za (za)varovana območja, kjer omogoča izdelavo številnih tržno uspešnih turističnih izdelkov. Ker zaradi civilizacijskega obrata 20. stoletja **kulturna dediščina bliskovito propada, se zmanjšuje tudi njen razvojni kapital.** Stari prenosni znanj, ki so ustvarjali in vzdrževali kulturno dediščino tudi na mikroravni, ne delujejo več. Zato je **potrebna nova služba lokalnih vzdrževalcev, negovalcev kulturne dediščine.** Njen ekonomski učinek je posredno ogromen, neposredno pa nemerljiv kot sicer pri družbeno koristnih dejavnostih. Ker ni pričakovati, da bi privatni kapital že v tej začetni stopnji prepoznal pomen negovalcev kulturne dediščine, njihovo službo lahko omogoči trenutno samo država. S tem bi strateško pomagala razvoju varovanih območij. Po določenem obdobju se bo sistem začel vzdrževati sam.

Zdi se, da je temeljni problem varovanja kulturne dediščine iskanje sožitja med ekonomskimi, naravnimi in kulturnimi vrednotami. Stanje se v zadnjem času popravlja v korist kulturne dediščine s pomočjo glavne industrije 21. stoletja, z industrijo prostega časa. Vedno bolj se vanjo vključuje tudi kulturna dediščina. **Ekonomski učinki kulturnega kapitala so sicer težko merljivi, vendar to ne pomeni, da nimajo velikih ekonomskih posledic.** Kažejo se tudi v povečevanju vrednosti človeškega kapitala, ki pa ga naša država še ne zna uporabljati.

Vendar so običajne možnosti trženja kulturne dediščine kot turističnega kapitala na varovanih območjih omejene. Zato jih na teh območjih ne moremo prepustiti običajnim tržnim vzvodom, temveč jih je potrebno skrbno načrtovati (prim. Štular 2007).

Izjemno poučen pristop k reševanju problematike iskanja ravnotežja med ekonomskimi in kulturnimi vrednotami krajine je primer kmetijskih krajin v Veliki Britaniji (Bretherton 2002). Kmetijstvo je trenutno v Veliki Britaniji in še marsikje v Evropi največji uničevalec arheološke dediščine. Zato je tamkajšnje telo za upravljanje s kulturno dediščino (angl. English Heritage) poskusno namestilo lokalne arheološke svetovalce. Delo teh ne temelji na restriktivni zakonodaji temveč na vzdrževanju dobrih odnosov z lastniki zemljišč in kmetovalci, pri čemer poudarjajo pozitivno sodelovanje in se skušajo otresti negativne podobe arheologije kot zaviralca ekonomskih dejavnosti. S tem skušajo preseči prakso, ki v državah evropske skupnosti še vedno prevladuje in temelji na odzivanju na posege v arheološko dediščino. Prvi korak in hkrati največji izziv za te svetovalce je uporabljati obstoječe vzvode za vplivanje na načrtovanje bodočih ekonomskih dejavnosti. V Sloveniji bi to morda lahko primerjali z lobiranjem v procesu priprave prostorskih dokumentov z metodo osveščanja lokalnega prebivalstva.

Arheološki svetovalci v Veliki Britaniji so v neposrednem stiku s kmetovalci in jim svetujejo glede arheoloških tem, ki neposredno vplivajo na upravljanja kmetij. Konkretni nasveti so dveh vrst. Prvi so tisti, za katere dodatna vlaganja niso potrebna. Pri posegih, za katere je potrebno dodatno vlaganje, jim svetujejo, na kakšne načine lahko ta sredstva pridobijo. Pri slednjih je pomembna izkušnja ta, da so takšne prošnje za pridobivanje sredstev iz različnih skladov učinkovitejše, kadar so povezane z ukrepi za zaščito naravne dediščine. Pri tem je še posebej koristno spoznanje o obojestranski koristi dobro načrtovanih ukrepov, ki hkrati varujejo naravno in kulturno dediščino.

Posebej velja v (za)varovanih območjih izpostaviti pomen nesnovne kulturne dediščine. Najprej je kulturno dediščino potrebno pravilno prepoznati in varovati. Predvsem slednje je naloga in pravica ZVKD. **Zlasti snovna dediščina je večinoma že prepoznana in**

zadostno varovana. V prihodnosti lahko pričakujemo, da se bo enako zgodilo tudi z nesnovno dediščino.

Konvencija UNESCO za ohranjanje neoprijemljive ali nesnovne dediščine (ang. *intangible heritage*) opredeljuje nesnovno dediščino kot prakse, predstavljanje, izraze ter kot znanja in veščine, ki jih družbe, skupine in v nekaterih primerih posamezniki, prepoznavajo kot del kulturne dediščine. Včasih ji rečemo tudi živa kulturna dediščina in se izraža med drugim na različnih področjih: ustna tradicija in izraznost, vključno z jezikom kot prenašalcem nesnovne kulturne dediščine, uprizarjajoče umetnosti (ples, gledališče), družbene prakse, rituali in praznični dogodki (praznično leto, življenjske šege), znanja in prakse, ki zadevajo naravo in veselje, tradicionalno obrtništvo (praksa in znanje). Ta neoprijemljiva dediščina se prenaša iz generacije v generacijo. Družbe in skupine jo neprestano obnavljajo v skladu s svojim okoljem, naravo in zgodovino, kar jim daje občutek istovetnosti in neprekinjenega trajanja ter vzbuja spoštovanje do kulturne raznovrstnosti in človekove ustvarjalnosti (iz UNESCO-ve konvencije za ohranjanje neoprijemljive dediščine).

Za predmet našega projekta je pomen nesnovne dediščine dvojen. **Prvi pomen je ta, da hrani sporočilo o preteklem življenju** v raziskovanem prostoru in dopolnjuje vse snovne ostanke preteklosti. S tem ima izjemen potencial za turistične izdelke: namenske poti (pastirske, lovske, rudarske, romarske, tihotapske, lovske...), stara obredna mesta (z astronomskimi opazovališči, čudodelnimi vodami, kamni, drevesi), prizorišča različnih dogodkov (bivališča Ajdov ali Divjih mož in žena, kraji, kjer straši, gorijo zakladi, legendarni spopadi, tekmovanja...). Vse to omogoča turistični izdelek skoraj povsod in predvsem tudi ob različnih letnih časih (npr. doživetje žarkov kresnega sonca na obrednem mestu).

Drugi izredni pomen nesnovne dediščine so njena znanja, ki so ustvarila kulturno krajino (tudi kot del kulturne dediščine), ki smo jo dobili od svojih prednikov, in so to krajino tudi vzdrževala. V zadnji tretjini 20. stoletja se je zgodil civilizacijski prelom, ki ga v človeški zgodovini lahko primerjamo z izumom ognja in uvedbo poljedelstva. V celoti se je spremenila bivalna kultura, tudi v kmetijstvu so dokončno zavladali stroji. To je povzročilo dvoje. Stara znanja so navidezno postala nepotrebna, s spremembo gospodarskih in družbenih razmerij so se podrli nekdanji načini prenosa znanj s starih na mlade rodove. Standardna šolska znanja, ki jih omogoča država, starih znanj ne vsebujejo. Posledica je, da tudi domačini danes večinoma ne obvladajo sobivanja s kulturno krajino na način, ki bi ohranjal njen nekdanji videz, kaj šele pomen. To samo po sebi ne bi bila tragedija, če novi način ne bi bil namenjen zgolj hitremu dobičku ob čim manjšem vložku fizičnega dela in časa. Vsakomur opazen je primer drvarjenja in spravljanja lesa. Medtem, ko so gozdna dela nekoč potekala z delovnimi živalmi in pozimi, ko so tla zamrznjena, da je bila škoda za površje in poti čim manjša, danes dela potekajo s težkimi stroji in ob vseh letnih časih. Priljubljeno je razstreljevanje motečih skal in izdelovanje improviziranih poti s težkimi delovnimi stroji. Rezultat so uničeno podgobje (in s tem mikoriza, ki je pomembna tudi za rast dreves), poškodovana drevesna debla, vlake, ki se spreminjajo v hudournike, kupi neurejenih lesnih odpadkov. S tem ob biološkem propada tudi socialni kapital gozda. V gozd, kjer padaš iz ene blatne luknje v drugo in se spotikaš preko razmetanega vejevja, si nihče ne želi. Kako razviti sonaravno spravilo lesa, je stvar posebnega projekta. Tu želimo opozoriti zgolj na to, da se s propadom nesnovne dediščine spremeni tudi pristop k vsakodnevnim opravilom. In ker ne delujejo stari vzvodi prenosa znanj, bi to prav tako bila pomembna naloga negovalcev kulturne dediščine. Lahko celo postavimo trditev, da se bo kulturna dediščina brez njih sčasoma nepopravljivo zmanjšala, s tem pa tudi razvojni kapital kulturne dediščine.

3.3.2 Negovanje kulturne dediščine

Kulturna dediščina na celotnem ozemlju Republike Slovenije skladno z veljavno zakonodajo varuje ZVKD. Toda to varovanje je, in bo najverjetneje tudi ostalo, centralizirano, pasivno in restriktivno.

Za uspešno trženje kulturne dediščine je le-to potrebno aktivno varovati in razvijati. **To pomeni, da je kulturno dediščino potrebno najprej prepoznati in spoznati njene posebnosti, ozaveščati lokalne skupnosti in obiskovalce ter jo primerno varovati.** Takšno aktivno varovanje kulturne dediščine bomo v nadaljevanju imenovali **negovanje KD**, ki se od obstoječega **varovanja KD** razlikuje predvsem po aktivnem pristopu in aktivnem sodelovanju z lokalnimi skupnostmi. V negovanje KD uvrščamo tudi dejavnosti, kot so na primer sistematično šolanje nosilcev nesnovne dediščine (izročila), načrtno nenehno raziskovanje na terenu samem, aktivno sodelovanje pri načrtovanju posegov v prostor (svetovanje, priprava strokovnih podlag) ipd.

Pri tem je potrebno omeniti, da so območja s tradicijo negovanja KD, podobne naši definiciji, v Sloveniji izjema (npr. Krajinski park Logarska dolina, Park Škocjanske jame, Kozjanski park). Večino Slovenije, tudi varovanih območij, lahko prištevamo med območja brez tradicije negovanja KD.

Na območjih brez tradicije negovanja KD ali na območjih z degradirano KD je KD najprej potrebno prepoznati. To je seveda dolgotrajen in v nekaterih primerih tudi stalen proces, ki ga že izvajajo pristojne inštitucije (ZVKD, muzeji, univerze, raziskovalne organizacije).

Nerealno in nesmiselno je ta proces začeti za vsako varovano območje znova. Potrebno je usmerjeno preučiti obstoječe vire, tako znanstvene in strokovne kot lokalne. Na podlagi tega je potrebno izdelati podatkovno zbirko, ki jo je potrebno redno vzdrževati in dopolnjevati. Takšne naloge lahko izvajajo strokovnjaki ali skupine strokovnjakov, bodisi občasno (projektno), bodisi stalno.

Primer Krajinskega parka Logarske doline se je v zadnjem času približal negovanju KD, kot smo to definirali zgoraj. V konkretnem primeru se zdi, da razmeroma uspešno negovanje KD temelji predvsem na poudarjeni vlogi domačinov. Ti torej nastopajo v dvojni vlogi, nosilcev KD in upravnikov KD. Kot nosilci KD so lahko uspešno negovali KD s tem, ko so se zatekali k tradicionalnim načinom rabe prostora. Območij s podobnim potencialom je v Sloveniji kar nekaj. Toda izrazito uspešnih primerov, kot v primeru Logarske doline, je precej manj. V teh primerih manjka predvsem upravnik KD, za katerega se po vzoru Logarske doline zdi idealna oblika gospodarska družba, katere družbeniki so domačini, nosilci KD.

Ne glede na stik upravnikov KD z nosilci KD prepoznavanje in negovanje nekaterih oblik KD brez določene vloge strokovnjakov ni mogoče. Kot primer lahko navedemo arheološko dediščino, ki jo lahko prepoznajo le strokovnjaki, arheologi. Vendar pa je na območjih s tradicijo negovanja KD vloga strokovnjakov lahko razmeroma majhna in omejena na občasne projektne dejavnosti, bodisi v sklopu rednih nalog ZVKD, bodisi v sklopu drugih dejavnosti (npr. raziskovalne dejavnosti).

Predpogoj za negovano KD na območjih brez tradicije je prepoznavanje KD. To je proces, v katerega morajo biti vključeni raziskovalci, strokovnjaki in lokalne skupnosti. Delež vključenosti sodelujočih je dinamičen, spreminja se s stopnjo prepoznane KD. Vloga raziskovalcev se zmanjšuje na račun vloge lokalnih strokovnjakov in/ali lokalnih skupnosti, vendar je zaželena stalna vsaj minimalna prisotnost vsakega izmed udeležencev.

Zgolj na teoretični stopnji lahko ločimo dve stopnji. V prvi KD ni dovolj prepoznana, da bi jo bilo mogoče uspešno varovati in negovati, še manj tržiti. Na tej stopnji imajo pomembno vlogo raziskovalci KD. Ko je zbranega dovolj gradiva, lahko govorimo ne le o znani KD v smislu zadostne količine faktografskih podatkov (kvantiteta) temveč o prepoznani KD, ki jo je moč negovati (kvaliteta). Na tej stopnji lahko težišče dejavnosti prevzamejo

strokovnjaki, poleg pristojnih strokovnjakov za varovanje KD (ZVKD) še tandem upravitelj KD in negovalec KD.

Kljub temu je za uspešen trajnostni razvoj pomembno proces prepoznavanja KD nenehno vzdrževati, kar smo vključili v pojem negovanje KD.

Ključna za negovanje KD je oseba ali skupina oseb, ki smo jo poimenovali negovalec KD. Strokovnjakov s potrebnim naborom znanj trenutno v Sloveniji ne izobražujemo. Obstaja pa vrsta izobraževalnih profilov, ki se temu približujejo - arheologi, etnologi in umetnostni zgodovinarji, torej strokovnjake, ki so po veljavni zakonodaji že vključeni v proces varovanja KD.

Strokovna znanja o KD (arheološki dediščini, etnološki dediščini in umetnostno zgodovinski dediščini) morajo negovalci KD nadgraditi do stopnje, ko so sposobni prepoznati in v sodelovanju z ZVKD varovati vse vrste KD. Ko razpravljamo o varovanih območjih, se moramo zavedati, da so umetnostni spomeniki največkrat močno v manjšini.

Ta znanja morajo negovalci KD dopolniti z osnovami upravljanja s kulturno dediščino (t. im. kulturni management) in osnovami stikov z nestrokovnimi javnostmi.

Takšen obseg znanj bi, skupaj s podatkovno zbirko kulturne dediščine, poznavanjem lokalnih posebnosti in primerov dobre prakse tvoril jedro znanj, ki bi jih pri svojem delu uporabljal negovalec kulturne dediščine.

Osnovne naloge negovalca KD, ki smo jih posredno že omenjali, so:

- nenehno aktivno raziskovanje KD;
- vzdrževanje stikov z lokalnimi skupnostmi (informiranje o KD pri domačinih, poljudna predavanja, poljudni članki...);
- aktivno sodelovanje z upraviteljem KD in lokalnimi skupnostmi (iskanje novih tržnih priložnosti, nadzor vpliva trženja KD na le-to, aktivno sodelovanje pri razvojnem načrtovanju lokalnih skupnosti in upraviteljev KD; posredovanje vseh relevantnih podatkov, pridobljenih z naštetimi dejavnostmi upravitelju KD in lokalnim skupnostim);
- aktivno sodelovanje z organi, pristojnimi za varovanje KD (ZVKD);
- aktivno sodelovanje z zainteresiranimi raziskovalci KD (spremljanje osnovne strokovne literature ipd.).

Naštete dejavnosti se na prvi pogled zdijo preobširne za manjšo skupino ljudi, kaj šele za posameznika. Toda varovana območja so večinoma redko poseljena in tudi turistične dejavnosti so vodene iz nekaj turističnih središč.

Še vedno je edini preizkušeno uspešen način ekonomske rabe KD turizem (Breznik 2006). Spomeniki KD lahko zadovoljujejo različne namene zaradi katerih jih ljudje obiskujejo. Razlagajo preteklost, delovanje ljudi v povezavi s predmeti, stavbami, krajino, kažejo spremembe, ki jih je prinesel čas, zadovoljujejo željo po doživetjih, odkrivanju in spoznavanju novega, razumevanju starega. TI ima lahko zelo različne oblike. Kot najbolj pogosti od tistih, ki bi prišli v poštev za obravnavano področje, so pojasnilne table in muzej na prostem.

3.3.3 Trženje kulturne dediščine

Trženje v strogem pomenu besede je seveda domena tržnih strokovnjakov, ekonomistov. Toda v primeru trajnostnega razvoja varovanih območij je jasno, da je treba strogo tržno razmišljanje nadomestiti s celostnim razumevanjem konkretnega varovanega območja. V primeru trženja KD to pomeni celostno razumevanje KD.

To celostno razumevanje, torej razumevanje tako krhkosti naravnega okolja in KD kot tržnih vzvodov in zakonitosti, je lahko le plod uspešnega sodelovanja negovalca KD in upravitelja KD. Pri tem je pomembna tudi vloga lokalnih skupnosti in posameznikov, tako domačinov kot podjetnikov, strokovnjakov za KD, zainteresiranih gospodarskih družb ter

države. Tudi v tem primeru želimo poudariti, da na prvi pogled kompleksen sistem in skoraj nepregledno število posameznikov v konkretnih primerih predstavlja obvladljivo število ljudi in entitet. V idealnem primeru gre za omejeno skupino ljudi, ki nastopajo v več vlogah (nosilci KD, lastniki, upravitelji KD, podjetniki).

Ključ za uspešno trženje KD v varovanih območjih je torej uspešno sodelovanje negovalca KD in upravitelja KD, ki uspešno sodelujeta z ostalimi posamezniki in entitetami. Plod tega sodelovanja so uspešni turistični izdelki, ki predstavljajo pretežno večino trženja KD.

Uspešen tržni izdelek v okviru trajnostnega razvoja je po definiciji razpet med omejevalne in spodbujevalne dejavnike. Osnovne omejevalne dejavnike v okviru varovanih območij predpisuje zakonodaja. V osnovi gre za zahtevo, da tak turistični izdelek ne obremenjuje naravne in kulturne dediščine v takšni meri, da bi ju ireverzibilno spreminjal. To zahtevo najuspešneje izpolnjujemo z omejevanjem obiska. Slednje pa nezadržno vodi v specifične oblike turizma, na primer t. i. "butični" turizem.

Ključnega pomena je povezanost vseh turističnih izdelkov v neločljivo celoto s KD. Povedano drugače, KD naj predstavlja jedro celostne podobe, na katero se navezujejo različni turistični izdelki.

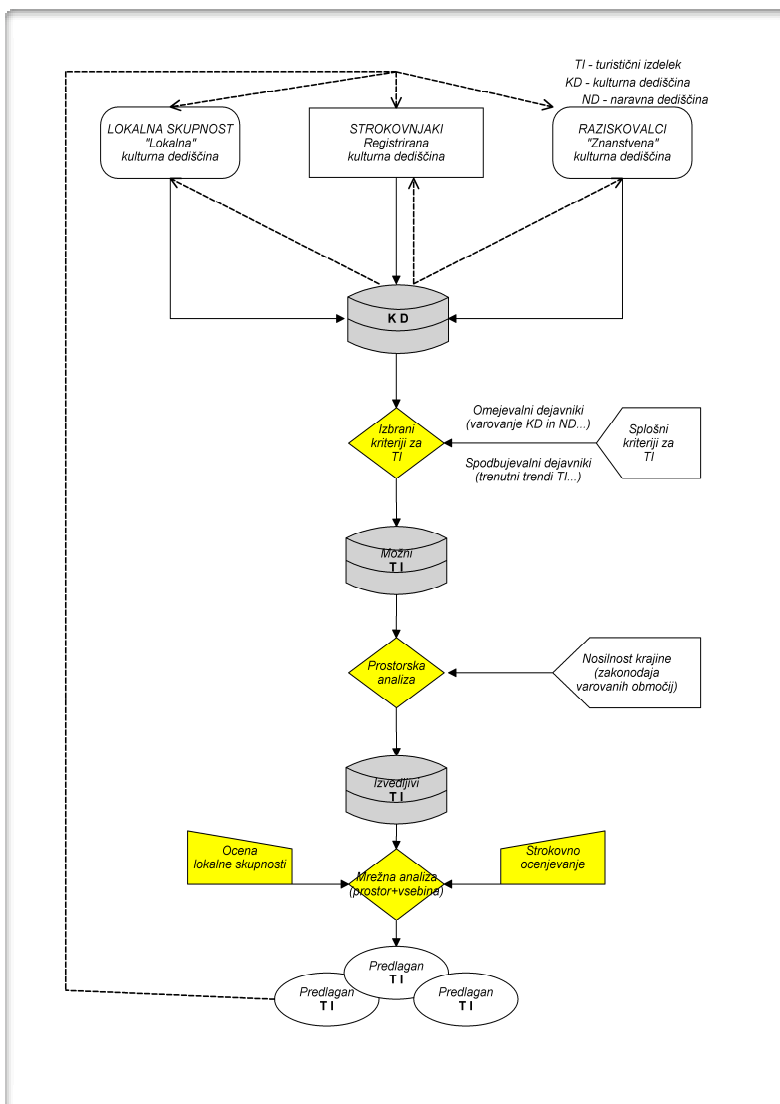
3.3.4 Model rabe kulturne dediščine

Model rabe kulturne dediščine je uporaben za prepoznavanje obstoječega razmerja med potencialom in rabo turističnega izdelka, prepoznavanje potencialnih turističnih izdelkov na izbranem območju in načrtovanje dodatne infrastrukture.

Najtrši oreh tovrstnih analiz je prepoznati konkretne turistične izdelke. Pri iskanju na KD temeljčih turističnih izdelkov se ni moč zanašati na tipske izdelke. Za vsak konkreten primer, torej posamezno varovano območje ali del tega, je potrebno izvesti samostojno analizo.

Še tako kompleksen model seveda ne more v celoti nadomestiti inovativnega razmišljanja posameznikov ali skupin posameznikov, ki s pomočjo modela poda/jo možne turistične izdelke.

Slika 1: Diagram procesa iskanja na KD temelječih turističnih izdelkov na konkretnem (za)varovanem območju.

Sestavili smo **dinamični prostorski (GIS) model** (dalje model) **turističnih izdelkov** (v nadaljevanju TI), ki temeljijo na KD, za izbrano območje. Model je uporaben za prepoznavanje obstoječega razmerja med potencialom in dejansko rabo TI, za prepoznavanje potencialnih TI na izbranem območju in za načrtovanje dodatne infrastrukture.

Osnovni model je možno nadgraditi z dodatnimi vzpodbujevalnimi in zaviralnimi dejavniki. Med vzpodbujevalnimi dejavniki uvrščamo predvsem možne subvencije za izvajanje posameznih dejavnosti, na primer ekološka pridelava živil, visokogorsko kmetijstvo, ohranjanje kulturne krajine, ustvarjanje novih turističnih zmogljivosti itd. Z dodanimi restriktivnimi oziroma zaviralnimi dejavniki imamo v mislih predvsem pravila in zakone varovanja naravne dediščine ter načela trajnostnega razvoja. Največja prednost modela je, da omogoča veliko stopnjo predvidevanja tako ekonomskega učinka kot obremenjevanja okolja. Z uravnoteženjem obojega dosežemo aktivno varovanje in trajnostni razvoj varovanih območij. Predvsem je pomembno, da z uporabo modela to dosežemo še preden bi z implementacijo prišlo do negativnih posledic za naravo in kulturno dediščino.

Tudi zavarovana območja so v zadnjem času postala zelo pomemben element pri regionalnem razvoju, kjer je ključna učinkovitost ekonomskih spodbud. Naša analiza je

pokazala, da je uporaba KD za pripravo TI lahko učinkovito sredstvo trajnostnega razvoja. Država mora biti aktivna predvsem v prvi stopnji prepoznavanja kapitala KD. Na tej stopnji so potrebne tako finančne vzpodbude, predvsem vlaganje v temeljne raziskave, kot tudi organizacijska podpora.

Za uspešno rabo KD je ključnega pomena, da je KD negovana. Le takšno KD je možno varovati dolgoročno. Hkrati negovana KD lahko postane inkubator ekonomsko uspešnih TI. Ko so postavljeni temelji, lahko negovanje KD postane ne le samozadostno, temveč tudi tvorno prispeva k trajnostnemu razvoju posameznega varovanega območja.

3.4 Socialni potencial

Socialni potencial ima predvsem veliko posredno vlogo pri razvoju in aktiviranju zavarovanih območij. Domači in tuji primeri dobrih praks kažejo, da je ključ do uspešnega varovanja in hkratnega razvoja območij varovanja prav v dobrem medsebojnem sodelovanju vseh ključnih deležnikov v prostoru in nenazadnje tudi v dobrem sodelovanju z državo.

V nadaljevanju socialni potencial že obravnavamo kot kapital zavarovanega območja, njegovo vlogo pa smo vrednotili na primeru manjšega zavarovanega območja v Sloveniji – primeru krajinskega parka Golte.

3.4.1 Vloga socialnega kapitala pri razvoju zavarovanih območij

Socialni kapital je pogoj za uspešen gospodarski razvoj, uvajanje inovacij na neko območje, krepitev identitete in občutka prebivalcev, razvoj demokratičnih odnosov in pozitivno prispeva k povezovanju in učinkovitemu delovanju neke skupnosti. Na področju varstva narave omogoča vključenost deležnikov v reševanje razvojnih problemov in s tem sodelovanje pri oblikovanju razvoja. Ko imajo ljudje možnost aktivne udeležbe, se sami lažje identificirajo s problemom in so pripravljeni na konstruktivno reševanje le-teh. Veča se njihovo zaupanje, saj so sami delujoči člen pri odločanju in snovanju (lastne) perspektive. Če poteka razvoj socialnega kapitala premišljeno in trajnostno, se krepí tudi zavest o pomembnosti ohranjanja narave in trajnostnega gospodarskega in prostorskega razvoja.

Socialen kapital predstavlja pogonsko sredstvo za razvoj civilne družbe, predstavlja strateški način uresničevanja ukrepov ohranjanja narave.

Obstaja več definicij in opredelitev pojma socialni kapital:

- Socialni kapital zagotavlja le določene vrednote, ki slonijo na najmanj štirih krepostih: na vzajemnosti (recipročnosti), iskrenosti, skrbi za medsebojne odnose in participaciji v javnem življenju.
- Socialni kapital predstavlja povezave/vključenost in interakcije med ljudmi, v družbi pomeni družbeno zaupanje in vezi, kar ključno pripomore k bolj usklajenemu delovanju in sodelovanju v skupno korist.
- Omogoča različnim skupinam, da se povezujejo v skupnih interesih, predstavlja pogonsko sredstvo za razvoj družbe, organizacij...
- Omogoča boljši dostop do informacij.
- Povečuje zaupanje in kooperativnost kot dveh sestavnih delov socialnega kapitala, ki sta temelj za vzpostavljanje prožnih organizacijskih oblik delovanja/koordiniranja.

Definicijo pojma socialni kapital smo za namene projekta strnili in poenostavili in sicer: Socialni kapital je sposobnost družbe oz. skupine ljudi na določenem ozemlju za organizirano sodelovanje, za aktivno vključevanje v razvoj območja ter za usklajevanje interesov v trajno dobrobit območja in prebivalcev.

Konkretnije lahko socialni kapital definiramo s pomočjo naslednjih elementov:

1. Vključenost prebivalstva v javno življenje lokalne skupnosti
 - Zastopanost nevladnih organizacij in drugih društev
 - Zastopanost NVO, vključenost prebivalstva (število NOV, delež vključenih v NVO, finančno stanje in struktura financiranja NVO).
 - Zastopanost drugih društev.
 - Vsa društva, zveze, ki spodbujajo povezovanje in s tem krepijo regionalni razvoj (število društev, delež vključenih prebivalcev).
 - Društva, ki izvajajo programe povezane z ohranjanjem narave (število društev, delež vključenih prebivalcev).
2. Zastopanost podjetij, podjetniških grozdov, ki se povezujejo s subjekti na območju zavarovanih območij (pridobiti podatke na lokalnem nivoju, kje prihaja do teh povezovanj; število, način povezovanja)
3. Stopnja zaupanja in občutek varnosti
 - Zaupanje v kooperativnost – sodelovanje.
 - Zaupanje v vodstvene strukture (na državnem, regionalnem, lokalnem nivoju).
 - Zaupanje v sočloveka.
 - Občutek varnosti.
4. Občutek pripadnosti lokalnemu območju, zavedanje »kvalitet« prostora.
5. Prakticiranje, ohranjenost običajev, tradicije.
6. Družinske in prijateljske povezave, medsosedske povezave.

Ker predstavlja socialni kapital strateški način uresničevanja ukrepov ohranjanja narave, lahko na podlagi rezultatov opravljene analize stanja stopnje razvitosti socialnega kapitala (glej v nadaljevanju, primer KP Golte) pripravimo predloge za njegovo izboljšave s konkretnimi ukrepi.

Potrebne aktivnosti za analizo in spodbujanje socialnega kapitala na izbranem območju:

- Analiza stanja – po »klasičnih« kazalcih kot so;
 - stopnja zaupanja,
 - % prebivalstva, ki deluje v neprofitnem-prostovoljnem sektorju,
 - finančno stanje NVO,
 - struktura financiranja NVO,
 - število študijskih krožkov, število društev oz. zvez, ki izvajajo programe povezane z ohranjanjem narave, število podjetniških grozdov, ki se povezujejo s subjekti na območju Nature ali zavarovanih območjih
 - idr.
- Analiza razvojnih problemov socialnega kapitala – s pomočjo javnomnenjske raziskave, družbeno-geografske analize (demografija, ekonomska in socialna geografija).
- Predlogi konkretnih ukrepov za izboljšanje stanja.

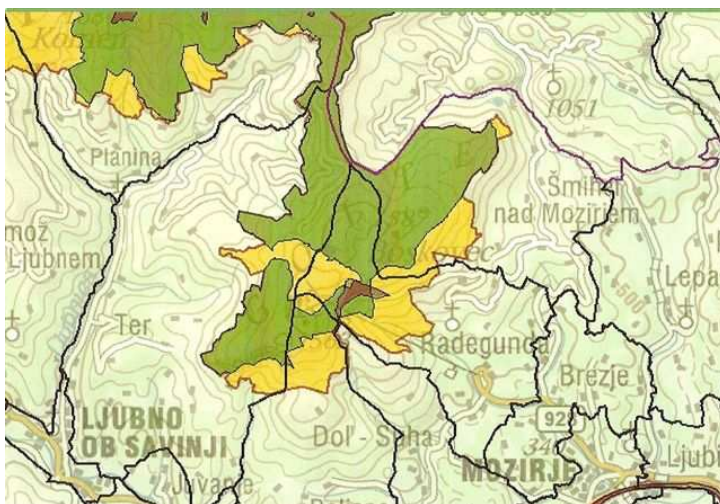
Podatke se pridobi z javnomnenjskimi raziskavami (ankete, intervjuji), podatke na SURS, Poslovni register Slovenije, s pomočjo lokalnih organizacij ali razvojnih agencij.

3.4.1.1 Socialni kapital na vzorčnem območju krajinski park Golte

Planota Golte je bila kot krajinski park (v nadaljevanju KP Golte) zavarovana leta 1987 z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti ter kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Mozirje. Ima status geološke in geomorfološke naravne vrednote državnega pomena. Meri 1354 ha, po podatkih atlasa okolja (ARSO) je na območju krajinskega parka pet naravnih vrednot lokalnega pomena in 22 naravnih vrednot državnega pomena.

Vršni del planote je spričo prisotnosti redkih vrst ptic in habitatov uvrščeno v Natura 2000 območje »Kamniško-Savinjske Alpe in Vzhodne Karavanke« (atlas okolja, ARSO). Spada v posebno območje varstva (SPA), manjši del tudi v posebno ohranitveno območje (pSCI). Natura 2000 območje se razteza od višine približno 1200 m do 1587 m, pokriva severni in jugozahodni del planote. Območje vmesnih vrzeli je uvrščeno v ekološko pomembno območje.

Slika 2: Območje KP Golte - ekološko pomembna območja in območja Natura 2000

Vir:

MOP, 2008.

Planoto večinoma pokriva iglasti gozd, glavna dejavnost lastnikov zemljišč je gozdarstvo. Vmesne travniške površine koristijo tri pašne skupnosti za poletno pašništvo. Na jugovzhodnem delu planote je smučišče Golte, s katerim upravlja Golte d.o.o., večinski lastnik podjetja je Premogovnik Velenje d.d. V zadnjih letih se je smučišče posodobilo, s tem pa se mu je pomembno dvignil zimskoturistični obisk.

Sam krajinski park nima upravljalca, upravno spada območje KP Golte k trem občinam: Mozirje, Rečica ob Savinji in Ljubno.

Vsi tri občine imajo skupno 9124 prebivalcev (jun. 2007, SURS), v času ustanovitve KP Golte so vse spadale pod eno občino Mozirje. V Mozirju je sedež upravne enote, ki pokriva Zgornjo Savinjsko dolino. Po podatkih AJ PES-a je v vseh treh občinah skupno 119 društev (jan. 2008), po podatkih PIRS-a 542 podjetij in družb (maj 2008), 12 agrarnih skupnosti in 18 javnih zavodov. Glede na število organizacij, je društvena dejavnost najmočnejše zastopana v občini Mozirje (49,6 %), največ javnih zavodov imajo v Mozirju. Organiziranost podeželskega prebivalstva v agrarne skupnosti je najvišja v občini Rečica ob Savinji (58 % od vseh agrarnih skupnosti).

Na vzorčnem območju so bili opravljeni intervjuji z naslednjimi skupinami:

- 3 občine: Mozirje, Rečica ob Savinji in Ljubno.

- 6 društev: Smučarsko društvo Beli zajec – Radegunda, Društvo podeželske mladine Šmihel, Turistično društvo Mozirje, Turistično društvo Rečica ob Savinji, Turistično društvo Naš Kraj - Ljubno ob Savinji, Lovska družina Mozirje.
- Drugo (4): Golte d.o.o. – upravljavec smučišča, Zavod za razvoj podeželja in turizma Savinja – Ljubno, samostojna podjetnica – oskrbnica planinske kočice na Mozirski planini, Jože Brezovnik – lastnik dela zemljišča.

Preglednica 8: Enostaven prikaz sheme socialnega kapitala in njegovih sestavin za širše območje KP Golte

element socialnega kapitala	sestavina elementa socialnega kapitala	podsestavina socialnega kapitala	indikator
Vključenost prebivalstva v javno življenje lokalne skupnosti.	<ul style="list-style-type: none"> • zastopanost nevladnih organizacij, • zastopanost drugih društev. 	Zastopanost društev povezanih z ohranjanjem narave. Zastopanost društev, ki spodbujajo sodelovanje, krepijo regionalni razvoj.	Število NVO. Število in % prebivalcev vključenih v NVO. Finančno stanje in struktura financiranja NVO. Število in % drugih društev. Kazalec preživljanja časa v klubih in prostovoljnih organizacijah.
9124 prebivalcev	<ul style="list-style-type: none"> • 121 društev • 1 društvo s statusom javnega interesa 	Neposredno povezana društva z ohranjanjem narave: 3 planinska društva, 3 lovske družine. Sodelovanje in reg. razvoj krepijo: 3 turistična društva, podeželska mladina, drugo (nezajeti del društev)	122 društev finančni viri društev so različni: večina jih del sredstev pridobi od občine (preko razpisa, prošnje za donatorstvo)
Zastopanost podjetij, ki se povezujejo s subjekti na zavarovanem območju			Število podjetij in subjektov. Načini povezovanja.
Golte d.o.o. oskrbnica planinske kočice (s.p.) lastniki zemljišč javni zavodi lastniki počitniških hiš			Golte d.o.o. in plan. kočica stalno poslovno sodelujeta. Lastniki zemljišč sodelujejo med sabo v pašnih skupnostih. Javni zavodi sodelujejo po delovni dolžnosti (gozdarji, naravovarstveniki, svetovalki zavoda Savinja). Splošna ocena: društva in ostale org. čakajo na pobudo po sodelovanju s strani KP.
Stopnja zaupanja in občutek varnosti	<ul style="list-style-type: none"> • Zaupanje v sodelovanje. • Zaupanje v vodstvene strukture. • Zaupanje v druge ljudi. • Občutek varnosti. 		Stopnja zaupanja.
			Splošna ocena: stopnja zaupanja do KP je nizka med društvi in lastniki zemljišč. Vzroki:

			nesodelovanje, nepoznavanje, pretekle slabe izkušnje.
Občutek pripadnosti lokalnemu območju			Indeks aktivnega članstva v lokalnih društvih.
Najpogostejši motiv za prostovoljno delo v društvih izhaja iz pripadnosti kraju.			Ocena: 1/3 članstva so tudi aktivni člani.
Prakticiranje, ohranjenost običajev, tradicije	<ul style="list-style-type: none"> vrste prakticiranih tradicionalnih običajev. 		Število prireditev. Delež prebivalcev vključenih v lokalne prireditve.
Turistična društva, društvo podeželske mladine, aktivni kmečkih žena	<ul style="list-style-type: none"> prireditve 		Nosilci večine tradicionalnih prireditev so društva.

(na osnovi opravljenih intervjujev, za vse tri občine skupaj)

Preglednica 9: Matrika problemov razvoja socialnega kapitala v zavarovanih območjih (na primeru KP Golte)

	občina	društva	podjetja, zavodi	drugo – lastniki
občina	S: ni mehanizma razvojnega sodelovanja med občinami na ozemlju zavar. območja.	S: omejena sredstva za sofinanciranje društev, meddruštveno povezovanje. K: kadrovski primanjkljaj usposobljenih članov društev, medijsko komuniciranje.	S: pomanjkanje samoiniciativnosti. K: interes po pripravi skupnih projektov; sodelovanje omejeno na formalne odnose.	S: sodelovanje omejeno na formalne odnose (urejanje dovoljenj).
društva	S: pričakovanja omejena na finančno pomoč. K: ni spodbud za projekte vezane na zavarovana območja.	S: sodelovanje omejeno na organizacijo prireditev, finančna podhranjenost društev.	S: ni mehanizma razvojnega sodelovanja.	S: ni mehanizma sodelovanja, izjema so planinci (planinske poti) in lovci (škode od divjadi, delovne akcije). K: nepoznavanje vloge lastnikov.
podjetja, zavodi	S: pričakovanja omejena na finančno pomoč in prostorske akte, formalni odnosi (urejanje dovoljenj). K: izdelava upravljaljskega načrta (denar, postopek), zahtevnost pravnih postopkov, ni spodbude za naravi prijazne investicije, ni davčnih olajšav.	S: majhna samoiniciativnost. K: ni predlogov za projekte vezane na zavarovana območja.	S: malo iniciative po razvojnem sodelovanju vezanem na zavarovana območja.	S: ni mehanizma razvojnega sodelovanja.
drugo – lastniki	S: sodelovanje omejeno na formalne odnose (urejanje dovoljenj).	S: nepoznavanje dela društev.	S: nepoznavanje vloge lastnikov. K: nekorektni odnosi – neupoštevanje lastnikov pri načrtovanju in izvajanju aktivnosti.	S: različni nazori, interesi.

(S = splošni problemi, K = konkretni problemi)

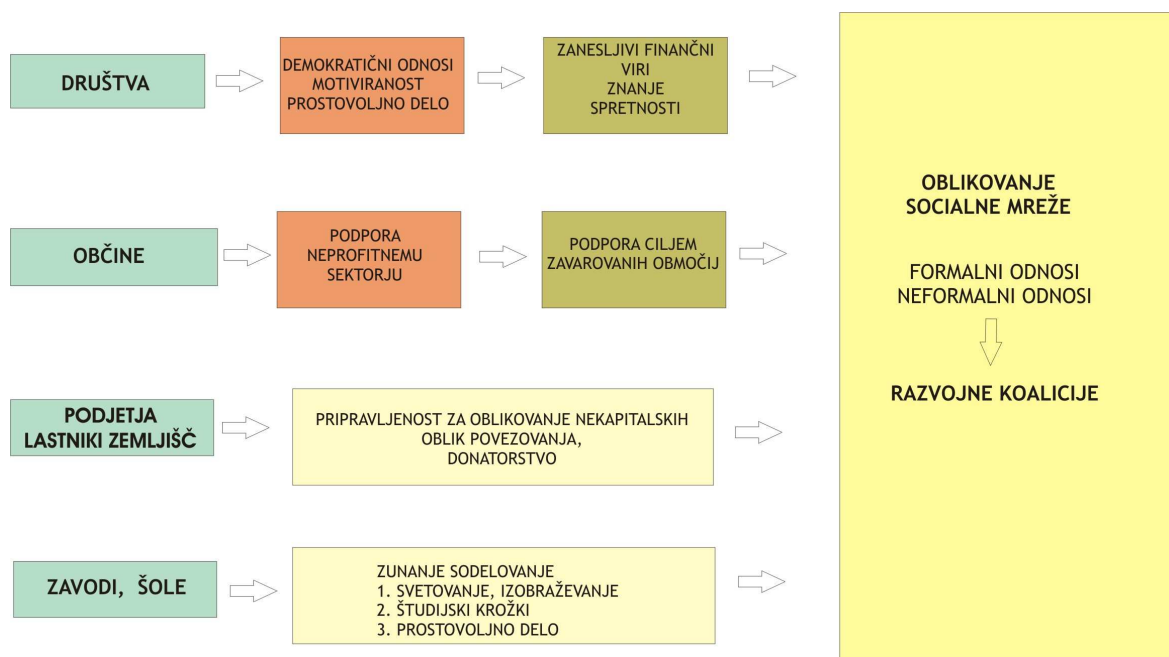
Pri analizi odnosov med posameznimi skupinami je najpogosteje izpostavljen problem »**ni mehanizma razvojnega sodelovanja**«. Izhaja iz dejstva, da med subjekti ni sodelovanja, a bi zanj bili pripravljene, če bi prišla pobuda od druge strani (npr. od podjetij do društev ali obratno). Precej je relacij, ki so vezane na formalne odnose (urejanje dovoljenj, izpolnjevanje pogodbenih obveznosti), te so tudi glavni razlog za osnovanje socialne mreže.

Delo vezano na zavarovano območje je prav tako na stopnji urejanja formalnih zadev (urejanje prostorskih aktov, pridobivanje raznih dovoljenj). Na višjo stopnjo, ki jo predstavljajo razvojni projekti, preide šele po ureditvi osnovnih formalnih relacij. Ker so le-te mnogokrat pravno in administrativno zahtevne, postanejo zavora za delo npr. društev, manjših podjetnikov, lastnikov in interes po sodelovanju tudi zavrejo. Izrazit razvojni problem je **pomanjkanje spodbud za naravi prijazne investicije**, tako v finančnem kakor tudi v pravno-administrativnem smislu. Npr. društva in zasebniki bi se lotili obnove in posodobitve planinske koče, a so finančno prešibki za investicije in zadostitev pravnih zahtev. Večinoma **primanjkuje društev, ki bi imela poslanstvo neposredno vezano na zavarovano območje. Primanjkuje tudi potreb, da bi se različne skupine sploh pričeli povezovati**. Na žalost tudi tiste, ki so za to poklicane oz. plačane, kar je pokazal primer v fazi raziskave ko npr. Zavod za turizem Mozirje in Območna razvojna agencija Sa-Ša regije na intervju niso pristale, češ da s KP Golte nimajo povezav. Če se **zavarovano območje kot tako ne promovira in nima za javnost posebno odmevnih akcij, se identiteta parka oz. zavarovanega območja ne razvije**. Na primeru KP Golte se pokaže, da že predstavniki društev ali občine bistveno hitreje identificirajo Golte s smučiščem kakor s krajinskim parkom.

3.4.2 Shema razvoja socialnega kapitala

S teoretičnega vidika je imel v razvoju družbe sprva najpomembnejšo vlogo ekonomski kapital. Nato je začel na pomembnosti vedno bolj dobivati intelektualni kapital. Danes sta obe kategoriji zagotovo zelo pomembni, vendar vedno bolj prihaja v veljavo tudi socialni kapital (v povezavi s človeškimi viri). **Socialni kapital temelji na socialnih vezeh**. Socialne vezi se razvijajo med posamezniki, organizacijami in družbami, ki se medsebojno povezujejo zaradi svojih ali širših kolektivnih koristi. Razvoj socialnega kapitala na zavarovanem območju ima svojo specifikko – vezan je namreč na varstvo narave, ki pogosto izzove navzkrižne gospodarske interese. A s tem, ko je skozi oči razvoja socialnega kapitala, ljudem dana možnost aktivne udeležbe, se sami lažje identificirajo s problemom navzkrižnih interesov in so pripravljene na konstruktivno reševanje le-teh. Veča se njihovo zaupanje, saj so sami delujoči člen pri odločanju in snovanju (lastne) perspektive. Če poteka razvoj socialnega kapitala premišljeno in trajnostno, se krepi tudi zavest o pomembnosti ohranjanja narave in trajnostnega gospodarskega razvoja.

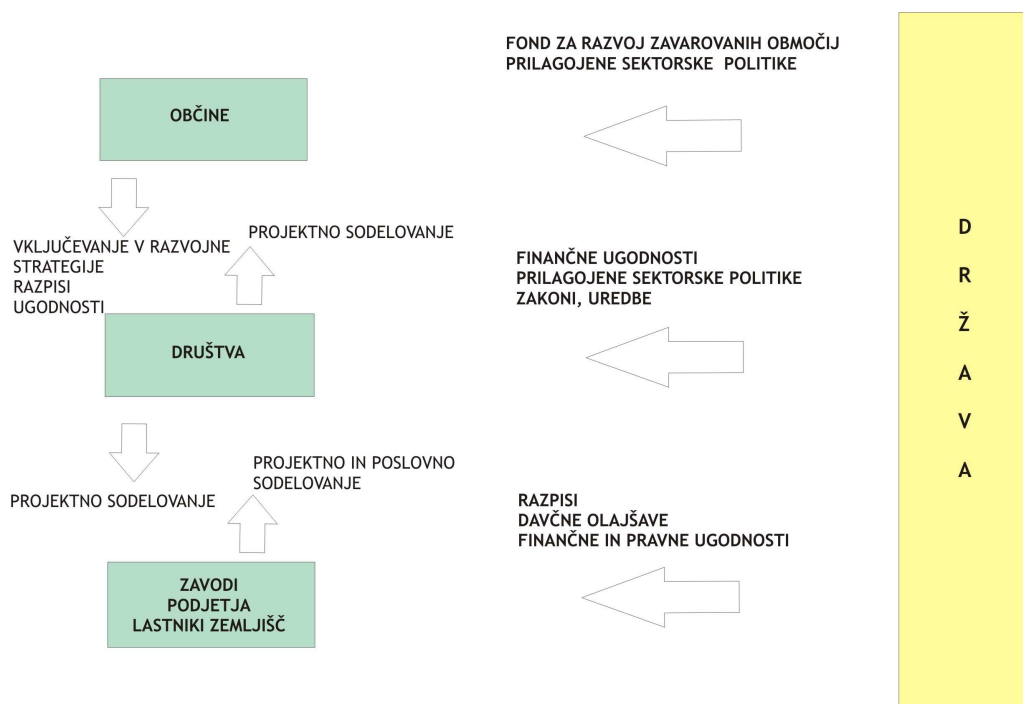
Slika 3: Shema razvoja socialnega kapitala

Končni cilj razvoja socialnega kapitala je oblikovanje socialne mreže, ki ne bo temeljila samo na formalnih odnosih, temveč bo segala stopnjo više – do sodelovanja in vključevanja v razvoj, oblikovanje razvojnih koalicij. Da je ta stopnja dosežena je potrebno predhodno: a.) zadostiti osnovnim potrebam in b.) vzpostaviti ustrezno okolje. Pri tem je vsaka skupina specifična. Osnovne potrebe izražene pri društvih obsegajo najprej uveljavitev demokratičnih odnosov znotraj društev in pripravljenost na prostovoljno delo. Slednje je tesno povezano z motiviranostjo. Kdor je motiviran član, je namreč tudi pripravljen opravljati prostovoljno delo. Osnovnim potrebam sledi zagotavljanje relativno predvidljivih finančnih virov (ekonomski kapital) ter osvojitev ustreznih znanj in spretnosti za uspešno vodenje organizacije (intelektualni kapital). Občine so kot javni sektor zadolžene za ustvarjanje podpore neprofitnemu sektorju, v pravnem, administrativnem, finančnem in razvojnem smislu. Hkrati je za razvoj socialnega kapitala na zavarovanem območju potrebna tudi naklonjenost lokalne skupnosti ciljem varstva narave in trajnostnega razvoja ter promocija le-teh, s čimer se razvija identiteta parka. Podjetja in lastniki morajo biti pripravljeni tudi na nekapitalske oblike povezovanja. S strani poslovno uspešnih domačih podjetij se pričakuje izražanje naklonjenosti ciljem zavarovanega območja z donatorstvom in sponzorstvom dejavnostim neprofitnih organizacij. Delovanje šol in zavodov mora biti odprto navzven – usposabljanje učencev za prostovoljno delo z aktivno vključitvijo v domačem kraju, organizacija študijskih krožkov ter svetovanje in izobraževanje ne samo domačih koristnikov, temveč tudi obiskovalcev zavarovanih območij.

3.4.3 Aktivna vloga države pri spodbujanju razvoja socialnega kapitala

Slika 4: Model spodbujanja razvoja socialnega kapitala s strani države

Vloga države pri spodbujanju razvoja socialnega kapitala je predvsem na zakonodajni ravni, ki bi morala vključevati tudi davčne olajšave, ugodnosti za investicije in ustrezno politiko zaposlovanja na zavarovanih območjih kot posebno "vrednih" delih prostora. Drugo pomembno polje pa je finančno, pri čemer lahko država z različni ciljnim razpisi in fondi na konkretni ravni spodbuja trajnostne dejavnosti na tovrstnih območjih.

3.5 Človeški viri

Razvoj človeških virov je usmeritev Evropske Komisije, ki se je v Lizbonski strategiji opredelila za »na znanju temelječe gospodarstvo« in je ključni faktor izboljšanja konkurenčne sposobnosti nekega gospodarstva. Zavarovana območja in območja Nature 2000 so večinoma periferna podeželska območja, ki izkazujejo negativen demografski trend in nizko izobrazbeno stopnjo prebivalstva, imajo pa visoko kakovost bivalnega okolja. Prebivalstvo na teh območjih nujno potrebuje spodbude za razvoj lastnih človeških virov v obliki praktičnih izobraževanj in usposabljanj, spodbud za razvoj lokalne identitete, podjetništva, razvoj turistične kulture in izboljšanje splošne samopodobe.

3.5.1 Človeški viri in razvoj zavarovanih območij

Pomemben, dostikrat ključen dejavnik razvoja na zavarovanih območjih so človeški viri s svojimi značilnostmi. Osnovni pomen besede človeški viri izhaja iz politične ekonomije in ekonomije, kjer je predstavljal oznako za delovno silo. V povezavi s tem se je razvil tudi pojem človeški kapital, ki je način definiranja in kategoriziranja človeških izkušenj in zmognosti v kontekstu delovnega mesta ter prispevka h gospodarskemu razvoju.

Človeški kapital definirajo kot kombinacijo posameznikovih prirojenih talentov ter zmožnosti, veščin in znanja, ki so jih pridobili v procesu izobraževanja in usposabljanja. Velikokrat je pri tem upoštevano tudi zdravje (Lifelong Learning and Human Capital. Policy Brief, OECD 2007).

Zlasti v poslovnem svetu je pogosto bolj ozko razumevanje pojma človeški kapital, ki se nanaša le na veščine in talente delovne sile, ki so neposredno relevantni za uspeh podjetja ali določene dejavnosti (Lifelong Learning and Human Capital. Policy Brief, OECD 2007).

Na tem mestu nas bodo **človeški viri** zanimali predvsem **z vidika njihovega (potencialnega) vpliva na razvoj na zavarovanih območjih**. Značilnosti prebivalstva so pomembne z vidika njegovega odnosa do funkcije varovanja, vključenosti v upravljanje zavarovanih območij kot tudi z vidika možnosti za gospodarski razvoj. Pri tem ima vsaj do določene mere upoštevanja vredno vlogo tudi prebivalstvo v soseščini zavarovanih območij. Odločitve, ki se nanašajo na zavarovana območja oziroma vplivajo na njih, so namreč praviloma sprejete na občinskem, regionalnem ali državnem nivoju in ne znotraj meja zavarovanega območja. Seveda pa je kljub temu najpomembnejše prebivalstvo, ki biva na zavarovanih območjih in v njihovi neposredni bližini. Zaradi tega smo pri analizah stanja človeških virov, ki so predstavljene v nadaljevanju, upoštevali podatke za vsa tista naselja, ki vsaj z delom svojega območja segajo na zavarovana območja. Pri tem smo se omejili na izbrana vzorčna območja Triglavski narodni park, krajinski park Logarska dolina, krajinski park Goričko ter krajinski park Golte, za katerega smo izvedli tudi analizo stanja socialnega kapitala.

Demografske in socio-ekonomske značilnosti prebivalstva, ki so zanimive z navedenih vidikov in ki smo jih zaradi razpoložljivosti podatkov vključili v analizo, so med drugim naslednje:

- ♦ Starostna sestava
- ♦ Izobrazbena sestava
- ♦ (Ne)zaposlenost
- ♦ Poklicna sestava
- ♦ Dnevne migracije

V splošnem so za prebivalstvo na obravnavanih zavarovanih območjih značilni razmeroma neugodna starostna in izobrazbena sestava, izseljevanje ter precejšnja brezposelnost, ki so rezultat dosedanjih neugodnih socio-ekonomskih procesov, hkrati pa predstavljajo precejšnjo razvojno oviro.

Pri razmišljanju o razvoju teh območij je treba upoštevati tako lokalne želje in zmožnosti kot tudi kvantiteto in kakovost delovne sile, ki je potrebna za različne dejavnosti. Razvoj človeških virov je pomemben tudi zato, da ima lahko lokalna skupnost korist od razvoja na osnovi svojega sodelovanja pri razvoju oziroma vključenosti vanj.

Preglednica 10: Relevantne značilnosti prebivalstva

VSEBINSKO PODROČJE		PODATEK/KAZALNIK
Demografsko področje		
	Število prebivalcev	<ul style="list-style-type: none"> • Število prebivalcev • Gostota poselitve (št. preb./km²) • Gibanje števila prebivalcev
	Starostna struktura	<ul style="list-style-type: none"> • % preb. nad 70 let
Izobrazba		
	Izobrazbena struktura	<ul style="list-style-type: none"> • % prebivalcev z višjo in visoko izobrazbo
Socio-ekonomsko področje		
	Brezposelnost	<ul style="list-style-type: none"> • Delež brezposelnega prebivalstva (v %) od aktivnega prebivalstva
	Delovne migracije	<ul style="list-style-type: none"> • % dnevnih delovnih migrantov od delovno aktivnih prebivalcev

3.5.1.1 Poselitev

Za obravnavana območja je **značilna razmeroma redka poselitev** in gostota poselitve je daleč pod slovenskim povprečjem. Prevladujejo majhna naselja, večja središča pa so na sosednjih območjih.

Kot že omenjeno so izbrani podatki o človeških virih/prebivalstvu predstavljeni za območja naselij, ki vsaj z delom svojega površja segajo znotraj meja določenega zavarovanega območja. Tovrstna odločitev se nam je zdela bolj umestna, kot če bi upoštevali samo prebivalce, ki dejansko bivajo znotraj zavarovanega območja, saj bi na ta način izpadli vsi tisti, ki bivajo zunaj njegovih meja, hkrati pa imajo znotraj meja zavarovanega območja svoja zemljišča (npr. kmetijska) in ki zato s svojim ravnanjem tudi vplivajo na dogajanje znotraj zavarovanega območja. Smiselno bi bilo tudi upoštevanje občin, ki segajo na zavarovana območja, v celoti, vendar bi na ta način marsikje imeli opravka tudi z naselji, ki so od zavarovanih območij že zelo oddaljena in njihov razvoj ni v omembe vredni meri povezan z zavarovanimi območji (ne vplivajo nanje in niso odvisni od njih). Poleg tega v primeru KP Golte znotraj meja parka sploh ni stalno naseljenih!

Preglednica 11: Gostota poselitve obravnavanih zavarovanih območij

Vzorčno zavarovano območje	Površina (km ²)	Št. preb. 2002	Preb/km ²
KP Goričko	449,9	18822	41,8
TNP	838,1	2119	2,5
KP Golte	11,3	0	0
KP Logarska dolina	24,46	95	3,9

(upoštevano le prebivalstvo znotraj meja zavarovanih območij)

Opomba: Izračun na osnovi EHIŠ.

Poseljenost zavarovanih območij je sicer v določeni meri povezana tudi z velikostjo (tako imata največ prebivalcev obe največji območji), še bolj pa so pomembne geografske značilnosti pokrajin, kjer se obravnavana zavarovana območja nahajajo. Tako ležijo tri izmed obravnavanih zavarovanih območij v okviru alpskih regij Slovenije, KP Goričko pa predstavlja značilno subpanonsko pokrajino. Zaradi bolj ugodnih možnosti za kmetijstvo (v preteklosti najpomembnejše gospodarske dejavnosti) je tudi gostota poselitve daleč največja. To velja tako ob upoštevanju samih zavarovanih območij kot ob upoštevanju podatkov za celotna naselja na območju zavarovanih območij.

Preglednica 12: Gostota poselitve na obravnavanih območjih

Vzorčno zavarovano območje	Površina (km ²)	Št. preb. 2002	Preb/km ²
KP Goričko	499,7	23043	46,1
TNP	1108,3	15426	13,9
KP Golte	55,6	846	15,2
KP Logarska dolina	56,3	336	6,0

Opomba: Upoštevani so podatki za naselja, ki so vsaj z delom svoje površine na območju zavarovanega območja.

Vir: Popis 2002

Naravnogeografske razmere, ki so v preteklosti vplivale na razvojne možnosti predvsem z vidika možnosti za kmetijstvo, imajo danes precej drugačno vlogo, saj je ravno tako

pomemben tudi njihov potencialen vpliv na razvoj turizma, različnih storitvenih ali proizvodnih dejavnosti, seveda pa tudi prometa.

3.5.1.2 Spremembe števila prebivalcev

Odraž raznovrstnih družbeno-ekonomskih procesov, ki so vplivali in vplivajo na ta območja, so tudi spremembe števila prebivalstva, ki so bile v preteklih desetletjih povezane predvsem z migracijskimi procesi, med katerimi je bilo najpomembnejše izseljevanje mlajšega, ekonomsko aktivnega prebivalstva.

Tabela 1: Število prebivalcev na obravnavanih območjih v obdobju 1961-2002

Vzorčno zavarovano območje	1961	1971	1981	1991	2002	2002/1961
KP Goričko	35098	32416	29396	26875	23043	65,7
TNP	15900	14811	15175	15882	15426	97,0
KP Golte	1131	1037	966	969	846	74,8
KP Logarska dolina	460	397	381	360	336	73,0

Opomba: Upoštevani so podatki za naselja, ki so vsaj z delom svoje površine na območju zavarovanega območja.

Vir: Popis 2002

Za obravnavana območja je v splošnem **značilno občutno zmanjševanje števila prebivalcev. Še zlasti to velja za naselja na območju KP Goričko**, kjer se je v obdobju 1961-2002 število prebivalcev zmanjšalo s 35.098 na 23.043! To pomeni zmanjšanje števila prebivalcev za eno tretjino v samo štirih desetletjih. Podobni trendi so značilni tudi za druga obravnavana območja. Delno izjemo predstavlja TNP, kjer je upad prebivalstva le skromen, kar je povezano s privlačnostjo nekaterih lokalnih središč na obrobju TNP (npr. Kranjska Gora, Gozd Martuljek, Mojstrana...).

Znotraj posameznih območij seveda nastopajo precejšnje razlike, kar ne velja samo za večja območja, kot je npr. TNP, ampak se razlike v gibanju števila prebivalcev pojavljajo celo znotraj območja KP Logarska dolina, kjer je pri naselju Logarska dolina prišlo do porasta v zadnjem medpopisnem obdobju, v Solčavi pa je še zmeraj prisoten precej izrazit trend upadanja števila prebivalcev. V splošnem je bilo upadanje števila prebivalcev povezano zlasti s praznjenjem bolj obrobni, manjših naselij, na drugi strani pa je prihajalo do zgostitve v večjih naseljih oziroma lokalnih centrih. Tako so med naselji, v katerih je v obdobju teh štirih desetletij prišlo do porasta prebivalstva, skoraj vsa večja naselja na obravnavanem območju (npr. Bovec, Gozd Martuljek, Kranjska Gora, Mojstrana, Moravske Toplice, Spodnje Gorje, Stara Fužina). Ta naselja so pogosto igrala vlogo lokalnih razvojnih jeder, na drugi strani pa so se oblikovala precej obsežna območja praznjenja.

Upadanje števila prebivalstva je povezano z izseljevanjem prebivalstva, ki na domačem območju ni imelo ustreznih možnosti preživljanja, zato si je iskalo gospodarske priložnosti na drugih območjih, zlasti na območjih večjih urbanih središč.

3.5.1.3 Starostna sestava

Gibanje števila prebivalcev kaže na neugodne demografske procese, na takšno situacijo pa opozarja tudi neugodna starostna sestava. Podatki za izbrana obravnavana območja

namreč kažejo, da je **v splošnem na vseh obravnavanih območjih prebivalstvo nadpovprečno staro.**

Tako se deleži prebivalstva, ki je starejše od 70 let, na obravnavanih območjih gibljejo med 11,3 % (območje KP Golte) in 13,7 % (območje Logarske doline in KP Goričko). Ustrezen delež za Slovenijo po rezultatih popisa 2002 je bil 9,8 %!

Preglednica 13: Starostna sestava prebivalstva na obravnavanih območjih

Vzorčno zavarovano območje	Skupaj preb.	0 - 14 let	15 - 24 let	25 - 34 let	35 - 49 let	50 - 69 let	70 let in več	% nad 70 l.
KP Goričko	23043	3263	3096	3233	5046	5258	3147	13,7
TNP	15426	2309	2048	2054	3464	3731	1820	11,8
KP Golte	846	168	99	138	163	182	96	11,3
KP Logarska dolina	336	42	44	53	75	76	46	13,7

Opomba: Upoštevani so podatki za naselja, ki so vsaj z delom svoje površine na območju zavarovanega območja.

Vir: Popis 2002

Na razmeroma staro prebivalstvo opozarja tudi podatek o deležu upokojencev, ki je seveda še precej višji in znaša med 22,8 (KP Golte) in 28,9 % prebivalcev (KP Logarska dolina). Delež upokojencev v Sloveniji je bil leta 2002 23,6 %. To pomeni, da imamo tudi ob upoštevanju tega kazalca v večini primerov opravka z nadpovprečnimi vrednostmi.

Preglednica 14: Neaktivno prebivalstvo na obravnavanih območjih.

Vzorčno zavarovano območje	Št. preb.	Aktivni	Otroci, učenci, dijaki...	Upokojenci	Drugi neaktivni	% upokojencev
KP Goričko	23043	11296	4967	5640	1139	24,5
TNP	15426	7197	3760	4004	465	26,0
KP Golte	846	392	238	193	23	22,8
Logarska dolina	336	152	78	97	9	28,9

Vir: Popis 2002

Slaba starostna struktura lahko predstavlja oviro z vidika nadaljnjega razvoja obravnavanih območij, saj je z njo povezano pomanjkanje tistih, ki bi lahko v večji meri prevzeli razvojno pobudo v svoje roke, hkrati pa tudi opozarja na nadaljevanje procesa zmanjševanja števila prebivalcev.

3.5.1.4 Dejavnostna sestava prebivalstva

Preglednica 15: Delovno aktivno prebivalstvo po sektorju dejavnosti

Vzorčno zavarovano območje	Delovno aktivno prebivalstvo	Kmetijska dejavnost	Nekmetijske dejavnosti	Storitvene dejavnosti	Nerazvrščeno	% kmet. dej. od del. aktiv.
KP Goričko	8883	1770	2768	3033	1312	19,9
TNP	6451	239	2288	3440	484	3,7
KP Golte	347	114	139	88	6	32,9
KP Logarska dolina	131	37	31	57	6	28,2

Vir: Popis 2002

Na gospodarsko usmerjenost obravnavanih območij nas opozarja sestava delovno aktivnega prebivalstva glede na sektor dejavnosti. Za večino obravnavanih območij je **značilen nadpovprečen delež prebivalstva, ki se ukvarja s kmetijsko dejavnostjo.**

Na območju KP Golte je skoraj tretjina (32,9 %) delovno aktivnega prebivalstva v kmetijski dejavnosti, v Logarski dolini pa 28,2 %. Skromen pomen kmetijske dejavnosti je značilen za TNP (3,7 %), ki med obravnavanimi območji izrazito izstopa, kar je tako posledica bližine zaposlitvenih središč z delovnimi mesti v storitvenih dejavnostih in industriji (npr. Bled, Jesenice...) kot tudi večje razvitosti teh dejavnosti na samem obravnavanem območju. Zlasti kaže opozoriti na nadpovprečen pomen turizma.

3.5.1.5 Izobrazbena sestava

Zelo pomemben razvojni dejavnik je izobrazba domačega prebivalstva. Že na osnovi podatkov o neugodni starostni strukturi ni mogoče pričakovati posebej ugodne izobrazbene sestave, kar potrjujejo tudi v nadaljevanju predstavljeni popisni podatki.

Preglednica 16: Prebivalstvo, staro 15 let ali več, po šolski izobrazbi, naselja, popis 2002

Vzorčno zavarovano območje	Skupaj nad 15 let	Brez izobrazbe in nepopolna osnovna šola	Osnovna šola	Srednja šola	Višja, visoka šola	% viš. in vis.
KP Goričko	19740	1609	9648	7746	737	3,7
TNP	12836	1033	3034	7351	1418	11,0
KP Golte	678	122	260	262	34	5,0
KP Logarska dolina	294	36	67	159	32	10,9

Opomba: Upoštevani so podatki za naselja, ki so vsaj z delom svoje površine znotraj meja zavarovanega območja.

Vir: Popis 2002

Ne glede na povedano pa se izobrazbena sestava posameznih zavarovanih območij zelo razlikuje. Na eni strani imamo območji z izrazito majhnim deležem prebivalcev z visoko in višjo izobrazbo (KP Goričko le 3,7 % prebivalcev, starejših od 15 let, KP Golte 5,0 %), na drugi strani pa so območja, kjer je delež prebivalcev, starih nad 15 let, z višjo in visoko izobrazbo večji od 10 % (Logarska dolina 10,9 %, TNP 11,0 %, Notranjski park 11,4 %). Treba pa je poudariti, da so tudi območja v tej drugi skupini nekoliko pod slovenskim povprečjem (12,9 % prebivalstva, starega 15 let ali več, z visoko ali višjo izobrazbo). V splošnem je torej izobrazbena struktura prebivalstva na zavarovanih območjih podpovprečna, kar nikakor ni pozitiven razvojni dejavnik.

3.5.1.6 Dnevne migracije

Upoštevanja vreden podatek je tudi delež dnevnih migrantov. V primeru delovnih dnevnih migrantov gre za kazalec, ki nas opozarja na pomanjkanje ustreznih delovnih mest na določenem območju. Z vidika domačega prebivalstva to pomeni vpliv na manjšo kakovost življenja (več časa porabljenega za pot na delovno mesto in posledično manj prostega časa). Omenili bi lahko tudi večje vplive na okolje v povezavi z večjimi prometnimi tokovi, ki so marsikje po obsegu precej pomembnejši od prometnih tokov, povezanih s turističnim obiskom.

Preglednica 17: Delovno aktivno prebivalstvo in dnevni migranti

Vzorčno zavarovano območje	Del. aktiv. dnev. migranti	Kraj dela - drugo naselje v občini	Kraj dela - druga občina	Kraj dela - druga regija	Del aktiv. preb.	% dn. migr. od del. aktiv. preb.	% druga obč. in druga reg.
KP Goričko	4936	642	4082	212	8883	55,6	48,3
TNP	4383	1918	2021	444	6451	67,9	38,2
KP Golte	199	49	145	5	347	57,3	43,2
KP Logarska dolina	60	10	47	3	131	45,8	38,2

Vir: Popis 2002

Podatki o delovnih dnevnikih migrantih opozarjajo na majhno število delovnih mest oziroma možnosti za preživljanje v domačem kraju oziroma v veliki meri tudi v domači občini. Tako so deleži delovno aktivnih prebivalcev, ki morajo dnevno migrirati v drugo občino (ali celo drugo regijo) med 38,2 % (TNP) ter 48,3 % (KP Goričko). Deleži vseh dnevnih delovnih migrantov so med 45,8 % (KP Logarska dolina) in 67,9 % (TNP), treba pa je omeniti, da na delež dnevnih migrantov vplivata tudi delež prebivalcev, ki se ukvarjajo s kmetijsko dejavnostjo, in pa bližina zaposlitvenih centrov, ki omogočajo dnevne migracije.

3.5.1.7 Nezaposlenost

Podatki o nezaposlenosti niso na voljo na prostorskem nivoju, kakršen nas zanima, zato smo si za pridobitev bolj grobe predstave o brezposelnosti pomagali s **podatki na občinskem nivoju**, torej s podatki, ki se nanašajo na občine, na območju katerih so obravnavana zavarovana območja. Opozoriti pa velja, da se je stopnja brezposelnosti na državnem nivoju v zadnjih letih pomembno znižala in je maja 2008 znašala 6,5 % (e-uprava, 2008).

Preglednica 18: Brezposelnost na obravnavanih območjih (podatki za občine) leta 2005

Vzorčno zavarovano območje	Brezposelni 2000	Aktivno preb. 2000	Brezposelnost glede na aktivno preb. 2000	Brezposelni 2005	Aktivno preb. 2005	Brezposelnost glede na aktivno preb. 2005	2005/2000
KP Goričko	2.039	12.813	15,9	2.433	12.185	20,0	125,5
TNP	2.825	27.932	10,1	2.376	27.687	8,6	84,9
KP Golte	410	3.973	10,3	491	4.010	12,2	118,7
KP Logarska dolina	32	202	15,8	23	210	11,0	69,1

Opomba: Upoštevani so podatki za občine, ki segajo na območje obravnavanih zavarovanih območij. Gre za naslednje občine:

KP Golte: Ljubno, Mozirje

KP Goričko: Cankova, Dobrovnik, Gornji Petrovci, Grad, Hodoš, Kobilje, Kuzma, Moravske Toplice, Puconci, Rogašovci, Šalovci

KP Logarska Dolina: Solčava

TNP: Bled, Bohinj, Bovec, Jesenice, Kobarid, Kranjska Gora, Tolmin

Podatki opozarjajo na največjo stopnjo brezposelnosti v občinah na območju krajinskega parka Goričko, kjer je bila l. 2005 kar petina aktivnega prebivalstva brezposelna. Ustrezna deleža sta bila nekoliko nad desetino na območju KP Golte in KP Logarska dolina ter manj

kot desetina na območju TNP in Notranjskega parka, kjer je v bližini več središč z velikim številom delovnih mest.

Opozoriti je treba tudi na dejstvo, da se je v obdobju 2000-2005 brezposelnost na območjih KP Golte in KP Goričko še povečala, medtem ko je na ostalih dveh območjih prišlo do njenega upada.

3.5.2 Predlogi za izboljšanje stanja človeških virov

Vsi predstavljeni podatki opozarjajo na neugodno situacijo na področju človeških virov oziroma na neugodne sociodemografske poteze prebivalstva na obravnavanih območjih. Neugodna starostna in izobrazbena sestava predstavljata slabo izhodišče za razvoj zavarovanih območjih, ki bi temeljil na iniciativi domačega prebivalstva. Dosedanji trendi na področju gibanja števila prebivalstva ter sedanja starostna sestava kažejo na to, da bo situacija v prihodnje kvečjemu slabša. Med ostalimi značilnostmi lahko omenimo še dokajšnjo brezposelnost (zlasti na območjih KP Goričko in Golte), velik delež prebivalstva, ki se prvenstveno ukvarja s kmetijstvom ter precejšen delež dnevnih migrantov, ki hodijo na delo v druge občine ali celo regije.

Takšno neugodno stanje na področju človeških virov, kakršnega odražajo navedeni podatki, je sicer posledica različnih dejavnikov, najpomembnejši pa je neugodno ekonomsko stanje, ki je v veliki meri tudi posledica perifernosti teh območij. Temu se v številnih primerih pridružijo še manj primerne naravne razmere za kmetijstvo, ki je bilo v preteklosti najpomembnejša gospodarska dejavnost na teh območjih. Pomemben dejavnik je tudi relativno slaba prometna dostopnost (kar velja zlasti za posoški del TNP, na drugačen način pa tudi za Goričko ter obe zavarovani območji v porečju Savinje). Pri tem je treba poudariti zlasti neustrezen javni transport. Značilna je tudi slaba dostopnost javnih storitev. Trendi kažejo še na nadaljnje zmanjševanje njihove razpoložljivosti in kakovosti. Na številnih zavarovanih območjih tako postopoma izginjajo javne (npr. zdravstvene) storitve in trgovske dejavnosti, ki so nujen predpogoj za zagotavljanje sprejemljive kakovosti življenja na določenem območju.

Neugodno stanje na gospodarskem področju v kombinaciji z drugimi omenjenimi dejavniki je imelo za posledico izseljevanje (predvsem mlajšega) prebivalstva, to pa se kaže tudi v neugodni starostni in izobrazbeni sestavi.

K izboljšanju stanja na področju človeških virov bi prispevali z vplivanjem na izboljšanje stanja na prej omenjenih področjih. Ker gre pri tem za zelo obsežno tematiko, se je bomo ne tem mestu le mimogrede dotaknili. Številni možni ukrepi so pravzaprav relevantni za vsa (ali vsaj mnoga) obrobna, gospodarsko slabše razvita območja in nimajo neposredne zveze z zavarovanimi območji, zato bi na kratko omenili nekatere, ki bi bili lahko bolj aktualni tudi na obravnavanih območjih. Glede na še zmeraj velik pomen kmetijstva na teh območjih, bi si bilo treba prizadevati za povečanje prihodkov iz kmetijstva (npr. z oblikovanjem mrež lokalnih pridelovalcev, omogočanjem oz. spodbujanjem neposrednih stikov med potrošniki in proizvajalci kmetijskih proizvodov...) in ustvariti nove zaposlitvene možnosti v sklopu kmetijskih in sorodnih dejavnosti, ki so kompatibilne z varstveno funkcijo teh območij, npr. na področju turizma (poleg bolj klasičnih oblik turizma na kmetijah npr. tudi didaktične kmetije ali pa t.i. "socialne" kmetije, namenjene osebam s posebnimi potrebami...). V okvir turistične ponudbe je mogoče v večji meri vključiti tudi tradicionalno obrt in s tem povezana znanja (npr. razstavljanje in prodaja izdelkov turistom, tematske poti in prireditve, priprava in prodaja naravnih zdravilnih sredstev...). Na področju javnih storitev in preskrbe so potrebne nove strategije, ki bodo izboljšale njihovo dostopnost in kakovost ter hkrati znižale njihove stroške. V tem kontekstu kaže izkoristiti tudi možnosti, ki jih ponujata informacijska in komunikacijska tehnologija (e-uprava, e-izobraževanje, e-prodaja...).

Na ta način bi tudi zavarovana območja (in območja v njihovi neposredni sosesčini) postala bolj privlačna kot kraji bivanja in dela, kar bi potem vplivalo tudi na izboljšanje demografskih in socio-ekonomskih kazalcev, posledično pa tudi na ohranitev kulturne pokrajine na zavarovanih območjih.

3.6 Oprelitev potencialov v izbranih zavarovanih območjih

Med obstoječimi območji varovanja se kot prednosti na okoljskem, socialnem in ekonomskem polju najpogosteje izpostavljajo **okoljski potenciali** (predvsem biotska raznovrstnost, prostor – pokrajina, ekosistemske storitve), **socialni potenciali** (socialna vključenost, zdravje, izobrazba) in **ekonomski potenciali** (zaposlitev in dohodek, priložnosti za podjetništvo). Prednosti posameznih (za)varovanih območij se med seboj razlikujejo in so predvsem odvisne od: osnovnih virov, narave lokalne/regionalne ekonomije, vodilnih struktur in stopnje angažiranosti ter vključenosti lokalnega prebivalstva nasploh.

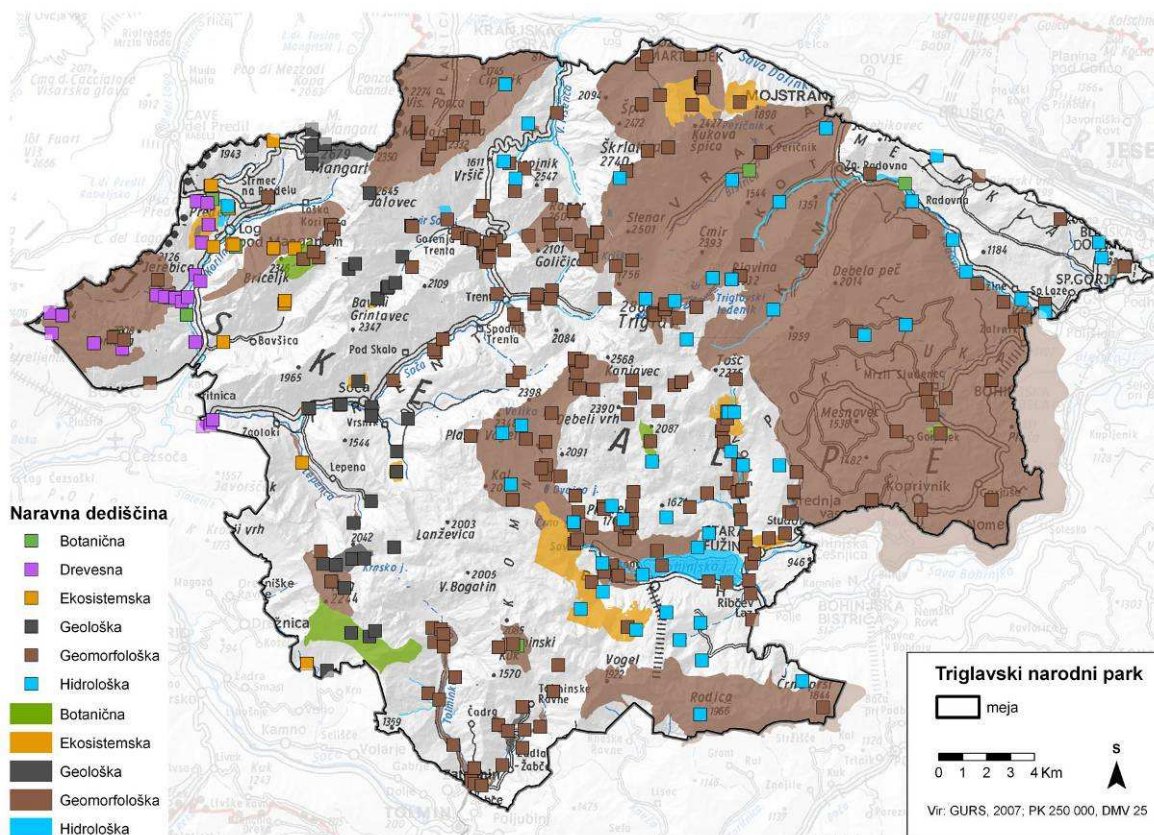
Gledano z vidika razvoja je ključnega pomena prepoznavanje (tako med domačini kot tudi potencialnimi obiskovalci) številnih in heterogenih vrednosti območij varovanja, ki predstavljajo potencial posameznega območja. V kakšnem obsegu in na kakšen način so vsi potenciali uporabljeni, pa je seveda odvisno od različnih družbenih dejavnikov. Pomembno je tudi, da pri načrtovanju razvoja lahko z ekonomskega vidika argumentirano prikažemo vse potenciale in s tem utemeljimo trditev, da zavarovanje ne bi smelo biti ovira za razvoj (Slabe Erker, 2005).

S predpostavko, da je prepoznavanje vrednosti (za)varovanih območij ključnega pomena pri njihovem sedanjem in bodočem razvojnem aktiviranju smo na izbranih primerih (Triglavski narodni park, Krajinski park Logarska dolina, Krajinski park Goričko) ugotavljali dejanske vrednosti (naravna in kulturna dediščina), ki so jih predhodno določile strokovne službe (Zavod za varovanje narave RS in Zavod za varovanje kulturne dediščine RS), z anketnim vprašalnikom (Priloga 1) pa smo stanje prepoznavanja vrednosti ugotavljali med prebivalci in obiskovalci (za)varovanih območij (v nadaljevanju »domačini« in »obiskovalci«).

3.6.1 Vrednosti in potenciali Triglavskega narodnega parka

Naravne vrednote v Triglavskem narodnem parku so bile glavni razlog za zavarovanje. Na območju parka je bilo leta 2004 v Pravilniku o določitvi in varstvu naravnih vrednot ([Uradni list RS 111/2004](#)) evidentiranih 369 naravnih vrednot (Vektorski..., 2007). Leta 2006 je bilo k obstoječemu seznamu naravnih vrednot s Pravilnikom o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o določitvi in varstvu naravnih vrednot (Uradni list RS 70/2006) dodanih še 401 jama (Vektorski..., 2007). Glede na varovalni status območja (narodni park, IUCN II) so vse naravne vrednote državnega pomena. Njihova gostota je na območju Slovenije med najgostejšimi in so razvrščene v naslednje skupine: površinske geomorfološke, podzemeljske geomorfološke (jame), geološke (predvsem fosili), hidrološke, botanične, zoološke, ekosistemske in drevesne.

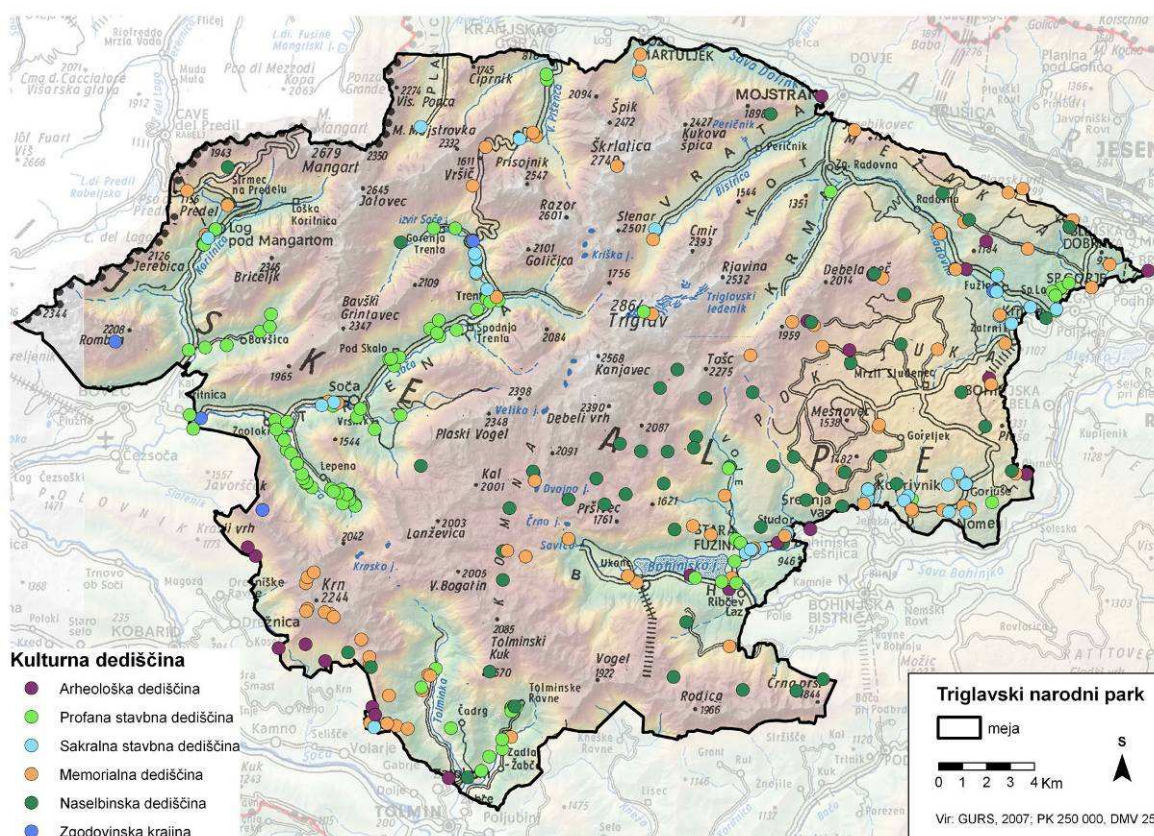
Slika 5: Naravne vrednote Triglavskega narodnega parka po uradnem registru naravne dediščine

Vir: Vektorski podatki o območjih naravnih vrednot, 2007.

Za naš edini narodni park je pomembna tudi bogata kulturna dediščina, ki skupaj z naravno tvori edinstveno podobo parka. Po podatkih registra kulturne dediščine je na območju parka 326 enot kulturne dediščine (Zavod..., 2007). Največ med njimi jih spada v profano ali sakralno stavbno dediščino. V prvo kategorijo spadajo večinoma dobro ohranjene stare domačije, v drugo pa kapelice in druga znamenja. Posebej je evidentirana še memorialna dediščina (spominska obeležja) in naselbinska dediščina - večina še delujočih planin ter nekateri zaselki.

Slika 6: Kulturne vrednote Triglavskega narodnega parka po uradnem registru kulturne dediščine

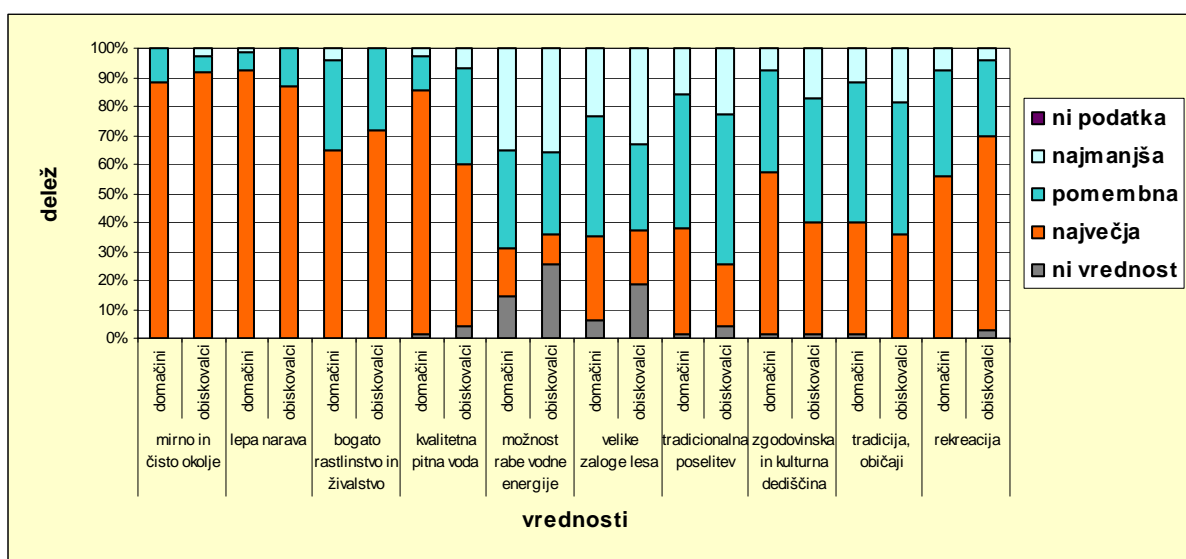
Vir: Vektorski podatki o območjih kulturnih vrednot, 2007.

3.6.1.1 Prepoznanost vrednosti območja Triglavskega narodnega parka med domačini in obiskovalci

Domačini in obiskovalci TNP-ja kot največjo vrednost območja prepoznavajo naravno dediščino in z njo povezane značilnosti območja. Lepa narava, mirno in čisto okolje so s strani obojih najvišje ovrednoteni atributi parka. Omenjene naravne razmere so tudi najpogostejši razlogi, ki jih obiskovalci navajajo kot razloge za obisk parka. Med najprivlačnejše lokacije v TNP-ju sodijo predvsem reka Soča na primorski in Bohinjsko jezero na gorenjski strani ter Julijske Alpe v celoti. Temu posledično veljata pohodništvo in kolesarjenje za najbolj priljubljeni aktivnosti v naravi, manj pa adrenalinski športi. Enako meni tudi lokalno prebivalstvo. Oboji pa hkrati navajajo, da je družbena komponenta prostora, tako pretekla (kulturna dediščina), kot sedanja (življenje domačinov, prireditve ipd.) nekoliko manj pomembna in privlačna.

Največja razhajanja med obema skupinama vprašanih so pri »kvalitetni pitni vodi«, ki jo pričakovano zelo visoko vrednotijo domačini, obiskovalci pa manj; »zgodovinska in kulturna dediščina« je prav tako bolj pomembna vrednota domačinom, obiskovalcem pa »rekreacija«, ki je tudi glavni razlog za obisk Triglavskega narodnega parka.

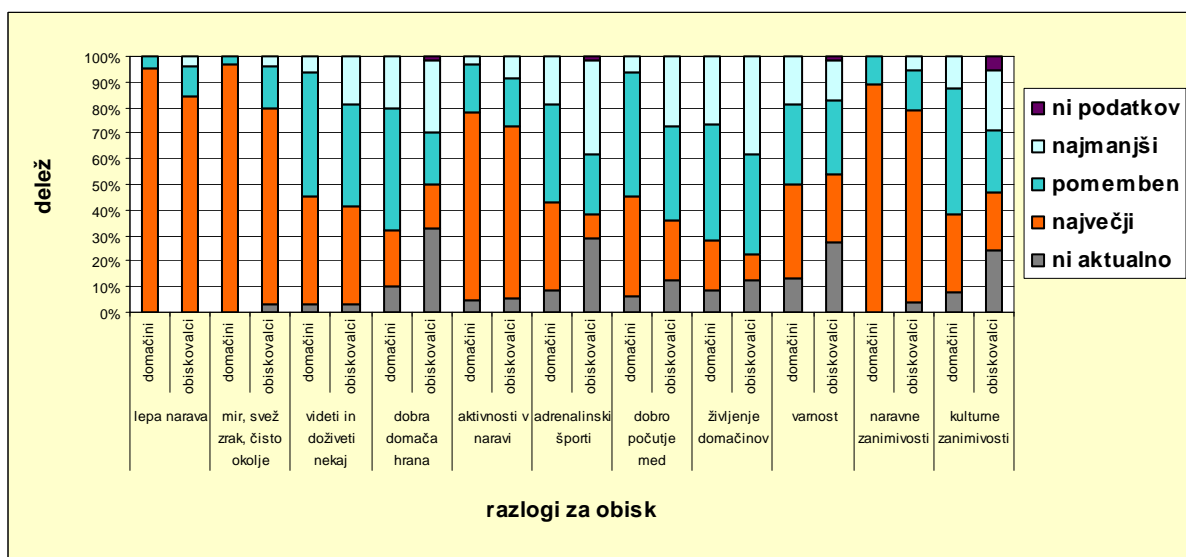
Graf 1: Primerjava zaznavanja vrednosti Triglavskega narodnega parka med domačini in obiskovalci.

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Naravne razmere torej izrazito prevladujejo med razlogi za obisk Triglavskega narodnega parka, pri čemer obiskovalce zanima obisk naravnih znamenitosti precej manj pa kulturna dediščina in življenje domačinov. To kaže na dejstvo, da je primarna funkcija našega narodnega parka predvsem rekreacijska. To je nenazadnje tudi posledica dobre in relativno hitre dostopnosti območja.

Graf 2: Primerjava zaznavanja razlogov za obisk med domačini in obiskovalci Triglavskega narodnega parka.

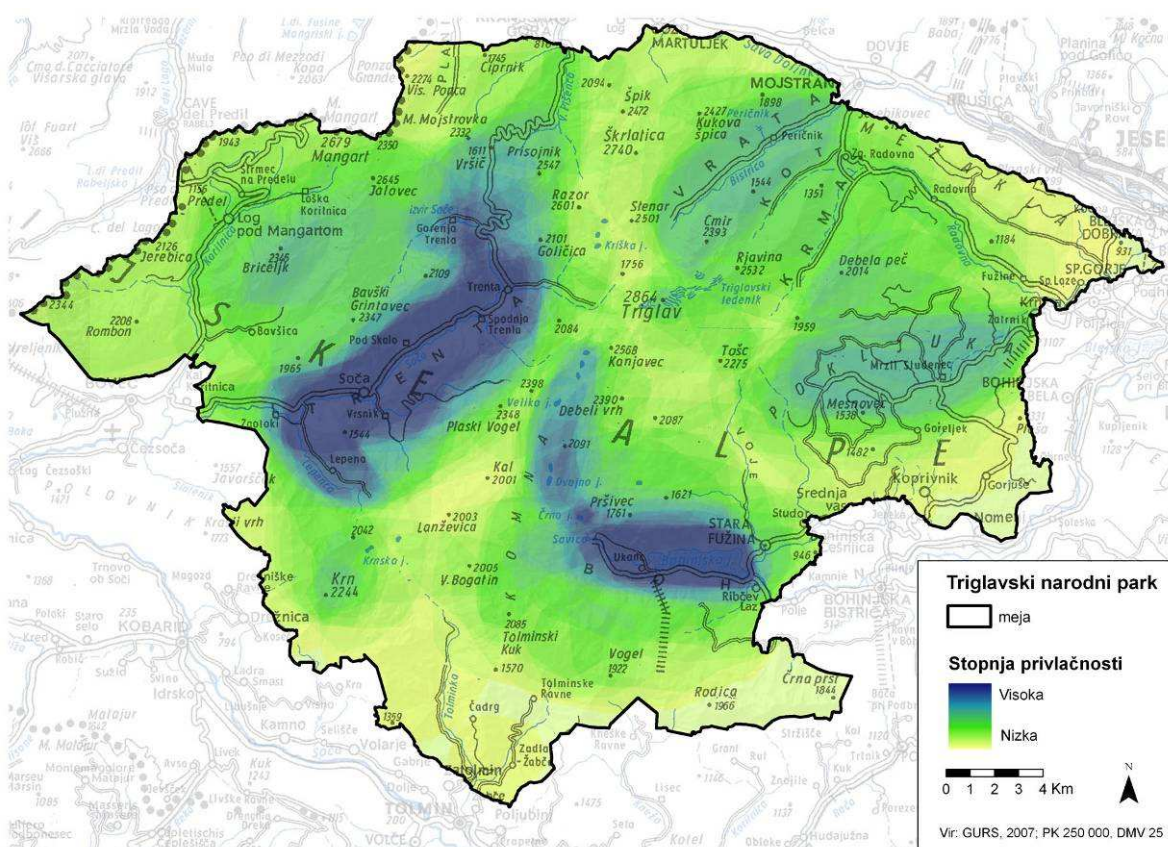
Vir: Terensko delo FF, 2007.

Pri tem sta obe skupini vrednotili razloge za obisk za obiskovalce.

Pri obiskovalcih Triglavskega narodnega parka nas je zanimalo tudi, katera območja so po njihovem mnenju najbolj privlačna za obisk. To smo ugotavljali s pomočjo zemljevidov, na katere so morali obiskovalci vrisati privlačna območja znotraj TNP.

Izkazalo se je, da se jim zdijo najbolj privlačna območja Bohinja, Trente z Lepeno in Triglavskih sedmerih jezer. Malo manj pa še dolina Vrata, planota Pokljuka, območje Krna in pogorje med Trento ter Koritnico. 65 % obiskovalcev je obkrožilo območje največje privlačnosti skupaj z območjem, kjer so bili anketirani. Ta podatek kaže na močno odvisnost, saj je bilo največ obiskovalcev anketiranih ravno v Trenti in Bohinju. Izmed naravnih vrednot, ki so jih obiskovalci navedli kot razlog za obisk je 40 % vrednosti tudi znotraj območja največje privlačnosti. Od enot kulturne dediščine je takih le 25 %. Iz tega se da razbrati, da obiskovalci TNP-ja skladno z našimi izhodišči pod pojmom območje največje privlačnosti resnično dojemajo naravno pokrajino.

Slika 7: Najbolj privlačna območja v Triglavskem narodnem parku.

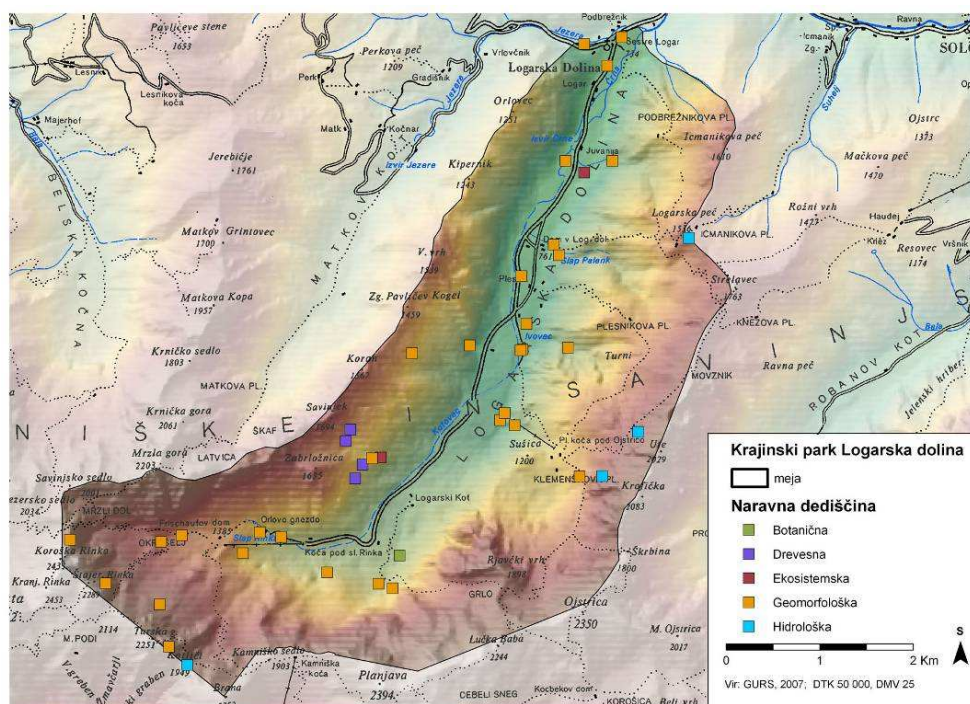

Vir: UL FF: Projektno delo, študenti, 2007

3.6.2 Vrednosti in potenciali KP Logarska dolina

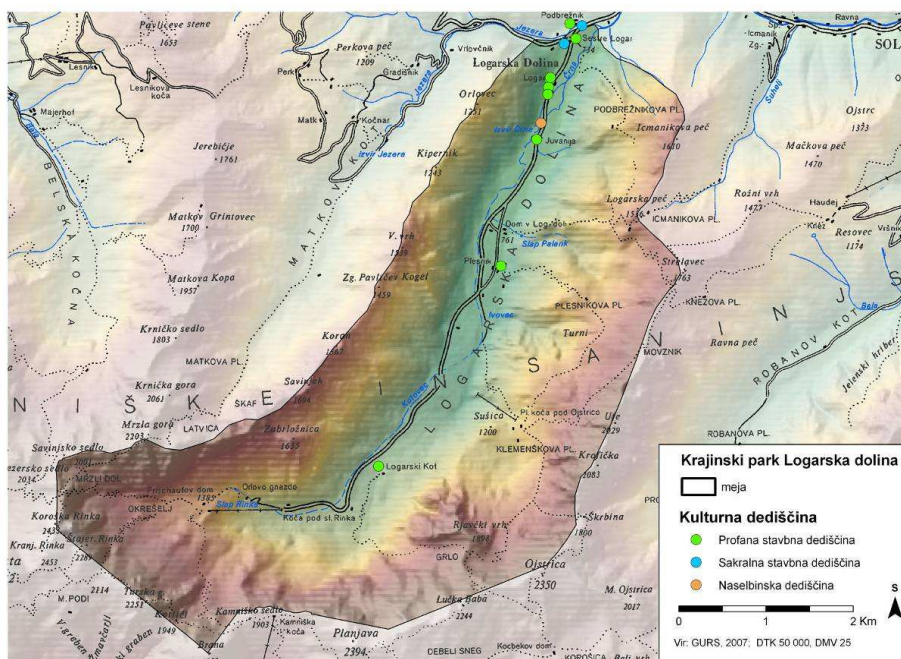
Po površini najmanjše izbrano zavarovano območje Krajinski park Logarska dolina obsega eno najlepših ledeniških dolin v Sloveniji, ki jo obkroža sklenjen niz dvatisočakov (Ojstrica 2350 m, Planjava 2394 m, Brana 2252 m, Štajerska Rinka 2289 m, Koroška Rinka 2433 m in Mrzla gora 2203 m). Prav ledeniško delovanje v pleistocenu je izoblikovalo dolino z velikim številom najrazličnejših reliefnih oblik. V krajinskem parku je okoli 40 naravnih znamenitosti med katerimi najbolj izstopajo: slapova Rinka in Palenk, Rastovski slap, izvir Črne, Logarjeva lipa in Plesnikov brest, skalni osamelec – Menih in jama pri Studencu.

Slika 8: Naravne vrednote KP Logarska dolina po uradnem registru naravne dediščine

Vir: Vektorski podatki o območjih naravnih vrednot, 2007.

Slika 9: Kulturne vrednote KP Logarska dolina po uradnem registru kulturne dediščine

Vir: Vektorski podatki o območjih kulturnih vrednot, 2007.

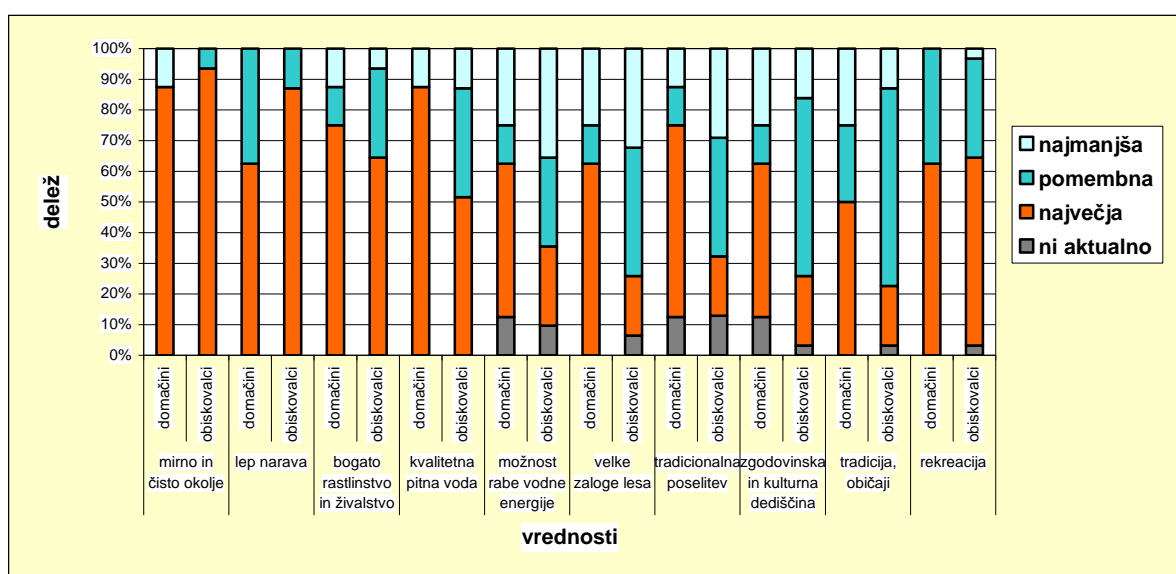
Na območju KP Logarska dolina je 11 objektov kulturne dediščine, med katerimi so najbolj poznani: muzej Potočke zijalke, cerkva Kristusa kralja, Podbrežnikova kapelica, olcarska in oglarska bajta, dom duhovnih vaj in planšarija (Majarija) v Logarskem kotu.

Poleg objektov kulturne dediščine so se na območju Logarske doline v preteklosti razvile številne in zanimive šege in običaji (nesnovna kulturna dediščina).

3.6.2.1 Prepoznanost vrednosti območja KP Logarska dolina med domačini in obiskovalci

Domačini KP Logarska dolina na splošno višje vrednotijo pomembnost svojega življenjskega okolja na skoraj vseh področjih kot pa obiskovalci. Za slednje je kot vrednost zavarovanega območja najbolj pomembna lepa narava, mir, bogato rastlinstvo in živalstvo ter možnost rekreacije. Podobno kot za domačine v Triglavskem narodnem parku, je tudi za domačine v Logarski dolini izjemno pomembna kvalitetna pitna voda in zaloge lesa, od katerih so življenjsko odvisni, posebej cenijo tudi tradicionalno poselitev ter kulturno dediščino območja, na kateri gradijo tudi prepoznavnost zavarovanega območja ter njegov razvoj.

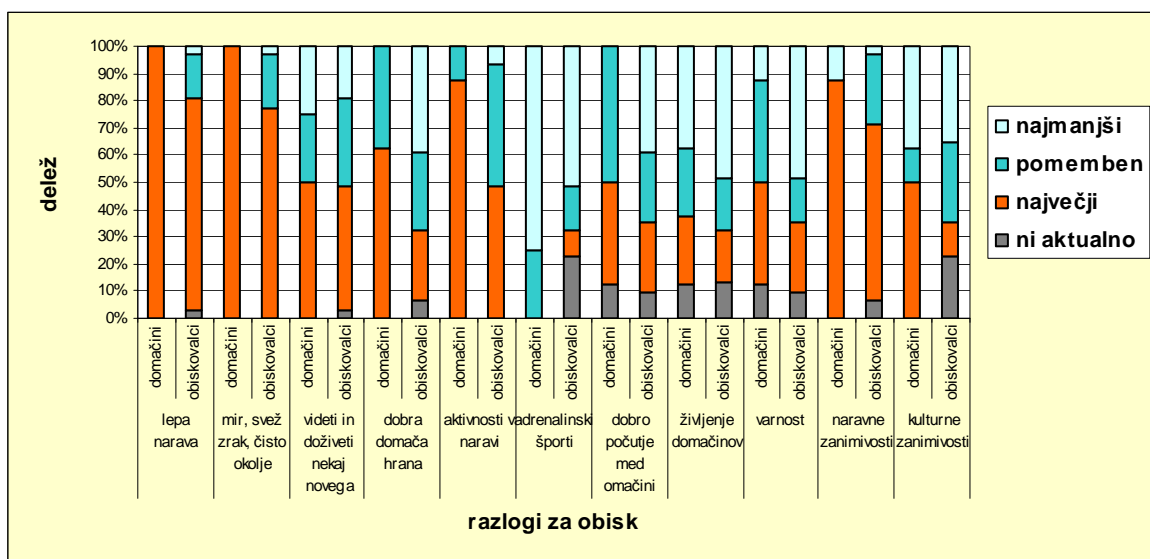
Graf 3: Primerjava zaznavanja vrednosti KP Logarska dolina med domačini in obiskovalci.

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Med razlogi za obisk Logarske doline je za vse domačine najpomembnejši dejavnik ohranjeno naravno okolje, pomembne so tudi možnosti za aktivnosti v naravi, za obiskovalce pa ogled naravnih znamenitosti, mir in čisto okolje, mnogo manj pa jih privlačijo kulturne zanimivosti.

Graf 4: Primerjava zaznavanja razlogov za obisk med domačini in obiskovalci KP Logarska dolina.

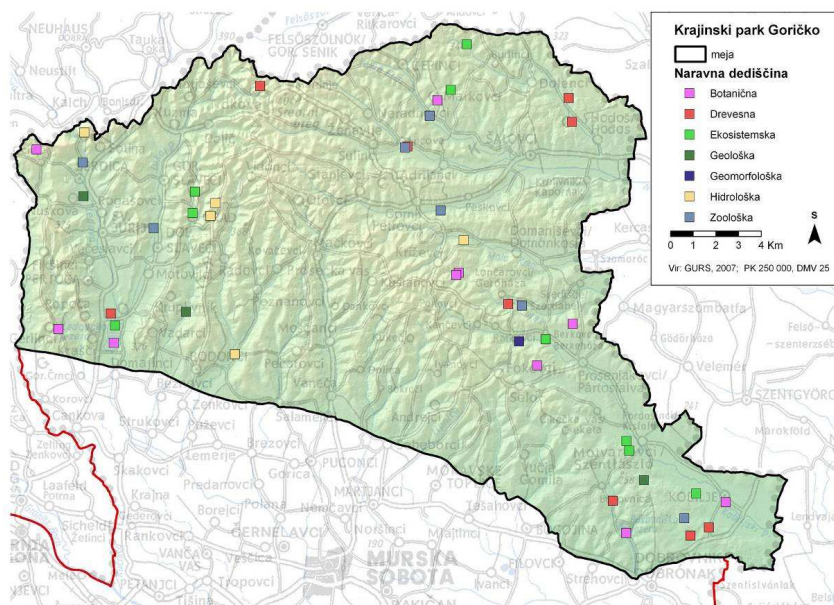
Vir: Terensko delo FF, 2007.

Pri tem sta obe skupini vrednotili razloge za obisk za obiskovalce.

3.6.3 Vrednosti in potenciali KP Goričko

Naravne vrednote so na območju Krajinskega parka Goričko v primerjavi z že opisanima zavarovanima območjema manj zastopane, saj je bila za zavarovanje območja ključna kulturna dediščina, vključno z ohranjeno kulturno pokrajino. Naravne vrednote so jezera (Ledavsko, Bukovniško, Hodoško), gozdovi, posamezna stara drevesa (kostanj, rdeči bor, skorš itd.), nahajališča kamnin (bazalti na Gradu), hribi (Sotinski bregj, Rdeči bregj), izviri, slatinski vrelni, potoki in reke (Mala in Velika Krka).

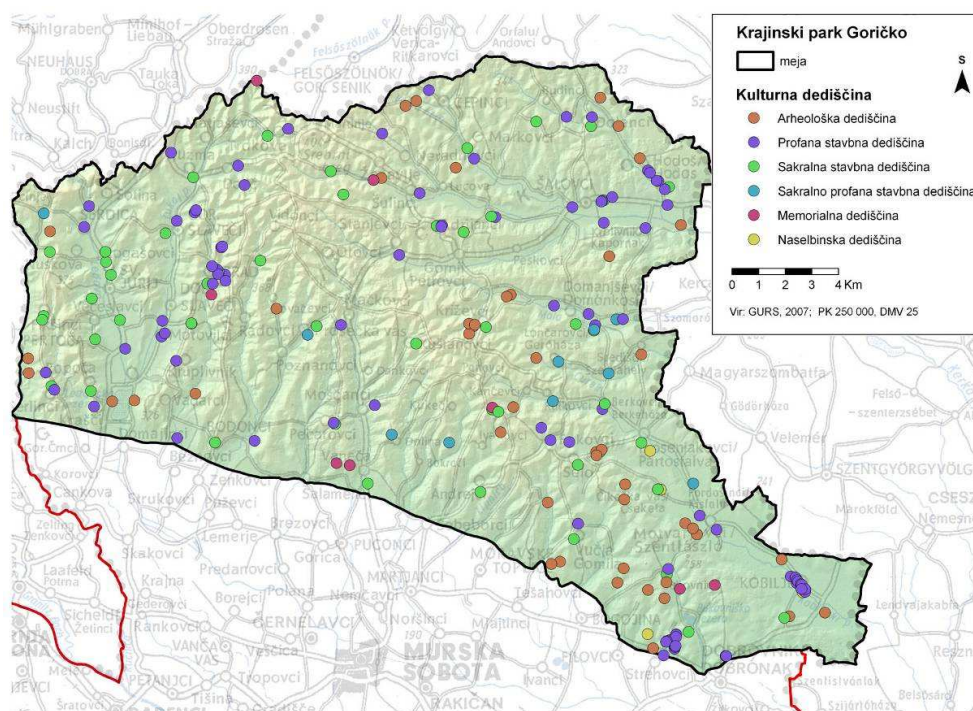
Slika 10: Naravne vrednote KP Goričko po uradnem registru naravne dediščine

Vir: Vektorski podatki o območjih naravnih vrednot, 2007.

Enote kulturne dediščine na območju parka so katoliški in protestantski sakralni objekti, spomeniki, stari mlini, grad Gradu, grad Matzenau, kripta na Gradu, nagrobniki (Franc Ivanocy), cimprane hiše, muzeji, šole, zidana znamenja (Beli križ, Peršev križ) itd. (Kulturne znamenitosti, 2007). Tudi kulturna dediščina predstavlja za to območje velik razvojni potencial.

Slika 11: Kulturne vrednote KP Logarska dolina po uradnem registru kulturne dediščine

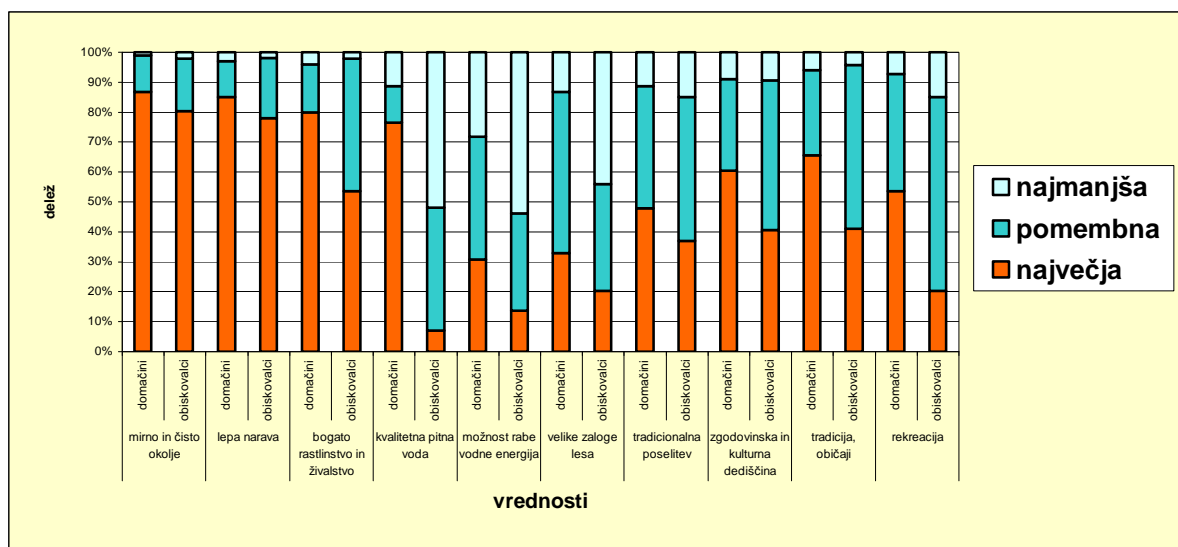

Vir: Vektorski podatki o območjih kulturnih vrednot, 2007.

3.6.3.1 Prepoznanost vrednosti območja KP Goričko med domačini in obiskovalci

Kot eno pomembnejših vrednosti so obiskovalci KP Goričko izpostavili predvsem naravne vrednote kot so mirno in čisto okolje ter lepa narava. Domačini so se v veliki meri z njimi strinjali, sami pa so izpostavili še kvalitetno pitno vodo, pestrost rastlinskih in živalskih vrst, večji pomen pa so dali še kulturnim vrednotam kot so tradicionalna znanja in obrti ter bogati kulturni dediščini. Med naravnimi znamenitostmi so najbolj poznani in obiskani Bukovniško in Ledavsko jezero. Prisotnost človeka v pokrajini je posledica tega, da imajo obiskovalci velik interes za spoznavanje njihove kulturne dediščine, kot je na primer izdelava tradicionalnih izdelkov domače obrti (lončarstvo).

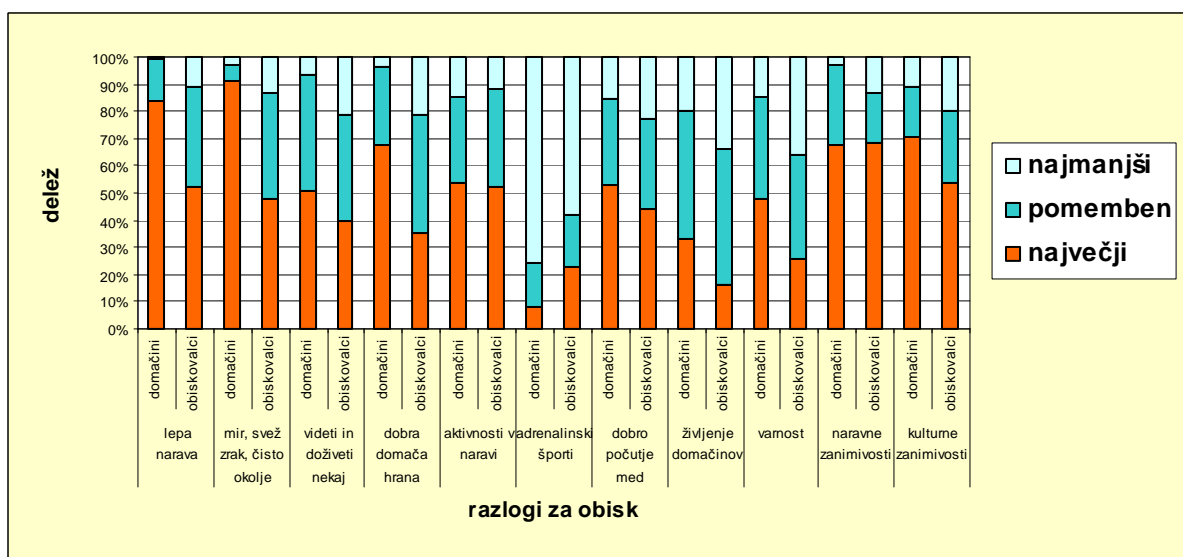
Graf 5: Primerjava zaznavanja vrednosti KP Goričko med domačini in obiskovalci

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Mnenja domačinov in obiskovalcev se najbolj razlikujejo pri ovrednotenju "kvalitetne pitne vode", ki je kot vrednota tudi na tem območju izjemnega pomena za domačine, ne pa za obiskovalce, prav tako domačini bolje vrednotijo kulturno dediščino v najširšem smislu.

Graf 6: Primerjava zaznavanja razlogov za obisk med domačini in obiskovalci KP Goričko

Vir: Terensko delo FF, 2007.

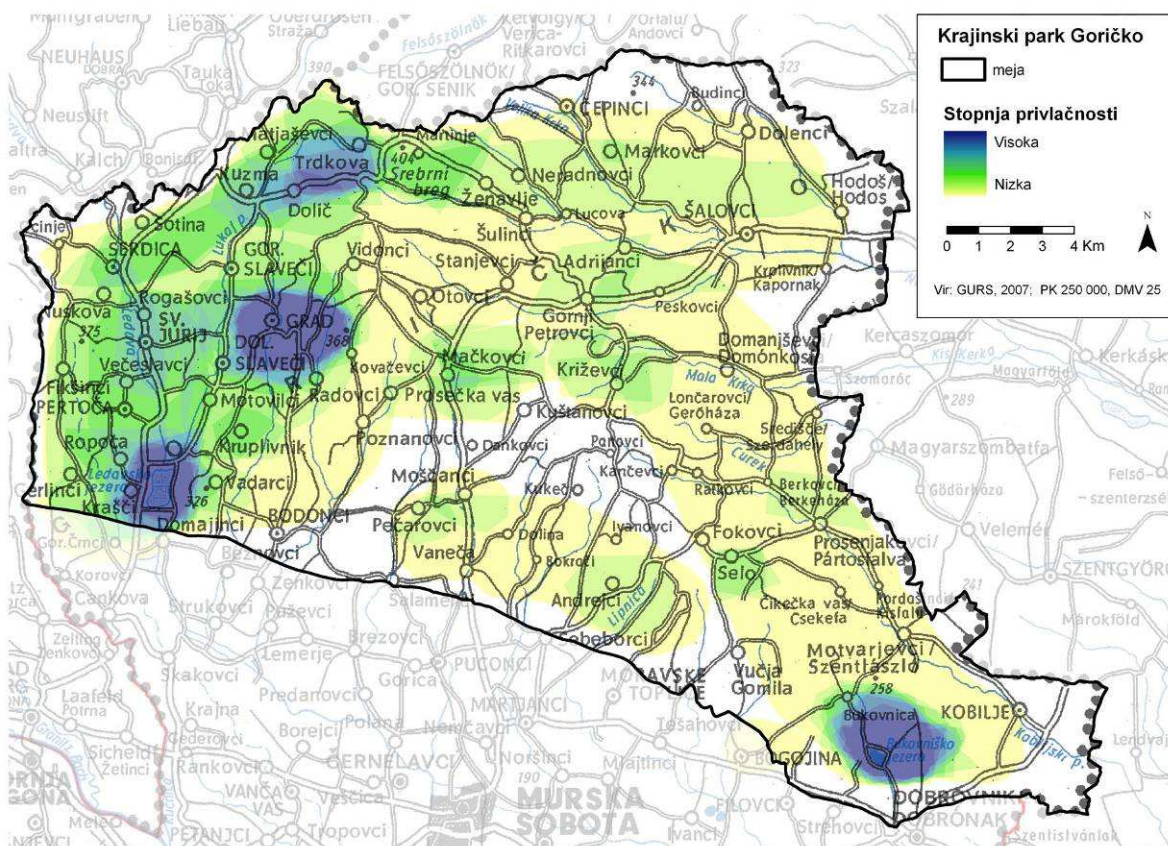
Pri tem sta obe skupini vrednotili razloge za obisk za obiskovalce.

V KP Goričko so po mnenju obiskovalcev najbolj privlačna območja Gradu, Ledavskega in Bukovniškega jezera ter Trdkove v bližini tromeje. Zahodni del parka, kjer so obiskovalci obkrožili največ najbolj privlačnih območij, je tudi bolj razvit od ostalih območij krajinskega parka. To je na nek način dobro, saj najbolj privlačna območja sovpadajo z najbolj razvitimi, kar bi lahko pomenilo enega bistvenih lokacijskih dejavnikov za nadaljnji razvoj turizma. Obenem pa je potrebno paziti, da se s tem ne poruši notranje ravnovesje parka.

Bukovniško jezero na jugovzhodu KPG-ja že deloma razbija to formacijo v zahodnem delu parka. Kakšno dodatno območje večje privlačnosti, ki bi pomenilo magnet za obiskovalce, bi bilo zelo dobrodošlo tudi v vzhodnem delu krajinskega parka.

Delež obiskovalcev, ki so obkrožili območje največje privlačnosti skupaj z območjem, kjer so bili anketirani, je nekoliko nižji kot v TNP-ju (60 %). Torej gre za nekoliko manjšo povezanost med tema dvema pojavoma. Zelo pomemben je podatek, da je znotraj najbolj privlačnega območja 38 % naravnih vrednot, ki so jih obiskovalci navedli kot razlog za obisk KP Goričko, medtem ko je takšnih enot kulturne dediščine kar 66 %. **Obiskovalci so torej obratno kot pri TNP-ju pod pojmom najbolj priljubljenega območja zaznavali kulturno pokrajino.**

Slika 12: Najbolj privlačna območja v KP Goričko.

Vir: UL FF: Projektno delo, študenti, 2007

Na podlagi prepoznanih vrednot in vrednosti v izbranih zavarovanih območjih, tako s strani strokovnih služb kot tudi z analizo odgovorov domačinov in obiskovalcev, smo opredelili glavne razvojne potenciale izbranih zavarovanih območij. Izkazalo se je, da je v vseh treh območjih največji razvojni potencial v različnih oblikah turizma in rekreacije (temelječ na okoljskih in kulturnih potencialih območij), proizvodnji in prodaji lokalnih izdelkov ter razvoju tradicionalnih znanj in domače obrti (temelji na človeških potencialih).

Takšni rezultati povsem sovpadajo z rezultati analiz primerov dobrih praks v tujini, kjer se največji potencial razvoja skriva v skrbno izbranih in usmerjenih oblikah turistične dejavnosti.

3.6.4 Notranjsko-kraška regija kot potencialna ekoregija

Študija Notranjsko-kraške regije vključuje analizo stanja posameznih kapitalov, ki jih razlagamo v luči sonaravnega razvoja ekoregije, pri čemer je ekoregija razumljena predvsem kot intenzivno razvojno okolje, kjer je gospodarski razvoj dobrodošel, vendar le, če stremi k ekološkemu ravnanju. Ob tem je zelo pomembno tudi vzporedno in stalno ozaveščanje ljudi o varstvu okolja ter spodbujanje rabe obnovljivih virov energije.

Pri **kmetijstvu** se je izkazalo, da so naravne razmere za razvoj poljedelstva omejene, območje pa je primernejše za razvoj živinoreje. Velik problem predstavlja pospešeno zaraščanje kmetijskih površin ter manj ugodna lastniška in posestna struktura. Predlog bodoče usmeritve kmetijstva je pospeševanje zanimanja in usmerjanja v ekološko kmetijstvo, ki je na območju že prisotno, vendar ne v zadostni meri. Pri živinoreji je izpostavljena celoletna reja živine in drobnice prostem.

Gozdarstvo predstavlja primarni potencial regije, ki ga odlikuje tudi tradicija. Nanj je vezana tudi industrijska ter podjetniška dejavnost v regiji. Gozdarstvo naj se v bodoče razvija po že ustaljenih smernicah, pri čemer bi bilo potrebno spodbujati in izpostaviti ne le gospodarski, ampak tudi izobraževalni pomen gozda. Le-ta je tudi med anketiranimi zaznan kot največja kvaliteta in razvojna priložnost regije.

Energetski potencial regije je vsekakor biomasa, ki se že izkorišča, vendar ne v zadostni meri, glede na možnosti. Med ostalimi obnovljivimi viri energije v regiji velja izpostaviti še rabo sončne energije, ki je primerna predvsem za individualne gradnje.

Industrija je prav tako vezana predvsem na lokalne vire (les). Med prednostnimi panogami sta izpostavljeni lesna in kovinsko-predelovalna industrija. V prihodnje bo potrebno spodbujati razvoj predvsem visoko specializiranih malih podjetij.

Prometno je regija dobro povezana čeprav bo potrebno infrastrukturo še dopolniti in izboljšati obstoječo, ob tem pa upoštevati okoljevarstveni vidik gradnje in prometnic nasploh.

Na področju **turizma** se regija sooča predvsem s problemom tranzitnega turizma, kar pomeni, da se večina turistov v regiji niti ne ustavi, ali pa zgolj za krajši čas, kar posledično pomeni kratek čas bivanja v regiji in nizko število nočitev. Študija je pokazala, da je turistična ponudba še precej pomanjkljiva, ponudniki pa so nepovezani. Kljub temu je bilo pri anketiranih mogoče opaziti pripravljenost na aktivno vključitev v razvoj turizma. Povečati je potrebno prepoznavnost regije, povečati obisk in temeljiti predvsem na izletniškem turizmu ter turizmu na kmetiji.

Med konflikti v regiji velja izpostaviti **vojaški poligon Poček**, ki ga domačini zavračajo, prav tako pa je ta dejavnost vprašljiva zaradi svojih izrazito negativnih vplivov na kraško okolje.

4 Potreba po ekonomskem vrednotenju zavarovanih območij

Ekonomsko bistvo vrednotenja naravnih in kulturnih vrednot je, da se identificira cilje ali preference javnosti do skupka dobrin ali do posameznih atributov dobrine. Dobljena vrednost je koristnost teh za uporabnike (tudi neuporabnike). Praviloma se ta koristnost primerja s stroški ustreznega ohranjanja in šele neto vrednost, ki je seveda časovno diskontirana, je kriterij za sprejemanje naravovarstvene politike ali ukrepov. Večinoma se tovrstno vrednotenje izvaja ex-ante na podlagi širokega konsenza o razvojnih scenarijih, ni pa to pravilo, lahko se izvaja tudi vmesno vrednotenje ali ex-post vrednotenje na primer različnih političnih programov.

Vrednotenje politik, programov, ukrepov, projektov pa je skupaj s spremljanjem bistveni del vsakega procesa načrtovanja, tako v zasebnem kakor tudi v javnem sektorju. Vrednotenje je sistematična in čim bolj objektivna ocena tekočega ali končanega projekta, programa, politike, in sicer doseganje ciljev, vsebine, izvedbe in rezultatov.

4.1 Splošno o ekonomskem vrednotenju

Metode ekonomskega vrednotenja so bile v tujini že uspešno uporabljene za reševanje predvsem lokalnih in nacionalnih problemov v podeželskem pa tudi urbanem prostoru z inkorporiranimi večfunkcijskimi naravnimi in kulturnimi dobrinami, v smislu njihove kulturne, rekreacijske, izobraževalne, ekološke, estetske, eksistenčne in druge vrednosti. Obstoj teh dobrin povečuje blaginjo njihovim uporabnikom in tudi neuporabnikom, kadar gre za nacionalno ali celo globalno pomembne dobrine. Ker so okoljske in kulturne dobrine pravzaprav javne dobrine, je njihova uporaba večinoma brezplačna, medtem ko imajo upravitelji ali lastniki določene stroške z vzdrževanjem, ki jih navadno pokrivajo s proračunskimi sredstvi. Povsem razumljivo se zdi, da je treba dodelitev in razporeditev teh sredstev ustrezno upravičiti. Enako velja za posamezne posege v prostor. Kot pripomoček za odločitve o ekonomskih dejavnostih in posegih v prostor so predstavljene metode kontingenčnega vrednotenja.

Vrednost je osnovna kategorija proučevanja v raziskavah, ki se nanašajo na vrednotenje. V osnovi ločimo uporabno vrednost in vrednost neuporabe. To distinkcijo je smiselno aplicirati tudi na naravne in kulturne dobrine. Uporabna vrednost naravnih in kulturnih dobrin se naprej ločuje na neposredno uporabno vrednost in posredno uporabno vrednost. Neposredno uporabno vrednost naravnih dobrin predstavljajo avtohtone rastline, pasme živali, biogene snovi in mehanizmi delovanja, ki dobijo vrednost s prenosom v tehnologijo. Medtem ko je posredna uporabna vrednost lahko ekološka, v smislu npr. kroženja hranil, izobraževalna, kulturna in estetska, v smislu ohranjanja biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti. Vrednost neuporabe naravnih dobrin je lahko eksistenčna in je povezana s preprostim vedenjem, da določen ekosistem obstaja, kar je ukoreninjeno v zavesti in kulturi. Druga oblika vrednosti neuporabe je opcijska vrednost, ki je odvisna od nerabe oziroma rabe naravnih virov. Podobno velja za kulturne dobrine. Uporabna vrednost kulturnih dobrin je lahko izobraževalna, estetska, medtem ko samo zavedanje obstoja kulturne dobrine na določeni lokaciji, na primer gradu, tradicionalne vasi, kaže na vrednost neuporabe.

Opisana kategorizacija vrednosti naravnih in kulturnih dobrin je osnova vrednotenja le-teh. Razmejevanje med uporabno vrednostjo in vrednostjo neuporabe je ključno za izbiro ustrezne metode vrednotenja. Kadar obstaja za proučevano dobrino dovolj konkurenčen trg, proučujemo ekonomske spremembe s tržnimi cenami. To je večinoma takrat ko dobrina poseduje predvsem uporabne vrednosti. Ker so predmet našega proučevanja naravni in kulturni viri, ki jih želimo ohraniti do mere, ko prihodnje generacije zanje ne

bodo prikrajšane in ker je poudarek na vrednotah oziroma prav na območjih, kjer je kakovost naravnih in kulturnih virov še posebej visoka, so očitno vrednosti neuporabe v našem primeru velikega pomena. To spoznanje zožuje seznam razpoložljivih ekonomskih metod vrednotenja naravnih in kulturnih vrednot na tiste, ki temeljijo na krivulji povpraševanja. To so metode, ki hkrati obravnavajo uporabne vrednosti in vrednosti neuporabe. Za namen vrednotenja naravnih in kulturnih vrednot je torej primeren pristop izraženih preferenc, v okviru katerega so na voljo metode kontingenčnega vrednotenja in metode diskretne izbire. Poglejmo si v nadaljevanju teoretično shemo obeh, pomanjkljivosti in možnosti za uporabo.

4.2 Metodološki vidiki vrednotenja naravnih in kulturnih vrednot

Ekonomsko bistvo vrednotenja naravnih in kulturnih vrednot je, da se identificira cilje ali preference javnosti do skupka dobrin ali do posameznih atributov dobrine. Dobljena vrednost je koristnost teh za uporabnike (tudi neuporabnike). Praviloma se ta koristnost primerja s stroški ustreznega ohranjanja in šele neto vrednost, ki je seveda časovno diskontirana, je kriterij za sprejemanje naravovarstvene politike ali ukrepov. Ustreznost politik se lahko vrednoti *ex-post*, npr. ustreznost SKOP programa ali boljše rangiranja programskih alternativ. Lahko pa se z vrednotenjem preveri odnos javnosti oziroma družbeno povpraševanje do izpeljave določenega ukrepa, ki bo favoriziral posamezno dobro. Kakorkoli pa, ocena družbene koristnosti z metodami tržnega povpraševanja, natančneje s pristopi izraženih preferenc, ki so predmet našega proučevanja, ni popolnoma zanesljiva, pomanjkljivosti metod so številne, kritike neprizanesljive. Pa vendar smatramo, da je ocenjevanje koristnosti, ki temelji na krivulji povpraševanja in neposrednem izražanju preferenc, lahko pomemben pripomoček pri odločanju o obsegu in načinu upravljanja različnih parkov in širše (podeželja), saj implicitno zajema strokovne kriterije (naravovarstvene, kmetijske, okoljske, prostorske) in javno podporo prebivalstva, obiskovalcev, državljanov.

Metode izraženih preferenc za ekonomsko vrednotenje so izjemno široko uporabne in jih lahko apliciramo na raznovrstne javne dobrine. Res je, da se jih ne da *a-priori* predpisati za reševanje sorodnih problemov, ker temelji odločitev o njihovi izbiri na številnih dejavnikih (npr. naravovarstvene in kulturne lastnosti vrednotene dobrine, lokalni ali nacionalni pomen dobrine, uporabne vrednosti in vrednosti neuporabe, vrednotenje obstoječe ali hipotetične situacije, vrednotenje posamičnih lastnosti dobrine ali celostno vrednotenje). Vendar tukaj vseeno podajamo možnosti uporabe teh metod v Sloveniji, ker je le-ta zelo skromna in bi lahko bile takšne okvirne usmeritve koristne.

V nadaljevanju so najprej predstavljene metode kontingenčnega vrednotenja in diskretne izbire, sledijo pa še empirični vidiki tovrstnega vrednotenja. Namen v tej prvi fazi je prikazati ekonomsko vrednotenje na način, ki je blizu javnim institucijam ali zasebnikom, ki se srečujejo z določenim okoljskim ali družbenim problemom, vezanim na naravne in kulturne vrednote in bi utegnili zahtevati vrednotenje le-teh bodisi, da upravičijo obstoječe stroške z njimi (npr. plačila za okoljske storitve) bodisi, da izpeljejo takšno spremembo v namenskosti gospodarske dejavnosti na teh območjih, ki bo vodila k višji blaginji lokalnega prebivalstva ali celotne družbe.

4.2.1 Metode kontingenčnega vrednotenja

Metode kontingenčnega vrednotenja ocenjujejo vrednost dobrine z izražanjem preferenc uporabnikov in ne-uporabnikov te dobrine. Zajemajo poleg kategorij uporabnih vrednosti

tudi vrednosti neuporabe. Prav zaradi te lastnosti so primernejše za ocenjevanje naravnih in kulturnih vrednot, ki jih želimo ohraniti za prihodnje generacije. Že iz samega poimenovanja metode kontingenčnega vrednotenja pa lahko razberemo še njeno drugo pomembno lastnost, to je da omogoča ocenjevanje pogojnih scenarijev, ki bi se lahko uresničili v prihodnosti. Kar pomeni, da je ta skupina metod še posebej primerna za testiranje razvojnih načrtov na posameznih območjih.

Kontingenčno vrednotenje se izvaja na podlagi vprašalnika, s katerim se načeloma anketira vzorec uporabnikov vrednotene dobrine oz. učinka in vzorec neuporabnikov te dobrine, oziroma velja, da je izbira vzorca odvisna od konkretnega problema. Na začetku se anketirancem problem najprej objektivno in strokovno predstavi v verbalni in/ali slikovni obliki. Prvi sklop vprašanj se običajno nanaša na demografske in socio-ekonomske značilnosti anketirancev. Sledi prepoznavanje odnosa posameznika do dobrin, ki so primerljive s proučevano dobrino in pa variacije neposrednih vprašanj, koliko so pripravljeni plačati za določeno dobrino oziroma neblagovni učinek ali njeno izboljšanje v specifični hipotetični situaciji – WTP (ang. *willingness to pay*) oziroma sprejeti za kompenzacijo za odrekanje dani dobrini/učinku – WTA (ang. *willingness to accept*). V fazi ekonometrične obdelave tako dobljenih podatkov se z ustreznim modelom oceni merilo koristnosti (Verbič in Slabe Erker, 2004). Metoda se izvaja v različicah glede na obliko vprašanja WTP (samostojna odločitev anketiranca, ponujeni znesek ali zneski v razponu, ali niz ponujenih zneskov).

Metode kontingenčnega vrednotenja so pogosto podvržene kritikam zaradi svojih slabosti in nekatere omenjamo tudi tukaj. Temeljna predpostavka in hkrati slabost kontingenčnega vrednotenja je, da bazira na nameravanih plačilih anketirancev, ki se lahko razlikujejo od dejanskih plačil, zato je lahko rezultat precenjen ali podcenjen. Gre za t.i. učinke strateške pristranskosti, ki jih je mogoče zmanjšati z dodatnimi vprašanji za testiranje konsistentnosti odgovorov, posebnim poudarjanjem poštenih odgovorov, pogojevanjem prostorske spremembe in plačila zanjo, prikrievanjem odgovorov drugih udeležencev, uporabo referendumске oblike. Za zmanjšanje strateške pristranskosti pa obstajajo tudi statistične rešitve (mediana). Kot možno slabost velja omeniti še začetno pristranskost, ki se nanaša na zaprto različico metode (ponujeni znesek) in izklicni pristop (niz vprašanj dvojne izbire). Začetna pristranskost pomeni, da je končna vrednost statistično značilno korelirana z začetno vrednostjo oziroma razpoložljivim razponom zneskov pripravljenosti na plačilo. Uporabo metode lahko zato močno podražijo eventuelne predhodne pilotne študije za ugotavljanje realnega razpona vrednosti, ki se jih predloži kasneje anketirancu. Pogosto je vzrok pristranskosti lahko tudi oblika plačila, če imajo posamezniki odklonilen odnos do določenih oblik davkov in prispevkov. Nadalje so vrednosti kontingenčnega vrednotenja odvisne od razpoložljivih informacij, oblike vprašanj in vključenosti naborov izbir. Količina informacij in kontekst v katerem se vrednotenje prostorske dobrine predstavi anketirancem torej pomembno vpliva na rezultat (Verbič, 2004).

V Sloveniji bi se metoda lahko uporabila za ugotavljanje upravičenosti: (i) različnih razvojnih programov (celostno) za širša območja z visoko biotsko raznovrstnostjo, (ii) obnavljanja posameznih enot kulturne dediščine velikega nacionalnega pomena, obnavljanja starih vaških jeder, (iii) obnavljanja tradicionalnih drobnih grajenih struktur na podeželju, ki dajejo krajini tipičen izgled in so posebnega nacionalnega pomena (kamniti kraški zidovi, kozolci, slamnate strehe), (iv) spremembe namembnosti kulturne dediščine (npr. gradu), (v) spremembe vstopnine za ogled muzejev, galerij...(vrednotenje kulturnih storitev), (vi) cestnih projektov v bližini naravnih ali kulturnih vrednot, (vii) različnih kmetijsko (okoljskih) razvojnih programov (celostno) za širša območja z visoko biotsko raznovrstnostjo (ohranjanje kolobarja, odpravljanje zaraščanja, ohranjanje ekstenzivnega travinja, travniški sadovnjaki). Metode diskretne izbire, ki so obravnavane v naslednjem razdelku, so posebna nadgrajena oblika kontingenčnega vrednotenja.

4.2.2 Metode diskretne izbire

Za metode diskretne izbire veljajo enake splošne lastnosti, kot za metode kontingenčnega vrednotenja. Najpomembnejša razlika je nedvomno v tem, da te metode omogočajo primerjavo alternativ z multiplimi lastnostmi, iz česar je moč ugotoviti prispevek posamezne lastnosti h koristnosti. Medtem ko je kontingenčno vrednotenje holistično, je vrednotenje, ki temelji na diskretni izbiri parcialno. Pomembna prednost te metode je tudi ta, da upošteva substitucijske učinke posameznih lastnosti v scenarijih.

Tudi metode diskretne izbire se izvajajo na podlagi vprašalnika, ki je podobno strukturiran kot pri kontingenčnem vrednotenju, s tem da je oblika vprašanja WTP analogna prvi fazi izklicne različice kontingenčnega vrednotenja (t.j. vprašanje dvojne izbire). Vrednosti (ustrezno merilo blaginje) se izvedejo iz hipotetičnih odločitev posameznikov, na podlagi zneskov, ki so bili sistematično spreminjani v dovolj velikem vzorcu. V ta namen se uporabi ustrezen ekonometrični model, ki ocenjuje verjetnosti pritrdilnih odgovorov. Rezultat je koristnost, ki jo posameznik pripisuje posameznemu scenariju ali tudi posameznim atributom znotraj scenarija (Verbič in Slabe Erker, 2004).

Dve najbolj očitni prednosti metod diskretne izbire sta, da so vprašanja dvojne izbire zaradi svoje enostavnosti lažje razumljiva, ker so bližje dejanskim vsakodnevnim odločitvam posameznikov in, da zaradi narave vprašanj dvojne izbire posamezniki težje prepoznajo namen anketiranja in se posledično težje pristransko odzovejo (*cf.* Verbič, 2004). Med slabostmi metode je ponovno treba omeniti najbolj očitno, to je začetno pristranskost. Nekateri raziskovalci kljub temu določijo zneske dokaj poljubno, drugi pa z namenom zmanjšanja začetne pristranskosti uporabijo pilotske študije in kompleksne prijeme, kar pa nedvomno močno podaljša in podraži vrednotenje. V splošnem se veljavnost odzivov preverja še z dodatnimi vprašanji, ki se nanašajo na vzroke pritrdilnih in odklonilnih odgovorov. Določene slabosti izhajajo tudi iz izbire modela verjetnosti (*cf.* Verbič, 2004).

V Sloveniji bi se metoda lahko uporabila za ugotavljanje upravičenosti: (i) kmetijsko okoljskih programov oziroma posameznih subvencij za ohranjanje tradicionalnih kmetijskih praks; (ii) varovanja ogroženih vrst ali lokalne biodiverzitete; (iii) posegov za izboljšanje lastnosti, kot so nizki pretoki vodotokov ali znižanje ravni onesnaženosti posameznega okoljskega medija; (iv) cestnih projektov v bližini naravnih vrednot ali na ohranjenem podeželju; (v) ohranjanja/obnavljanja posameznih tradicionalnih drobnih struktur na podeželju.

4.3 Empirični vidiki vrednotenja na osnovi izraženih preferenc

Glede na to, da bomo v nadaljevanju projekta testirali vzorčna območja za eventualno uporabo katere od metod, če bi se v prihodnosti to izkazalo za potrebno, so v nadaljevanju navedeni nekateri primeri iz tujine. Morebitno iskanje vzporednic s konkretnimi problemi na konkretnih območjih pa je precej tvegano in odvisno od stanja, problema in lastnosti prostora.

V devetdesetih letih je bilo predvsem v Evropi izdelanih nekaj raziskav na temo vrednotenja krajine, predvsem kmetijske, naravne in kulturne. V Veliki Britaniji in Italiji je bilo skupaj petnajst raziskav na tem področju. Večina raziskav je uporabljala metode kontingenčnega vrednotenja z odprto različico vprašanja pripravljenosti na plačilo (samostojna izbira zneska s strani anketiranca). Šele najnovejše raziskave so uporabljale vprašanja dvojne izbire. Referendumska različica je bila uporabljena le v enem primeru. V splošnem se je kot oblika plačila pojavljalo povečanje davkov, nekajkrat pa tudi prostovoljni prispevek v javno-zasebni sklad. Rezultati teh raziskav so izjemno heterogeni in med seboj težko primerljivi (Tempesta in Thiene, 2004, str. 4): (i) včasih razsežnost

površine, ki je predmet vrednotenja ni posredovana in zato tudi ni mogoče dobiti vrednosti na hektar; (ii) v nekaterih primerih ni jasno na kateri del populacije se nanaša ocenjena vrednost krajine; (iii) definicija krajine je pogosto nejasna; (iv) ocenjene vrednosti se nanašajo na različne države in leta, tako da morajo biti deflacionirane z ustreznimi faktorji, prevedba v enotno valuto je prav tako negotova, zaradi različnih povprečnih dohodkov in življenjskih stroškov. Hanley in drugi (1998) so naredili pregled raziskav na območju Velike Britanije in ugotovili, da ocene na osnovi vprašanj dvojne izbire opazno težijo k precenjeni vrednosti krajine. Vrednost za prebivalstvo je bila v vseh raziskavah zelo podobna (med 13 in 31 funti na gospodinjstvo na leto). To nakazuje, da se vrednost krajine smatra predvsem kot uporabna vrednost, to je kot življenjski prostor ali prostor za rekreacijo v bolj prijetnem okolju. Slika pri turistih je bolj nejasna, čeprav je njihova pripravljenost na plačilo nižja od pripravljenosti na plačilo prebivalcev. V primeru anketiranja vzorca neobiskovalcev se praviloma vrednoti eksistenčna vrednost. Po nekaterih ocenah je ta vrednost višja od vrednosti za obiskovalce (Bullock in Kay, 1997), po ocenah drugih pa 8 do 10 krat nižja.

Primerjava študij, ki so bile izvedene v Italiji je pokazala, da se le-te močno razlikujejo po opredelitvi vrednotene dobrine, obliki plačil in vzorcu anketiranih. V štirih raziskavah, ki so uporabljale metode kontingenčnega vrednotenja, je bila pripravljenost na plačilo za ohranjanje krajine zelo različna. Ravninska območja so očitno manj cenjena kot višinska, čeprav razlike v vrednostih niso nujno dejanske. Poudariti je še treba, da se je v primeru vrednotenja območja Etne pripravljenost na plačilo nanašala na enkratni znesek, v drugih primerih pa na kontinuirana letna plačila.

Preglednica 19: Raziskave vrednotenja krajine v Italiji

Vir	Področje raziskave	Pripravljenost na plačilo (v € na gospodinj. na leto)	Metoda	Oblika plačila
Tempesta, 1998	Plain between Isonzo and Taglimento River	14,9	Odprta različica CV	Davek-prispevek
Marangon & Tempesta, 2001	Whole Friuli Venezia Giulia hills	395,4	CV	davek
Marangon & Tempesta, 2001	Colio hills	73,3	CV	davek
Marangon & Tempesta, 2001	West hills	112,5	CV	davek
Cicia & Scarpa, 1999	Cilento National Park	18,0	CV	lokalni davek
Signorello, Pappalarado & Pulvirenti, 2001	Etna area	51,6	Odprta različica CV	prostovoljni prispevek

Vir: T. Tempesta in M. Thiene: The willingness to pay for the conservation of mountain landscape in Cortina D'Ampezzo, 2004, str. 5.

4.3.1 Vrednotenje travniških površin

Oglejmo si zdaj podrobneje vrednotenje gorske krajine Cortine D'Ampezzo v Italiji. Poleti 2003 je potekala raziskava, ki je zajela vzorec 504-ih obiskovalcev. Povprašali so jih o njihovi pripravljenosti na plačilo za ohranjanje 400 hektarov travniških površin. Anketiranci so seznanili, da bi se plačila izvedla v obliki prostovoljnega prispevka v javno-zasebni sklad, z namenom, da se kmetom izplača podpore za košnjo, kar bi zaustavilo nadaljnje zaraščanje gozda. Anketirancem je bila na začetku slikovno prikazana prvotna (zgodovinska) krajina, potem pa so bili naprošeni, da izrazijo pripravljenost na plačilo (povsem samostojno - odprta različica kontingenčnega vrednotenja) in hkrati na časovnici označijo koliko let bi bili pripravljeni plačevati ta znesek.

Za potrebe ločevanja hipotetične pripravljenosti na plačilo in dejanske pripravljenosti na plačilo, so bili anketiranci razdeljeni v dva vzorca: H (hipotetični) in R (dejanski). Anketiranci iz vzorca H so bili takoj naprošeni, da izrazijo pripravljenost na plačilo, anketirancem iz vzorca R pa je bilo vnaprej rečeno, da če bodo izrazili pozitivno pripravljenost na plačilo, da bodo naprošeni še za osebne podatke: naslov in telefonsko številko, da bi jim lahko kasneje poslali plačilni listič za navedeni znesek. Čeprav ljudje tudi v tem primeru dejansko niso ničesar plačali, je ta scenarij precej realističen. Vprašalnik R je prejelo 253 anketirancev, vprašalnik H pa 251 anketirancev. Anketa je vključevala tudi vprašanja, ki se nanašajo na motive za plačilo, vrsto prenočišča, dolžino dopustovanja, destinacijo, čas in frekventnost obiskovanja, vrsto rekreacijskih aktivnosti na dopustu, družbeno-ekonomske značilnosti (starost, spol, dohodek, izobrazba). Anketiranci so na Likertovi lestvici tudi označili, kateri dejavniki prispevajo po njihovem mnenju k bolj prijetni krajini in kateri dejavniki se iz krajine umikajo.

V raziskavi so ocenili pripravljenost na plačilo v višini 7,09 evrov na leto za vzorec H in 3,25 evrov na leto za vzorec R. Razmerje med njima je torej 2,18, kar je zelo blizu rezultatom analize eksperimentov na tem področju (Murphy et al., 2003)- povprečnemu razmerju med hipotetičnimi in dejanskimi vrednostmi 2,6. Blizu pa je tudi kalibracijskemu faktorju 2, ki ga predlaga NOAA Panel ekspertov (1994) za vrednotenje pasivnih vrednosti neuporabe. Do podobnih ugotovitev so prišli tudi v drugih raziskavah. Foster in drugi (1997) so ugotovili, da 5% do 7% ljudi dejansko prispeva prostovoljne prispevke za varstvo okolja, medtem ko je na primerljivih hipotetičnih trgih ta delež variiral med 19% in 95%. Hkrati je povprečno plačilo tistih, ki dejansko prostovoljno prispevajo podobno ocenjeni povprečni pripravljenosti na plačilo na hipotetičnih trgih. Chap in Bishop (2001) navajata, da je 43% anketiranih na hipotetičnih trgih pripravljenih plačati nek znesek, dejansko pa jih plača le 23 %.

Vzorec H ne le da precenjuje pripravljenost na plačilo ampak precenjuje tudi število let plačevanja. Povprečno število let plačevanja v vzorcu H je bilo 7,05, v vzorcu R pa 3,25. Z diskontiranjem prihodnjih individualnih plačil po stopnji 3%, dobimo celotno pripravljenost na plačilo pri vzorcu H 60,27 evrov, pri vzorcu R pa 27,48 evrov (razmerje 2,2).

Z metodo najmanjših kvadratov je bilo analizirano, katere individualne lastnosti vplivajo na pripravljenost na plačilo. Dejavniki, ki vplivajo na verjetnost, da bo posameznik pripravljen nekaj plačati za ohranjanje krajine pa so bili razloženi z drugim regresijskim modelom. Temelja ugotovitev raziskave pa je, da je obseg pripravljenosti na plačilo (koristi) nedvomno večji od stroškov ohranjanja območij z negovanjem travnikov na nižjih in srednjih legah (Tempesta in Thiene, 2004, str. 5-12).

4.3.2 Celotno vrednotenje krajine

Naslednji primer se nanaša na Yorkshire Dales National Park. To je kraški svet z rečnimi dolinami, travniki in manjšimi gozdnimi zaplatami. Pomembni elementi krajine so kamniti zidovi, majhni kamniti skednji in kamnite vasice. Park je pomemben habitat za številne drevesne vrste, ptice, metulje in cvetlice. Poleg tega vsebuje območje tudi arheološke najdbe, kot so srednjeveške poljske terase, ostanki samostanov in sledi izkopavanja svinčeve rude iz 18. in 19. stoletja. Gre torej za krajino, ki je naravovarstvenega, zgodovinskega in nacionalnega pomena, s tem da kmetijska dejavnost, ki se odvija v tem prostoru, lahko odločilno vpliva na ohranjanje oziroma spreminjanje omenjenih lastnosti. Za ohranjanje krajinske pestrosti z drobnimi strukturami in ekstenzivnimi kmetijskimi površinami se namenljajo subvencije, ker takšna krajina ohranja tudi biotsko raznovrstnost. Te izdatke je moč enostavno kvatificirati in agregirati. Žal pa je upravljavcem primanjkovalo podatkov o preferencah ljudi glede različnih tipov krajini in njihovih lastnosti, ki se lahko razvijejo v prihodnosti. V ta namen je bila izdelana študija kontingenčnega vrednotenja z osmimi scenariji izgleda krajine in je le-to obravnavala celotno.

Predstavimo najprej na kratko vseh osem scenarijev (od A do H), ki jih je potrdila uprava parka in so bili anketirancem predstavljeni tudi slikovno, vendar brez naslovov. *Scenarij A (pol intenzivna kmetijska krajina)* predstavlja izgled krajine čez 50 let, če bo vlada nadaljevala s subvencijami za rejo domačih živali. Nekatere kmetije bodo postale zelo intenzivne, druge z manjšim imetjem pa bodo propadale. Travniki bodo intenzivirani ali zapuščeni in prerasli z grmovjem in osatom. Barja bodo le ostanki preveč popasenega resja in trave. Stari gozdovi pa bodo uničeni in zamenjani z novimi nasadi iglavcev; kamniti zidovi in skednji bodo porušeni. *Scenarij B (Zapuščena kmetijska krajina)* predstavlja izgled krajine, če bi ukinili kmetijske subvencije in bi bili kmetje prepuščeni konkurenci nižinskih kmetij, z ugodnejšimi pogoji. Nekaj kmetij bi ohranilo manjše črede na boljši zemlji, oddaljeni travniki in barja pa bi postali zapuščeni in prerasli z grmovjem in osatom. Da bi se kmetije preživele bi morda usmerile svojo dejavnost v turizmu, povezan z gozdom. Stari gozdovi, kamniti zidovi in skednji bi postali zapuščeni, ker bi bilo na voljo premalo sredstev za njihovo vzdrževanje. *Scenarij C (intenzivna kmetijska krajina)* predstavlja izgled krajine, če bi bilo na voljo le malo sredstev za kmetijske subvencije. Poslovni kmetje bi kupovali manjše kmetije in ustvarjali živinske ranče ter izkoriščali prednosti sodobne tehnologije. Cvetlične travnike bi intenzivirali za silažo. Veliki skednji in žičnate ograje bi nadomestile večino skednjev in kamnitih zidov. Vresišče bi izginilo zaradi prevelike paše in stari listnati gozdovi bi bili uničeni ali zamenjani z nasadi iglavcev. *Scenarij D (športna krajina)* predstavlja izgled krajine, ki funkcionira kot veliko posestvo namenjeno lovu na divjega petelina, fazane, srne in zunanji rekreaciji. Večina lokalnega prebivalstva bi delala na posestvu in v turizmu, nekaj v kmetijstvu. Več bi bilo vresišč, ki jih zahteva lov na divjega petelina. Obsežni mešani gozdovi pa bi omogočali izvajanje športnih aktivnosti in pridelavo lesa. Zidovi bi bili prepuščeni uničenju ali bi jih zamenjali z ograjami in nekatere skednje bi uporabili za druge namene. *Scenarij E (neobdelana krajina)* predstavlja izgled krajine v primeru, da bi večje površine namenoma prepustili prostemu razvoju ali da bi ukinili kmetijske subvencije in bi bila krajina zapuščena ter bi se zato lahko razvile prostoživeče vrste. Nekaj ljudi bi lahko delalo v turizmu. Brez pašništva bi večino zemlje prekrili naravni listnati gozdovi. Cvetlična močvirja bi zamenjala travnike in vresišča bi zavzeli ptiči in šota. Skednji in kamniti zidovi se ne bi uporabljali več, zato bi propadli in preraslo bi jih goščavje. *Scenarij F (ohranjena kmetijska krajina)* predstavlja izgled krajine v primeru, da bi bile kmetom na voljo subvencije za ohranjanje krajine in ekološko proizvodnjo. Kmetje bi se več ukvarjali tudi s turizmom. Več bi bilo vresišč in travnikov kot danes. Stari mešani gozdovi bi bili dobro vzdrževani in zasajeni novi. Ohranjali bi se kamniti skednji in zidovi. *Scenarij G (načrtovana kmetijska krajina)* predstavlja izgled krajine v primeru, da bi kmetje z uporabo lastnih sredstev in omejenih podpor za ohranjanje krajine okrepili najboljše tradicionalne lastnosti krajine in preprečili vsako zanemarjanje krajine. Nekaj več bi bilo travnikov in vresišč, namenjenih ovcam, divjim petelinom in prostoživečim vrstam. Zasadili bi mešane gozdove. Samo nekaj kamnitih skednjev in zidov bi ostalo, ti pa bi bili dobro vzdrževani. *Scenarij H (današnja krajina)* predstavlja tipičen izgled krajine danes, kjer večji del skupnosti živi od kmetijstva in turizma. Kmetijske dohodke podpirajo vladne subvencije, nekatere z namenom povečanja produkcije in ohranjanja kmetijstva. Nekateri travniki se kosijo za seno, drugi proizvajajo silažo. Večina kamnitih skednjev in zidov je dobro vzdrževanih, nekateri pa propadajo ali so zamenjani z modernejšimi ograjami in stajami. Naravni listnati gozdovi in vresišča izginjajo zaradi intenzivne paše.

Raziskava je bila izvedena leta 1990 na slučajnem vzorcu 300 gospodinjev, ki predstavljajo 25 % gospodinjev obravnavanega območja in na vzorcu 300 obiskovalcev, ki so bili anketirani v treh večjih vaseh na območju. Anketiranci so bili naprošeni, da rangirajo tri krajine, ki bi jih imeli najraje in postavljeno jim je bilo tudi odprto vprašanje o njihovi pripravljenosti na plačilo za uresničitev scenarija, ki ga preferirajo.

Obe skupini anketiranih sta močno preferirali današnjo krajino, to je 47,2 % obiskovalcev in 50,2% prebivalcev. Ohranjena krajina, ki je zelo podobna današnji krajini je bila tudi zelo priljubljena prva izbira za 28,7% obiskovalcev in 29,5% prebivalcev. Anketiranci so

kot drugo izbiro največ navajali načrtovano krajino in sicer 31,1 % obiskovalcev in 37,8 % prebivalcev in ohranjeno krajino, ki jo je kot drugo izbiro navedlo 38,4 % obiskovalcev in 36,1 % prebivalcev. Polovica tistih, ki je kot prvo izbiro navedla današnjo krajino je kot drugo izbiro navedla ohranjeno krajino. Kot tretja izbira pa je prevladovala načrtovana krajina, saj se je tako določilo 34,0 % obiskovalcev in 31,6 % prebivalcev. Konsistentnost odgovorov so preverjali s serijo vprašanj o tem katerih lastnosti krajine oziroma strukture bi najraje videli več, enako ali manj. Povprečna pripravljenost na plačilo za ohranjanje preferiranega tipa krajine je 0 £ za pol-intenzivno in intenzivno kmetijsko krajino, 18,18 £ na leto za načrtovano krajino in 34,96 £ na leto za ohranjeno krajino. S teoretičnimi modeli se razloži 25 % pripravljenosti na plačilo prebivalcev in 18% pripravljenosti na plačilo obiskovalcev za današnjo krajino. Z agregiranjem pripravljenosti na plačilo za prvo izbiro ter primerjavo te koristi z ocenjenimi javnimi stroški ohranjanja vsakega tipa krajine dobimo, da je največje razmerje med koristmi in stroški večje od 1 in sicer za današnjo krajino 4,65, za ohranjeno krajino 2,12 in za neobdelano krajino 2,11 (Garrod in Willis, 1999, str. 239-250).

4.3.3 Vrednotenje posameznih programov ohranjanja

Na istem območju so vrednotili tudi različne programe ohranjanja in za ta namen so uporabili metodo diskretne izbire. Vrednotili so tri programe ohranjanja struktur krajine in njihove kombinacije, in sicer program P1: kamniti zidovi in skednji; program P2: cvetlični travniki in program P3: listnati gozdovi. Anketiranci so odgovarjali na vprašanja dvojne izbire, v smislu ali bi bili pripravljeni plačati dodatnih X £ vsako leto preko dohodnine, da bi zagotovili izvajanje programov P1, P2 in P3? Za posamezne programe so bila postavljena tudi parcialna vprašanja v smislu ali bi pripravljeni plačati dodatnih Y £ vsako leto preko dohodnine, da bi zagotovili izvajanje programa P1? Serija vprašanj je tako pokrila izvajanje naslednjih alternativ: P1, P2, P3, P1+P2, P1+P3, P2+P3, P1+P2+P3. Predpostavka v modelu je bila, da so lastnosti oz. strukture v krajini substituti kadar se potegujejo za omejena proračunska sredstva. Substitucijska razmerja med programi so bila ocenjena s pomočjo cenzurirane logistične funkcije.

Rezultati modela so pozitivne ocene parametrov pri posameznih programih P1, P2 in P3 in negativne ocene parametrov pri povezanih programih ((P1+P2, P1+P3 in P2+P3), kar potrjuje, da so programi med seboj substituti, medtem ko je parameter pri povezavi treh programov (P1+P2+P3) pozitiven, toda absolutno manjši od vseh dvojnih povezav, kar kaže na komplementaren odnos med elementi celotnega EPO programa. Povprečna pripravljenost na plačilo (£ na leto na gospodinjstvo) narašča z obsežnostjo programov in sicer P1 (43,01£), P2 (42,62£), P3 (42,90£), P1+P2 (61,1£7), P1+P3 (60,20£), P2+P3 (56,61£) in P1+P2+P3 (72,05£). Vendar pa je vrednost posameznega programa odvisna od predhodnih vrednotenj; na primer povprečna vrednost P1 po vrednotenju P2 se izvede kot razlika med (P1+P2) in P2. Za potrebe ugotavljanja substitucijskega učinka je treba določiti vse možne vrednosti na primer programa P1, ki so odvisne od zaporedja vrednotenja (najprej P1, P2 pred P1, P3 pred P1, P2+P3 pred P1). Razlike med zaporednimi vrednostmi posameznega programa določajo substitucijski učinek med izbranim programom in ostalimi programi. Za vse programe velja, da se njihove zaporedne vrednosti zmanjšujejo s številom predhodno vrednotenih programov. Zmanjšanje zaporedne vrednosti P1 je manjše od zmanjšanj zaporednih vrednosti P2 in P3. P2+ P3 sta bolj zamenljiva, glede na to da je zaporedna vrednost P2+P3 manjša od zaporedne vrednosti P1+P2 ali P1+P3. Kar potrjuje, da obiskovalci smatrajo kamnite zidove in skednje za tipične elemente krajine, listnate gozdove za manj tipičen element, cvetlične travnike pa še za manj tipičen element krajine. Neodvisno vrednotenje in agregiranje programov ocenjuje celotno vrednost v višini 128,53£ na gospodinjstvo na leto, kar je

78% več v primerjavi z zaporedno vrednostjo celotnega programa, ki je 72,05£ na gospodinjstvo na leto (Garrod in Willis, 1999, str. 250-256).

4.3.4 Vrednotenje usmerjenega razvoja območja

V letu 2004/2005 je Inštitut za ekonomska raziskovanja izvajal ekonomsko vrednotenje razširjenega območja Krajinske zasnove Volčji Potok, ki vključuje prek 2000 hektarov površine iz občin Domžale, Kamnik in Lukovica. Gre za območje kompleksnega varstva kulturne in naravne dediščine z majhnimi naselji, majhnim številom prebivalstva, ohranjenim vaškim značajem ter raznoliko kulturno in naravno krajino. Za potrebe kontingenčnega vrednotenja sta bila oblikovana dva scenarija razvoja. Scenarij A kot scenarij nenačrtnega razvoja pomeni nadaljevanje obstoječega stanja in uresničevanje obstoječih razvojnih teženj v smislu specializacije in intenziviranja kmetijstva brez strateške usmeritve ter nenadzorovanega razvoja urbanizacije. Scenarij B pa je bil oblikovan kot scenarij usmerjenega razvoja. Bistvo tega scenarija je optimiranje varovanja naravne in kulturne dediščine. Gospodarski in prostorski razvoj v tem scenariju temeljita na nadgradnji kakovostnih elementov kulturne identitete prostora ob hkratni maksimalni ravni ohranjenosti prostora (*cf. Vahtar et al., 2005*). Glede na namen raziskave in finančne možnosti je bil izbran vzorec 500 anketirancev, od tega 250 prebivalcev in 250 obiskovalcev. Stopnja odzivnosti je bila 62 %.

Vprašalnik je zajemal vprašanja namenjena pojasnjevanju pripravljenosti na plačilo in vprašanja namenjena ugotavljanju in obvladovanju različnih pristranskosti. Uporabljena je bila referendumska metoda kontingenčnega vrednotenja, kar pomeni, da je predstavitvi scenarijev in seznanitvi z dejstvi sledilo dvoje vprašanj dvojne izbire, ki se nanašata na pripravljenost na plačilo za uresničitev scenarija usmerjenega razvoja. Začetni ponujeni znesek je bil določen s pomočjo lestvice dohodkov anketiranca oziroma njegovega gospodinjstva. Sledilo je še vprašanje maksimalne pripravljenosti na plačilo, namenjeno ugotavljanju učinkov razpona in sidranja.

Zasnova vprašanja pripravljenosti na plačilo narekuje opazovanje kvalitativne spremenljivke dvojne izbire in ocenjevanje (neopazovane) vrednosti merila koristnosti ali prave vrednosti pripravljenosti na plačilo (ang. *true willingness-to-pay*). To pogojuje uporabo modelov kvalitativnega odziva oziroma kvalitativne izbire (ang. *qualitative response / choice models*). Pri pojasnjevanju prave pripravljenosti na plačilo je bila uporabljena različica bivariatnega probit regresijskega modela. Prava pripravljenost na plačilo pri začetnem ponujenem znesku znaša 359,48 SIT, pri nadaljnjem ponujenem znesku pa 419,67 SIT. Na podlagi odzivov je bilo moč sklepati, da je nadaljnji znesek pripravljenosti na plačilo bližje pravi pripravljenosti na plačilo, zato je bil ta izbran za agregacijo. Baza za agregiranje vrednosti je bila v večji meri določena že z izbiro oblike plačila za uresničitev scenarija B, to je dodatek k nadomestilu za uporabo stavbnega zemljišča.

Na podlagi rezultatov agregiranja je bilo ugotovljeno, da znaša vrednost območja KZ Volčji Potok za prebivalce in obiskovalce približno 8,1 mio tolarjev na mesec, 96,1 mio tolarjev letno oziroma 449,0 mio tolarjev v predvidenem petletnem obdobju 2006-2010 (pri 3-odstotni letni diskontni stopnji). To vrednost je seveda smiselno primerjati z izdatki na območju (Verbič in Slabe Erker, 2005).

4.4 Uporabnost ekonomskih metod

Metode ekonomskega vrednotenja so bile v tujini že uspešno uporabljene za reševanje predvsem lokalnih in nacionalnih problemov v podeželskem (pa tudi urbanem) prostoru z

inkorporiranimi večfunkcijskimi naravnimi in kulturnimi dobrinami, v smislu njihove kulturne, rekreacijske, izobraževalne, ekološke, estetske, eksistenčne vrednosti. **Obstoj teh dobrin povečuje blaginjo njihovim uporabnikom in tudi neuporabnikom, kadar gre za nacionalno ali celo globalno pomembne dobrine.** Ker so okoljske in kulturne dobrine, vikorporirane največkrat v tradicionalno kmetijsko krajino, pravzaprav javne dobrine, je njihova uporaba večinoma brezplačna, medtem ko imajo upravitelji ali lastniki določene stroške z vzdrževanjem, ki jih navadno pokrivajo s proračunskimi sredstvi. Povsem razumljivo se zdi, da je treba dodelitev in razporeditev teh sredstev ustrezno upravičiti.

Poseben primer okoljskih in kulturnih dobrin, vikorporiranih v kulturno ali naravno krajino, so tiste, ki so registrirane kot naravne vrednote in kulturna dediščina, ali tudi kot izjemna krajina. Zanje velja, da so dobile ta status odličnosti na podlagi strokovnih ocen in jih država mora varovati po zakonu. V tem primeru se na lokaciji vrednote oziroma širšem območju delovanja dovolijo le dejavnosti, ki ne ogrožajo vrednote oziroma povečujejo njeno trajnostno rabo. **Teh eminentnih lokacij je v slovenskem prostoru veliko, javnih sredstev za njihovo vzdrževanje pa vedno primanjkuje. Z vrednotenjem teh dobrin je mogoče pridobiti informacijo o njihovi celoviti vrednosti in jo uporabiti za upravičenje zahteve po povečanju sredstev ali prerazporeditvi sredstev za njihovo ohranjanje.** Prav tako je mogoče s tukaj razloženimi metodami oceniti prispevek določene dejavnosti (npr. kmetijstva, turizma) k vrednosti javne dobrine. Kadar je prispevek pozitiven, v smislu ohranjanja, je takšna razvojno-varstvena kombinacija odlična rešitev za financiranje vzdrževanja vrednote, ki hkrati prispeva h gospodarskemu razvoju. Velja pa poudariti, da so vrednosti neuporabe (eksistenčna, opcijska) pri naravnih vrednotah in kulturni dediščini tako pomembne, da metode, ki ne upoštevajo te vrednosti neuporabe (npr. metoda potnih stroškov, metoda hedonistični cen) niso primerne za vrednotenje.

V primerih okoljskih in kulturnih dobrin/krajine, ki niso posebej zavarovane in imajo prevladujočo rekreacijsko vrednost ali ponujajo kakšen drug užitek, dopušča vrednotenje uporabo različnih metod, oziroma je izbira odvisna od konkretnega primera. Pogosteje se v razmerah obstoja dobrine kot je to biotska raznovrstnost pojavljajo težave usklajevanja ohranjenosti in razvojnih pritiskov, ki so strogo gospodarsko gledano sicer upravičeni. Zato je na primer vrednotenje rekreacijskega območja napram predvidenemu posegu, recimo zazidavi ali intenzivnemu kmetijstvu, nujni postopek, ki sooči vrednosti lokalnega prebivalstva z vrednostmi investitorja. Vrednotenje prostora je tudi pripomoček za odločanje lokalnim oblastem, kadar ne vedo, koliko sredstev bi namenili za ohranjanje določene dobrine ali kako bi razporedili sredstva za ohranjanje med različnimi prostorskimi dobrinami ali celo njihovimi lastnostmi.

Na koncu velja poudariti, da tukaj opisani primeri nikakor niso prenosljivi in metode tudi ne absolutno določene. Kljub vsemu pa praktični zgledi nakazujejo možnosti uporabe ekonomskih metod vrednotenja na različnih področjih. Na ta način je namreč mogoče povečati transparentnost procesa političnega odločanja, ki je danes na žalost pogosto pod vplivom različnih lobijev, ki so si bolj sposobni pridobiti pozornost Skupnosti ali Sveta ministrov, od širše družbe.

4.5 Ocena potrebe in možnosti za ekonomsko vrednotenje vzorčnih (za)varovanih območij

Pričujoči delovni sklop je namenjen ugotavljanju potreb in možnosti za ocenjevanje celotne vrednosti prostorskih dobrin in v njih utelešene naravne in kulturne dediščine na štirih predlaganih vzorčnih območjih in sicer, Triglavski narodni park, Krajinski park Goričko, Krajinski park Logarska dolina in Notranjsko-kraška regija. Ker gre za območja in dobrine, ki so nacionalno pomembne in imajo status odličnosti na podlagi strokovnih ocen ter jih

mora zato država varovati po zakonu, lahko za oceno potreb in možnosti ekonomskega vrednotenja predpostavljamo, da imajo vzorčna območja vrednost za prebivalce in obiskovalce in hkrati uporabno vrednost in vrednost neuporabe.

Celotno gradivo skupaj z izračuni je bilo kot priloga že posredovano sofinancerjem v tretjem faznem poročilu projekta (pomlad 2008), v nadaljevanju pa predstavljamo samo skrajšano vsebino ocene potrebe in možnosti za ekonomsko vrednotenje skupaj s priporočili za posamezna izbrana zavarovana območja.

Za ugotavljanje potrebe po vrednotenju vseh štirih izbranih območij smo analizirali odgovore oziroma odzive anketirancev na vprašanje o prisotnosti različnih problemov na območju, to je vprašanje 2 pri prebivalcih in vprašanje 6 pri obiskovalcih. Frekvenčne porazdelitve, kjer pripada rang 0 neproblemtičnim vidikom, ostali vidiki pa so rangirani od 1 (najmanjši problem) do 3 (največji problem). Odgovore obiskovalcev in domačinov smo obravnavali kot skupne odgovore/odzive javnosti.

4.5.1 Vzorčno območje Triglavski narodni park - priporočila

Potreba po vrednotenju

Večinoma so anketiranci ocenjevali probleme kot manjše in srednje, z izjemo staranja in zaraščanja, ki ju je večina anketirancev (54 % in 46 %) označila kot velik problem. Posebej bi veljalo opozoriti še na industrializacijo in oddaljenost trgovine, ki se kar 47 % oziroma 34 % anketirancev ne zdi problem na območju.

Za večino spremenljivk oziroma problemov se je izkazalo, da so odgovori normalno porazdeljeni. Pri njih smo s *t testom* preverili, če so posamezni vidiki problematični ali ne (testirali smo vrednost 1). Za naslednje probleme: pritiski poselitev, uničevanje narave in rastlinskih vrst, zanemarjanje kulturne dediščine, neurejena komunalna in cestna infrastruktura ter preveliko število obiskovalcev je aritmetična sredina ocene statistično značilno večja od 1, kar pomeni, da lahko potrdimo našo raziskovalno hipotezo, da ti problemi na območju obstajajo. Medtem ko za škodo, ki jo povzroča divjad ne moremo ovreči ničelne hipoteze, da ta vidik ni problematičen ($p=0,236$).

Za preostale problemske vidike smo skonstruirali dihotomne spremenljivke (0 ni problem in 1 je problem). Pri vseh spremenljivkah je povprečna vrednost večja od aritmetične sredine (0,5), kar pomeni, da problemi obstajajo. Za odseljevanje, staranje in zaraščanje lahko s 5 % tveganjem trdimo, da bo povprečna vrednost ležala na intervalu 0,90 - 0,98 za prvi problem oziroma na intervalu 0,93-0,99 za druga dva problema. Rezultati kažejo na to, da so to precej pereči problemi. Medtem ko problem industrializacije ni zelo očiten, saj je povprečna vrednost zelo blizu aritmetične sredine (interval zaupanja 0,44 -0,61).

Na podlagi narejenih testov lahko sprejmemo **sklep, da javnost v splošnem ocenjuje, da obstaja nekaj precej perečih problemov na območju, kot so odseljevanje, zaraščanje in staranje**, večino problemov pa ocenjuje kot manj kritične. Medtem ko za škodo, ki jo povzroča divjad in industrializacijo ne moremo trditi, da sta problema na območju TNP.

Z enosmerno ANOVA primerjamo percepcijo problemov (z normalno porazdelitvijo odgovorov) med obiskovalci in domačini. Razlike med vzorcema se niso izkazale kot statistično značilne pri problemu neurejene komunalne infrastrukture ($p=0,798$) in problemu škode, ki jo povzroča divjad ($p=0,235$). Ta dva problema torej obe skupini ocenjujeta zelo podobno. Pri ostalih problemih pa so razlike med vzorcema statistično značilne ($p<0,05$). Ugotavljamo, da so obiskovalci v povprečju bolj kritični do pritiskov poselitve, uničevanja narave in vrst, zanemarjanja kulturne in zgodovinske dediščine ter do prevelikega števila obiskovalcev. Pri problemih, katerih odgovori niso bili normalno porazdeljeni smo izvedli *Mann-Whitney test*, ki je pokazal, da se odgovori statistično razlikujejo med vzorcema pri problemu industrializacije in okolju škodljivih investicij, kjer

so bolj kritični obiskovalci in pri problemu staranja in zaraščanja, kjer so bolj kritični domačini ($p < 0,05$). Medtem ko problema oddaljenosti trgovine in odseljevanja obe skupini ocenjujeta podobno ($p = 0,188$ in $p = 0,088$).

Anketiranci v vzorcu prebivalcev so bili naprošeni še za dodatno oceno štirih problemov na območju in sicer, problem slabe izobrazbene strukture, problem nepovezanosti lokalnega prebivalstva, problem pomanjkljive zdravstvene oskrbe in oskrbe starejših ter problem prenizkih dohodkov iz kmetijstva. S *t-testom* prvih dveh problemov smo preverili, če so posamezni vidiki problematični ali ne (testirali smo vrednost 1). Aritmetična sredina ocene je statistično značilno večja od 1, kar pomeni, da lahko potrdimo obstoj problemov. S 5 % stopnjo tveganja trdimo, da bo povprečna vrednost problema slabe izobrazbene strukture ležala na intervalu 1,10 -1,59, povprečna vrednost problema nepovezanosti pa na intervalu 1,62-2,08. Za preostala dva problema smo zopet skonstruirali dihonomne spremenljivke (0 ni problem in 1 je problem). Izkazalo se je, da je povprečna vrednost večja od aritmetične sredine (0,5), kar pomeni, da problemi obstajajo. Za problem prenizkih dohodkov iz kmetijstva lahko s 5 % tveganjem trdimo, da bo povprečna vrednost ležala na intervalu 0,95-1,00, za problem zdravstvene oskrbe in oskrbe starejših pa na intervalu 0,86-0,99. Iz frekvenčne porazdelitve odgovorov vidimo, da približno 60 odstotkov anketiranih meni, da so dohodki iz kmetijstva prenizki. Rezultati kažejo na to, da sta to precej pereča problema prebivalstva na območju TNP.

Povzemimo temeljne ugotovitve, ki izhajajo iz vprašanj o prisotnosti in intenzivnosti problemov na območju TNP in so odločilne za identifikacijo potrebe po vrednotenju območja. Javnost v splošnem ocenjuje, da obstaja nekaj precej perečih problemov na območju, kot so odseljevanje, zaraščanje in staranje, večino problemov pa ocenjuje kot manj kritične. Medtem ko za škodo, ki jo povzroča divjad in industrializacijo ne moremo trditi, da sta problema na območju TNP. **Domačini** zaznavajo kot bolj pereče še naslednje probleme: prenizki dohodki iz kmetijstva, nepovezanost lokalnih prebivalcev in slaba zdravstvena oskrba ter oskrba starejših. Večinoma **so do problemov bolj kritični obiskovalci**.

V nadaljevanju bomo preskusili ničelno hipotezo, da si ljudje ne želijo izboljšav z vidika turističnega razvoja. Poglejmo si najprej kakšna je bila distribucija odgovorov anketirancev na vprašanje, kaj bi bilo po njihovem mnenju potrebno izboljšati z vidika turističnega razvoja.

Preglednica 20: Ocena potreb po izboljšavah z vidika turističnega razvoja

Potrebno izboljšati	Frekvenca	%
1. Ohranjenost narave		
Da	73	53,3
Ne	64	46,7
2. Ohranjenost kulturne dediščine in njeno predstavitev obiskovalcem		
Da	90	65,2
Ne	48	34,8
3. Urejenost območja (poti, parkirišča, sanitarije, razgledne točke, čistost,...)		
Da	104	75,4
Ne	34	24,6
4. Informiranost o znamenitostih, možnih aktivnostih in turistični ponudbi		
Da	96	69,6
Ne	42	30,4
5. Dostopnost območja (boljše cestne povezave)		
Da	72	52,2
Ne	66	47,8
6. Možnost dostopa z avtomobilom do pomembnejših izletniških točk, planinskih koč ipd.		
Da	16	11,7
Ne	121	88,3
7. Kakovost prenočitvenih objektov (boljši hoteli)		
Da	57	41,9

Ne	79	58,1
8. Večje prenočitvene zmogljivosti in več različnih možnosti prenočitve (hoteli, turistične kmetije, kampi, planinske kočje...)		
Da	65	47,4
Ne	72	52,6
9. Obseg in raznolikost turistične ponudbe (možnosti za dodatne aktivnosti, boljša gostinska ponudba)		
Da	89	65,0
Ne	48	35,0
10. Usposobljenost domačinov (znanje jezikov, obvladovanje domačih znanj, ...)		
Da	94	67,2
Ne	45	32,8

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Če pripišemo odgovoru »da« vrednost 1 in odgovoru »ne« vrednost 2, lahko izračunamo povprečno vrednost. Ta je le v treh primerih večja od aritmetične sredine (1,5), kar kaže na podpovprečno željo po izboljšavah na področju dostopanja z avtomobilom ter količine in kvalitete prenočitvenih objektov. Vse ostale izboljšave pa so nadpovprečno zaželene. **Izstopajo potrebe po izboljšavah na naslednjih področjih: urejenost, informiranost in usposobljenost.**

TNP - priporočila

Statusna in funkcionalna ureditev Triglavskega narodnega parka sega v osemdeseta leta prejšnjega stoletja, zato je zastarela in neživljenjska z vidika današnjih družbenih razmer. Ureditev parka je osredotočena predvsem na varovanje narave in vrst, kar potrjujejo tudi rezultati izvedene ankete med obiskovalci in domačini. Javnost priznava območju TNP **številne uporabne vrednosti in vrednosti neuporabe**, med katerimi velja izpostaviti **predvsem lepo naravo, mir in čisto okolje, biotsko raznovrstnost in tradicijo**. Nedvomno so te vrednote ostale kvalitetne tudi zaradi močnega varovanja. Žal pa ta režim varovanja ni povsem ustrezen, kar se kaže v **problemih s katerimi se srečujejo domačini pri bivanju in delu na območju**. Ljudje, ki živijo v parku imajo očitno premalo podpore za razvoj in kvalitetno bivanje, saj so bili v okviru anketiranja jasno izpostavljeni predvsem problemi odseljevanja, staranja in zaraščanja.

Gotovo je pomembno, da se parka ne razvrednoti, hkrati pa je pomembno tudi to, da ljudje v njem živijo in s svojim tradicionalnim načinom življenja ohranjajo habitate in vrste na območju ter ustrezne bivalne pogoje. Kakršenkoli razvojni načrt oziroma scenarij bo že sprejet mora biti (1) vpet v razvojne usmeritve države in regionalne razvojne programe in (2) integralen, to je da vsebuje varstvene režime, ki sicer najprej varujejo naravne vrednote hkrati pa ne ovirajo tistih razvojnih možnosti prebivalstva v parku, ki spodbujajo trajnostni razvoj. V skladu z rezultati izvedene ankete bi bile dobrodošle dodatne spodbude za podpiranje in oživljanje kvalitetnejšega varovanja kulturne pokrajine, stavbne dediščine in tradicionalnih dejavnosti.

Priložnost oživljanja planin, ki so jo izpostavili študenti FF v okviru pričujočega projekta, se ujema z rezultati analize. »V preteklosti je bilo zaraščanje planin in posledično uničevanje te kulturne dediščine velik problem. V zadnjem času se nekatere planine ponovno oživlja, vendar po mnenju mnogih še premalo. Planine in na njih stoječi planinski stanovi so ena glavnih priložnosti TNP-ja. Tam bi se lahko oddajale nastanitvene kapacitete – seveda v obsegu, ki ne bi presegal okoljskih zmogljivosti prostora. Sploh bi bilo to pomembno v poletnih mesecih, ko se večina planinskih koč ukvarja z veliko zasedenostjo. Poleg tega bi na planinah lahko znova začeli izvajati tradicionalne obrti in znanja. Na nekaterih planinah se to deloma že izvaja, gotovo paje tu še veliko neizkoriščenih možnosti (Triglavski narodni park, 2007). Iz analize anket se kaže, da bi moral prihodnji razvoj območja temeljiti na kombinaciji turizma in kmetijstva in sicer izletniškega turizma, prodaje izdelkov iz lokalnih surovin in turizma na kmetiji. Glede na to, da obiskovalci vidijo na splošno več priložnosti za razvoj kot domačini, lahko sklepamo, da bi bila ponudba pri potrošnikih (uporabnikih,

koristnikih) ugodno sprejeta. Oba identificirana profila potencialnih potrošnikov naravnih in kulturnih ter drugih dobrin na območju, to so (1) osveščeni posamezniki, ki dajejo prednost ohranjanju narave in habitatov in zdravemu načinu življenja ter (2) k tradiciji usmerjeni posamezniki, ki dajejo prednost kmečkemu življenju, dediščini in naravnim virom, bi bilo moč pridobiti s t.im. planinskim turizmom, ki bi vseboval prej omenjene elemente – izleti, bivanje v planinskih kočah in prodajo izdelkov iz lokalnih surovin.

Predlog je, da se izoblikuje grafična predstavitev obstoječega stanja območja s poudarkom na varovanju oziroma stanja kot bi bilo v prihodnosti ob vztrajanju na današnjem varovalnem režimu in hipotetičnega stanja z oživljanjem planin. Razlike v scenarijih bi morale biti posebej poudarjene: razlike v zaraščanju, v ohranjenosti stavbne dediščine, v izvajanju tradicionalnih dejavnosti.

Glede na to, da se pripravljata tudi novi zakon je problematika javnosti bolj znana in je verjetnost izoblikovanja scenarija razvoja, ki bo vključeval interese široke skupine deležnikov večja. Na osnovi te raziskave, drugih študij na območju in zakona v nastajanju se bo lahko oblikoval predlagan ali drugačen scenarij razvoja in potem bi bilo mogoče prostorske dobrine tudi relativno ovrednotiti z metodo kontingenčnega vrednotenja ali diskretno analizo, odvisno od poudarkov vsebin v scenariju. Tudi površina območja (83.807 ha) je za ekonomsko vrednotenje primerna.

4.5.2 Vzorčno območje Krajinski park Goričko - priporočila

Potreba po vrednotenju

Pritiski poselitve, industrializacija, in preveliko število obiskovalcev se anketirancem večinoma ne zdijo problemi na območju oziroma se jim zdijo le manjši problemi. Okolju škodljive investicije in škoda, ki jo povzroča divjad večina anketirancev ocenjuje kot mali problem. Nasprotno pa je **večina anketirancev označila problem zaraščanja, staranja, uničevanja narave in rastlinskih vrst, neurejene komunalne in cestne infrastrukture ter odseljavanja kot zelo velik problem.**

Za pet spremenljivk oziroma problemov se je izkazalo, da so odgovori normalno porazdeljeni; to so pritiski poselitve, uničevanje narave in vrst, zanemarjanje kulturne dediščine, okolju škodljive investicije in oddaljenost trgovine. Pri njih smo s *t testom* preverili, če so posamezni vidiki problematični ali ne (testirali smo vrednost 1). Za vse naštetje probleme, razen pritiskov poselitve je aritmetična sredina statistično značilno večja od 1, kar pomeni, da lahko potrdimo našo raziskovalno hipotezo, da ti problemi na območju obstajajo. Kot večja problema sta se izkazala uničevanje narave in vrst (interval zaupanja 1,87-2,16) in zanemarjanje kulturne dediščine (interval zaupanja 1,74-2,16). Medtem ko za pritiske poselitve ne moremo ovreči ničelne hipoteze, da ta vidik ni problematičen ($p=0,712$).

Za preostale problemske vidike smo skonstruirali dihonomne spremenljivke (0 ni problem in 1 je problem). Pri vseh spremenljivkah je povprečna vrednost večja od aritmetične sredine (0,5), kar pomeni, da problemi obstajajo. Najvišji meji intervala zaupanja pri 5 % stopnji tveganja imajo naslednji problemi: zaraščanje (interval zaupanja 0,96-1,00), staranje (interval zaupanja 0,93-0,99), neurejena cestna infrastruktura (interval zaupanja 0,92-0,99) in neurejena komunalna infrastruktura (interval zaupanja 0,91-0,99). Rezultati kažejo, da so to precej pereči problemi. Za probleme škode, ki jo povzroča divjad lahko s 5 % tveganjem trdimo, da bo povprečna vrednost ležala na intervalu 0,90-0,98, za problem odseljavanja pa bo povprečna vrednost ležala na intervalu 0,84-0,95. Medtem ko problema prevelikega števila obiskovalcev in industrializacije nista zelo očitna, saj je povprečna vrednost zelo blizu aritmetične sredine (interval zaupanja je 0,49-0,67 oziroma 0,54 - 0,71).

Na podlagi narejenih testov lahko sprejmemo sklep, da javnost v splošnem ocenjuje, da obstaja nekaj precej perečih problemov na območju, kot so zaraščanje, staranje, neurejena cestna in komunalna infrastruktura, uničevanje narave in vrst ter zanemarjanje kulturne dediščine. Medtem ko za pritiske poselitve ne moremo trditi, da so problem na območju KPG. Druge probleme pa ocenjuje javnost kot manj oziroma srednje kritične.

Z enosmerno ANOVA **primerjamo percepcijo problemov** (z normalno porazdelitvijo odgovorov) **med obiskovalci in domačini**. Razlike med vzorcema se **niso izkazale kot statistično značilne**, razen pri problemu oddaljenosti trgovine ($p=0,003$). Naslednje probleme: pritiski poselitve, uničevanje narave, zanemarjanje kulturne dediščine in okolju škodljive investicije, torej obiskovalci in domačini podobno ocenjujejo. Do problema oddaljenosti trgovine pa so bolj kritični obiskovalci. Glede na to, da je bilo število obiskovalcev precej manjše kot število domačinov, smo med skupinama preverili še homogenost varianc napake (*Levenov test*). Varianca napake večine odvisnih spremenljivk se ni statistično značilno razlikovala med obiskovalci in domačini. Varianca napake spremenljivke okolju škodljive investicije pa je bila statistično značilna ($F=14,957$; $p=0,000$) in prav tako varianca napake spremenljivke oddaljenost trgovine ($F=4,288$; $p=0,040$). V teh dveh primerih zato ovržemo ničelno hipotezo enakih varianc, in uporabimo t test, ki ne predpostavlja enakih varianc. Rezultat testa za investicije ($t=-0,624$; $df=119,936$; $p=0,534$) pomeni, da ne moremo ovreči hipoteze, da obe skupini ocenjujeta problem škodljivih investicij podobno. Medtem ko rezultat testa za oddaljenost trgovine ($t=3,195$; $df=108,056$; $p=0,002$) potrjuje tezo, da so obiskovalci bolj kritični do problema oddaljenosti trgovine.

Pri problemih, katerih odgovori niso bili normalno porazdeljeni smo izvedli *Mann-Whitney* test, ki je pokazal, da se odgovori statistično razlikujejo med vzorcema pri problemu škode, ki jo povzroča divjad, komunalne infrastrukture in zaraščanja, kjer so bolj kritični domačini in pri problemu prevelikega števila obiskovalcev, kjer so bolj kritični obiskovalci ($p < 0,05$). Medtem ko test ni pokazal statistično značilnih razlik med vzorcema pri ostalih problemih, zato sklepamo, da jih obe skupini ocenjujeta podobno.

Anketiranci v vzorcu prebivalcev so bili naprošeni še za dodatno oceno štirih problemov na območju in sicer, problem slabe izobrazbene strukture, problem pomanjkljive zdravstvene oskrbe in oskrbe starejših, problem nepovezanosti lokalnega prebivalstva ter problem prenizkih dohodkov iz kmetijstva. S *t-testom* prvih dveh problemov smo preverili, če sta ta dva vidika problematična ali ne (testirali smo vrednost 1). Aritmetična sredina ocene je statistično značilno večja od 1, kar pomeni, da lahko potrdimo obstoj problemov. S 5 % stopnjo tveganja trdimo, da bo povprečna vrednost problema slabe izobrazbene strukture ležala na intervalu 1,88 -2,23, povprečna vrednost problema pomanjkljive zdravstvene oskrbe in oskrbe starejših pa na intervalu 1,43-1,87. Za preostala dva problema smo zopet skonstruirali dihotomni spremenljivki (0 ni problem in 1 je problem). Izkazalo se je, da je povprečna vrednost večja od aritmetične sredine (0,5), kar zopet pomeni, da problemi obstajajo. Za problem prenizkih dohodkov iz kmetijstva lahko s 5 % tveganjem trdimo, da bo povprečna vrednost ležala na intervalu 0,96-1,00, za problem nepovezanosti lokalnega prebivalstva pa na intervalu 0,62-0,82. Iz frekvenčne porazdelitve odgovorov vidimo, da približno 80 odstotkov anketiranih meni, da so dohodki iz kmetijstva prenizki. Rezultati kažejo na to, da sta predvsem problem prenizkih dohodkov iz kmetijstva in slabe izobrazbene strukture precej pereča problema.

Povzemimo temeljne ugotovitve, ki izhajajo iz vprašanj o prisotnosti in intenzivnosti problemov na območju KPG in so odločilne za identifikacijo potrebe po vrednotenju območja. Javnost v splošnem ocenjuje, da obstaja nekaj precej perečih problemov na območju, kot so zaraščanje, staranje, neurejena cestna in komunalna infrastruktura, uničevanje narave in vrst ter zanemarjanje kulturne dediščine. Medtem ko za pritiske poselitve ne moremo trditi, da so problem na območju KPG. Druge probleme pa ocenjuje javnost kot manj oziroma srednje kritične. **Prebivalci in obiskovalci imajo podobno percepcijo problemov**, razen pri problemu oddaljenosti trgovine, do katerega so bolj

kritični obiskovalci. Javnost domačinov pa je še dodatno zelo kritična do problema problem prenizkih dohodkov iz kmetijstva in slabe izobrazbene strukture.

V nadaljevanju bomo preskusili ničelno hipotezo, da si ljudje ne želijo izboljšav z vidika turističnega razvoja. Poglejmo si najprej kakšna je bila distribucija odgovorov anketirancev na vprašanje, kaj bi bilo po njihovem mnenju potrebno izboljšati z vidika turističnega razvoja.

Preglednica 21: Ocena potreb po izboljšavah z vidika turističnega razvoja

Potrebno izboljšati	Frekvenca	%
1. Ohranjenost narave		
Da	87	69,9
Ne	38	30,4
2. Ohranjenost kulturne dediščine in njeno predstavitev obiskovalcem		
Da	114	91,9
Ne	10	8,1
3. Urejenost območja (poti, parkirišča, sanitarije, razgledne točke)		
Da	108	86,4
Ne	17	13,6
4. Informiranost o znamenitostih, možnih aktivnostih in turistični ponudbi		
Da	109	87,2
Ne	16	12,8
5. Dostopnost območja (boljše cestne povezave)		
Da	87	70,2
Ne	37	29,8
6. Možnost dostopa z avtomobilom do pomembnejših izletniških točk		
Da	55	43,7
Ne	71	56,3
7. Kakovost prenočitvenih objektov (boljši hoteli)		
Da	87	64,5
Ne	43	35,5
8. Večje prenočitvene zmogljivosti in več različnih možnosti prenočitve (hoteli, turistične kmetije, kampi, planinske kočje...)		
Da	105	85,4
Ne	18	14,6
9. Obseg in raznolikost turistične ponudbe		
Da	94	75,8
Ne	30	24,2
10. Usposobljenost domačinov (znanje jezikov, domača znanja)		
Da	89	72,4
Ne	34	27,6

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Če pripišemo odgovoru »da« vrednost 1 in odgovoru »ne« vrednost 2, lahko izračunamo povprečno vrednost. Ta je le v enem primeru večja od aritmetične sredine (1,5), kar kaže na podpovprečno željo po izboljšavah na področju dostopanja z avtomobilom. Vse ostale izboljšave pa so nadpovprečno zaželeno. Izstopajo izboljšave na naslednjih področjih: ohranjanje kulturne dediščine, informiranost, urejenost in količina nastanitvenih objektov.

Pri štirih izboljšavah je *Mann Whitney test* potrdil statistične razlike med vzorcem obiskovalcev in prebivalcev ($p < 0,005$). Kar se tiče potrebe po izboljšavah ohranjenosti narave, urejenosti, kvalitete in obsega nastanitvenih zmogljivosti, je ta močnejše izražena pri obiskovalcih kot pri domačinih.

KP Goričko - priporočila

Kljub temu, da območje krajinskega parka Goričko pokriva kar 462 km² površine, je javnost v tem trenutku še zelo neenotna glede njegovih vrednosti. **Priznavanje uporabnih vrednosti in vrednosti neuporabe območju KPG je sicer nedvomno, vendar je njeno dekomponiranje zelo oteženo.** Širša javnost (obiskovalci in domačini) pripisuje območju druge vrednosti kot ožja skupina obiskovalcev. Medtem ko slednji

priznavajo območju predvsem možnosti izobraževanja, odlično domačo hrano in lepo naravo ter aktivnosti v njej, pa širša javnost izpostavlja predvsem mir in čisto okolje, biotsko raznovrstnost, tradicionalno poselitev, zgodovinsko in kulturno dediščino in tradicijo/običaje. Poleg tega **domačini precej bolj cenijo vrednote na območju kot obiskovalci**. Ta razkorak v percepciji vrednosti kaže na veliko število deležnikov z različnimi interesi, zato smatramo, da bo potrebno še veliko dela za njihovo identifikacijo, kategorizacijo in reševanje konfliktnih situacij med njimi. Načrt razvoja območja bo namreč družbeno sprejemljiv, ko bo upošteval vse interese in temeljil na konsenzualnih odločitvah. V tem trenutku bi veljalo poudariti, da bo za nadaljnji razvoj območja odločilno komuniciranje med obiskovalci, upravljavci, znanstveniki in drugimi deležniki. Vsi deležniki morajo biti vključeni v vse faze procesa načrtovanja (delavnice, izleti, hiše odprtih vrat, ciljne skupine, svetovalne skupine, idr.), ker s tem sprejemajo tudi odgovornosti. Prav tako je pomembno, da so deležniki vključeni v identifikacijo problemov, vrednotenje alternativ in izvajanje načrta razvoja. Na področju naravovarstva je namreč zelo pomembno, da je participacija aktivna, da se informacije, izmenjujejo, ne pa zgolj podajajo.

Ker je bil naš vprašalnik namenjen anketirancem na štirih vzorčnih območjih, je bil tipske narave in zato je njegova informacijska vrednost manjša kot bi sicer lahko bila. Prav zato je izjemno koristno k rezultatom ankete dodati še druge izsledke ekspertize študentov FF, ki se nanašajo na to območje. Tako bi veljalo opozoriti na naslednje konkretne vrednote KP Goričko: številne urejene tematske poti (kolesarske, gozdne, vinske, učne), energetske linije, ki se povezujejo z radistezijskim znakom, tradicionalne prireditve in etnološki dogodki, domača obrt (lončarstvo, opekarništvo, čebelarstvo), potenciali geotermalne energije in pridelava biogoriva. Te informacije pa lahko že smatramo kot pomemben input razvojnega načrtovanja na območju.

Javnost v splošnem ocenjuje, da obstaja nekaj precej perečih problemov na območju, kot so zaraščanje, staranje, neurejena cestna in komunalna infrastruktura, uničevanje narave in vrst ter zanemarjanje kulturne dediščine. Prebivalci in obiskovalci imajo podobno percepcijo problemov, razen pri problemu oddaljenosti trgovine, do katerega so bolj kritični obiskovalci. Javnost domačinov pa je še dodatno zelo kritična do problema prenizkih dohodkov iz kmetijstva in slabe izobrazbene strukture. **Problematika območja je spet zelo široka tako kot nabor vrednot, kar ponovno kaže na potrebo po intenzivni aktivni komunikaciji med deležniki pri iskanju ustreznih rešitev.**

Nadalje so potrebe po izboljšavah ohranjenosti narave, urejenosti, kvalitete in obsega nastanitvenih zmogljivosti močneje izražene pri obiskovalcih kot pri domačinih. Domačini pa vidijo več priložnosti na področju stacionarnega turizma in turizma na kmetiji kot pa obiskovalci. Razkorak je torej tudi v percepciji problemov in priložnosti, kar podpira zgornjo tezo.

Za oblikovanje razvojnega scenarija so se, bolj z izsledki ekspertize študentov FF kot pa s samo anketo, nakazali nekateri elementi, ki bi jih bilo v ustreznem procesu komuniciranja z javnostjo in deležniki vredno preveriti. Vsekakor pa bo treba pridobiti maksimalno podporo Vlade in ljudi, da se izpelje razvojni načrt. Angažiranost politike v tej fazi je izredno pomembna, tako pri načrtovanju kot pri upravljanju in vseh aktivnostih v teh okvirih (komuniciranju, promociji, ustvarjanju zavesti o nacionalnem pomenu območja). Šele ko bo ta faza končana in z njo jasne preference deležnikov, se lahko izvede ekonomsko vrednotenje območja oziroma njegovih vrednot po uresničitvi razvojnega scenarija primerjalno z obstoječim stanjem. Ta opcija je smiselna, če bi se izoblikovalo več razvojnih scenarijev in bi se bilo treba odločati med njimi ali, če bi se pojavila potreba po ekonomskem upravičenju vloženi sredstev za razvoj.

4.5.3 Vzorčno območje Krajinski park Logarska Dolina – priporočila

Potreba po vrednotenju

Pritiski poselitve, industrializacija, uničevanje narave in rastlinskih vrst, zanemarjanje kulturne dediščine, problemi škode, ki jo povzroča divjad, okolju škodljive investicije, komunalna infrastruktura, odseljevanje in oddaljenost trgovine, staranje in zaraščanje se anketirancem večinoma ne zdijo problemi na območju oziroma se jim zdijo le manjši problemi. Problem prevelikega števila obiskovalcev ocenjuje večina anketirancev kot srednje velik problem. Glede neurejenosti oziroma urejenosti cestne infrastrukture pa so mnenja anketirancev zdelo deljena. Dobrih 56 % anketirancev meni, da gre za velik problem, več kot 10 % pa jih meni, da to sploh ni problem na območju.

Za osem spremenljivk oziroma problemov se je izkazalo, da so odgovori normalno porazdeljeni. Pri njih smo s *t testom* preverili, če so posamezni vidiki problematični ali ne (testirali smo vrednost 1). Za vse probleme, razen pritiskov poselitve in škode, ki jo povzroča divjad je aritmetična sredina statistično značilno večja od 1, kar pomeni, da lahko potrdimo našo raziskovalno hipotezo, da ti problemi na območju obstajajo. Kot večja problema sta se izkazala le staranje (interval zaupanja 1,48-2,05) in odseljevanje (interval zaupanja 1,36-1,91). Medtem ko za pritiske poselitve in škodo, ki jo povzroča divjad ne moremo ovreči ničelne hipoteze, da ta dva vidika nista problematična ($p=0,736$ oziroma $p=0,597$).

Za preostale problemske vidike smo skonstruirali dihonomne spremenljivke (0 ni problem in 1 je problem). Noben od anketirancev ni izbral odgovora, da uničevanje narave in vrst ni problem območja. Pri problemu industrializacije je povprečna vrednost zelo blizu aritmetične sredine ($M=0,51$) in prav tako pri problemu okolju škodljivih investicij ($M=0,66$), kar nakazuje, da problema nista zelo očitna. Najvišji meji intervala zaupanja pri 5% stopnji tveganja imata problem neurejene cestne infrastrukture (interval zaupanja 0,79-0,99) in oddaljenost trgovine (interval zaupanja 0,76-0,98).

Na podlagi narejenih testov lahko sprejmemo sklep, da javnost v splošnem ocenjuje, da obstaja nekaj precej perečih problemov na območju, kot so staranje in odseljevanje ter neurejena cestna infrastruktura. Medtem ko za pritiske poselitve in škodo, ki jo povzroča divjad ne moremo trditi, da sta problema na območju KPLD. Druge probleme pa ocenjuje javnost kot manj oziroma srednje kritične.

Z enosmerno ANOVA primerjamo **percepcijo problemov** (z normalno porazdelitvijo odgovorov) med **obiskovalci in domačini**. **Razlike med vzorcema se niso izkazale kot statistično značilne, razen pri problemu zanemarjanja kulturne dediščine** ($p=0,031$). Do tega problema so bolj kritični obiskovalci. Glede na to, da je bilo število domačinov izredno majhno, smo med skupinama preverili še homogenost varianc napake (*Levenov test*). Varianca napake večine odvisnih spremenljivk se ni statistično značilno razlikovala med obiskovalci in domačini. Varianca napake spremenljivke odseljevanje pa je bila statistično značilna ($F= 5,120$; $p=0,030$). V tem primeru zato ovržemo ničelno hipotezo enakih varianc, in uporabimo *t test*, ki ne predpostavlja enakih varianc. Rezultat testa ($t=0,400$; $df=8,465$; $p=0,699$) pomeni, da ne moremo ovreči hipoteze, da obe skupini ocenjujeta problem odseljevanja podobno.

Pri problemih, katerih odgovori niso bili normalno porazdeljeni smo izvedli *Mann-Whitney test*, ki je pokazal, da se odgovori statistično razlikujejo med vzorcema le pri problemu okolju škodljivih investicij kjer so bolj kritični obiskovalci ($p < 0,05$). Medtem ko test ni pokazal statistično značilnih razlik med vzorcema pri ostalih problemih, zato sklepamo, da jih obe skupini ocenjujeta podobno.

Anketiranci v vzorcu prebivalcev so bili naprošeni še za dodatno oceno štirih problemov na območju in sicer, problem slabe izobrazbene strukture, problem pomanjkljive zdravstvene oskrbe in oskrbe starejših, problem nepovezanosti lokalnega prebivalstva ter problem

pre nizkih dohodkov iz kmetijstva. Teh odgovorov nismo analizirali posebej, ker je bilo v vzorcu le 8 anketirancev.

Povzemimo temeljne ugotovitve, ki izhajajo iz vprašanj o prisotnosti in intenzivnosti problemov na območju KPLD in so odločilne za identifikacijo potrebe po vrednotenju območja. **Javnost v splošnem ocenjuje, da obstaja nekaj precej perečih problemov na območju, kot so staranje in odseljavanje ter neurejena cestna infrastruktura.** Medtem ko za pritiske poselitve in škodo, ki jo povzroča divjad ne moremo trditi, da sta problema na območju KPLD. Druge probleme pa ocenjuje javnost kot manj oziroma srednje kritične. **Prebivalci in obiskovalci imajo podobno percepcijo problemov, razen pri problemu okolju škodljivih investicij, do katerih so bolj kritični obiskovalci.**

V nadaljevanju bomo preskusili ničelno hipotezo, da si ljudje ne želijo izboljšav z vidika turističnega razvoja. Poglejmo si najprej kakšna je bila distribucija odgovorov anketirancev na vprašanje, kaj bi bilo po njihovem mnenju potrebno izboljšati z vidika turističnega razvoja.

Preglednica 22: Ocena potreb po izboljšavah z vidika turističnega razvoja

Potrebno izboljšati	Frekvenca	%
1. Ohranjenost narave		
Da	7	17,9
Ne	32	82,1
2. Ohranjenost kulturne dediščine in njeno predstavitev obiskovalcem		
Da	19	48,7
Ne	20	51,3
3. Urejenost območja (poti, parkirišča, sanitarije, razgledne točke, čist.)		
Da	18	46,2
Ne	21	53,8
4. Informiranost o znamenitostih, možnih aktivnostih in turistični ponudbi		
Da	26	66,7
Ne	13	33,3
5. Dostopnost območja (boljše cestne povezave)		
Da	29	74,4
Ne	10	25,6
6. Možnost dostopa z avtomobilom do pomembnejših izletniških točk, planinskih koč ipd.		
Da	1	2,6
Ne	38	97,4
7. Kakovost prenočitvenih objektov (boljši hoteli)		
Da	14	35,9
Ne	25	64,1
8. Večje prenočitvene zmogljivosti in več različnih možnosti prenočitve (hoteli, turistične kmetije, kampi, planinske kočje...)		
Da	17	43,6
Ne	22	56,4
9. Obseg in raznolikost turistične ponudbe (možnosti za dodatne aktivnosti, boljše gostinska ponudba)		
Da	21	53,8
Ne	18	46,2
10. Usposobljenost domačinov (znanje jezikov, obvladovanje domačih znanj, ...)		
Da	15	38,5
Ne	24	61,5

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Če pripišemo odgovoru »da« vrednost 1 in odgovoru »ne« vrednost 2, lahko izračunamo povprečno vrednost. Ta je v primeru dostopnosti z avtomobilom ($M=1,97$) in v primeru ohranjenosti narave ($M=1,82$) precej večja od aritmetične sredine (1,5), kar kaže na podpovprečno željo po izboljšavah na teh dveh področjih. Nekoliko pod povprečjem se nahajajo tudi ocene o nujnosti izboljšav na naslednjih področjih: kvaliteta in obseg

nastanitvenih zmogljivosti ter usposobljenost. Ocene nujnosti izboljšav na področju ohranjanja kulture in urejenosti so povprečne. **Nadpovprečno zaželene** pa so izboljšave na naslednjih področjih: **informiranost, dostopnost ter obseg in raznolikost turistične ponudbe. Te tri vsebine bi morale biti vključene v eventuelni scenarij prihodnjega razvoja območja.**

Le pri nujnosti izboljšav na področju usposobljenosti je *Mann Whitney test* potrdil statistične razlike med vzorcem obiskovalcev in prebivalcev ($p < 0,005$). Ta potreba je močnejše izražena pri obiskovalcih.

KP Logarska dolina - priporočila

Območje KP Logarska dolina je relativno majhno glede na druge krajinske parke (3557 ha) in ima le 35 prebivalcev. Načrtovanje razvoja in upravljanje takšnega območja je zato praviloma enostavnejše, konfliktnih situacij med deležniki pa manj. Javnost v splošnem priznava območju Krajinskega parka Logarska dolina različne uporabne vrednosti in vrednosti neuporabe, med katerimi velja izpostaviti predvsem mir in čisto okolje, lepo naravo, biotsko raznovrstnost ter kvalitetno pitno vodo, za obiskovalce pa še spoznavanje novega.

Podobno kot pri Triglavskem narodnem parku je bilo tudi za obiskovalce območja KP Logarska dolina moč opredeliti enaka dva profila obiskovalcev: (1) osveščeni posamezniki, ki dajejo prednost ohranjanju narave in habitatov in zdravemu načinu življenja ter (2) k tradiciji usmerjeni posamezniki, ki dajejo prednost kmečkemu življenju, dediščini in naravnim virom. Ta podatek se lahko pri kasnejšem vrednotenju uporabi kot pojasnjevalno spremenljivko pri pojasnjevanju dinamike pripravljenosti na plačilo.

Staranje, odseljevanje ter neurejena cestna infrastruktura so najbolj pereči problemi na območju. Prebivalci in obiskovalci imajo podobno percepcijo problemov, razen pri problemu okolju škodljivih investicij, do katerih so bolj kritični obiskovalci. Večje investicije obsegajo prometno ureditev vstopne cone s tremi parkirišči pred dolino, zgrajen tri kilometrski sistem kanalizacije s sodobno čistilno napravo za 300 enot in omrežje daljinskega ogrevanja z lesno biomaso v osrednjem delu doline. Okoljska dimenzija je pri njih velikega pomena, zato bi se tu morda pokazala potreba po ekonomskem vrednotenju.

Nadpovprečno zaželene so izboljšave na naslednjih področjih: informiranost, dostopnost ter obseg in raznolikost turistične ponudbe. Nujnost izboljšav prebivalci in obiskovalci ocenjujejo podobno, razen boljše usposobljenosti, ki jo bolj pogrešajo obiskovalci. Omenjene tri vsebine so že vključene v scenarij razvoja območja, ki bi ga lahko poimenovali scenarij »sonaravnega turizma«, gleda na to, da so ukrepi naravnani predvsem na privabljanje ljudi, ki cenijo naravo in sožitje med naravo in človekom. S pomočjo prispevka za ureditev doline in plačila parkirnina je bila namreč že organizirana naravovarstvena služba, urejena osnovna komunalna in turistična infrastruktura, ki se redno vzdržuje, urejen sistem informacij za obiskovalce, razvita sonaravna dodatna poletna in zimska turistična ponudba in urejene številne naravne ter kulturne zanimivosti. Krajinski park Logarska dolina je leta 2005 prejel nagrado CIPRA-PRIHODNOST V ALPAH za zavarovano območje z najboljšo razvojno vizijo (Zloženska Logarska dolina, 2007). Tako imenovani scenarij »sonaravnega turizma« že vključuje elemente izletništva in turizma na kmetiji, seveda pa brez ekološkega kmetijstva tudi ta vrsta turizma težko »uspeva«.

KP Logarska dolina je redki primer zavarovanega območja v Sloveniji z jasno vizijo razvoja in vpetostjo v širši prostor (Solčavsko). Zdi se, da so deležniki našli rešitve za svoje probleme in da je bila odločitev razvoja soglasno sprejeta. Ekonomsko vrednotenje bi si morda upravljavec želel za upravičenje prispevka za ureditev doline oziroma za njegovo povečanje. V tem primeru bi se zelo verjetno vrednotilo območje kot celota z metodami kontingenčnega vrednotenja. Nadalje ima morda upravljavec več idej glede urejanja podrobnosti na območju in koleba med poudarjanjem različnih lastnosti območja. V tem primeru bi si z metodami diskretne izbire pomagal pri izbiri med njimi. Za objekte kulturne dediščine na območju bi bilo mogoče oceniti spremembo namembnosti ali vstopnine z

metodami kontingenčnega vrednotenja. Ne priporočamo pa uporabe metode potnih stroškov, ker je precej verjetno, da ljudje z enim obiskom zajamejo več kulturnih spomenikov ali krajev za rekreacijo (območje je majhno). In ker so na območju naselja redka in trg nepremičnin ni dobro razvit tudi metoda hedonističnih cen za vrednotenje posamičnih kulturnih enot ni primerna. Morda bi upravljavec imel potrebo po ovrednotenju cestnega ali kakega drugega posega v ta prostor ohranjene narave in bogate biotske raznovrstnosti, kjer bi se po vsej verjetnosti spet odločili za kontingenčno vrednotenje. Vsekakor pa je o dejanskih potrebah upravljavca težko ugibati in se seveda pričakuje, da je iniciativa po tovrstnem vrednotenju na njegovi strani.

4.5.4 Vzorčno območje Notranjsko-kraške regije - priporočila

Potreba po vrednotenju

Trije vidiki so bili najpogosteje ocenjeni kot neproblematični in sicer, preveliko število obiskovalcev (tako jih meni dobrih 47 % anketirancev), oddaljenost trgovin (tako jih meni dobrih 37 %) in industrializacija (tako jih meni približno tretjina anketirancev). Pri vseh treh vidikih je bil drugi najpogostejši rang problematičnosti 1, t.j. manjši problem.

Preglednica 23: Percepcija problemov na območju

Rang	Pritiski poselitve - novogradnje		Industrializacija		Uničevanje narave in rastlinskih vrst		Zanemarjanje kulturne dediščine	
	F	%	F	%	F	%	F	%
0	72	33,3	72	32,4	34	15,1	29	13,2
1	81	37,5	67	30,2	66	29,3	54	24,7
2	48	22,2	57	25,7	74	32,9	94	42,9
3	15	6,9	26	11,7	51	22,7	42	19,2
Ni pod.	15		9		6		12	
Skupaj	231	100	231	100	231	100	231	100
	Škoda, ki jo povzroča divjad		Neurejena komunalna infrastruktura		Neurejena cestna infrastruktura		Okolju škodljive investicije	
Rang	F	%	F	%	F	%	F	%
0	31	14,9	33	16,3	29	12,8	57	30,0
1	75	36,0	53	26,1	53	23,5	49	25,8
2	66	31,7	72	35,5	94	41,6	59	31,0
3	36	17,3	45	22,2	50	22,1	25	13,2
Ni pod.	23		28		5		41	
Skupaj	231	100	231	100	231	100	231	
	Odseljevanje prebivalstva		Staranje prebivalstva		Zaraščanje kmetijskih zemljišč		Preveliko število obiskovalcev	
Rang	F	%	F	%	F	%	F	%
0	37	18,2	13	6,3	12	5,5	107	47,3
1	64	31,5	41	19,8	39	18,0	85	37,6
2	54	26,6	77	37,2	77	35,5	21	9,3
3	48	23,6	76	36,7	89	41,0	13	5,8
Ni pod.	28		24		14		5	
Skupaj	231	100	231	100	231	100	231	100
	Oddaljenost trgovine							
Rang	F	%						
0	80	37,2						
1	62	28,8						
2	52	24,2						
3	21	9,8						
Ni pod.	16							
Skupaj	231	100						

Vir: Terensko delo FF, 2007.

V nasprotju s tem **ocenjujejo anketiranci zaraščanje zemljišč kot najbolj problematični vidik razvoja** na območju. Tako jih meni več kot 40 % in k temu lahko

dodamo še dobrih 35 % tistih, ki menijo, da je zaraščanje srednje velik problem. Le nekaj več kot 5 % anketirancev meni, da problem zaraščanja zemljišč na območju ni prisoten.

Pritiski poselitve – novogradnje prebivalstva ocenjuje večina anketirancev kot manj pereč problem na območju (približno 37 %) oziroma kot neproblematičen vidik (dobra tretjina). Škodo, ki jo povzroča divjad in odseljevanje prav tako večina anketirancev ocenjuje kot manj pereč problem na območju (tako meni 36 oziroma 31 % anketirancev). Vendar pa precejšen delež anketirancev tudi meni, da sta ta dva vidika srednje problematična (32 oziroma 27 %).

Vsi preostali vidiki, uničevanje narave in rastlinskih vrst, zanemarjanje kulturne dediščine, neurejena komunalna in cestna infrastruktura, predvidene okolju škodljive investicije ter staranje prebivalstva so bili največkrat ocenjeni kot srednje pereči problemi na območju. S tem, da je pri vseh, razen pri problemu staranja, naslednji najpogostejši rang 1, to je manjši problem.

Za večino spremenljivk oziroma problemov se je izkazalo, da so odgovori normalno porazdeljeni. Pri njih smo s t-testom preverili, če so posamezni vidiki problematični ali ne (testirali smo vrednost 1). Za naslednje probleme: industrializacija, uničevanje narave in rastlinskih vrst, zanemarjanje kulturne dediščine, neurejena komunalna in cestna infrastruktura ter odseljevanje je aritmetična sredina ocene statistično značilno večja od 1, kar pomeni, da lahko potrdimo našo raziskovalno hipotezo, da ti problemi na območju obstajajo. Problem industrializacije sicer ni zelo očitno, saj je povprečna vrednost zelo blizu testirane vrednosti (interval zaupanja 1,03 – 1,30). Medtem ko za pritiske poselitve – novogradnje ne moremo ovreči ničelne hipoteze, da ta vidik ni problematičen.

Za preostale problemske vidike smo skonstruirali dihotomne spremenljivke (0 ni problem in 1 je problem). Pri vseh spremenljivkah je povprečna vrednost večja od aritmetične sredine (0,5), kar pomeni, da problemi obstajajo, razen pri problemu prevelikega števila obiskovalcev. Za zaraščanje lahko s 5 % tveganjem trdimo, da bo povprečna vrednost ležala na intervalu 0,91-0,98 in za staranje na intervalu 0,90-0,97. Rezultati kažejo na to, da sta to precej pereča problema. Medtem ko problem oddaljenosti trgovine in okolju škodljivih investicij ni zelo velik, saj je povprečna vrednost bližje aritmetični sredini (interval zaupanja 0,55 -0,69 in 0,63-0,77). Na podlagi narejenih testov lahko sprejmemo sklep, da javnost v splošnem ocenjuje, da obstaja nekaj precej perečih problemov na območju, kot sta zaraščanje in staranje. Večino problemov ocenjuje javnost kot manj kritične, še posebej velja, da nista zelo očitna problema industrializacije in oddaljenosti trgovin. Medtem ko za pritiske poselitve – novogradnje in za veliko število obiskovalcev ne moremo trditi, da sta problema na območju NKR.

Z enosmerno ANOVA primerjamo percepcijo problemov (z normalno porazdelitvijo odgovorov) med obiskovalci in domačini. Razlike med vzorcema se niso izkazale kot statistično značilne pri nobenem problemu ($p > 0,05$), razen pri neurejenosti komunalne infrastrukture ($p = 0,03$). Večino problemov torej obe skupini ocenjujeta zelo podobno. Ugotavljamo, da so domačini v povprečju bolj kritični do neurejene komunalne infrastrukture kot obiskovalci.

Glede na to, da je bilo število obiskovalcev precej manjše kot število domačinov, smo med skupinama preverili še homogenost varianc napake (Levenov test). Varianca napake večine odvisnih spremenljivk se ni statistično značilno razlikovala med obiskovalci in domačini. Varianca napake spremenljivke neurejena komunalna infrastruktura pa je bila statistično značilna ($F = 8,27$; $df = 1, 201$; $p = 0,004$). V tem primeru zato ovržemo ničelno hipotezo enakih varianc, in uporabimo t test, ki ne predpostavlja enakih varianc. Rezultat testa ($t = 1,813$, $df = 139,447$, $p = 0,072$), pomeni, da ne moremo ovreči hipoteze, da obe skupini ocenjujeta probleme podobno.

Pri problemih, katerih odgovori niso bili normalno porazdeljeni smo izvedli Mann-Whitney test, ki je pokazal, da se odgovori statistično razlikujejo med vzorcema pri problemu škode, ki jo povzroča divjad in zaraščanju, kjer so bolj kritični domačini in pri problemu okolju škodljivih investicij in prevelikega števila obiskovalcev, kjer so bolj kritični

obiskovalci ($p < 0,05$). Medtem ko problema oddaljenosti trgovine in staranja obe skupini ocenjujeta podobno ($p = 0,086$ in $p = 0,059$).

Anketiranci v vzorcu prebivalcev so bili naprošeni še za dodatno oceno štirih problemov na območju in sicer, problem slabe izobrazbene strukture, problem pomanjkljive zdravstvene oskrbe in oskrbe starejših, problem nepovezanosti lokalnega prebivalstva ter problem prenizkih dohodkov iz kmetijstva. S t testom prvih treh problemov preverimo, če so posamezni vidiki problematični ali ne (testiramo vrednost 1). Aritmetična sredina ocene je statistično značilno večja od 1, kar pomeni, da lahko potrdimo obstoj teh problemov (NKR_DQ2). Pri 5% stopnji tveganja trdimo, da bo povprečna vrednost problema slabe izobrazbene strukture ležala na intervalu 1,50-1,79, povprečna vrednost problema nepovezanosti lokalnega prebivalstva na intervalu 1,42-1,75 in slabe zdravstvene oskrbe in oskrbe starejših na intervalu 1,22-1,55. Za problem prenizkih dohodkov iz kmetijstva smo zopet skonstruirali dihotomno spremenljivko (0 ni problem in 1 je problem). Izkazalo se je, da je povprečna vrednost večja od aritmetične sredine (0,5), kar pomeni, da problem obstajajo. Za problem prenizkih dohodkov iz kmetijstva lahko s 5% tveganjem trdimo, da bo povprečna vrednost ležala na intervalu 0,83-0,94.

Povzemimo temeljne ugotovitve, ki izhajajo iz vprašanj o prisotnosti in intenzivnosti problemov na območju Notranjsko-kraške regije in so odločilne za identifikacijo potrebe po vrednotenju območja. **Javnost v splošnem ocenjuje, da obstaja nekaj precej perečih problemov na območju, kot sta zaraščanje in staranje.** Večino problemov ocenjuje javnost kot manj kritične, še posebej velja, da nista zelo očitna problema industrializacije in oddaljenosti trgovin. Medtem ko za pritiske poselitve – novogradnje in za veliko število obiskovalcev ne moremo trditi, da sta problema na območju NKR.

V nadaljevanju bomo preskusili ničelno hipotezo, da so ljudje indiferentni do izboljšav na območju z vidika turističnega razvoja. Poglejmo si najprej kakšna je bila distribucija odgovorov anketirancev na vprašanje, kaj bi bilo po njihovem mnenju potrebno izboljšati z vidika turističnega razvoja.

Preglednica 24: Ocena potreb po izboljšavah z vidika turističnega razvoja

Potrebno izboljšati	Frekvenca	%
1. Ohranjenost narave		
Da	159	68,8
Ne	72	31,2
2. Ohranjenost kulturne dediščine in njeno predstavitev obiskovalcem		
Da	188	81,7
Ne	42	18,3
3. Urejenost območja (poti, parkirišča, sanitarije, razgledne točke, čistost,...)		
Da	195	84,4
Ne	36	15,6
4. Informiranost o znamenitostih, možnih aktivnostih in turistični ponudbi		
Da	206	89,6
Ne	24	10,4
5. Dostopnost območja (boljše cestne povezave)		
Da	123	53,5
Ne	107	46,5
6. Možnost dostopa z avtomobilom do pomembnejših izletniških točk, planinskih koč ipd.		
Da	60	26,2
Ne	169	73,8
7. Kakovost prenočitvenih objektov (boljši hoteli)		
Da	158	69,6
Ne	69	30,4
8. Večje prenočitvene zmogljivosti in več različnih možnosti		
Da	187	81,7
Ne	42	18,3
9. Obseg in raznolikost turistične ponudbe (možnosti za dodatne aktivnosti, boljša gostinska ponudba)		

Da	200	88,1
Ne	27	11,9
10. Usposobljenost domačinov (znanje jezikov, obvladovanje domačih znanj, ...)		
Da	159	70
Ne	68	30

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Neparametričen χ^2 test je potrdil statistično značilne razlike med opazovanimi in pričakovanimi frekvencami ($\alpha = 0,000$) za vse vrste izboljšav, razen za dostopnost območja oziroma boljše cestne povezave. Javnost torej ocenjuje, da so izboljšave z vidika turističnega razvoja potrebne in hkrati, da ni potrebe po izboljšanju dostopnosti z avtomobilom do pomembnejših izletniških točk.

Mann_Whitney test je potrdil, da se odgovori statistično razlikujejo med obiskovalci in prebivalci pri vseh izboljšavah, razen pri informiranosti in dostopnosti z avtomobilom. Domačini smatrajo, da so izboljšave bolj nujne, kot pa obiskovalci.

Notranjsko-kraška regija - priporočila

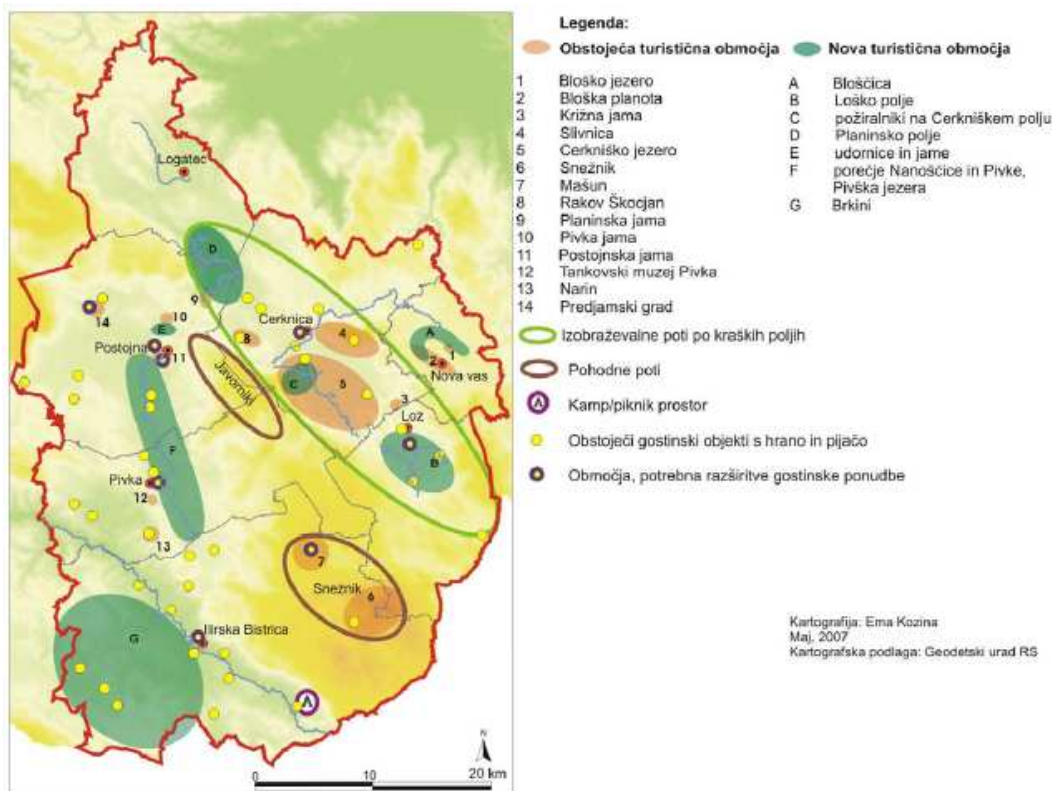
Čeprav je Notranjsko-kraška regija ena od manjših regij v Sloveniji in pokriva 7,2 odstotka površine, kar znaša 1.456 km², je za vrednotenje takšno območje preveliko. Regija ima skupno sicer 222 km² površine zavarovanih območij, kamor sodi tudi Notranjski regijski park. Nadalje pokrivajo Notranjsko-kraško regijo na 53-odstotkih površine območja Nature 2000. Slednji dve dejstvi kažeta na pomen vrednosti neuporabe na območju in ne le na vrednosti uporabe. To je bilo pričakovano in smo že nakazali v teoretično-metodološkem delu.

Glede na velikost območja in raznolikost vrednot v njem, bi bilo smiselno ob identifikaciji problemov in sprejemu razvojnega scenarija po potrebi opraviti vrednotenje manjših območij, kot so jih v okviru te raziskave zarisali študentje geografije FF.

Problemi na območju obstajajo in glede na to, da je območje veliko, so tudi problemi zelo raznoliki. Iz tega vidika obstaja potreba po vrednotenju, če se problematika ne bo v doglednem času rešila z ustreznimi tehnikami komuniciranja med deležniki.

Kar se tiče konstrukcije razvojnih scenarijev območja v prihodnosti, ta zavisi od priložnosti, kot jih javnost pripisuje območju. Prihodnji razvoj območja bi moral temeljiti na kombinaciji naslednjih elementov (1) izletniškega turizma, (2) turizma na kmetiji (3) ekološkega kmetijstva (4) stacionarnega turizma v obnovljenih nastanitvenih enotah kulturne dediščine in (5) kulturnega turizma. Dobrine, ki omogočajo te dejavnosti so geografsko razpršene in preveriti bi bilo treba njihovo intenzivnost na ožjih območjih.

Slika 13: Obstoječa in predlagana turistična območja

Vir: UL FF: Projektno delo, študenti, 2007

V tem trenutku se zdi, da javnost, tako domačini kot obiskovalci, nimajo izdelane jasne vizije razvoja. Ta je za tako veliko in vrednotno heterogeno območje praktično težko dosegljiva. Vsekakor mora biti prvi korak naprej identifikacija deležnikov in njihovo aktivno vključevanje v upravljanje območja. Najširše komuniciranje s skupnostjo je edino zagotovilo, da se bo v roku pet ali več let pripravil en ali več ožjih scenarijev razvoja, ali da se bodo posamična manjša območja skoncentrirala na eno ključno funkcijo (na primer jamarstvo, vodna in obvodna rekreacija). Celostno ekonomsko vrednotenje območja in v njem utelešenih vrednot je v tem trenutku brezpredmetno. Razlogi za to so predvsem: velikost in heterogenost območja, neobstoj razvojnega scenarija, ki bi bil homogen v smislu elementov, ki se pojavljajo na celem območju, pestrost problemov in enakomeren srednje kritičen odnos do njih (z izjemo zaraščanja).

Pričakovali bi, da se izoblikuje razvojni scenarij za Notranjski regijski park. Z ekonomskim vrednotenjem, ki bi ta prostor celostno zajelo, bi lahko pridobili agregatno vrednost koristi za obiskovalce in prebivalce zaradi uresničitve predvidenih posegov in jo primerjali s stroški investicij. Druge posege v širši prostor Notranjsko-kraške regije pa bi lahko ocenjevali tudi parcialno: različne trase predvidene avtoceste, umeščanje industrijsko-obrtnih con v prostor, izgradnja turistične infrastrukture (informacijske table, poti, parkirišča, sanitarije, razgledne točke) na posameznih manjših območjih znotraj regije, Evropski muzej Krasa. Katero metodo bi uporabili v konkretnem primeru je odvisno od samega namena vrednotenja, od vrste vrednosti utelešenih v bližnjih dobrinah, od tega ali gre za vnaprejšnje vrednotenje ali morda za naknadno vrednotenje, od predpostavk metod in drugih dejavnikov.

5 Področje upravljanja, financiranja in vrednotenja zavarovanih območij

Trenutno upravljanje in financiranje obstoječih zavarovanih območij je v Sloveniji razmeroma slabo urejeno, nepoenoteno in netransparentno. Sistem ustanavljanja zavarovanih območij je nejasno opredeljen, z uvajanjem območij Nature 2000 pa je bil proces ustanavljanja novih zavarovanih območij v zadnjih letih zapostavljen. Tako smo pri doseganju načrtovanega obsega zavarovanih območij (Berginc, 2006) zaostali za želenimi 15 %, v zadnjih letih pa s strani države zopet prihaja do spodbud in pričakovati je, da bo v naslednjem obdobju prišlo do pospeševanja procesa ustanavljanja novih zavarovanih območij, vzporedno pa potekajo prizadevanja za vzpostavitev upravljaljskih režimov na že obstoječih zavarovanih območjih.

Med 46 širšimi zavarovanimi območji jih je trenutno le 8, ki imajo z ustanovnim aktom določenega upravljalca. Kar pa se načrtov upravljanja tiče jih je trenutno večina v fazi izdelave, uradno potrjen pa je le Odlok o programu varstva in razvoja parka škocjanske jame za obdobje 2006 do 2010 (UL, št. 138/2006).

Namen pričujočega delovnega sklopa raziskave je elaborirati smernice, ki bodo v pomoč upravljalcem zavarovanih in drugih varovanih območij pri izbiranju in zagotavljanju ustreznega in trajnostnega financiranja, s ciljem razvoja, ki bo spoštoval lokalne pogoje in lokalne skupnosti. Predstavljeni bodo pristopi k upravljanju, ključni momenti procesa načrtovanja razvoja in možnosti financiranja zavarovanih območij. Kontinuirano zagotavljanje ustrezne kvalitete in količine zasebnih in javnih dobrin na zavarovanih območjih potrebuje stalni dotok sredstev, zasebnih in javnih. Na tej osnovi lahko upravljalci razvijejo poslovne in finančne načrte, v skladu s potrebami in prednostmi območja proti drugim območjem.

5.1 Načrtovanje in upravljanje zavarovanih območij

Zavarovano območje je edinstvena kombinacija bioloških, ekoloških in kulturnih lastnosti. Kombinacija dobrin je razlog varovanja. **Torej mora biti prvi cilj upravljanja ohranjanje edinstvenih lastnosti območja.** To pa bo uspešno le ob hkratnem upoštevanju širšega konteksta razvoja območja.

V Strategiji razvoja Slovenije (2005) je poudarjeno, da ima Slovenija «dragoceno in zelo občutljivo naravo, ki je nenadomestljiva podlaga našega obstoja in napredovanja. **Za udejanjanje varovanja je pomembno ustrezno pritegniti prebivalce zavarovanih območij ter spodbujanje varovalnim režimom prilagojenega gospodarjenja, obiskovanja in bivanja, hkrati pa varovalne režime zasnovati tako, da bodo omogočali celovit razvoj tudi na varovanih območjih.**

Sodobna praksa potrjuje **nujnost načrtovanja in upravljanja** zavarovanih območij **kot sistema** in ne kot ločene enote (Davey, 1998). Prav tako se takšen pristop izrecno zahteva v 8. členu Konvencije o biotski raznovrstnosti: a) vsaka država podpisnica naj postavi sistem zavarovanih območij, kjer se sprejmejo posebni ukrepi za ohranjanje biotske raznovrstnosti in b) vsaka država podpisnica naj kjer je potrebno razvije smernice za izbor, osnove in upravljanje zavarovanih območij. Po Konvenciji »vsaka pogodbenica, če je to možno in ustrezno, sprejme ustrezne gospodarske in družbeno sprejemljive ukrepe (vključno s finančnimi mehanizmi), ki spodbujajo ohranjanje in trajnostno rabo sestavin biotske raznovrstnosti. Takšni ukrepi so zakonodajni, ekonomski in prostorsko-načrtovalski. Evropska unija je spodbujevalne zakonodajne in ekonomske mehanizme že vgradila v nekatere sektorske politike« (podpore LIFE za ohranjanje območij NATURA 2000, kmetijsko-okoljske podpore za ustrezno rabo zemljišč z visoko biotsko

raznovernostjo, podpore za ustrezen regionalni razvoj). Za večjo učinkovitost pri ohranjanju biodiverzitete pa so nujni tudi omejevalni mehanizmi (SOBRS, 2002, str. 22).

Gre torej za globalno zavezo in hkrati za odgovornost posameznih vlad. Nove obveznosti pomenijo seveda velik pritisk na že tako omejena proračunska sredstva. Reševanje gospodarskih problemov in kratkoročni, jasni cilji, ki se kažejo skozi visok materialni standard družbe, imajo vedno prednost pred dolgoročnimi, nematerializiranimi cilji, kot so zdravje, varstvo narave, izobraženost. Privlačnost prvih deluje seveda na škodo drugih. In kljub temu, da so biotska raznovrstnost in zavarovana območja pomembni zaradi številnih razlogov, kot so preskrba ekosistemskih storitev ter na primer njihova kulturna, izobraževalna, estetska, in terapevtska funkcija, se te vrednosti pogosto zanemarjajo. Ta sektor hkrati konkurira za ista javna sredstva, kot na primer šolstvo, znanost, obramba, zdravstvo in vsi dokazujejo svojo učinkovitost. Delež javnih sredstev, namenjenih v investicije za varstvo narave se v številnih državah zmanjšuje. Tudi v Sloveniji so se investicije v varstvo biotske raznovrstnosti in pokrajine nominalno zniževale v obdobju 2001-2003 in sicer od 816 mio SIT na 762 mio SIT. Porast pa je zaznati v letu 2004 na 1.003 mio SIT (SURS, 2000-2006).

Zgolj zavarovanje ali vzpostavljanje mreže zavarovanih območij za ohranitev evropske biotske raznovrstnosti, kot je Omrežje Natura 2000, torej ne more zagotoviti učinkovitega varstva, ampak je potreben ustrezen sistem upravljanja, ki temelji na analizi problemov, deležnikov, razvojnih možnosti, vzpostavljanju partnerstev, ustreznega financiranja in vzpodbud za vključevanje poslovnega sektorja v naravovarstvene dejavnosti. To so vsebine, ki jih bodo pokrile pričujoče smernice upravljanja.

Tradicionalno so se zavarovana območja upravljala v okviru vladnih agencij in so se zanašala izključno na javno blagajno. Danes se razvijajo novi modeli, institucionalne ureditve z večjo fleksibilnostjo in inovativnostjo v zagotavljanju finančnih sredstev iz javnih in zasebnih virov. **Za okrepitev upravljaljskega sistema, predvideva slovenska zakonodaja poleg upravljaljskih zavodov tudi koncesije, pogodbeno varstvo in skrbništvo.** K temu je treba dodati, da je potrebna tudi institucionalna okrepitev varstva narave na regionalni in lokalni ravni in jasnost ter razmejitev vlog varstva narave vsaj med kmetijsko, okoljsko, prostorsko in regionalno politiko ter med-sektorsko sodelovanje (Slabe-Erker et al, 2003).

5.1.1 Posebne okoliščine za upravljanje (za)varovanih območij

Identifikacija vrednosti oziroma uporab (za)varovanega območja

Upravljalci zavarovanih območij morajo dojemati svoje delo kot dober posel, ki temelji na kvalitetah tega prostora in jih zato nikakor ne smejo uničiti ali degradirati. Zato je pomembno, da se miselni proces upravljanja prične z identifikacijo vrednosti oziroma uporab (za)varovanega območja. (Za)varovana območja narave prinašajo posameznikom in družbi številne koristi oziroma vrednosti, ki jih v osnovi ločimo na uporabne vrednosti in vrednosti neuporabe. Uporabno vrednost delimo na posredno in neposredno uporabno. Neposredna (ekonomska) uporabna vrednost je vrednost sestavin narave (npr. lesa, ulovljenih živali, plodov in rastlin, avtohtone vrste, mehanizmi delovanja, ki dobijo vrednost s prenosom v tehnologijo,...). Posredna uporabna vrednost narave pa je ekološka vrednost, ki predstavlja podporo delovanju družbe in gospodarstva (pri tem gre za pojave, kot je kroženje hranil in kisika, ponor ogljikovega dioksida, samočistilna funkcija voda, zaščita pred erozijo in spiranjem ali življenjski prostor *per se*. (SOBRS, 2002). Pri vrednostih neuporabe se najpogosteje omenjajo naslednja dva vidika: (i) opcijska vrednost, ki je neotipljiva in odvisna od rabe, pa tudi neuporabe naravnih opcij za prihodnost; (ii) eksistenčna vrednost, ki je povezana s preprostim vedenjem, da določene

vrste, ekosistemi,... obstajajo in so lahko globoko ukoreninjeni v človekovo kulturo in religijo. Posamezne dobrine in storitve na varovanih območjih tako spadajo v eno ali več teh kategorij.

Preglednica 25: Vrednosti oziroma koristi zavarovanih območij

Uporabne vrednosti		Vrednosti neuporabe	
Neposredna uporabna vrednost	Posredna uporabna vrednost	Opcijska vrednost	Ekosistemska vrednost
Rekreacija	Ekosistemske storitve	Prihodnje informacije	Biotska raznovrstnost
Trajnostna pridelava	Uravnavanje atmosfere	Prihodnje uporabe	Ritualna in spiritualna
Lov	Preprečevanje poplav		Kulturna, dediščinska
Drva	Napajanje podzemnih voda		Krajina
Paša	Habitat		Skupnostna
Kmetijstvo	Ohranjanje hranilnih snovi		
Izobraževanje in raziskovanje	Preprečevanje naravnih katastrof		

Identifikacija uporabnikov in njihovih lastnosti

Vsako od omenjenih vrednosti je smiselno povezati z bazo potrošnikov oziroma skupino ljudi, ki to koristi: lokalno prebivalstvo, turisti, zunanji uporabniki in globalni kupci. Različna zavarovana območja zadovoljijo različne uporabnike (potrošnike), odvisno pač od dobrin in storitev, ki jih območje ponuja. Množico koristi, ki izhaja iz varovanega območja določajo ekološke značilnosti območja, dostopnost območja, institucionalna struktura in politično okolje. Naloga upravljavca je, da identificira relevantne potrošnike (deležnike) ter jih vključi v finančni načrt varovanega območja na način, ki je skladen s cilji ohranjanja območja in z drugimi deležniki, s celotno povezanostjo in z lastnostmi območja. Kot pomoč pri ocenjevanju skladnosti deležnikov s cilji ohranjanja predlaga IUCN šest upravljaljskih kategorij zavarovanih območij.

Cilji ali uporabe znotraj posameznih kategorij morajo biti skladni s cilji upravljanja zavarovanega območja. Poleg te skladnosti je **treba zagotoviti** tudi še **skladnost med različnimi deležniki** (npr. opazovalci ptic in lovci) ter socialno, kulturno, zakonsko, institucionalno in geografsko skladnost. V ta okvir je treba umestiti tudi slovenska zavarovana območja in območja Nature 2000.

Baza kupcev, uporabnikov se zelo spreminja in je odvisna od konteksta. Območja, ki sodijo v določeno kategorijo producirajo koristi za vrsto uporabnikov, koristi pa se med kategorijami razlikujejo. Lokalne in komercialne koristi praviloma naraščajo od kategorije I navzgor, z izjemo kategorije V, ki se nahaja pred kategorijo VI. Globalne in regionalne koristi naraščajo v obratnem vrstnem redu.

Združljivost oziroma kompatibilnost med uporabniki je pomembna tako za uspeh finančnega načrta, kot tudi za učinkovito upravljanje območja. Kadar ta ni zagotovljena prihaja do konflikta interesov in posledično do manjše podpore in investicij. Zato se mora v primeru nezdružljivih skupin uporabnikov upravljevalec odločiti le za eno skupino oziroma združljive skupine ali pa določiti načine, s katerimi zagotovi, da se ne križajo poti nezdružljivih skupin. Poleg združljivosti uporabniških skupin je pomembna tudi združljivost baze uporabnikov s cilji zavarovanega območja in pa s socialno, pravno, institucionalno in geografsko vsebino zavarovanega območja.

Pri oblikovanju finančnega načrta in tehtanju finančnih možnosti mora upravljevalec upoštevati naslednje: velikost varovanega območja, predpise za posamezne cone znotraj varovanega območja, odgovornosti upraviteljev, lastniško strukturo zemlje in drugih naravnih virov, regionalne razlike, večnamenske klasifikacije (na primer odvijanje dejavnosti po conah), poseljenost zaledja in vplivnost območja (če je zaledje večje lahko pričakujemo več finančnih virov), mednarodno zakonodajo, družbene norme (na primer lov, vstopnine so v navadi ali ne) in drugo.

Identifikacija načinov za plačilo storitev in dobrin, ki izhajajo iz zavarovanega območja

Upravljavca zavarovanega območja upravičeno pričakuje, da bo za storitve in dobrine, ki so jih na zavarovanem območju deležni javni in zasebni uporabniki dobil pravično plačilo preko ustreznih finančnih mehanizmov.

Dobrine na zavarovanem območju so lahko **čiste javne dobrine, javne dobrine, zasebne dobrine ali mešane dobrine**. Čiste javne dobrine so tiste za katere veljajo nezmožnost ali vsaj nesmiselnost izključevanja iz potrošnje ter zastojkarstvo, ker so na voljo vsem uporabnikom. Pri čistih javnih dobrinah so stroški oskrbe dodatnega potrošnika enaki nič. Izključitev iz potrošnje tehnično ni možna in je nezaželena, saj pomeni nepotrebno izgubo blaginje. Primeri javnih dobrin, ki jih ustvarjajo zavarovana območja so: skladiščenje ogljika, varstvo habitatov, preprečevanje poplav. Na drugi strani velja za zasebne dobrine, da so izključljive in tekmovalne v potrošnji, kar pomeni da potrošnja dobrine s strani enega posameznika zmanjšuje razpoložljivost dobrine za druge, izključitev iz potrošnje pa je možna in zaželena. Primeri zasebnih dobrin, ki jih ustvarjajo zavarovana območja so: lov, ribolov, kamping. Lahko pa ima dobrina različne kombinacije lastnosti javne in zasebne dobrine. Mešane dobrine so zasebne v porabi, oskrba z njimi pa je v javnem interesu. Te dobrine so torej izključljive, vendar netekmovalne v potrošnji. To so dobrine za katere se plačuje neke vrste pristojbina (ang. »toll goods«), kot je na primer kontroliran vstop na zavarovano območje. Organizacija trga je pri mešanih dobrinah možna, vendar vpliva na neenakost v dostopnosti. Ureditev tega področja oziroma rešitev v smislu strukture njihovega financiranja (kombinacija javnih in zasebnih sredstev) zahteva veliko dialoga za sprejem družbeno soglasne rešitve. Druga možnost pa so javne dobrine (ang. »common pool goods«), ki niso izključljive, so pa tekmovalne v potrošnji. Kar pomeni da potrošnja dobrine s strani enega posameznika zmanjšuje razpoložljivost dobrine za druge, dostopnost do teh dobrin pa je prosta. Takšen primer dobrine je nabiranje gob v naravi.

Narava dobrine determinira njeno upravljanje in financiranje. Čista javna dobrina zavarovanega območja običajno zahteva zagotovljeno financiranje, ki je lahko v obliki dodelitve državnih sredstev, mednarodne pomoči ali ustanoviteljske podpore. **Zasebne dobrine se lažje tržijo in se lahko financirajo z zasebnimi viri, kot so turistične takse, članarine lovskim organizacijam, dovolilnice**. Tudi mešane dobrine se lahko financirajo iz zasebnih virov, kot so vstopnine ali dovoljenja za uporabo. Medtem ko je **za javne dobrine najprimernejša kombinacija financiranja z javnimi in zasebnimi sredstvi**. Glede na to, da zavarovano območje ponavadi vsebuje zelo različne dobrine, mora upravljavec poiskati ustrezno mešanico javnih in zasebnih virov njihovega financiranja. Tradicionalno se je upravljalo zavarovana območja predvsem z vidika javnih dobrin in zato so bili obstoj, razvoj in ohranjenost teh območij odvisni od spremenljivih javnih sredstev in dobrodelnih podpor. Ta del financiranja je seveda zelo pomemben za zagotavljanje javnih koristi zavarovanih območij, vendar pa vedno manjši delež tega financiranja danes več ne zagotavlja učinkovitega upravljanja območij in s tem tudi ne njihove vitalnosti oziroma sposobnosti samoohranitve (WCPA, 2000).

Kategorizacija deležnikov

Deležnike na varovanih območjih je mogoče združiti v štiri skupine:

1. prebivalci in sosede (lokalne skupnosti, poslovneži),
2. komercialne stranke (obiskovalci, organizatorji potovanj, snemalne hiše,),
3. bio-regionalni uporabniki (tisti, ki imajo koristi zaradi vplivov dobrin izven zavarovanega območja, na primer vzdolž reke, ekosistemske storitve, npr. retenzijskih površin, mikro-klime) in
4. globalni deležniki.

Vsaka od omenjenih skupin ima seveda njej lastne možnosti za zbiranje sredstev (npr. plačilo za »pravice dostopa«, plačila kmetom za storitve, ki prispevajo k ohranjanju biodiverzitete, sheme »friends of the park«, donacije, investicije poslovnežev, uporabnine, javno financiranje, mednarodno financiranje...). Poglejmo si v nadaljevanju podrobneje omenjene skupine deležnikov in na kratko njim lastne možnosti za financiranje zavarovanih območij. Te bodo namreč podrobno razložene v poglavju o financiranju zavarovanih območij.

Prebivalci in sosodje zavarovanega območja lahko cenijo le-to oziroma dobrine, ki jih območje poseduje zaradi neposrednih in posrednih koristi. Sosodje so lahko lokalne skupnosti ali lokalni poslovneži. Lokalne skupnosti na primer pridobivajo produkte iz zavarovanih območij, ki jih lahko neposredno potrošijo ali prodajo, kot so meso, ribe, zdravilne rastline, les, slama, produkti kulturnega ali verskega pomena. V primeru, ko lokalne skupnosti te dobrine porabijo in so te dejavnosti zakonite, se jih lahko obremeni za plačilo pravic izkoriščanja oziroma pridobivanja. Prebivalcem in sosedom pa lahko pomeni vrednost na zavarovanem območju tudi rekreacija, pašniki, prometne povezave ali čista voda. Ta primer je zlasti v kategoriji V (krajinski, regijski parki) in smiselno je, da se uporabnike obremeni s plačilom pravice dostopa. Kjer je trg nepremičnin okrog zavarovanega območja dobro razvit, narastejo cene nepremičnin zaradi estetskih in drugih vrednosti zavarovanega območja in pribitek k cenam omogoča uspešno upravljanje območja. Sredstva se lahko natekajo v obliki regionalnega davka na nepremičnine ali davka na nepremičnine na mejnem območju. Tudi ta primer je najpogostejši v kategoriji V. prebivalstvo ima koristi tudi od zaposlitvenih priložnosti vezanih na zavarovanje območja. To so lahko neposredne zaposlitve, kot na primer čuvaji, vodniki, upravitelji, vratarji, ali pa zaposlitve v dejavnostih, ki so odvisne od zavarovanja, kot so hoteli, restavracije, trgovinice z darili, raziskovalne organizacije. V teh primerih je lahko upravljavec udeležen v dohodkih gospodarskega sektorja v bližini ali na zavarovanem območju. Nadalje lahko država plačuje kmetom za storitve, ki so skladne z zavarovanjem, na primer košnja, vzdrževanje omejkov. Podpore se lahko zbirajo tudi preko prostovoljcev, shem »friends of the park«, donacij in dobrodelnih dogodkov, v katere se vključujejo prebivalci in sosodje. Sektor gospodarstva, to so hoteli, restavracije, trgovine, imajo koristi od prodaje, ki pa je posledica geografske in trgovinske povezanosti z zavarovanim območjem. Ta sektor je zato zainteresiran, da investira v območje in s tem izboljša naravo, ki je osnovni pogoj njihovega delovanja. Upravljavec lahko dovoli na primer določeno turistično dejavnost in ta privilegij tudi ustrezno zaračuna, na primer 10 % kosmatega prihodka. Lahko pa se uredijo tudi prostovoljne donacije turistov v obliki shem »obiskovalec odplača« (ang. »visitor pay-back schemes«). Kadar se za delovanje znotraj območja poteguje več podjetij, ki med seboj tekmujejo, naraste tudi cena koncesije. Nadalje ima upravljavec možnost, da razvije prodajo vezanih produktov v lokalnih podjetjih ali trgovini. Produktne linije so vezane na lastnosti območja in njegove naravne produkte. Takšen primer je kraški teran, kraški suhomesni izdelki, vodnik po kraških jamah, kraška jota, kraška poezija. Zavarovano območje lahko ustanovi tudi sklad, v katerega lahko prispeva lokalno gospodarstvo v zamenjavo za priznanje njihove podpore. Druga možnost pa je, da gospodarstvo sponzorira določen razvoj ali dogodka na zavarovanem območju. Na primer gradbeno podjetje prispeva material, čas ali sredstva za nov center obiskovalcev, most ali sprehajalno pot. Morda je fotografski studio pripravljen financirati razstavo fotografije narave ali podariti fotografije zavarovanega območja za dražbo.

Strnimo torej **možnosti financiranja**, ki izhajajo iz koristi prve kategorije deležnikov, to je prebivalcev zavarovanega območja in sosodov od dobrin, ki jih poseduje območje:

- plačilo pravic izkoriščanja oziroma pridobivanja
- plačilo pravice dostopa
- regionalni davek na nepremičnine ali davek na nepremičnine na mejnem območju
- udeležba v dohodkih gospodarskega sektorja v bližini ali na zavarovanem območju
- plačila države kmetom za storitve, ki so skladne z zavarovanjem

- investicije gospodarstva v območje za izboljšanje narave, kot osnove njihove dejavnosti
- delež prihodka gospodarskega sektorja ali koncesije
- prostovoljne donacije turistov v obliki shem »obiskovalec odplača«
- prodaja vezanih produktov v lokalnih podjetjih ali trgovini
- sklad, v katerega lahko prispeva lokalno gospodarstvo v zamenjavo za priznanje njihove podpore
- sponzoriranje določenega razvoja ali dogodkov na zavarovanem območju s strani gospodarstva

Druga skupina deležnikov so **komercialne stranke**, to so tisti uporabniki, ki imajo neposredne koristi od zavarovanega območja. V to skupino sodijo organizatorji potovanj, ustvarjalci oglasov, ki temeljijo na naravi, filmske snemalne hiše. Zavarovano območje ima za te uporabnike določeno vrednost, ki jo je možno »ujeti« z vstopninami, uporabninami, ali morda z bolj inovativnimi načini, kot so na primer skrinjica donacij, najem opreme, specializirani izleti.

Kot je že bilo omenjeno je prva naloga upravljavca, da identificira in razvije trge zavarovanega območja. Ta proces mora temeljiti na jasno postavljenih in razumljenih ciljnih zavarovanega območja. To zahteva ocenjevanje oziroma načrtovanje, ki je podobno tistemu za turistične destinacije. Brez opravljene te faze, upravljavec tvega, da bodo skupine uporabnikov na območju nezdržljive in s tem ogrožena tudi substanca zavarovanja.

Glede na postavljene cilje in izbor potencialnih uporabniških skupin je treba izdelati načrt upravljanja, in po možnosti strategijo trženja. Cilj slednje je trženje ključnih vrednosti in sprejem prilagodljivega tržnega pristopa, ki bo fleksibilen glede na povpraševanje. V strategiji je treba obrazložiti, kaj bo od zavarovanja imelo lokalno prebivalstvo in upoštevati različne trajnostne dejavnosti, ki imajo razvojne potenciale, ne le turizem. Na tem mestu je treba še poudariti, da se ne tržijo le produkti, temveč tudi ideje, vrednosti in priložnosti za spremembo obnašanja. Zelo pomembno je vedeti, da **pravilna identifikacija priložnosti za razvoj zavarovanega območja izhaja iz dialoga med upravljavci in uporabniki**, in ne iz predavanja ljudem o okoljski odgovornosti. Dodatno je treba opozoriti na to, da mora imeti tržna strategija merljive cilje. In še, pri trženju ima pomembno vlogo oglaševanje in informiranje na svetovnem spletu. O samem procesu načrtovanja, vključno s strategijo trženja bo več v naslednjem poglavju.

Ko je enkrat določen nabor trgov za potencialne uporabnike, je naslednje faza izbrati najbolj primerne produkte za razvoj. To pa zahteva najprej razumevanje niše zavarovanega območja in pa določanje njene konkurenčne prednosti. V ta namen mora upravljavec oceniti naslednje: i) združljivost uporab med različnimi komercialnimi strankami ter med komercialnimi strankami in drugimi skupinami uporabnikov, ii) prednosti in omejitve kadrov, iii) možne sekundarne koristi za skupnost. Razvoj in trženje produktov lahko vključuje tudi kampanjo za povečanje interesa in zavedanja območja, na primer z uporabo prospektov, brošur ali z elektronsko komunikacijo. Kadar so uporabniki zelo specializirani, na primer filmska industrija, se lahko uporabi bolj sofisticirani marketing, ki temelji na osebni komunikaciji.

Tretja skupina uporabnikov so tako imenovani bio-regionalni uporabniki oziroma **koristniki zavarovanega območja**. Gre za skupine, ki imajo koristi zaradi vplivov dobrin izven zavarovanega območja, na primer vzdolž reke, od ekosistemskih storitev, od retenzijskih površin, od mikro-klime. Da bi lahko identificirali koristnike in njihove koristi, je treba v tem primeru najprej identificirati posredne dobrine in storitve, ki izvirajo iz zavarovanega območja. Nekateri koristniki so celo izven države. Visoki transakcijski stroški pogosto onemogočajo internalizacijo teh posrednih koristi z uporabo tržnih mehanizmov. Zato je za ta primer ustreznije javno financiranje, za kar pa je seveda pomembno, da so koristi predstavljene v monetizirani vrednosti in vzpostavljen sistem lobiranja za priznavanje vrednosti in doseganje podpore pri vladnih službah, mednarodnih razvojnih

agencijah. Kljub temu, da gre za neizključljive javne dobrine, pa obstajajo tudi primeri njihovega financiranja preko tržnih mehanizmov, na primer za čisto pitno vodo.

Zadnja skupina so **globalni deležniki oziroma institucionalne skupine**, kot so medvladne organizacije, darovalci ali naravovarstvene organizacije. Soodvisnost naravnih sistemov namreč pomeni, da imajo od ohranjanja narave, kot globalnega vira, koristi sedanje in prihodnje generacije. Da so naravna območja s svojimi biofizičnimi lastnostmi ključna za preživetje človeštva se priznava tudi v številnih globalnih konvencijah, ki predvidevajo tudi ustrezne mehanizme financiranja. Konvencija o biotski raznovrstnosti (1992) zavezuje države podpisnice, da ohranjajo domorodne rastlinske in živalske vrste ter izboljšujejo njihove življenjske pogoje. Uradni finančni mehanizem za uresničevanje konvencije je Global Environment Facility (GEF), ki krepi mednarodno sodelovanje in financira dejavnosti na področjih ogroženosti okolja v svetovnem merilu. Naslednja je Konvencija o varstvu selitvenih vrst prosto živečih živali (CMS) namenjena priznavanju pomembnosti selitvenih vrst. Zavarovana območja pa imajo ključno vlogo pri ohranjanju habitatov teh vrst. Konvencija predvideva tudi finančno podporo za uresničevanje sporazumov med državami za varstvo selitvenih vrst. Konvencija o varovanju svetovne kulturne in naravne dediščine (1976) je bila sprejeta s ciljem ugotavljati, zavarovati, predstavljati in prenašati kulturno in naravno dediščino svetovnega pomena bodočim rodovom. Konvencija ima mehanizem financiranja za pomoč pri pripravi načrtov upravljanja ali izobraževanja za upravljavce zavarovanih območij. S potrditvijo mednarodnega pomena teh območij, konvencija poudarja vidik mednarodnega financiranja, t.j. medvladni darovalci (vključno z GEF), bilateralni darovalci, Sklad ZN in filantropski viri. Konvencija o mednarodni trgovini z ogroženimi prosto živečimi živalskimi in rastlinskimi vrstami je stopila v veljavo leta 1975. Njen cilj je doseči, da trgovina z živalskimi in rastlinskimi vrstami ne ogroža njihovega preživetja. Ker so zavarovana območja integralni del varstva ogroženih vrst, je CITES v pomoč pri promociji teh območij pri vladi in ne-vladnih službah. Ramsarska konvencija (1971) je konvencija o mokriščih, ki imajo mednarodni pomen, zlasti kot prebivališča močvirskih ptic. Konvencija predstavlja medvladni sporazum, ki zagotavlja mednarodno sodelovanje pri ohranjanju mokrišč, njihovih funkcij in biotske raznovrstnosti. V okviru te konvencije so na voljo strokovne in upravljalne smernice, kot pomoč državam v razvoju pa Sklad Ramsarske konvencije za manjše subvencije. Kot mednarodni odgovor na možne podnebne spremembe je bila sprejeta Okvirna konvencija ZN o podnebnih spremembah, ki je stopila v veljavo leta 1994. Kljub temu, da se ta ne nanaša neposredno na biotsko raznovrstnost, pa je pomemben njen koncept »skupnega izvajanja«, ki omogoča državam investiranje v dejavnosti, ki prispevajo k znižanju ravni toplogrednih plinov, to pa sta tudi ohranjanje in obnavljanje gozdov. Mehanizem čistega razvoja v okviru te konvencije je lahko pomemben vir financiranja zavarovanih območij. Poleg naštetih konvencij obstajajo še številni mednarodni in regionalni sporazumi, ki so relevantni za zavarovana območja, kot je na primer UNESCO MAB program (ang. »Man and Biosphere Reserves«) (WCPA, 2000).

Identifikacija in razumevanje uporabnikov

Že prej smo ugotavljali, da je pomembno, da se v okviru finančnega načrtovanja identificira uporabnike in njihove interese. Uporabnike je mogoče razdeliti v skupine glede na njihove koristi, ki jih imajo od zavarovanega območja. Velikost koristi za posamezno skupino se določi preko ciljev zavarovanega območja. Da bi zavarovano območje ustrezno pokrili s finančnimi viri, mora finančni načrt upoštevati naslednje: dobrine in storitve, ki jih zavarovano območje ponuja; vse skupine uporabnikov in sistem »internalizacije« koristi.

Ključna vprašanja za pripravo finančnega načrta so:

- Kateri so obstoječi viri financiranja? Ali so ti neomejeno zanesljivi? Kaj je možno narediti, da bi te vire povečali, razširili, okreplili?
- Kdo so deležniki oziroma uporabniki območja? Obiskovalci, pohodniki, taborniki, ribiči, lovci, kajakaši in kanuisti? Kakšna je/bo turistična ponudba na območju – trgovine,

hoteli, restavracije, vodniki? Kaj prispeva največ k stroškom upravljanja? Ali bi lahko storili več?

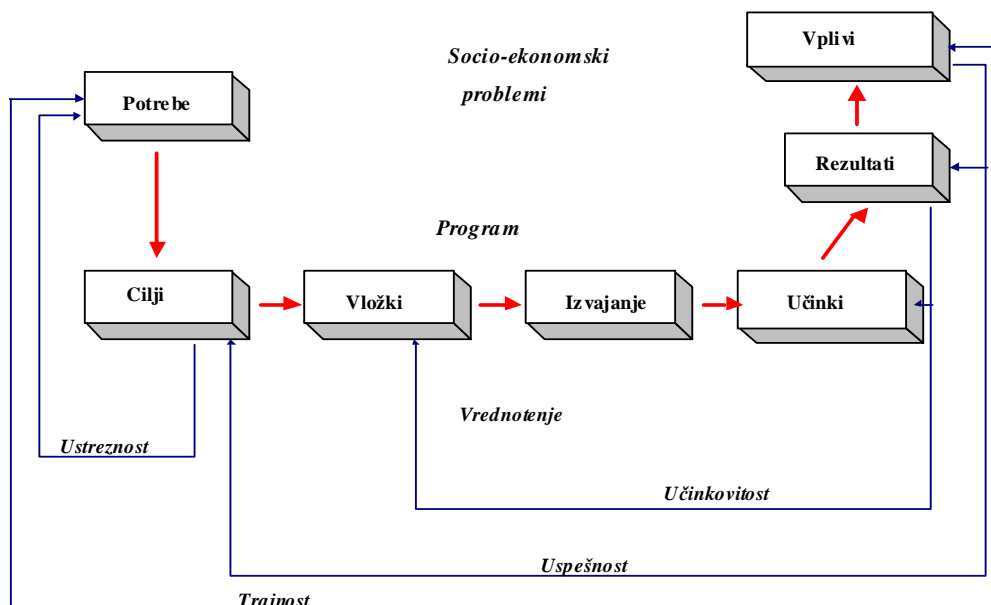
- Katere storitve so trenutno na voljo na območju: parkirišče, sprehajalne poti, kampi, piknik prostori, privez za čolne? Ali uporabniki plačujejo za te storitve? Ali so vstopnine ustrezne?
- Katere nove storitve bi lahko ponudili in kakšna je verjetnost njihove dobičkonosnosti?
- Katere organizacije se zanimajo za zavarovanje območja? Ali bi lahko pričeli sodelovati z njimi v okviru kampanje zbiranja sredstev? Ali se lahko kampanja izvaja preko lokalnih podjetij, kot so radio, televizija, časopisi, oglaševalske agencije, pojavljanje znanih osebnosti, posebni dogodki?
- Kateri donatorji na globalni in regionalni ravni so podprli podobne aktivnosti, ki so vključene v ta načrt zavarovanja? Kakšen je bil njihov interes?
- Ali je vlada pretehtala možnost posebnih davkov? Kakšne so prednosti in slabosti takšnih programov na območju? Ali je možno program preveriti na primeru in ali je možno zgraditi nujno potrebno zvezo, ki bo program podprla? Kakšni instrumenti financiranja so na voljo?

5.1.2 Proces načrtovanja razvoja zavarovanih območij

Načrtovanje je proces umeščanja politike v ustrezno strukturo, ki omogoča njeno uresničevanje. Medtem ko je načrt tisti dokument, ki artikulira politike, cilje zavarovanega območja, odločitvene procese in nujne aktivnosti za uresničevanje politike. Sam načrt upravljanja pa je orodje za usmerjanje varstva, rabe, razvoja in upravljanja parka. V njem se opiše, kako naj se gospodarske dejavnosti, kot je na primer turizem, in z njimi povezan razvoj, upravlja. Predstavi se stanje območja v prihodnosti ter najbolj učinkovito in pravično pot do tega stanja oziroma pogojev za doseg le-tega. Za proces načrtovanja je izjemno pomembno, da je v vse njegove faze ustrezno vključena javnost in deležniki.

Včasih je bilo načrtovanje upravljanja zavarovanih območij *ad hoc*, kar pomeni, da so se odvijale zasebne razvojne iniciative, ki pa niso bile povezane v strukturo in skupne cilje. Ko so se kasneje pokazale slabosti tega pristopa, so se uveljavili t. im. »*Master plans*«. V osemdesetih letih pa se je okrepilo zavedanje po nujnosti racionalizacije pristopa oziroma načrta upravljanja, z jasno postavljeno strategijo, cilji, politikami in aktivnostmi. V devetdesetih letih se je z željo poenostavitve načrtovanja, načrt upravljanja zožil le na politične vidike. Kljub takšnemu praktičnemu razvoju, pa se je pomen načrtov upravljanja ves čas krepil. Danes je izdelava takšnega načrta povečini obvezna po zakonu ali smernicah. Na tem mestu je treba še opozoriti na nujnost usklajenosti oziroma integritetnosti načrtovanja razvoja na območju z/v nacionalnimi in regionalnimi sektorskimi načrti, kot je na primer Regionalni razvojni plan ali Prostorska strategija ali Strategija turizma ter seveda sektorsko politiko na zavarovanem območju (Eagles et al, 2002).

Slika 14: Načrtovanje upravljanja

Vir: MEANS, 1999, str. 9.

Načrt upravljanja mora vsebovati Poslovni načrt in ta Finančni načrt in vsak od teh načrtov je pomemben za uspešnost zavarovanega območja. Načrt upravljanja je politični okvir za druga dva načrta. Vsebovati mora razdelane cilje upravljanja, uporabnike, finančne potrebe in razpoložljive vire. Vse te informacije so vhodni podatki za načrt poslovanja, v katerem se natančno prouči skupine uporabnikov, dobrine, storitve, tržno strategijo in strategijo izvajanja razvoja za zavarovano območje. Te informacije so prispevek k finančnemu načrtu, ki še bolj podrobno razčlenjuje predpostavke in prinaša analizo točke preloma oziroma izračun praga rentabilnosti, torej kdaj vlaganja v območje nehajo prinašati izgubo in postane območje rentabilno, ter projekcije dobičkov in izgub. Seveda pa je nujno, da se vse navedene informacije pretakajo tudi v obratno smer.

Ključni elementi tipičnega *Načrta poslovanja*, ki mora biti jedrnat, so: povzetek, pregled podjetniškega sektorja, dobrine in storitve, povzetek tržne analize in strategije, strategija in povzetek izvajanja, povzetek upravljanja in finančni načrt. V povzetku je opisana misija in cilji zavarovanega območja, tako kot izhajajo iz načrta upravljanja. Cilji v načrtu poslovanja se neposredno nanašajo na poslovne dejavnosti, zato je treba razviti serijo skladnih poslovnih pod-ciljev, ki se nanašajo na ustvarjanje prihodka, kot je na primer neto dobiček in njegovo ponovno investiranje v zavarovano območje. Pregled podjetniškega sektorja vsebuje informacije o podjetjih, njihovi lokaciji, prostorih in opremi, lastniški strukturi, načrtu ustanavljanja (stroški, časovni plan, financiranje). Lastniška struktura je še posebej pomembna, ker neposredno vpliva na strukture upravljanja, reinvestiranje dohodka ter živahnost in fleksibilnost procesa odločanja. Zavarovano območje, ki je v lasti in upravljanju države, je lahko zavezano k vračanju dohodka v državni proračun. Zavarovano območje s paradržavnim upravljanjem ni neposredno pod državno kontrolo, vendar še vedno zavezano določeni regulativi, ki vpliva na sposobnost ustvarjanja dohodka iz zasebnih virov. Zavarovana območja v zasebnem lastništvu in upravljanju pa so bolj fleksibilna v smislu ustvarjanja dohodka iz zasebnih virov, vendar morajo razviti strategijo za ohranjanje virov javnega financiranja. V načrtu poslovanja

morajo nadalje biti identificirane in opisane vrste dobrin in storitev, ki jih bo zavarovano območje ponujalo, skupaj s primerjalnimi prednostmi le-teh in opisom prodajnih poti ter prihodnjega razvoja. S proučevanjem primerjalnih prednosti je v načrt poslovanja vključen zunanji element konkurence. Le-ta je lahko lokalna, nacionalna ali globalna, odvisno vrste proučevane dobrine. Ciljna tržna strategija temelji na analizi tržne segmentacije, potreb, trendov in rasti. V njej se določi na katere uporabnike se cilja in zakaj. Tržni povzetek pa vključuje analizo gospodarstva z gospodarskimi subjekti, trendi, gonilnimi silami razvoja in glavnimi konkurenti. Verjetno ni treba poudarjati, da mora biti tržna strategija skladna z misijo in cilji zavarovanega območja. V tej fazi se torej odloča, če je ciljni trg primeren za zavarovano območje. Strategija in povzetek izvajanja vključuje tržno strategijo, ki razloži stanje in promocijo podjetništva, cene in distribucijo dobrin, prodajno strategijo z napovedmi prodaje in programi spodbujanja prodaje ter strateška zaveznitva za zapolnitev vrzeli v znanju ali kapacitetah. V povzetku upravljanja je opisana organizacijska struktura, upravljavaska skupina, načrt kadrov in strukture odločanja. Osebnju na območju so pripisane odgovornosti za zagon finančne samozadostnosti.

Finančni načrt je del poslovnega načrta. Določa predpostavke, ki so osnova za napovedi. V njem so določeni finančni kazalniki za spremljanje poslovanja in ugotavljanje, če je le-to v skladu s pričakovanji, oziroma kje so problemi. Finančni načrt vsebuje tudi analizo ničelne točke dobička (ang. »break even point«, BEP) oziroma praga rentabilnosti poslovanja, načrtovane dobičke in izgube, načrtovane denarne tokove oziroma neto sedanjo vrednost, bilanco stanja, in druge kazalce poslovanja. Načrtovani denarni tok se primerja s potrebami območja v času in ugotavlja eventualno konfliktnost situacije.

Finančno načrtovanje omogoča i) določitev investicijskih potreb in sicer v finančnem in časovnem smislu in ii) ujemanje dohodkovnih sredstev s potrebami. Temeljna razlika med finančnim načrtovanjem in javno finančnim razporejanjem izdatkov je ta, da je slednje namenjeno ugotavljanju potrebnih sredstev za različne aktivnosti, finančno načrtovanje pa poleg tega tudi poišče investicijske vire za kratkoročne, srednjeročne in dolgoročne potrebe. Različni viri investiranja imajo različne lastnosti: zanesljivost, enostavnost zbiranja, pogojnost uporabe, časovna zahtevnost uvedbe mehanizma, ročnost. In dober finančni načrt seveda upošteva vse te lastnosti ter načrtuje dohodkovne tokove tako, da se ujemajo s kratkoročnimi in dolgoročnimi zahtevami zavarovanega območja.

Poglejmo si v nadaljevanju nekaj **pomembnih momentov pri načrtovanju razvoja zavarovanega območja: postavljanje ciljev, lastnosti procesa načrtovanja, vključevanje deležnikov ter reševanje konflikta interesov.**

5.1.2.1 Postavljanje ciljev

Določanje ciljev je prvi korak v načrtovanju gospodarskih dejavnosti na zavarovanem območju. **Cilji pokrivajo široko zastavljene družbene in okoljske namene zaradi katerih je bilo zavarovano območje ustanovljeno** oziroma so politični okvir za upravljanje gospodarskih dejavnosti. Ključni cilji so običajno vezani na zakonodajo, vladne smernice, sporazume z lokalnimi deležniki. Zelo pomembno je, da so **cilji specifični, merljivi, usmerjeni k učinku, časovno določeni in dosegljivi**. Najpomembneje pa je, da **odsevajo ključni namen zavarovanja**, pa tudi lastnosti območja, ki mu jih pripisujejo različne interesne skupine in seveda, da ustrezno interpretirajo zakonodajo oziroma odlok s katerim je bilo zavarovano območje ustanovljeno. Kadar pa so cilji nejasni, kot na primer varstvo virov ali, da vsebujejo konfliktno elemente, kot je na primer uživanje koristi sedanjih generacij in popolno ohranjanje za prihodnje generacije, ta nedoločena onemogoča učinkovito gospodarsko upravljanje območij.

K učinkom usmerjeni cilji se nanašajo na rezultate oziroma izpolnjevanje aktivnosti. Opisujejo, kaj naj bo izpeljanega, ne pa tudi kako. Zadnje je odvisno od kreativnosti

upravljavca. Primeri takšnega cilja so: ohraniti x hektarov mokrišč, ohraniti povprečno populacijo y planinskih zajcev, imeti 200 obiskovalcev na leto.

Cilji morajo biti časovno določeni oziroma se morajo vzdrževati ali gibati k želenemu stanju v prihodnosti. Na ta način se aktivnosti ustrezno usmerjajo in uveljavlja se odgovornost. Primer takšnega cilja je 1.000 obiskovalcev v naslednjih petih letih.

Nadalje morajo biti cilji specifični oziroma morajo biti postavljeni tako, da imajo vsi udeleženci jasno vizijo, kaj bo izpeljanega. Ko se deležniki strinjajo s ciljem, prevzamejo nase tudi vsak svojo vlogo in svoj del odgovornosti za doseg cilja. Primer takšnega cilja je, dohodki od dela v parku se bodo v naslednjih treh letih v parku povečevali za 4 odstotke letno.

Ocenjevanje napredka je možno le, če so cilji tudi merljivi. Cilji kažejo na to, kateri elementi na območju morajo biti spremljani, kje in kako pogosto, na primer letno spremljanje dohodkov od dela.

In nazadnje cilji morajo biti postavljeni realistično v časovnem okviru načrta. Dosegljivi morajo biti z razpoložljivimi sredstvi in osebjem. Upoštevati morajo ohranjanje na prvem mestu in razvoj. Dosegljivi cilji so tudi prava motivacija za aktivnosti. Usmerjeni morajo biti k želenemu stanju, k izboljšanju (Eagles et al, 2002).

5.1.2.2 Lastnosti uspešnega procesa načrtovanja

Pomembno je, da je načrt zastavljen tako jasno, da ga vsi enako razumejo in sprememba oblasti ali upravljavca ne more vplivati na samo izvajanje načrta. Zato mora načrt jasno opredeliti, kako naj bo območje upravljano, kako postopati ob presenečenjih, kako naj bodo sredstva in osebje financirano ter razporejeno, kako naj se spremlja razvoj, določen naj bo časovni okvir in občasne revizije.

Načrt mora vsebovati izvedbene ukrepe, določiti naloge in odgovornosti, ves čas pa je treba komunicirati tudi s politiki, interesnimi skupinami, lokalno skupnostjo. Skratka načrt mora biti usmerjen k izvedbi.

Načrt mora biti družbeno sprejemljiv, to pomeni da upošteva vse interese in temelji na konsenzualnih odločitvah.

Nadalje mora načrt spodbujati vzajemno učenje v okviru ukrepov komuniciranja med obiskovalci, upravljavci, znanstveniki in drugimi deležniki. Vsi deležniki morajo biti vključeni v vse faze procesa načrtovanja (delavnice, izleti, hiše odprtih vrat, ciljne skupine, svetovalne skupine, idr.), ker s tem sprejemajo tudi odgovornosti. Prav tako je pomembno, da so deležniki vključeni v identifikacijo problemov, vrednotenje alternativ in izvajanje načrta. Na področju naravovarstva je zelo pomembno, da je participacija aktivna, da se informacije, izmenjujejo, ne pa zgolj podajajo.

Dejavnosti na zavarovanih območjih vplivajo na različne interese na nacionalni in lokalni ravni in tudi obratno, različni interesi vplivajo na njihov razvoj. Zato je pomembno, da so v proces načrtovanja vključeni predstavniki različnih interesov.

In končno, proces načrtovanja mora okrepiti odnose, obveznosti skupnosti ter zagotoviti splošno zaupanje in podporo v smislu financiranja in osebja. Z načrtom se lokalni skupnosti demonstrira koristi od gospodarskih dejavnosti na zavarovanem območju (Eagles et al, 2002).

5.1.2.3 Vključevanje deležnikov

Identifikacija glavnih deležnikov in njihova aktivna vloga v procesu načrtovanja je ena od ključnih ugotovitev IUCN projekta "Nature Management in Partnership", ki je potekal tudi v

Sloveniji. Identifikacija glavnih deležnikov (za in proti oz. generatorji problema ali rešitve), to je tistih vpletenih posameznikov in organizacij (zainteresiranih ali prizadetih), ki lahko storijo premik v zeleni smeri (bodisi pravni, finančni, ali pa sami prebivalci v okviru spreminjanja svoje ustaljene prakse ravnanja) je ključna za uspešen razvoj zavarovanega območja (Slabe-Erker et al, 2003). Deležnike je smiselno grupirati v štiri skupine: i) širša družba in lokalne skupnosti, ii) upravitelji območja, iii) gospodarski subjekti ter iv) obiskovalci in uporabniki. Vsaka od teh skupin gleda na razvoj območja iz svoje lastne perspektive. Njihove koristi od razvoja so lahko zelo različne, psihološke, socialne, ekonomske. Vse pa je treba razumeti, da bi bila lahko podpora vlade in ljudi za izpeljavo načrta razvoja maksimalna.

Načrtovanje poteka na dveh področjih, to je v okviru tehničnega dela in v okviru vključevanja javnosti. Integracija obeh delov v koherentno, s konsenzom sprejeto celoto je zagotovilo za uspeh. V ta namen se lahko pripravi tudi *Program za vključevanje deležnikov*. Kljub temu, da je vsak program oblikovan glede na specifične potrebe in situacijo je možno podati splošne smernice za njegovo pripravo. V prvi fazi zgodnjega vključevanja deležnikov je poudarek na neformalnem posvetovanju glede ključnih problemov in izzivov na območju, oceni javnega interesa in ključnih deležnikov ter posameznikov. V drugi fazi začetnega načrtovanja je treba skicirati proces odločanja, identificirati deležnike in javnosti, določiti potrebe za izmenjavo informacij in razjasniti cilje vključevanja javnosti. V tretji fazi razvoja programa vključevanja javnosti se potem izbere metode vključevanja deležnikov, uredi interni način komuniciranja, dodeli sredstva, naloge in sprejme časovni plan. V predzadnji fazi implementacije programa je poleg samega izvajanja poudarek še na spremljanju programa vključevanja in vrednotenju rezultatov vključevanja. V zadnji fazi vključevanja javnosti po sprejetih odločitvah se objavi stopnjo javnosti procesa in kako so bili uporabljeni komentarji javnosti.

Vključevanje deležnikov zahteva več osebja, časa in denarja, zahteven sistem obveščanja. Glede na stopnjo vključenosti deležnikov v proces načrtovanja ločimo različne tehnike. Vključenost narašča od i) javnega informiranja oziroma izobraževanja v smislu naj ljudje vejo in razumejo (oglaševanje, časopisno obveščanje, posterji), prek ii) povratnih informacij v smislu razumevanja sprememb in odnosa do njih pred odločitvijo (ciljne skupine, predstavitve oziroma informativni sestanki) in iii) konzultacij v smislu vključevanja v razprave (srečanja skupnosti, konference, delavnice do iv) skupnega načrtovanja v smislu dogovarjanja o odločitvi (konzultacije, posredovanja, pogajanja) (gl. spodnji dve sliki) (Eagles et al, 2002).

5.1.2.4 Reševanje konflikta interesov

Upravljanje zavarovanega območja je pravzaprav **upravljanje večnamenskosti** in to zahteva povsem drugačen upravljavski pristop: (1) pluralno obravnavo vsakega ekonomskega bogastva (alternativne rabe); (2) obravnava ne izključuje nobene izmed treh funkcij/uporab ekonomskih bogastev (okoljski, socialni, gospodarski); (3) zmanjšanje vpliva javnih politik na določanje razvojnih prioritet (i) hrati povečanje vloge pri določanju procedure izbire razvojnih ciljev; (ii) preverjanje izpolnjenosti pogojev za vključitev vseh zainteresiranih v razpravo o izbiri načina uporabe posameznega blaginjskega potenciala; (iii) intermediacijo med konfliktnimi interesi za doseg lokalnega soglasja o razvojnih ciljih, vendar pri tem ne išče soglasja o prioritetah ampak predvsem možnost združevanja oz. integracije posamičnih vidikov odločanja (o uporabi ekonomskih bogastev, razvojnih ciljev) v skupne (Slabe-Erker et al, 2003).

V praksi se na zavarovanih območjih v splošnem pojavljajo predvsem štiri vrste konfliktov, in sicer i) med lokalno skupnostjo in upravljavci, ii) med obiskovalci in upravljavci, iii) med gospodarskimi subjekti in upravljavci ter iv) med različnimi skupinami obiskovalcev.

Nacionalne vlade so bile vedno osredotočene na razvoj svojih držav in so v tem smislu tudi podeljevale koncesije za proizvodnjo lesa, lov, rudarjenje in razvoj infrastrukture ter spodbujala priseljevanje v zavarovana območja, pogosto prav na območja, ki so jih lokalne skupnosti rezervirale za svoje lastno življenje, delo in svete kraje. Zato niti ni čudno, da so mnoge lokalne skupnosti v odkritem konfliktu z upravljavci zavarovanih območij in nacionalnimi vladami. Odnos med lokalnimi skupnostmi, nacionalnimi vladami in varstvom obvladuje kombinacija zgodovinskih, kulturni in družbeno-političnih dejavnikov.

Konflikt med lokalno skupnostjo in upravljavci. Nobeno zavarovano območje ne more dolgo uspevati v zobeh lokalne opozicije. Še vedno je veliko preveč zavarovanih območij, katerih upravljanje ne temelji na ustrezni participaciji deležnikov (Farver, 2002). Lokalne skupnosti so odtujene od trajnostnega upravljanja lastnih naravnih virov, zlasti v zavarovanih območjih, kar pa je nujno preseči, če naj se cilji varstva in trajnostnega razvoja ustrezno dosežajo. Danes je najbolj pomembno, da vlade spoznajo lokalne skupnosti kot vitalne akterje pri doseganju varstvenih ciljev. Vlade morajo v svojem dojemanju preseči predsodek, da lahko upravljajo zavarovana območja proti lokalnim skupnosti in spoznati, da se morajo zavarovana območja upravljati za in z lokalnimi skupnostmi in jih tem pogosto tudi dati v upravljanje. Vsak pristop, ki marginalizira lokalno skupnost pri odločanju je obsojen na propad, če ne kratkoročno, pa dolgoročno. Pod to pglavitno zahtevo je serija drugih vprašanj kot so potrebna orodja (smernice, standardi, praktično svetovanje itd.), ki jih potrebujejo nosilci odločanja, da začnejo z oblikovanjem bolj zaupljivega odnosa z lokalnimi skupnostmi in njihovo okrepitev v okviru prevzemanja večje odgovornosti za zavarovana območja. Tega pa ni mogoče doseči brez krepitve zmogljivosti za so-upravljanje oz. lokalno upravljanje tako v profesionalnem varstvu narave kot v lokalnih skupnostih (Slabe-Erker et al, 2003).

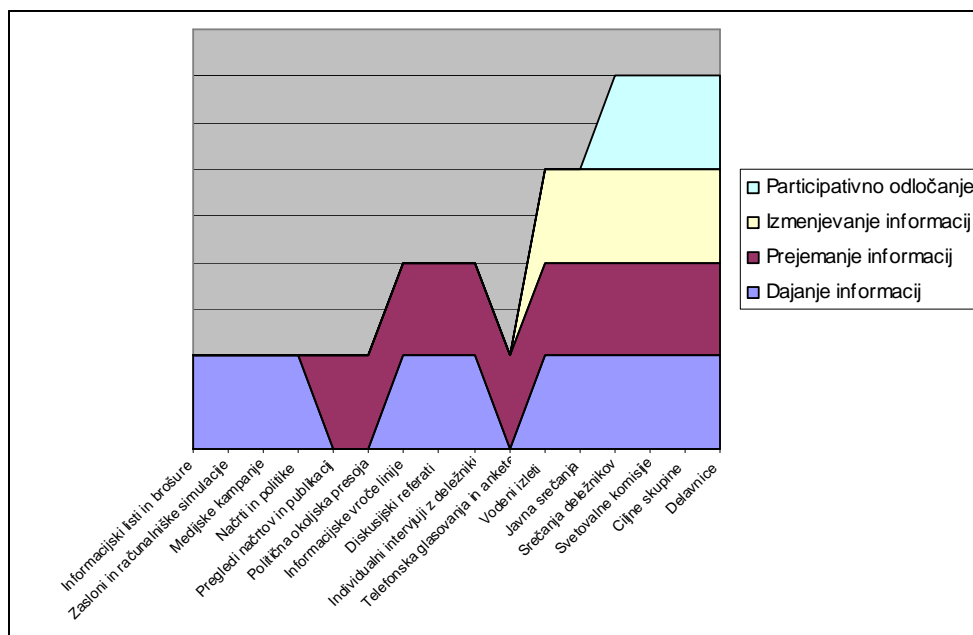
Konflikt med obiskovalci in upravljavci. Upravljavci so odgovorni za ohranitev vrednosti zavarovanega območja in želijo minimirati vpliv obiskovalcev na habitate in na protoživeče rastline in živali. Zato včasih omejujejo obiskovalce pri dostopanju, fotografiranju in drugih aktivnostih. V teh primerih je tako primerno, da upravljavec obrazloži svoje zahteve (Eagles et al, 2002).

Konflikt med gospodarskimi subjekti in upravljavci. Varstvo narave je prostorsko intenzivna dejavnost in je prihajala in prihaja v konflikt z gospodarskimi razvojnimi interesi. Poslovni sektor mora imeti na zavarovanem območju širi pogled na svet v katerem deluje in upoštevati mora ne le stranke pač pa vse deleženike in konkurente. Hkrati pa se mora zavedati, da je le eden od deležnikov v mnogih ekonomskih (npr. lokalne ekonomije), okoljskih (npr. raba virov in proizvodjanje odpadkov) in družbenih procesih (npr. vpliv na vlado, priprava ukrepov) (Slabe-Erker et al, 2003). Pomembno vlogo pri reševanju tovrstnih konfliktov ima integracija varstva narave in sinergija sektorskih politik, ki lahko poleg tega zmanjšata stroške, ki nastanejo zaradi nesmotrne rabe naravnih virov/prostora in povečata ekonomske spodbude v smislu združevanja podpor na naravovarstveno pomembnih oz. zavarovanih območjih. Posamezniki in poslovni subjekti prosperirajo v varstveni ekonomiji z iskanjem povezav svojih interesov z interesi skupnosti in ekosistemov okoli njih. To pomeni ustvarjanje novih poslovnih modelov, transformacijo pravnih ali institucionalnih okvirov ali iskanje multipliciranih koristi v smislu sinergije (Slabe-Erker et al, 2003).

Konflikt med različnimi skupinami obiskovalcev. Na zavarovanem območju tekmuje več skupin obiskovalcev za lokalne vire, na primer različne skupine rekreativcev. Konflikti so lahko tudi med rekreativci in ne-rekreativci. Zato je **smiselno vzpostaviti coniranje območja – prostorsko ali časovno**, izboljšati izobraževanje in informiranje. **Informiranje je nasploh na zavarovanih območjih in o njih v Sloveniji zapostavljeno.** To je tudi ena od ključnih ugotovitev anketiranja na štirih vzorčnih območjih v okviru te raziskave. Domačini se vključujejo v upravljanje v zadnjih fazah, tik pred končnimi odločitvami, hkrati je trženje lastnosti prostora pri obiskovalcih premajhno. Zato je nujno poudariti s kakšnimi oblikami informacijskih tehnik podati informacije, jih pridobiti, izmenjati ali uporabiti pri participativnem odločanju. Iz spodnjega grafikona je

razvidno, da delujejo najširše oziroma večsmerno naslednje tehnike informiranja: delavnice, ciljne skupine, svetovalne komisije in srečanja deležnikov.

Graf 7: Tehnike informiranja/participacije in njihovi cilji

Vir: Prirejeno po Eagles et al, 2002, str. 57.

Tehnike, ki delujejo najširše so zato tudi najbolj uspešne pri komuniciranju s skupnostjo, obvladovanju specifičnih interesov, dvosmerni komunikaciji in reševanju konfliktov.

Preglednica 26: Ocena tehnik informiranja/participacije

	Raven komuniciranja s skupnostjo	Obvladovanje specifičnih interesov	Raven dvosmerne komunikacije	Reševanje konfliktov
Informacijski listi in brošure	++	+	+	+
Zasloni in računal. simulacije	+	+	+	+
Medijske kampanje	+++	+	+	+
Načrti in politike	+	+	+	+
Pregledi načrtov in publikacij	+	+	+	+
Politična okoljska presoja	+	++	+	++
Informacijske vroče linije	++	++	++	+
Diskusijski referati	+	+	+	++
Individualni intervjuji z deležniki	+	+++	+++	++
Telefonska glasovanja in ankete				+
Vodeni izleti	++	++	+	++
Javna srečanja	++	+	++	+
Srečanja deležnikov	+	++	+++	+++
Svetovalne komisije	+	+++	+++	+++
Ciljne skupine	++	+++	+++	+
Delavnice	+++	+++	+++	3+++

Legenda: + = omejena uspešnost, ++ = primerna/zadostna uspešnost, +++ = boljša uspešnost.

Vir: Eagles et al, 2002, str. 57.

5.2 Financiranje zavarovanih območij

Evropska unija je vzpostavila lastno mrežo zavarovanih območij za ohranitev evropske biotske raznovrstnosti. V veliki meri so zavarovana območja (različni tipi parkov) vključena v Naturo 2000. Vsa ta območja je treba ustrezno upravljati, da bi se njegove lastnosti ohranjale. To pa zahteva seveda ustrezno financiranje. Po habitatni direktivi EU bodo obveznosti držav zahtevale sredstva za naslednje dejavnosti (kapitalski in upravljavski stroški): (i) odkup/najem zemljišč, (ii) infrastruktura – vključno z gradnjami, potmi, stroji, upravljanjem obiskovalcev, (iii) priprava upravljavskih načrtov, v sodelovanju z deležniki, (iv) izvajanje upravljanja – obnova habitatov, upravljavski režimi, (v) plačila lastnikom, (vi) zavarovanje območja in nadzor, (vii) monitoring, ekosistemsko raziskovanje v podporo upravljanju, (viii) promocija in informiranje (Idle, 2002).

Povprečni stroški upravljanja mreže Natura 2000 v državah EU-15 so okoli 80 EUR/ha/leto (brez individualnih izplačil), s tem, da je v novih članicah v splošnem biotska raznovrstnost boljše ohranjena, kot v mnogih starih članicah EU³⁶. Glede na obstoječe probleme financiranja Nature 2000, bi bilo treba upoštevati predvsem naslednje: (1) smiselno je razviti multisektorske pristope k upravljanju in financiranju, ki lahko pritegne širši spekter virov, (2) poznavanje sistema in dejavnikov uspeha in neuspeha glede na financiranje, (3) poleg dostopnih financ iz EU bo sofinanciranje nujno tudi iz držav članic. Ključnega pomena je sposobnost planiranja in učinkovite porabe sredstev, kar pomeni pridobivanje poslovnih sposobnosti/veščin, (4) ustrezno/usposobljeno vodenje upravljavskih projektov z vidika proračuna, časa in kakovosti rezultatov, (5) financiranje informacijskega sistema in monitoringa, (6) skrb za nadomestila in kako daleč naj se gre z odkupi, (7) zmanjšanje upravljavskih stroškov prek upravljanja nevladnih organizacij in (8) partnerski pristop z deležniki (Slabe-Erker et al, 2003).

V splošnem javno financiranje (za)varovanih območij ne zadostuje za njihov uspešen razvoj, čeprav morajo javna sredstva predstavljati glavno financiranje, saj gre za območja katerih storitve so koristne za celotno družbo. K temu morajo upravljavci priskrbeti dodatne vire financiranja. V razvitih državah predstavljajo javna sredstva prevladujoč vir financiranja, saj je tako v 85 % primerov. V 40 % primerov so prevladujoč vir financiranja vstopnine, v 15 % pa koncesije in v enakem obsegu tudi donacije (Eagles et al, 2002). Posamezne strategije financiranja so različno uspešne glede na kriterije, kot so gospodarska in ekološka učinkovitost, institucionalna in politična primernost, pravičnost, odgovornost, predvidljivost in fleksibilnost.

Preglednica 27: Ocena strategij financiranja

Strategija	Gospodarska in ekološka učinkovitost	Primernost	Pravičnost	Odgovornost	Predvidljivost	Fleksibilnost
»Ujetje« vrednosti ekosistemskih storitev	0	+	+	0	+	0
Javne investicije in donacije	+	-	0	+	-	0
Iniciative zasebnega sektorja	+	0	0	+	-	0
Programi javnega financiranja	+	-	+	+	+	-
Splošno javno financiranje	+	-	+	+	+	-

Legenda: + = visoka uspešnost, 0 = srednja uspešnost, - = nizka uspešnost.

Vir: Alkire, 2000, str. 178

³⁶ Pregled študij in njihovih rezultatov o stroških Nature 2000 je pripravila Delovna skupina za člen 8 Direktive o habitatih in se nahaja v Final Report on Financing Natura 2000.

5.2.1 Mednarodni viri financiranja

Večina iniciativ za financiranje projektov ohranjanja in trajnostne rabe biotske raznovrstnosti do danes izhaja iz multilateralnih finančnih institucij, zlasti Svetovne banke (WB). Evropska investicijska banka (EIB) in Evropska banka za obnovo in razvoj (EBRD) prav tako razvijata specifične politike biotske raznovrstnosti. Nekatere nizozemske banke (Rabobank, Fortis in ABN Amro) so v ospredju med zasebnimi firmami, ki se ukvarjajo z biotsko raznovrstnostjo. Kljub nekaj pozitivnim primerom pa sami priznavajo, kako je težko prepričati ostale financerje o njihovem pomenu pri ohranjanju biotske raznovrstnosti. Kljub temu je manjša skupina finančnih institucij, vključno z EBRD, EIB in Rabobank začela preiskovati možnosti oblikovanja sklada za financiranje projektov biotske raznovrstnosti.

Udejstvovanje finančnega sektorja pri podpori biodiverzitetnih projektov je razmeroma skromno zaradi na eni strani pomanjkanja razumevanja in znanja glede priložnosti, ki jih biodiverzitetne investicije lahko ponudijo finančnim institucijam in na drugi strani zaradi pomanjkanja znanja in izkušenj v razvoju relevantnih projektov unovčljive biotske raznovrstnosti, ki izpolnjujejo bančne investicijske kriterije. (Slabe-Erker et al, 2003).

Mednarodni viri financiranja varovanih območij, ki v tem trenutku obstajajo torej vključujejo WB (GEF), EIB, EBRD, IFC/GEF SME sklad, bilateralne programe (program razvojne pomoči EU). Možnosti za financiranje na območjih Natura 2000 ponujajo **evropski finančni mehanizmi**, kot so LIFE III, Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja, Leader+, INTERREG III, Evropski sklad za regionalni razvoj, Evropski socialni sklad in Kohezijski sklad (Slabe-Erker et al, 2003). Nadalje so tu še fundacije premožnih posameznikov ali družb, ki želijo del premoženja dati za namene, ki jih podpirajo, mednarodne nevladne organizacije (WWF; Conservation International, The Nature Conservancy).

Preglednica 28: Možnosti financiranja omrežja Natura 2000 preko Evropskih skladov v obdobju 2000-2006

		ESRR	ESS	KS	EKSRP	EFF
Kvir za upravljanje in administriranje	Vrsta stroškov					
	Prilagajanje zakonodaje	X	X		X	
	Ustanovitev upravljavskih teles					
	Administrativni stroški	X	X		X	X
	Ukrepi ozaveščanja in okoljsko izobraževanje	X			X	X
	Ukrepi upravljanja z obiskovalci	X			X	
	Sistemi javne udeležbe		X			X
	Dejavnosti mreženja	X	X			X
	Priprava in revizija upravljavskih načrtov območij ali vrst	X			X	
	Ukrepi za izpeljavo študij PVO	X	X		X	
Znanstvene študije, popisi, kartiranje				X	X	
Delovanje monitoring	Kontrola in patroljiranje		x			
	Sistem spremljanja	X			X	?
	Ukrepi varstva, upravljanja in obnavljanja	X			X	X
	Ex-situ varstvo in programi naseljevanja					
	Ukrepi trajnostne rabe	X		x	X	X
	Kompenzacijska plačila				X	X
	Ukrepi v gozdu				X	
	Čezmejni projekti	X				
	Podporni in komunikacijski pilotni projekti	X				
Infrastruktura	Vzdrževanje infrastrukture	X			X	
	Nova infrastruktura za ohranjanje in obnovo habitatov ali vrst	X			X	
	Infrastruktura za javno uporabo	X				
	Pridobivanje opreme	X				
	Varnostni ukrepi na območjih, ki še niso zaščitena	X				

	Ukrepi varstva pred požari	X			X	
	Blažilni ukrepi za infrastrukturo, ki vpliva na Naturo 2000	X				
	Nakupi zemlje	?		?	?	

Legenda: ESRR je Evropski sklad za regionalni razvoj, ESS je Evropski socialni sklad, KS je Kohezijski sklad, EKSRR je Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja in ESR je Evropski sklad za ribištvo, ? primerno ob zadostitvi posebnih pogojev.

Vir: Prirejeno po EU Funding for Environment, WWF, 2005.

V obdobju 2007-2013 se v veliki meri nadaljuje ureditev iz obdobja 2000-2006. Tako so potencialni viri za naravovarstvene projekte naslednji:

- Evropski socialni sklad – ESS
- Evropski sklad za regionalni razvoj – ESRR
- Kohezijski sklad
- Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja - EKSRR
- Evropski sklad za ribištvo - ESR
- Finančna sredstva za okolje - LIFE+
- Sedmi okvirni raziskovalni program - RP7
- Cilj 3 -evropsko teritorialno sodelovanje - pobuda Skupnosti

Za možnosti financiranja območij Nature 2000 je bil narejen poseben priročnik³⁷.

Potrebno je omeniti tudi financiranje prek **multilateralnih bank**. V splošnem je možno le za vladne projekte ali zasebne projekte, ki pa jih vlada izrecno odobri. Posojilo ali donacija določene mednarodne razvojne banke za ustanovitev ali vzdrževanje zavarovanega območja je del podpore, dane za izpeljavo širšega, nacionalnega načrta ohranjanja, na primer za razvoj infrastrukture oziroma zmanjšanje negativnih okoljskih učinkov cest, železnic. Bistveno je, da morajo imeti predloženi projekti podporo ustreznih vladnih agencij ali jih le-te predložijo oziroma jih predložijo banki skupaj. Mednarodna finančna korporacija (ang. »International Finance Corporation«; IFC) ponuja posojila in kapital tudi zasebnim podjetjem v državah v razvoju in njene zahteve uradne potrditve projekta so manj rigorozne. IFC cilja na podjetja, ki so komercialno sposobna in hkrati okoljsko in družbeno odgovorna. Nekatere banke ponujajo posebne podpore za mala in srednje velika podjetja v obliki kapitalskih skladov. Primer je IFC/GEF SME sklad, ki išče posrednike za reinvestiranje kapitala v mala in srednja podjetja, katerih dejavnosti podpirajo cilje multilateralnih sporazumov o biotski raznovrstnosti in podnebnih spremembah. IUCN je tako posrednik pri IFC in Svetovnem centru za naravno in kulturno dediščino (ZN) za SME investicije povezane z lokacijami svetovne dediščine.

Svetovni okoljski sklad (Global Environment Facility - GEF) je neodvisen mednarodni finančni mehanizem, ustanovljen z namenom zagotavljanja večstranskih virov [vlade, razvojne institucije, znanstvena skupnost, zasebni sektor, nevladne organizacije] za subvencioniranje okoljskih projektov na področju biotske raznovrstnosti, klimatskih sprememb, ozonske zaščite, mednarodnih voda in degradacije zemlje. GEF odobrava subvencije za financiranje naložb in pripravo projektov. Od ustanovitve leta 1991 je GEF odobril skupaj 4,5 milijarde dolarjev za podporo več kot 1.300 projektov v 140 državah v razvoju in tranziciji. Z vključitvijo Slovenije v EU nimamo več statusa prejemnice pomoči iz tega sklada in ne moremo več računati na nepovratna sredstva tega finančnega instrumenta (Umanotera, 2004).

Agencije za bilateralno razvojno sodelovanje, kot so DANIDA (Danska), NORAD (Norveška), SIDA (Švedska), SDC (Švica) ter Evropski program razvojne pomoči imajo

³⁷ Priročnik je dosegljiv na http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/financing/index_en.htm.

pogosto poslanstvo zmanjšanje revščine, katere delovni programi vsebujejo tudi biodiverzitetu. Številne med njimi so zavezane (preko ratifikacije CBD s strani nacionalne vlade) k investiranju v ohranjanje biotske raznovrstnosti. Večina ima za ciljno skupino države v razvoju v katere usmerja svojo pomoč. Običajno pa ne usmerjajo pomoči v razvite države. Prav tako se vključujejo v programe sodelovanja lastnih zavarovanih območij in zavarovanih območij v državah v razvoju, kot je izmenjava kadra in drugih oblik izgradnje kapacitet.

Fundacije z mednarodnim odstopom ustanavljajo bogati posamezniki, skupine ali družbe, ki želijo del premoženja dati za namene, ki jih podpirajo, na primer za okolje, varstvo narave. Večina od njih ima posebne interese ali pa so geografsko usmerjeni, kar se lahko zasledi v njihovem opisu smernic za oblikovanje prošnje za subvencioniranje. Številne fundacije tudi specificirajo vrste institucij ali organizacij, ki jih želijo podpreti. Zahteve in interesi fundacij so zelo različni, čeprav je najbolj pomemben prvi kontakt (pismo, telefonski klic, prošnja) in nadaljevanje običajnega postopka za pridobitev subvencije oziroma podpore. V prošnji je pomembno izpostaviti kako zavarovano območje oziroma projekt na njem izpolnjuje interese fundacije. Obstajajo tudi spletne strani s seznama fundacij in njihovimi ključnimi interesi.

Med alternativnimi finančni mehanizmi lahko omenimo še ogljikovo kompenzacijo, predloge globalnih dajatev za podporo ohranjanja narave in kulture (na primer predlogi dajatve na mednarodni letalski promet, dajatve na mednarodne turistične pakete, dajatve na mednarodne finančne transferje – Tobinov davek, dajatve na transakcije s kreditno kartico). Potencial za razvoj alternativnih mehanizmov mednarodnega financiranja je tudi v svetovnem spletu. Sponzorji takšnih strani so praviloma zainteresirani za oglaševanje in imajo koristi od odnosov z javnostjo.

5.2.2 Viri financiranja na nacionalni ravni

Na nacionalni ravni so med viri financiranja na voljo: takse (npr. turistična taksa, hotelska taksa ...), davki, davčne spodbude namenjene varstvu narave, sheme davčnih olajšav za prispevek v sklade za varstvo narave, darovi zasebnih fundacij, različne oblike okoljskih skladov, nacionalna loterija, donacije preko delodajalca, plačila za skupno blaginjo.

Prednosti financiranja z uporabo **fiskalnih instrumentov** so naslednje: (i) viri se ustvarjajo nacionalno, zanesljivo in trajno, (ii) obremenitev je ciljana na uporabnike zavarovanega območja, (iii) zbrana sredstva se uporabijo za potrebe območja in odgovornost je na širši javnosti in ne na določenem darovalcu, (iv) tako zbrana sredstva so pogosto nacionalna protiutež mednarodnemu financiranju in v) navadno ni potrebe po postavljanju novega sistema zbiranja, ampak se uporabi že obstoječega. Glavne slabosti takšnega sistema pa so težka pridobitev politične podpore, problem ohranjanja namenskosti porabe sredstev in visoki stroški lobiranja.

Številne države imajo **sheme davčnih oprostitev za prispevke za ohranjanje naravnih in kulturnih vrednot ali prispevke v sklade, ki imajo ta namen**. Posebej uspešni so takšni sistemi tam, kjer so davčni sistemi učinkoviti nasploh in kjer je darovanje vrednota. Pomembno pa je tudi zaupanje darovalca v ta sistem oziroma v dejanski namen porabe sredstev, enostavnost zbiranja in poročanje.

Subvencije ali podpore, ki jih dajejo zasebne fundacije za izvajanje določenih projektov ali aktivnosti na zavarovanem območju, predvsem v začetnih fazah z jasno vizijo kasnejšega samo-financiranja (ne pa za pokrivanje ponavljajočih stroškov) so tudi lahko pomemben vir financiranja zavarovanih območij. Navadno imajo te določeno poslanstvo, področje zanimanja ali posebne interese ali so geografsko osredotočene, kar vpliva na izbiro projektov ali dejavnosti, ki jih financirajo. Zato je pomembno, da je predlog projekta oblikovan v skladu s prej omenjenim. Navadno je interes fundacije, da ostane vključena v projekt tudi kasneje.

Nacionalni okoljski skladi so učinkovit mehanizem za dolgoročno financiranje dejavnosti ohranjanja, ki običajno zahtevajo veliko let trajnega financiranja za doseg ciljev. Čeprav financiranje za tipični projekt ohranjanja traja dve do pet let, ki je občutljiv na nepredvidljive spremembe v vladi, proračunih in prioritetah. Skladi za ohranjanje biotske raznovrstnosti se lahko uporabijo za financiranje: posameznega zavarovanega območja, celotnega nacionalnega sistema zavarovanih območij, čezmejnih zavarovanih območij, ohranjanje določenih vrst, malih subvencij lokalnim skupnostim ali nevladnim organizacijam za izvajanje projektov ohranjanja (Spergel, 2001). Financira se lahko številni aktivnosti, kot so zbiranje raziskovalnih podatkov, monitoring, izobraževanje, usposabljanje, osveščanje, integrirano ohranjanje in razvoj.

Večina skladov je bilo ustanovljenih kot *skladov donacij*, kjer se letno potroši le obresti ali dohodek od investicij, medtem ko začetni kapital ostaja polno investiran oziroma se nikoli ne porabi (ang. »endowment fund«). Nekateri skladi celo reinvestirajo manjši delež dohodka v kapital vsako leto, da se realna vrednost le-tega ohrani tudi ob inflaciji. Na primer donacije v sklad se investirajo v obveznice, delnice korporacij z določenim donosom. Zaslužene obresti (navadno so letne obresti 5 do 10 odstotne) so letni dohodek, ki se uporabi za financiranje projektov ohranjanja lokalne skupnosti. Nekateri skladi so bili ustanovljeni z donacijami mednarodnih donatorjev in prispevki države. Spet drugi so bili ustanovljeni z uporabo »debt-for-nature swaps«, ki je lahko tudi bilateralne narave. Na primer ena država prekliče uradni dolg druge države do nje, če druga država donira določen del tega dolga v ohranjanje biotske raznovrstnosti. Za razliko od skladov tipa »endowment« se pri *presihajočih skladih* (ang. »sinking funds«) investirani kapital za ustvarjanje dohodka tudi postopoma porablja v določenem obdobju. Kapital torej postopoma presiha v določenem obdobju, ponavadi med 10 in 20 let. Na primer v obdobju 15 let se obveznice postopoma odpoklicujejo iz trga in se tako investitorjem počasi vrača tudi glavnica. Investitorji so torej dolžni vsako leto odkupiti določen delež glavnice in dolg se počasi zmanjšuje. Druga alternativa pa je *obnovljivi sklad* (ang. »revolving fund«), ki se kontinuirano polni z novimi dohodki na primer od okoljskih dajatev in se tudi kontinuirano troši. Bistvena razlika glede na druge sklade je ta, da se ob dospelju kratkoročnega kredita vzame novega in z njim odplača prejšnjega. Lahko se določen delež letnega dohodka usmerja v rezervni sklad, ki se uporabi v primeru zmanjšanja prilivov od okoljskih dajatev, ki bi nastali ob nepredvidenih ekonomskih ali političnih situacijah (Spergel, 2001). Takšne vrste sklad je bil na primer predviden v okviru Programa Združenih narodov za okolje, to je Sredozemski skrbniški sklad za zagotovitev učinkovitega usklajevanja in financiranja Akcijskega načrta za Sredozemlje. Skladi za ohranjanje biotske raznovrstnosti pogosto zavzamejo pravno obliko skrbniškega sklada (v anglosaksonskih državah, ZDA, Velika Britanija) ali korporativnega združenja (v državah civilnega prava, Francija, Španija). Kakorkoli že, vedno ima sklad Nadzorni svet v katerem so predstavniki vlade, lokalnih NVO, mednarodni donatorji in včasih tudi predstavniki lokalnih poslovnih skupin, znanstveni eksperti ali mednarodne varstvene organizacije. Ta skrbi za to, da so financirani projekti in dejavnosti v skladu z namenom ustanovitve sklada. Koristi sklada za ohranjanje biotske raznovrstnosti za vlade, NVO in mednarodne donatorje so: (i) dolgoročno stabilno financiranje varstvenih programov, (ii) manjše subvencije dane decentralizirano, (iii) raznolikost in koordinacija virov financiranja, (iv) fleksibilnost ter v) široka udeležba in demokratičnost.

Nacionalne loterije so oblika hazarda, kjer posamezniki kupujejo karte/listke, ki se potem potegujejo za nagrado (t.j. del zaslужka od prodaje teh listkov). Upoštevati je treba, da loterije niso v vseh državah v skladu z družbenimi normami, kjer pa so tako pridobljena sredstva konkurirajo tudi za druge namene, kot so zdravje, izobraževanje. V dobrodelne namene lahko nacionalne loterije zberejo ogromno sredstev. Del prodaje dobijo seveda dobitniki, del gre za davke, del za pokrivanje stroškov, del pa lahko v dobrodelne namene. Ta delež je v Veliki Britaniji 28-odstoten. **Plačila in transferi za dobrine in storitve**, kot so vzdrževanje ekosistema, habitatov. Naslednji primer mehanizma financiranja so **sheme donacij na delovnem mestu**, ki so učinkovit način za donacije zaposlenih v dobrodelne

namene preko delodajalca. Sheme omogočajo zaposlenim odtegnitev od plače pred obdavčitvijo, ki se kanalizira preko delodajalca v klirinško dobrodelno hišo, ta pa izplača sredstva članicam dobrodelne ustanove. Zaposlen lahko iz seznama članic dobrodelnih ustanov izbere tiste, ki jih želi podpreti. Primer takšne sheme je »Earth Share«. Primer podobnega mehanizma financiranja v Sloveniji v letu 2007 je možnost za davčne zavezanke, ki plačujejo davek na dohodek, da 0,5% svoje dohodnine namenijo eni izmed nevladnih organizacij.

5.2.3 Viri financiranja na območju

Mehanizmi financiranja na območju vključujejo vstopnine, parkirnine, plačilo za kampiranje, najem piknik prostorov, najemnine za npr. izkoriščanje rud, gozdov, prodajo »listin« za prisvojitve npr. hektara varovanega območja (certifikat), donacije družb, ki npr. gojijo zeleni image, donacije posameznikov in drugo. Ponavadi pravilna kombinacija vstopnin in obdavčenja zagotavlja pokritje več kot polovice obratovalnih stroškov območja.

Motivacija za plačilo uporabnika okoljske dobrine na samem območju je večja, ker je povezava z območjem v trenutku plačila ali darovanja opredmetena. Vendar pa ti mehanizmi niso primerni za financiranje redko obiskanih območij, zato je včasih smiselno poskrbeti tudi za način redistribucije tako ustvarjenih prihodkov po različnih območjih.

Uporabnine pokrivajo širok spekter možnosti, od vstopnin, parkirnin, plačil za kampiranje in uporabo piknik prostorov, plačil ki se obračunajo v breme koncesionarjev, ki imajo dobiček od oddajanja sob, ponudbe hrane in pijače, vodenja, rentanja čolnov (to so plačila za pridobitev licence za obratovanje in/ali plačila na osebo, ki jih zbirajo) ter plačila za uporabo pristanišča, privez. Obračunavajo se lahko na osebo, prevozno sredstvo, ali glede na kombinacijo obojega. Potencialni zasluški iz teh virov so seveda odvisni od stopnje obiskanosti in rabe območja, toda prava kombinacija teh in dajatev praviloma zagotavlja pokritje več kot polovice obratovalnih stroškov območja. Iz tega naslova se lahko subvencionira tudi druge manj obiskane dele nacionalnega sistema varstvenih območij. Uporabnine se lahko zbirajo na območju preko lastnega osebja ali preko koncesionarjev, ki kot rečeno plačujejo za pravico, da ponujajo dobrine in storitve obiskovalcem. Koncesijske dajatve se morajo prilagajati gibanjem cen, kandidati za koncesijo pa se naj bi potegovali na dražbi, z namenom pridobiti čim večje prihodke iz tega vira. Pokazati morajo tudi svojo sposobnost doseganja okoljskih standardov (Spergel, 2001). Neposredno plačilo uporabnin na območju povečuje verjetnost, da se bo zbrani prihodek uporabil za varovanje območja, čeprav seveda sam postopek zahteva stroške in eksperte za ponudbo storitev, ki se jih plačuje. Te storitve so običajno bolj uspešne in učinkovite, če jih izvaja poslovni sektor, ki ima profitni motiv. Naslednji mehanizem so najemnine, ki omogočajo posameznikom ali skupinam, da uporabljajo del območja za dogovorjeno uporabnino v omejenem času, na primer za raziskovanje rudišč, dejavnosti v gozdarstvu, kmetovanje, pašo. Zelo pomembno je, da je na ta način pridobljeni dohodek združljiv s ključnimi varstvenimi cilji. Nadalje so kot mehanizem financiranja možne uporabnine za izvajanje promocijskih kampanj korporacij, ki uporabljajo zavarovano območje kot lokacijo ali ozadje za oglase, filme, posterje in druge uporabe. Pristojbine za inštalacijo in uporabo opreme, kot so transformatorji, morske ploščadi, raziskovalne postaje so naslednji vir financiranja na območju. Dohodek se lahko ustvarja na zavarovanem območju tudi s prodajo produktov in storitev, kot so izleti, muzeji, razstave, vodenja, najem opreme, zemljevidi. Predvsem lokalne skupnosti imajo koristi od prodaje izdelkov lokalne obrti, čeprav ne gre za neposredno finančno podporo zavarovanju območja.

Marketing s hkratno podporo dobrodelnim namenom (ang. »cause-related marketing«) je hibrid produktnega oglaševanja in korporacijsko-javnih odnosov. Gre za strategijo, katere namen je uresničiti k dobičku usmerjene cilje in hkrati sodelovati z neprofitno organizacijo, s ciljem družbeno odgovornega delovanja podjetja. Cilj je torej povezati identiteto korporacije z neprofitnimi organizacijami in dobrimi stvarmi. Pomeni

prodajo predvsem neopredmetenega bogastva, kjer glavnina vrednosti leži v zavedanju kupca, da je pomagal k ohranjanju. To so recimo posebni dogodki, sheme zbiranja, sheme prisvajanja, prodaje. Kar se tiče organizacije dogodkov je ta uspešnejša, če je zadovoljeno trem pogojem, in sicer (i) na razpolago so prostovoljci, (ii) želja po podarjanju je močnejša od želje po kupovanju in (iii) dogodek je socialno privlačen.

Programi prisvajanja v smislu prodaje listin oziroma certifikatov, ki priznavajo prisvojitvev na primer hektara zavarovanega območja, vključno z vrstami na njem. Certifikati so popularni kot darila, kupujejo jih šolski razredi, posamezniki, podjetja. Za izvajanje te oblike financiranja je zopet pomembno imeti prostovoljce, ki se ukvarjajo z izdajanjem certifikatov, zahvalnimi pismi in ostalo korespondenco.

Donacije korporacij, ki so zainteresirane za pomoč pri aktivnostih ohranjanja in imajo interes razviti zeleni image ali pa imajo dejansko občutek za okoljsko odgovornost. Najbolj so zainteresirana tista podjetja, ki morajo zavarovati svoj image, kot so na primer podjetja, ki črpajo naravne vire, ali pa tista, ki imajo neposreden delež v uspehu zavarovanega območja, kot so hoteli, restavracije, potovalne agencije in drugi. Zagotavljanje tega vira pogosto zahteva veliko časa za srečanja in predstavitve ter medsebojno razumevanje. Kompleksni odločitveni procesi lahko terjajo veliko časa, da se donacija dejansko odobri.

Zbiranje **donacij posameznikov**, v obliki sredstev ali daril, je relativno enostavnejše. Izziv je le identificirati posameznike, ki so najbolj verjetno pripravljene darovati in jih prositi za prispevek. Za »kulturo darovanja« je treba ljudi informirati in izobraziti, inspirirati in jih zaprositi. Navadno se vzpostavi tudi določen odnos med darovalcem in območjem tako, da postanejo obiskovalci na nek način »prijatelji« območja in njihova podpora se lahko mobilizira znova in znova.

»Načrtovano/bodoče odpovedovanje« danes zelo pridobiva na pomenu. Gre za tiste dobrodelne darove iz lastne volje ali lastnine ali drugih mehanizmov, kot je zavarovanje ali anuitete. Takšni primeri so: (i) darovi območju, (ii) imenovanje organizacije za ohranjanje kot dediča police življenjskega zavarovanja, (iii) prenos lastnine ali vrednostnih papirjev (brez ali z določbo darovalčevega »doživljenjskega imetja«; pravica do prebivanja v nepremičnini, uporaba lastnine v času življenja lastnika) ali doživljenjske rente od vrednostnih papirjev, (iv) ustanovitev dobrodelnih skladov, (v) nakup vrednostnega papirja, ki prinaša tok anuitet. Praviloma imajo upravitelji o teh opcijah financiranja več znanj od samih darovalcev, zato je pomembno, da se jih ustrezno seznanijo tako s samo dediščino kot z davčnimi zakoni, ki bi lahko vplivali na lokalne in tuje donatorje. Smiselno je tudi omogočiti storitve finančnega svetovanja na prostovoljni bazi, ki lahko potencialne donatorje informirajo o razpoložljivih možnostih.

Ustanovitev programov članstva območja ali »shem prijateljev« predstavlja prostovoljno podporo, lahko v sodelovanju z nevladnimi organizacijami. Motiv za včlanitev je lahko poleg naravovarstvenega tudi prestiž ali vpliv v političnem procesu. Člani lahko donirajo sredstva ali pa ponudijo prostovoljno delo, publiciteto, kupujejo produkte na območju, vstopnice za dogodke na območju, in drugo (WCPA, 2000).

5.2.4 Viri financiranja zavarovanih območij v Sloveniji

V Sloveniji so v preteklosti prevladovala **sredstva iz državnega proračuna** in sicer iz postavk Ministrstva za okolje in prostor naj bi bilo leta 2008 izplačano nekaj manj kot 3,5 mio evrov. Zelo malo je občinskih virov, še posebej v velikih zavarovanih območjih, kot je Krajinski park Goričko. V preteklosti so bili uporabljeni tudi **mednarodni viri** kot je bil Phare CBC, Life in ostali. Pomen mednarodnih (EU) virov se še povečuje. Le-ti v kombinaciji z proračunskimi viri predstavljajo osnovo za financiranje varovanih območij. To so:

- Program razvoja podeželja 2007 - 2013

- Os 2: Izboljšanje okolja in podeželja
- Os 3: Kakovost življenja na podeželju in diverzifikacija podeželskega gospodarstva
- Operativni program krepitve regionalnih razvojnih potencialov za obdobje 2007-2013
 - Povezovanje naravnih in kulturnih potencialov,
 - *Dvig konkurenčnosti turističnega gospodarstva*
 - *Mreženje kulturnih potencialov*
 - Razvoj regij
- Cilj 3 -evropsko teritorialno sodelovanje - pobuda Skupnosti
- LIFE +

Potrebno je tudi omeniti, da imajo (za)varovana območja tudi vlogo kot kriterij pri ostalih delitvah sredstev kot so³⁸:

- Sklep o razvrstitvi razvojnih regij po stopnji razvitosti za programsko obdobje 2007-2013 (Ur. l. RS 23/06). Koncept indeksa razvojne ogroženosti, ki v kazalnike razvojnih možnosti uvršča delež območij Natura 2000.
- Zakon o financiranju občin (Ur.l.RS 123/06). V 24. členu so med kazalniki razvojnih možnosti uvrščeni tudi deleži območij Natura 2000.
- Pravilnik o namenih porabe, merilih in pogojih za dodelitev sredstev za sofinanciranje investicij občin (Ur. l. RS 19/2007). Pri razdelitvi sredstev se je z utežjo 10 % upoštevalo tudi delež območij Natura 2000. V letu 2006 je bilo za sofinanciranje investicij občin v proračunu namenjeno okrog 6 mrd SIT (25 mio EUR), v letu 2008 pa okrog 28 mio EUR.

Potrebno je tudi omeniti, da je **financiranje zavarovanih območij zelo splošno urejeno** (npr. Uredba o Krajinskem parku Goričko), kjer so zgolj navedeni potencialni finančni viri:

(1) Upravljavca parka pridobiva finančna sredstva za upravljanje parka:

- iz državnega proračuna,
- z vstopninami, dotacijami in donacijami,
- s sredstvi, pridobljenimi z upravljanjem nepremičnin,
- s prihodki od prodaje blaga in storitev, ki jih opravlja,
- iz različnih mednarodnih programov pomoči,
- s pridobivanjem sredstev na podlagi sofinanciranja programov in projektov, ki so v skladu z namenom ustanovitve parka, iz sredstev lokalnih, državnih in mednarodnih skladov, ustanov oziroma drugih organizacij in
- iz drugih virov.

(2) Upravljavca parka lahko pridobiva sredstva tudi iz proračunov lokalnih skupnosti v skladu z njihovimi programi oziroma sprejetim načrtom upravljanja parka.

(3) Del sredstev, pridobljenih na način iz druge do sedme alineje prvega odstavka tega člena, se lahko nameni za izvajanje razvojnih usmeritev parka v skladu z načrtom upravljanja parka.

(4) Podrobnejše pogoje za pridobivanje sredstev iz prejšnjega odstavka, merila in postopke razdeljevanja sredstev ter odločanje o razdeljevanju in nadzor nad namensko porabo sredstev predpiše minister, pristojen za ohranjanje narave.

³⁸ Parki so leta 2007 pokrivali 25% omrežja Nature 2000.

Velik problem predstavlja dejstvo, da temeljni dokumenti upravljanja zavarovanih območij niso sprejeti (načrt upravljanja), številna zavarovana območja (številni krajinski parki) pa nimajo niti vzpostavljenega upravljanja.

5.3 Vrednotenje zavarovanih območij

Vrednotenje je teoretično zadnji del projektnega/programskega cikla, vendar to velja zgolj za naknadno (»ex-post«) vrednotenje. Tako je predhodno vrednotenje v bistvu ocenjevanje razvojnih programov, medtem ko vmesno vrednotenje služi izboljššanemu izvajanju projektov in razvojnih programov.

5.3.1 Opredelitev vrednotenja

Vrednotenje (»evaluation«) je skupaj s spremljanjem bistveni del vsakega procesa načrtovanja, tako v zasebnem kakor tudi v javnem sektorju. Vrednotenje je pridobilo na pomenu po drugi svetovni vojni in se je uveljavilo predvsem v javnem sektorju, medtem ko zasebni sektor uporablja predvsem metode zagotavljanja kakovosti (»quality management systems«).

Vrednotenje programov se osredotoča na oceno doseganja ciljev programa. Uporablja se tudi izraz vrednotenje politik, vendar pa se oba izraza medsebojno prepletata, tako da nekatere države ne ločujejo obeh pojmov (npr. Francija). Vrednotenje politik je širši pojem, saj obsega več programov, zakonski okvir, povezanost med programi, povezanost med posameznimi pravnimi akti,...

Vrednotenje projektov, predvsem majhnih, je v veliki meri prepuščeno financerjem projektov ali celo izvajalcem (samovrednotenje). Oziroma se vrednoti skupina majhnih projektov. Izjema so veliki projekti (npr. infrastruktura), ki imajo naravo programov.

Vrednotenje nima enotne definicije. Tako MEANS priročnik opredeljuje vrednotenje javnih izdatkov kot oceno (»judgement«) vrednosti javnih izdatkov glede na izbrane kriterije in določene standarde (predvsem ustreznost in učinkovitost). Zlasti je pomembno, da javni izdatki zadovoljujejo potrebe (»needs«), ki so bile razlog za javne izdatke in imajo ustrezne rezultate. Obstojijo tudi podobne definicije, kot je naslednja (Manual Project Cycle Management, 2001): Vrednotenje je sistematična in čimbolj objektivna ocena tekočega ali končanega projekta, programa, politike, in sicer vsebine, izvedbe in rezultatov. Namen vrednotenja je oceniti ustreznost, učinkovitost, uspešnost, vpliv in trajnost. Vrednotenje mora proizvesti informacijo, ki je uporabna in kredibilna ter omogoča uporabo njenih ugotovitev in priporočil v procesu odločanja, tako pri prejemnikih kakor tudi pri financerjih. Zato mora biti vrednotenje:

- analitično: temeljiti mora na ustreznih metodah;
- sistematično: vrednotenje mora biti skrbno pripravljeno in izvedeno;
- zanesljivo: več izvajalcev vrednotenja (evaluatorjev) mora ob uporabi ustreznih tehnik priti do podobnih rezultatov, vendar pa je potrebno poudariti, da vrednotenje vedno vsebuje sodbe, ki so pogosto subjektivne;
- osredotočeno: vrednotenje mora biti osredotočeno na ključna vprašanja politik/programov/projektov;
- naročniku prijazno: rezultati vrednotenja morajo služiti uporabniku ob upoštevanju značilnosti politik/programov/projektov, političnega okvira ter razpoložljivih sredstvih.

Vrednotenje želi odgovoriti na določena vprašanja (**kriteriji vrednotenja**):

1. Ustreznost: V kakšni meri so cilji projekta/programa/politike prilagojeni potrebam in prioritetam na nacionalni in EU ravni?

2. Učinkovitost: Kakšni so rezultati glede na porabljen sredstva?
3. Uspešnost: Ali projekt/program/politika dosega specifične in splošne cilje (načrtovano/doseženo)?
4. Koristnost: Ali je projekt/program/politika zadovoljil potrebe ciljne skupine?
5. Trajnost: Koliko časa po koncu projekta/program/politika bodo še vidni učinki programa?

Glavni cilji vrednotenja so naslednji:

1. Izboljšanje kvalitete projektov/programov/politik (vsebinsko, upravljavsko).
2. Utemeljiti (opravičiti) projekt/program/politiko v politični in civilni javnosti.
3. Pomoč pri usmerjanju sredstev (javnih, zasebnih).

Glede na čas vrednotenja poznamo:

1. Predhodno (»ex-ante«) vrednotenje. To predvsem izboljša kakovost predloženih aktivnosti (ustreznost, skladnost), je pa veliko težje oceniti vplive aktivnosti. Predvsem je pomembno ugotoviti, ali so predložene aktivnosti ustrezne za reševanje potreb (vsebina in oblika aktivnosti, predvidena finančna sredstva, izvajanje aktivnosti, pričakovani učinki, rezultati in vplivi, povezanost z ostalimi aktivnostmi,...).
2. Vmesno (»mid-term«) vrednotenje. To še ne more oceniti vplivov, vendar pa na osnovi učinkov in deloma rezultatov že omogoča izboljšanje politik/programov/projektov. Oцени tudi porabo finančnih sredstev ter sistem spremljanja in izvajanja.
3. Končno (ex-post) vrednotenje. Že omogoča oceno rezultatov in vplivov. Analizira faktorje uspeha in ovire, ki so vplivali na izvajanje in rezultate ter oceni trajnost teh rezultatov. Glavna težava je, da pogosto ni "pravočasno" za sprejetje ustreznih odločitev.

Poznamo različne vrste vrednotenja. To je lahko notranje (»internal evaluation«) ali zunanje (»external evaluation«).

Pri različnih avtorjih srečamo zelo različne opise. Tako npr. Kamnar opredeljuje obe vrsti vrednotenja takole (Kamnar, 2000):

1. Naloga zunanjega vrednotenja je pojasniti, kako si posamezne izvajalske organizacije prizadevajo izboljšati kakovost, kakšne rezultate dosegajo in katere potencialne izboljšave bi lahko še uvedle. To je ponavadi vloga vladnih agencij.
2. Notranje vrednotenje pomeni sistematično, strukturirano in nenehno pozornost, ki jo izvajalske organizacije namenijo kakovosti svojega dela. Pri tem ponavadi obravnavajo naslednje vidike: vložke (sredstva, osebje, oprema), vsebino in kontekst (relevantnost vsebine programov, organizacijska načela), proces in rezultate.

Notranje vrednotenje imenujemo tudi samoocena (»self-assesment«) in je predvsem managersko orodje, namenjeno izboljšanju managementa (npr. na ravni projekta izboljšanje vodenja projekta). Za vrednotenje različnih politik/programov/projektov sta uporabna oba vidika, vendar je z vidika managementa v javnem sektorju zunanje vrednotenje celo pomembnejše od notranjega, saj predstavlja oceno neodvisne organizacije (večja objektivnost). Izvajalci projektov in njihove organizacije precenjujejo svoje uspehe in skrivajo neuspehe. Zato je zelo pomembno, kako je sama funkcija vrednotenja organizirana znotraj javne uprave. Tako smo tudi v razvitih državah priča pomembnemu deležu neodvisnih organizacij (fakultete, raziskovalne organizacije, svetovalna podjetja) pri vrednotenju javnih izdatkov.

Vrednotenje je torej managersko orodje, ki uporablja analitične metode, da oceni vplive politik/programov/projektov in predlaga izboljšave obstoječe prakse. Zato bi moralo biti

vrednotenje obvezno orodje javne uprave, saj izboljša njeno delovanje in ni le dodatna birokratska obremenitev.

5.3.2 Orodja za vrednotenje

Obstojijo številna orodja za vrednotenje politik/programov in projektov. Različni avtorji predlagajo različne sistematizacije. Za vrednotenje socioekonomskih programov je bil zelo pomemben priročnik MEANS iz leta 1999. Le ta deli orodja za vrednotenje v grobem v dve večji skupini:

1. Orodja za vseobsegajočo vrednotenje:
 - a. Orodja za strukturiranje ocene (SWOT, »mapiranje vplivov«, »barvno glasovanje«),
 - b. Orodja za pregled sprememb na področju (individualni intervjuji, ciljna skupina, študije primerov),
 - c. Orodja za analizo podatkov (geografski informacijski sistemi, »shift-share« analiza, Input-output model, makroekonomski model),
 - d. Orodja za pripravo odločitve (ekspertni paneli, multikriterijska analiza).
2. Orodja za podrobno obdelavo določenega vprašanja vrednotenja:
 - a. Orodja za strukturiranje ocene (logičen okvir, »Metaplan«),
 - b. Orodja za pregled sprememb na področju (anketa, etnografsko opazovanje),
 - c. Orodja za analizo podatkov (faktorska analiza, Delphi anketa, primerjava skupin, regresijska analiza),
 - d. Orodja za pripravo odločitve (analiza stroškovne učinkovitosti, »benchmarking«, analiza stroškov in koristi).

Leta 2003 je konzorcij raziskovalnih organizacij po naročilu Evropske komisije pripravil novo verzijo.

Pomembno je, da metode vrednotenja ne služijo zgolj vrednotenju, temveč tudi načrtovanju (npr. SWOT, intervjuji,...), ocenjevanju (npr. analiza stroškov in koristi) in izvajanju projektov (npr. benchmarking).

Pri vsakem vrednotenju je problem izbora metodologije zelo pereč, vendar pa ga je možno rešiti ob upoštevanju omejitev in s pravilnim pristopom k izvedbi. To pa zahteva ustrezno znanje in izkušnje, ki pa ga imajo pogosto zunanji izvajalci. V vsakem primeru je izvedba vrednotenja koristna dejavnost, saj priskrbi zelo koristne informacije o oblikovanju in izvajanju politik, programov, politik. Glavni problemi pri izvajanju vrednotenja so naslednji:

- Problem vzročnosti (»causality«). Predvsem je težko oceniti celovito vzročno-posledično povezavo z upoštevanjem in oceno vrednosti vseh spremenljivk. To pomeni, da ni možno narediti nedvoumne povezave med programom in rezultatom. Tudi v primeru eksperimentov je težko posplošiti rezultate eksperimenta izven samega eksperimenta.
- Problem opredelitve »širine« samega vrednotenja. Ali se skoncentrirati zgolj na uradne cilje posameznega projekta/programa/politike ali pa oceniti tudi vse učinke projekta/programa/politike. Slednji pristop je boljši, vendar pa je veliko bolj zahteven (časovno, finančno, kadrovske). Zato je izredno pomembno izvesti vrednotenje pravočasno (še preden se projekt/program/politika začne oziroma dokler ima vrednotenje vpliv na oblikovanje in izvedbo), potrebno pa je tudi natančno načrtovati samo izvedbo vrednotenja.

Dejstvo je, da je oblikovanje projektov, programov in politik zelo tvegano početje in tudi vrednotenje ne more odpraviti tega tveganja, saj je zelo težko najti odgovore na

postavljena vprašanja ob ustrezni zanesljivosti. Zato je odločitev še vedno predvsem na politiki. Vrednotenje vseeno lahko prispeva k boljšemu oblikovanju in izvajanju, kar omogoča privarčevati ogromne vsote denarja in prispeva k življenjskemu standardu. Zato je nujno, da se spodbuja uporaba in razvoj vrednotenja (obseg, kakovost in uporaba). Zato so razvite države in tudi EU vzpostavile sisteme vrednotenja javnih izdatkov.

5.3.3 Zavarovana območja in socioekonomski razvoj

Zavarovana območja, kot inštrument varstva narave, ohranjajo biotsko raznovrstnost in krajinsko pestrost, kar lahko razumemo kot naravni kapital nekega območja. Zavarovana območja dosegajo svoje cilje z reguliranjem človekovega poseganja v naravo in s tem nujno vplivajo na možnosti za zadovoljevanje potreb lokalnega prebivalstva. Torej imajo varovana območja številne cilje, kjer ne izstopajo socioekonomski cilji, ki pa v zadnjih letih pridobivajo na pomenu. Tako se na zavarovana območja vse bolj gleda kot na inštrument lokalnega in regionalnega razvoja, seveda ob upoštevanju ohranjanja biotske pestrosti in krajinske raznovrstnosti.

Zavarovana in tudi varovana območja s svojo visoko stopnjo naravne in kulturne ohranjenosti povečujejo razpoznavnost območja in spodbujajo razvoj različnih dejavnosti, ki so vezane na ohranjeno naravo. So torej razvojna kategorija za udejanjanje trajnostnega razvoja ter razvojna priložnost za prebivalce na tem območju in na njegovem neposrednem obrobju. Povezanost zavarovanega območja z ustrezno aktivnostjo lokalnega turističnega gospodarstva lahko omogoči pozitivne ekonomske rezultate tako za turistično dejavnost kot za aktivnosti ohranjanja narave in poveča kakovost življenja prebivalstva ter konkurenčnost območja. Obstaja pa precej študij v tujini. Že pred leti je bila izdelana študija za narodni park Bayerischer Wald, ki je pokazala, da je zgolj zato, ker je tam park, v lokalno gospodarstvo priteklo dodatnih 25 do 30 milijonov DEM. Študije dokazujejo kako zavarovana območja vplivajo na večji obisk in daljšo turistično sezono, večje državne in tuje investicije v infrastrukturo za obiskovalce, olajšano trženje zaradi pomoči pri promociji in drugo. Na primer, na Nežiderskem jezeru v Avstriji, kjer so pred letu ustanovili narodni park, opazovanje ptic spomladi in jeseni bistveno podaljša njihovo turistično sezono. Številčnejši so tudi večdnevni gostje, ki turističnemu gospodarstvu pustijo bistveno več denarja od enodnevnih izletnikov. Takih primerov je še (npr. NP Bavarski gozd, NP Abruci). V Avstriji je bilo ugotovljeno, da bi bilo 10 % manj obiskovalcev, če na tamkajšnjih območjih ne bi bilo narodnih in drugih parkov (Hladnik, 2006).

Nedvomno je, da zavarovana območja ustvarjajo dodano vrednost v družbi in konkurenčnost območja zaradi svojih dosedanjih aktivnosti, človeških in materialnih potencialov upravljaljskih struktur, specifičnih znanj, svoje prepoznavnosti v širši javnosti, številnih promocijskih gradiv, ki so že pripravljena in nenazadnje zaradi dosedanje turistične rabe teh območij.

Zato je potreben prehod od strategije pasivnega varstva narave k strategiji aktivnega varovanja in sonaravnega (regionalnega) razvoja varovanih območij, kar v preteklosti ni bil primer. Tako so bili pri pripravi in sprejemanju Zakona o TNP (obdobje 1975-1981) bolj poudarjeni pravno formalni ukrepi (prepovedi, kazni), vsebinski in naravovarstveni ukrepi pa so zelo nekonkretni. V zakonu ni razvojnega dela, predvsem za razvoj lokalnega prebivalstva. Prepričani smo, da bi moral v novem zakonu biti uporabljen termin »lokalno prebivalstvo«, predvsem v členih kjer so napisane izjeme za omejitve in v členih, ki govorijo o razvoju (Ocena izvajanja veljavnega Zakona o Triglavskem narodnem parku, problemi in predlogi, 2006).

5.3.4 Pristop k vrednotenju zavarovanih območij

Podobno kot vse javne aktivnosti so tudi aktivnosti vzpostavitve in delovanja zavarovanih območij narave predmet spremljanja in vrednotenja. To je še posebej pomembno, ker se v večini finančna sredstva za zavarovana območja zmanjšujejo.

V Evropi so bile narejene zgolj posamezne študije vrednotenja zavarovanih območij. Razlogi so v tem, da se v Evropi večina zavarovanih območij financira iz javnih sredstev, medtem ko se zavarovana območja v Aziji, Afriki, Južni Ameriki v veliki meri financirajo iz donacij in so donatorji zainteresirani za učinkovito in uspešno upravljanje zavarovanih območij. Evropejci tudi ne marajo vrednotenja lastnega dela in zato vrednotenja niso zaželeni (Pfleger, 2007). Večina opravljenih vrednotenj je bila narejena po metodologiji UICN, ki vsebuje celovit pristop k vrednotenju.

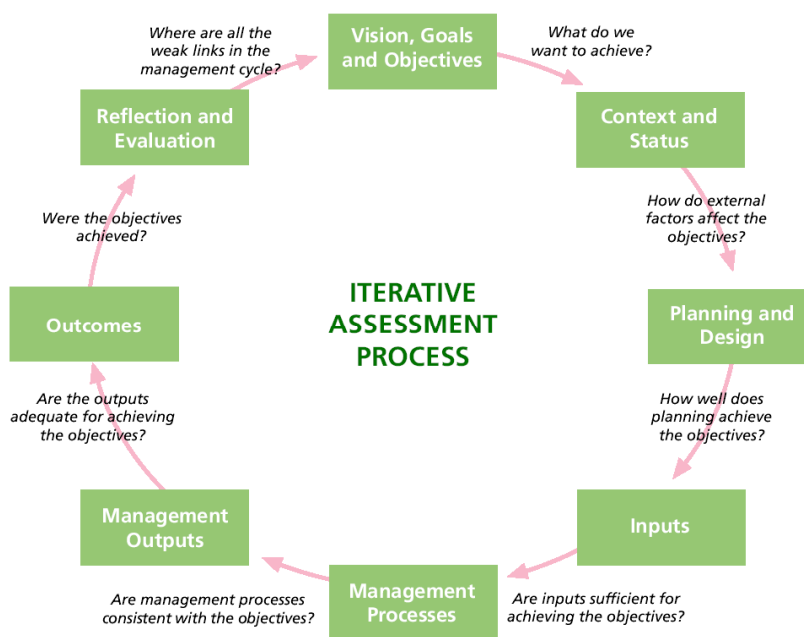
Slika 15: UICN metodologija vrednotenja zavarovanih območij

Vir: Evaluating Effectiveness A framework for assessing management effectiveness of protected areas: 2nd Edition, 2006, str. 12.

Zelo podobna metodologija je bila uporabljena pri vrednotenju finskih zavarovanih območij, saj je izhajala iz UICN metodologije.

Slika 16: Metodologija vrednotenja finskih zavarovanih območij

Vir: Heinonen, Berghäl, 2005, str. 143.

Pri tem so v različnih fazah vrednotenja poudarki različni. To je razvidno iz naslednje tabele.

Preglednica 29: Poudarki vrednotenja zavarovanih območij po UICN metodologiji

Element	Design		Ustreznost		Izvajanje	
	Kontekst	Načrtovanje	Vložki	Proces	Učinki	Rezultati
Fokus vrednotenja	Pomen, grožnje in splošno okolje (policy environment)	Design in načrtovanje	Potrebna sredstva	Način upravljanja	Izvajanje	Stopnja doseganja zastavljenih ciljev
Kriteriji vrednotenja	Vrednote	Zakonodaja in politika	Ustreznost vloženih sredstev	Ustreznost upravljanja	Doseženi rezultati	Učinki glede na zastavljene cilje
	Grožnje	Sistem zavarovanih območij				
	Občutljivost (vulnerability)	Načrtovanje upravljanja				
	Deležniki					
	Nacionalni kontekst					

Vir: Hockings, Dudley, 2007, str. 1.

5.3.5 Vrednotenje zavarovanih območij v Sloveniji

Vrednotenje zavarovanih območij v Sloveniji v preteklosti

V Sloveniji do sedaj ni bilo narejenih celovitih vrednotenj obstoječih zavarovanih območij. Večina do sedanjih analiz temelji na spremljanju (monitoringu) habitatov.

Primanjkujejo analize gospodarskega pomena zavarovanih območij. Ekonomske koristi so pomembne predvsem za lokalno prebivalstvo, saj zaradi omejitev gospodarskega delovanja lahko le-to poslabša življenjski standard lokalnega prebivalstva. Tako je bila izdelana zgolj ena analiza ekonomskih učinkov delovanja zavarovanega območja, in sicer je bil ocenjen vpliv Triglavskega narodnega parka na zaposlitvene priložnosti v letu 2000.

Sredstva za naravovarstvene aktivnosti TNP, ki jih lahko razumemo kot vložek v tamkajšnji naravni kapital in prihodki od turističnega trženja ohranjenega naravnega kapitala so bila izhodišče za ugotavljanje zaposlitvenih možnosti nastalih zaradi naravovarstvenih aktivnosti v TNP. Med 284 in 312 ekvivalentov polnih zaposlitev, neposrednih, posrednih in induciranih, je ocenjeni zaposlitveni učinek naravovarstvenih aktivnosti TNP v letu 2000. Trg delovne sile v TNP je po svojih značilnostih specifičen. Zaposlitvene možnosti, nastale iz varstva narave, niso povsem uspele rešiti problem premajhnega angažiranja delovne sile, vendar so prispevale k nadpovprečni delovni aktivnosti prebivalcev TNP.

Za ostala zavarovana območja ni bilo narejenih podobnih analiz. Upravitelji menijo, da delajo učinkovito in uspešno, vendar so ta mnenja seveda subjektivna. Velika oviro predstavlja nesistematično financiranje posameznih zavarovanih območij in posledično odsotnost jasne vzročno-posledične povezave med doseženimi učinki in rezultati ter vloženimi sredstvi. K temu prispeva tudi nevzpostavljen sistem spremljanja, kar je tudi posledica nesprejetih načrtov upravljanja. Tako nimamo niti zavezujočih ciljev, niti kazalnikov spremljanja uresničevanja ciljev (navedba kazalnikov, izhodiščne vrednosti, pričakovane vrednosti, vir podatkov). Kazalnike spremljanja potrebujemo:

1. Zaradi izboljšanja uspešnosti in učinkovitosti: s spremljanjem ugotavljamo odstopanja v izvajanju programa od zastavljenega. Potrebno je ugotoviti, koliko in v kateri smeri izvajanje odstopa od zastavljenega in predložiti ukrepe za prilagoditev nastalemu položaju.
2. Zaradi pravne ureditve (npr. pravne podlage za spremljanje in vrednotenje strukturne politike EU, pravna ureditev v nekaterih državah zahteva spremljanje porabe proračunskih izdatkov).
3. Zaradi utemeljitve programa v politični in civilni javnosti.
4. Zaradi vrednotenja: medtem ko je namen spremljanja ugotoviti, kaj se dogaja, pa je namen vrednotenja ugotoviti, kaj to pomeni, ali so bili zastavljeni cilji tudi dejansko uresničeni. Zato pa je potrebno vzpostaviti ustrezen sistem spremljanja (določitev kazalnikov-indikatorjev, zbiranje in obdelava podatkov), ki omogoča tudi uspešno vrednotenje.

Ker so zavarovana območja del večjih prostorskih enot (regij, države), bi bilo potrebno uporabljati programske kazalnike, predvsem kazalnike učinkov in rezultatov. Torej bi moral biti sistem spremljanja v skladu z logiko programiranja, vendar v obratni smeri. Gre za pristop od spodaj (»bottom up approach«), torej od projekta navzgor in sicer sosledje aktivnost → učinek → rezultat → vpliv. Omeniti je potrebno tudi težave pri kvantifikaciji kazalnikov, saj nam na tem področju v Sloveniji primanjkujejo izkušnje, mednarodne primerjave pa imajo tudi svoje omejitve.

Težave povezane z vzpostavljanjem in upravljanjem zavarovanih območij potrjujejo tudi ugotovitve Računskega sodišča v primeru Revizijskega poročila Računskega sodišča Republike Slovenije in Državnega urada za revizijo Republike Hrvaške o ohranjanju biotske raznovrstnosti na območju predlaganih regijskih parkov Snežnik in Kočevsko Kolpa ter v Narodnem parku Risnjak. Računsko sodišče ocenjuje, da ni bilo ustrezne podlage za učinkovito uresničevanje koncepta trajnostnega razvoja na predvidenih zaščiteneh območjih,

ker niso bili pravočasno sprejeti ključni strateški akti za ohranjanje in zaščito biotske raznovrstnosti, ker niso bili sprejeti akti o zavarovanju predvidenih zaščitenih območij in niso bili določeni upravljavci teh območij. Ustrezne podlage za uresničevanje koncepta trajnostnega razvoja niso bile vzpostavljene tudi na območjih predlaganih regijskih parkov Snežnik in Kočevsko – Kolpa. Ker parka nista bila ustanovljena in nista bila določena upravljavca, se ne morejo uresničevati predvideni cilji, ki so bili pri obeh parkih oblikovani tako, da bi po eni strani zagotavljali ohranjanje biotske raznovrstnosti na teh območjih, po drugi strani pa dajali prednost razvoju dejavnosti, ki zagotavljajo njihov primeren trajnostni razvoj. Računsko sodišče je Ministrstvu za okolje in prostor priporočilo, da pred morebitnim ponovnim pričetkom ustanavljanja predvidenih regijskih parkov Snežnik in Kočevsko – Kolpa opravi analizo dosedanjega ustanavljanja obeh parkov in ugotovi razloge, zaradi katerih parki niso bili ustanovljeni in da ob pripravi načrtov ustanavljanja parkov ponovno prouči ustreznost tako naravovarstvenih kot tudi drugih ciljev ustanovitve obeh parkov in določi načine njihovega doseganja; večjo pozornost naj nameni oblikovanju razvojnih ciljev, ki so se pri preteklem ustanavljanju parkov izkazali kot ključni dejavnik za uspešno ustanovitev parkov.

Vrednotenje zavarovanih območij v Sloveniji danes in v prihodnosti

Dosedanja praksa upravljanja z zavarovanimi območji, predvsem z največjimi (npr. Triglavski narodni park, Park Goričko) je bila, da je bil ustanovljen javni zavod za upravljanje z zavarovanimi območji. V praksi se je to izkazalo kot nujna in dobra rešitev, vendar ustanovitev javnega zavoda terja od države (oz. ustanovitelja, ki je lahko tudi lokalna skupnost) tudi sredstva za upravljanje. Teh sredstev pa država iz proračuna ni uspela zagotoviti, zato vsaj za večino manjših zavarovanih območij (npr. naravni rezervati) velja, da so to značilni »parki na papirju« (Program upravljanja z obalnim območjem CAMP Slovenija Integralno poročilo (Osnutek), 2007). Upravljavci zavarovanih območij tudi nimajo pregleda na vsemi javnimi sredstvi, ki jih resorji usmerjajo v posamezno zavarovano območje. **Tako so med posameznimi zavarovanimi območji zelo velike razlike v velikosti, načinu upravljanja, kadrovske moči, privlačnosti, ipd. zato bi bilo ovrednotiti vsako zavarovano območje posebej.** Glede na stanje pa lahko rečemo naslednje:

- Samo ustanavljanje zavarovanih območij poteka predolgo, kar predvsem povzroči padec zaupanja lokalnega prebivalstva. Je pa potrebno poudariti, da se v zadnjih letih velik bolj v proces vključuje lokalno prebivalstvo, kar je zelo pozitivno (npr. ustanavljanje KP Goričko).
- Nekatera zavarovana območja nimajo upravljavca.
- Pristojnosti upravljavcev niso jasno določene, podobno je tudi s pristojnostmi ostalih deležnikov.
- Večina problemov izvira iz neurejenega sistema, s strani države. Neustrezna zakonodaja, nedefinirane pristojnosti uprave parka, regionalnih zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine ter resornih ministrstev.
- Načrti upravljanja so v pripravi, niso pa sprejeti, kar seveda otežuje vrednotenje posameznih zavarovanih območij. Kljub temu, da so po posameznih zavarovanih območjih že začeli s pripravo oz. pripravili načrte upravljanja, v Sloveniji nimamo jasnega določila kaj naj bi ta načrt sploh vseboval, kdo in na kakšen način naj bi ga pripravil, niti ni razrešeno vprašanje odnosa med upravljavskimi in prostorskimi načrti (Marušič, 2005, str. 45).
- Primanjkujejo jasno določeni cilji upravljanja posameznih zavarovanih območij, skupaj z ustreznimi kazalniki.
- Večina aktov o zavarovanju je zastarelih (novelirani so večinoma tisti akti, katerih območja upravljajo upravljavci, a ne vsi).

- Za smotrno porabo namenskih sredstev, uspeh programov in doseganje sinergijskih učinkov bi morala država uveljaviti mehanizem obveznega usklajevanja resorskih programov.
- Državna sredstva so premajhna, kar otežuje delovanje zavarovanih območij, ustrezno tudi ni ločeno delovanje v javnem interesu in pridobitna dejavnost.
- Lokalna samouprava se pogosto ne identificira z zavarovanimi območji, zato tudi ne sofinancirajo njihovega delovanja z znatnimi sredstvi, seveda pa obstojijo tudi izjeme.

Šele ko bodo odpravljene zgornje slabosti trenutnega sistema bo možno začeti z celovitimi vrednotenji posameznih zavarovanih območij, saj brez jasnih nalog, finančnih virov, analitičnih podlag in kvantificiranih ciljev ni možno narediti celovitih vrednotenj zavarovanih območij.

Poleg organizacijskih (sistemskih) rešitev bo potrebno jasneje določiti tudi razvojne cilje zavarovanih območij. Potrebno bo najti take rešitve, ki bodo uravnotežile naravovarstveno in razvojno funkcijo le-teh. Pri tem je potrebno iskati take rešitve, ki bodo dolgoročno zagotavljale ohranjanje naravnih in gospodarskih virov ter se izogibale kratkoročnim rešitvam, ki sicer lahko zadovoljijo trenutne zahteve modnih trendov na trgu, vendar se praviloma izkažejo kot razvojno nepomembne in lahko celo škodljive v dolgoročnem smislu. Pomembno je, da postanejo zavarovana območja del razvoja širšega sistema (območje, regija, država) pri tem je potrebno poleg naravovarstvenih ciljev upoštevati tudi socialne in ekonomske cilje, posebno še v smislu ohranjanja in ustvarjanja delovnih mest za prebivalce in prebivalke, nadaljevati bo potrebno tudi sodelovanje z lokalnim prebivalstvom, kar je pogosto še vedno problem, predvsem pri delujočih zavarovanih območjih.

5.4 Stanje upravljanja na izbranih zavarovanih območjih

Izbrana zavarovana območja so sicer različna po velikosti (po svoji »majhnosti« izstopa KP Logarska dolina), času ustanovitve zavarovanega območja (kot zavarovani območji sta uveljavljena TNP in KP Logarska dolina, KP Goričko pa na novo zavarovano območje, ustanovljeno leta 2004), vsa tri pa imajo že določenega aktivnega upravljavca in zato odstopajo od večine preostalih zavarovanih območij v Sloveniji, ki kot taka ne delujejo in so predvsem zavarovana »na papirju«.

Z razgovori/intervjuji z zaposlenimi v vseh treh izbranih zavarovanih območjih smo želeli dobiti vpogled v samo upravljanje, financiranje, razvojno aktiviranje idr. in sicer z vidika samih upravljavcev.

5.4.1 Stanje upravljanja v Triglavskem narodnem parku

Ključni problemi zavarovanih območij/TNP

- Pri upravljanju zavarovanih območij je to predvsem neuravnotežen odnos med naravovarstvom in razvojem, ki gre pogosto na škodo naravovarstva, ki je trenutno preslabo definirano. Ni postavljenih jasnih kriterijev, katera območja so nedotakljiva v smislu popolnega varovanja in na drugi strani kaj lahko v posameznih območjih razvijamo. Ravno razvojni problemi in nedorečenosti pa privedejo do zavarovanja določenih območij. Predvsem ni jasno, kaj konkretno na posameznih območjih varujemo prav tako pa varovana narava ni vključena v konkretne ekonomske analize, ki bi natančno opredelile stroške in koristi naravovarstva.
- Zavarovanje je pri nas večkrat ukrep za podporo razvoju kot pa zaradi samega varovanja. Manjkajo pravi naravovarstveni cilji.

- Velik problem v TNP-ju je pojav novih oblik rekreacije, ki s hitrim razvojem (opreme in tehnike) povzročajo pritisk na naravno okolje. Eden takih primerov v TNP-ju je turno smučanje, ki postaja vse bolj množično in kot tako posega npr. na območja zimovanja gamsov. Posledično lahko to pomeni smrt posameznih osebkov. Manjkajo ustrezne strokovne podlage (ocene) vpliva posameznih oblik rekreacije na okolje.
- Velika pomanjkljivost je tudi konkretna podpora države, pri čemer velja izpostaviti predvsem neustrezno zakonodajo, nedefinirane pristojnosti uprave parka, regionalnih zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine ter resornih ministrstev. Glede na to da gre za edini narodni park, bi bila potrebna jasna vloga države, ki bi bila nujna v konkretnih primerih različnih kršitev znotraj parka in tudi pri samem delovanju območja. Jasno bi moralo biti, da država »stoji« za svojim edinim narodnim parkom. Trenutno se nihče o ničemer ne odloči in tako ničesar ne dokonča (zaključiti).
- Problem je nedelovanje inšpekcijske službe na državni in regionalni ravni.
- Kot upravljavska inštitucija imajo premalo pooblastil, kljub temu pa so prekrškovni organ, naravovarstveni nadzorni organ in upravljavec lovišč. Izpostavljen je problem kadrov (premalo zaposlenih za obseg dela, ki ga trenutno opravljajo).
- Problem lastništva zemljišč – skoraj nič ni državnega, redki odkupi potekajo povsem stihijsko.
- Problem je tudi v kmetijstvu – lahkomišlno, stihijsko opuščanje kmetijstva, obdelave kmetijskih površin.
- Območja Natura 2000 so za zavarovana območja/park koristna, saj se na ta način bolje ohranjajo posamezna območja, vendar pa zanje manjkajo operativni načrti.

Upravljavski načrt TNP

- Pripravljajo ga od leta 1992. Glede na to, da je ta načrt dejansko izvedbeni akt zakona o TNP, je nujno potrebno, da kar najhitreje pride do sprejetja novega zakona, saj še vedno velja zakon iz leta 1981, ki sedanjim razmeram ne ustreza.
- V upravljavskem načrtu je opredeljenih 22 področij za katere trenutno oblikujejo cilje. Ob tem so sodelovali z lokalnim prebivalstvom na številnih delavnicah. Na splošno pa podpirajo zavarovanje območja.
- Na načelni ravni načrt upravljanja povsem ustrezen, vprašanje pa je njegovo delovanje v praksi. Problem tudi pomanjkanje navodil oz. ustrezne metodologije za pripravo dobrega upravljavskega načrta (to bi morali pripraviti na MOP).
- Upravljavski načrt (vsebina) bo odvisna tudi od novega zakona, če bo le-ta sprejet. Upravljavski načrt bi moral biti izvedbeni načrt zakona.

Sodelovanje TNP z ZVN, ZVKD, občinam, Kmetijsko svetovalno službo, ...

- Ob ustanovitvi novih pokrajin bodo razdeljeni med dve pokrajini, kar jim bo kot upravljavcem predstavljalo le še eno dodatno oviro pri delovanju.
- Kot problem se kaže odvisnost njihovega delovanja kot institucije od občinskih politik.
- Z regionalnima zavodoma dobro sodelujejo, prav tako je vzpostavljeno korektno sodelovanje z Zavodom za gozdove in kmetijskimi svetovalci. To sodelovanje bi bilo potrebno še okrepiti – pomanjkanje zavedanja, da gre za varovanje »državnih interesov«.
- Kot zavod ne dajejo nobenih soglasij (le ta daje MOP), dajejo pa mnenje, večkrat v sodelovanju z regionalnim ZVN-jem.
- Občine so pomembni partnerji pri varovanju in razvoju v parku, vendar pa bi bila potrebna boljša prisotnost zavoda v posameznih občinah, npr. z vzpostavitvijo občinskih pisarn, kar pa bi bilo kadrovska in stroškovno neobvladljivo.

- Problematične so agrarne skupnosti, kjer je več lastnikov, izvajajo pa vedno večje pritiske na prostor.

Vloga in pomen upravljanja

Pri ohranjanju vrednot – elementov zavarovanja je prav vse navedeno (biotska pestrost, naravne in kulturne vrednote, ekosistemske storitve) velikega pomena, izpostaviti pa velja trajnostno rabo naravnih virov, ki se kaže kot eden največjih konfliktov v predlogu novega zakona (npr. raba peska, naravnega kamenja, gozdov, voda), prav naravni viri pa bodo zlasti ob klimatskih spremembah vse bolj pomembni.

Med dejavnostmi je najbolj problematično **gozdarstvo**, zlasti z naravovarstvenega vidika, prav tako tudi **turizem**, ki vedno bolj temelji na množičnosti in manj na kvaliteti, kar že odganja nekatere stalne goste (širitev kampov).

Problem je tudi **vikendaštvo**, ki je posledica demografskega praznjenja prostora. Vedno več je upokojevcev, ki se za stalno naseljujejo v vikendih, s seboj pa prinašajo nove navade in nove potrebe (primer dolina Lepena).

Rekreacija z vedno novimi dejavnostmi prav tako v parku postaja vse bolj problematična, zlasti na račun območij »miru«. Ker se številni planinci omikajo izven označenih poti, to posledično povzroči pritiske na nova območja parka. Število planincev bi bilo potrebno omejiti, saj preveliko število že povzroča ekološke probleme in bi bila potrebna ekološka sanacija planinskih koč (tu bi morala intervenirati država, saj Planinska zveza Slovenije nima nobene realnega vpliva).

Izobraževanje deloma izvaja tudi zavod TNP; z izobraževalnimi programi so prisotni predvsem na lokalnih šolah (znotraj ali pa v bližini parka), ponujajo pa različne programe tudi drugim šolam.

Številne težave so pri pripravljanju prostorskih dokumentov.

Financiranje

Plače zaposlenih pokrijejo s prilivi iz državnega proračuna, za ostale dejavnosti in stroške morajo zagotavljati sredstva od drugje – to pomeni, da kandidirajo na različne razpise (resorna ministrstva, EU...), kar jim prinese 5 % letnega proračuna, 20 do 25 % pa z lastno dejavnostjo (izobraževanja, oddajanje koč, lov...).

Financirajo se:

- Državni proračun; pokritje zaposlenih, del materialnih stroškov
- EU in domači projekti (ministrstva, manjši projekti na občinah); problem sofinanciranja in predfinanciranja EU projektov
- Lastna sredstva; 20 do 25 %
- Občasno je vir tudi Sklad kmetijskih zemljišč

Poskušajo pridobivati tudi sponzorska sredstva, medtem ko lokalne skupnosti v sofinanciranje niso udeležene.

Največ sredstev na območje parka pride za kmetijstvo, problem pa je predvsem nepovezanost ukrepov med posameznimi resornimi ministrstvi. Tako nihče nima narejene ocene, koliko javnega denarja se steka na območje TNP-ja in na njegove posamezne dele.

Razvoj

Kot inštitucija so najbolj ponosni na svojo nadzorno službo ter na naravovarstveno znanje. Svojo pomembno vlogo vidijo tudi pri razvoju podeželja, promociji in prodaji spominkov info centrih. Dobro so jim uspeli tudi nekateri EU projekti.

Sodelovanje z ostalimi slovenskimi zavarovanimi območji bi bilo koristno zlasti pri izobraževanju kadrov, sicer pa mreža zavarovanih območij ta trenutek ni nujna.

Analiza smotrnosti delovanja TNP

Analize niso bile narejene. Po ocenah Markeševe park deluje uspešno in učinkovito, saj zaposlujejo znatno število ljudi (predvsem domačinov), zaposleni se zelo trudijo (razen izjem) in so v zadnjih letih tudi povečali znesek prihodkov iz lastne dejavnosti (npr. spominki, oddajanje zgradb).

Komentarji in ugotovitve – upravljanje v TNP

- Vidik TNP-ja - večina problemov izvira iz neurejenega sistema, s strani države. Neustrezna zakonodaja, nedefinirane pristojnosti uprave parka, regionalnih zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine ter resornih ministrstev. Odsotnost upravljaljskega načrta (in nič ne kaže, da bo kmalu pripravljen in potrjen).
- Pomanjkanje navodil oz. ustrezne metodologije za pripravo dobrega upravljaljskega načrta.
- Skromno, neustrezno sodelovanje uprave parka s prebivalstvom – odsotnost sodelovanja (problem zgodovine: pretekli spori onemogočajo reševanje težav v realnem času).
- Odsotnost medsektorskega sodelovanja in pregleda nad potrebami in financiranjem - problem pa je predvsem nepovezanost ukrepov med posameznimi resornimi ministrstvi.
- Problematično je tudi obnašanje obiskovalcev-odsotnost samoomejevanja (ozaveščenost družbe).

5.4.2 Stanje upravljanja v Krajinškem parku Goričko

Upravljanje in ključni problemi

- Goričko dolgo časa ni bilo prepoznano kot krajinska vrednota, leta 1985 se je šele začelo naravovarstvo v vzhodni Sloveniji. Projekt ustanovitve KP Goričko je bil politično spodbujen zaradi padca železne zavese in takrat se je začelo tudi čezmejno sodelovanje. Leta 1992 so pridobili EU sredstva za obnovo gradu na podlagi ideje o trideželnem parku. Delna obnova gradu je sedaj rešena, manjka pa opredelitev vsebin v objektu. Grad je sicer uradno center trideželnega parka.
- Ustanovitev parka so podprle vse občine, s katerimi so bili predhodno opravljeni razgovori (župani in svetniki), ni pa prišlo do vključevanja širše javnosti. V parku so (nekateri) videli priložnost za to območje. Leta 2003 je bil park ustanovljen in začeli so ustanavljati javni zavod. Redno zaposlenih imajo 10 oseb, 4 so na javnih delih (vzdrževalna dela, ekološke sanacije habitatov). V prihodnjih 4-ih letih naj bi prišli na 18 do 20 zaposlenih (in zaposleni preko javnih del).
- Park ima težave s komunikacijo s prebivalstvom-ni bilo posvečeno dovolj pozornosti.
- Največji problem v parku je hitro zaraščanje pokrajine v vzhodnem delu parka, kjer se opušča kmetovanje. Velik problem je v hitrem opuščanju živinoreje, ki se še nadaljuje.
- Drugi problem je posestna struktura – dvojno; razdrobljena majhna posest je botrovala k odličnemu stanju habitatov, hkrati pa onemogoča ustrezno obdelavo, uporabo strojev, ...
- Vloga Zavoda KP Goričko je pomoč domačinom pri delovanju znotraj parka – prebivalci so se jih navadili in jih prosijo za različne nasvete; komunikacija je eden izmed najbolj učinkovitih ukrepov.

- Delovanje parka na Madžarskem in v Avstriji ni primerljivo s slovenskimi razmerami - npr. Madžari imajo znotraj parka odkupljenih 1800 ha kmetijskih površin, kjer vzdržujejo kulturno pokrajino (upravljavec ima tudi svojo živino, ...). Avstrijci npr. imajo poudarek na različnih prireditvah, ki pa vedno potekajo samo čez dan, tako da je v parku zvečer in ponoči mir.
- Na državni ravni (z zakonom) je nujno potrebno urediti status upravljavcev zavarovanih območij, jim določiti pristojnosti in obveznosti. Trenutno njihova vloga ni jasna.
- Potrebno bi bilo okrepiti naravovarstveni nadzor.
- Problem na območju parka je demografska ogroženost (ostarelost prebivalstva) ter zdomci (v preteklosti so s svojimi prihranki financirali kmetijsko proizvodnjo), ki po vrnitvi na območje parka opuščajo kmetovanje. Zapuščena zemljišča in stavbe kupujejo največ Angleži, nekateri med njimi so se začeli ukvarjati s turizmom in ti že opozarjajo na premajhno ponudbo lokalnih izdelkov (prehrambeni izdelki in spominki). Ni prebivalstva, ki bi želelo delati na kmetiji, veliko srednje velikih kmetov je zadolženih. Malo ekološkega kmetijstva in sicer to počnejo intelektualci in/ali priseljenci.
- Prepoznavnost parka; park ni razumljen, nima vloge inštitucije regionalnega pomena, v pokrajini so nosilci razvoja občine. Župani park večinoma ignorirajo.
- Dobro sodelovanje z društvi.
- Potrebna bi bila conacija parka, da bodo okrepili nadzor.
- Kot upravljavška inštitucija vidijo veliko vlogo pri razvoju izobraževanja, turizma in kmetijstva, pri ostalih dejavnostih (raziskovanje, rekreacija, druge gospodarske dejavnosti – promet) pa srednjo. Pri gozdarstvu niso pristojni.
- Sodelovanje s prebivalci in društvi dobro, s podjetniki pa v razvoju. Sodelovanje z ZVN in ZVKD dobro, lahko bi sodelovali še bolj, projektno, na delovnih vsebinah.

Upravljavski načrt KP Goričko

4.7.2008 je bil potrjen osnutek upravljavskega načrta, ki ga morajo nato potrditi še občinski sveti, na koncu pa še vlada. Potrditev načrta pričakujejo v letu 2009.

Pri pripravi ostaja neznanka je npr. izvajanje pogodbenega varstva po ZON-u.

Težava je tudi v nejasni razmejitvi med javnim interesom in tržno dejavnostjo.

Financiranje

Problem je financiranje konkretnih investicij, saj je npr. denar iz EU projektov namenjen zgolj razvoju človeških virov, promociji parka, izobraževanjem itd. oni pa potrebujejo predvsem denar za različna gradbena dela itd.

Problem je tudi predfinanciranje EU projektov, za katerega kot javna inštitucija velikokrat nimajo denarja. Madžari imajo na državni ravni ustanovljen fond iz katerega država »posodi« denar za predfinanciranje EU projektov, ki ga brez obresti inštitucije vrnejo po dokončanju projekta. Te možnosti v Sloveniji ni, zato mora Zavod KP Goričko najemati kredite za likvidnostne premostitve.

Letni proračun zavoda znaša 405.000 EVR, dodatnih 25 % so do leta 2008 pridobili z EU projekti. Okvirni 10 % imajo lastnih prihodkov (spominki, vstopnina za grad). V naslednjih 4 letih naj bi število zaposlenih povečali na 18-20, s kadri, ki bi predvsem strokovno pokrivali različna področja.

Viri financiranja;

- MOP – plače, materialni stroški
- MKGP – nakup kmetijskih zemljišč,
- ESS – financiranje zaposlenih

- Javna dela
- EU projekti – dodatne aktivnosti, zaposleni, ...

Dodatna sredstva (občasno) npr. Ministrstvo za zdravstvo (projekt S partnerstvom za zdravje).

Občine parka ne sofinanciranje, ravno obratno – prebivalci od parka pričakujejo subvencije in tudi storitve. Za zemljišča v parku so prebivalci na začetku pridobili še dodatnih 10 % subvencij, kar pa je sedanja vlada ukinila.

Ni pregleda, koliko javnega denarja je bilo investiranega na območju parka (SAPARD, regionalne spodbude, čezmejno sodelovanje, financiranje občin, ...).

Dokler ni načrta upravljanja, je težko govoriti o evalvaciji posameznega zavarovanega območja.

Razvoj

V bodoče je nujna povezava med parki zlasti pri izmenjavi izkušenj in skupnem nastopu na trgu.

Kmetje na tem območju so bili v OMD vključeni ravno zaradi parka.

Ključna bo morala postati tudi izobraževalna vloga zavoda, kar trenutno deloma že izvajajo, kaže pa se tudi potreba po kadrih s konkretnimi znanji. Pomembne dejavnosti so še kmetijstvo, turizem (prireditve, skupna blagovna znamka) in gozdarstvo, ki jih bo potrebno spodbujati tudi v prihodnosti. Pomembne so še investicije v infrastrukturo.

Na državni ravni bo za bodoči razvoj parka nujna tudi jasna strategija države o ohranjanju biotske pestrosti ter financiranje zavarovanih območij – ali bodo vezani na državni proračun ali pa bodo postali povsem tržno usmerjeni. Pri sami obnovi gradu imajo težave zaradi neusklajenosti med Ministrstvom za kulturo (ker je zavod upravljevalec gradu, naj ne bi bilo MK več financiralo obnove in MOP-om, ki nima odprtih proračunskih postavk za obnovo gradu.

Glede bodočega financiranja parka dilema; ali bo to komunalna institucija (vzdržujejo) ali pa imajo lastno posest in jim je obdelovanje, vzdrževanje vir zaslužka – vse odvisno od predstave, želja države.

Ponosni so na mednarodno sodelovanje s številnimi drugimi zavarovanimi območji, prav tako pa je dobro sodelovanje z domačini (sodelovanje s skupino rokodelcev). Gre za predstavitev, promocijo bodoče kolektivne blagovne znamke. V okviru projektov razvili z rokodelci nove produkte. V bodoče nameravajo razvijati doživljajsko vodenje, ki je nova tehnika vodenja po pokrajini, ki bi jo želeli predstaviti tudi drugim slovenskim zavarovanim območjem.

Komentarji in ugotovitve – upravljanje v KP Goričko

- Na državni ravni (z zakonom) je nujno potrebno urediti status upravljalcev zavarovanih območij, jim določiti pristojnosti in obveznosti. Trenutno njihova vloga ni jasna. Tu je rešitev v upravljavskem načrtu in pa sistemu usmerjanja in nadziranja delovanja zavarovanega območja.
- Ključna bo morala postati tudi izobraževalna vloga zavoda, kar trenutno deloma že izvajajo, kaže pa se tudi potreba po kadrih s konkretnimi znanji. Pomembne dejavnosti so še kmetijstvo, turizem (prireditve, skupna blagovna znamka) in gozdarstvo, ki jih bo potrebno spodbujati tudi v prihodnosti. Pomembne so še investicije v infrastrukturo.
- Stališča ostalih ministrstev (sektorskih politik) ne obstajajo.
- Regionalna zakonodaja bi morala vključiti predstavnika zavarovanih območij.

- V Sloveniji ni kmetijskih ukrepov, ki bi podpirali delovanje parka – to vidijo kot problem na območju KP Goričko, kjer kmetijstvo ključno.
- Potrebno registrirati blagovno znamko, je pa problem vzdrževati jo.

5.4.3 Stanje upravljanja v Krajinem parku Logarska dolina

Upravljanje in ključni problemi

Logarska d.o.o. je zasebno neprofitno podjetje, ki je nastalo kot odgovor na nevzdržne prometne razmere v dolini s katerimi se je pred tem spopadal vsak lastnik zemljišč sam, z ustanovitvijo podjetja pa so skupaj začeli reševati probleme.

Podjetje trenutno zaposluje 5 oseb, ker so neprofitni pa se dobiček investira nazaj v območje. Koristi za družbenike so predvsem posredne (ustanovljeni s.p.-ji, dopolnilne dejavnosti...).

Zemljišča v Logarski dolini so v celoti v zasebni lasti, le cesta je v občinski lasti.

Novo nastale manjše občine zavarovanih območij ne prepoznajo kot razvojnih priložnosti ampak zgolj kot ovira.

Sodelovanje z ZVN in ZVKD na savinjski strani je zelo dobro, na gorenjski (načrtovani KS park) pa malo manj. Sodelovanje je zelo odvisno od sodelavcev na vseh tovrstnih inštitucijah. Odlično tudi sodelovanje z gozdarji in kmetijsko svetovalno službo.

Obisk doline med majem in oktobrom je okrog 100.000, od tega je 60-70 % tujih gostov. V občini Solčava 700 postelj, znotraj KP Logarska dolina pa 295.

Ključni problem je malo (domačega prebivalstva) ljudi v dolini. Zaposlujejo študente (predvsem poleti), vendar kdor nima kmetije ima problem z zaposlitvijo. Potrebno bo dvigniti kvaliteto in ne kvantiteto.

Upravljaljski načrt

Začeli so ga delati pred nekaj leti, vendar ga bodo dokončali po ustanovitvi bodočega Kamniško Savinjskega regijskega parka.

Financiranje

V začetku niso imeli nobenih sredstev za funkcioniranje parka, tudi Občina Mozirje je park in njegovo delovanje zgolj načelno podpirala. Kot prvi ukrep so uvedli vstopnino, nato pa so postopoma pridobivali sredstva za ostale dejavnosti na različnih razpisih. Šli so postopoma od reševanja enega problema do drugega.

Še vedno nimajo systemskega financiranja parka, edini stalni vir je vstopnina (120.000 leto 2007). Nekaj sredstev pridobijo kot koordinatorji v ustanavljanju novega parka.

Del sredstev pridobijo tudi z vodenjem po parku (posamezni obiskovalci in šolske skupine) in od prodaje lokalnih izdelkov (spominkov), sponzor zanje pa je Zavarovalnica Triglav.

V najemu imajo tudi planšarijo na poti proti zatrepu doline, kjer prodajajo lokalne izdelke in hrano, pridelano v dolini oz. v njeni bližnji okolici.

Povprečna velikost kmetij v dolini je 150 ha. Pred vključenostjo v park so bile vse kmetije samozadostne, sedaj pa se vse, razen 2, dopolnilno ukvarjajo tudi s turizmom.

V lanskem letu so pridobili sredstva za obnovo poti in zgradb na območju slapu Rinka ter za ureditev parkirišča pred Robanovim kotom.

Razvoj

- Ponosni so predvsem na usklajevanje interesov na območju doline, kar se lepo odraža v pokrajini sami.

- Ob predvideni širitvi parka računajo tudi na ureditev systemskega financiranja. V načrtu imajo oživitvev središča Solčave, ki naj bi v bodoče prevzela funkcijo najbližjega kraj, kjer se razvijajo dejavnosti, ki v dolino ne sodijo oz. jih je bolj smiselno osredotočiti na kraj - to je gostinska ponudba, prodaja lokalnih izdelkov, prenočišča. Ob tem skrbijo predvsem tudi za to, da vas ostane v rokah domačinov in je ne bi prevzeli tujci. Za projekt ureditve vasi so pridobili sredstva Norveškega sklada, z deli pa bodo začeli avgusta 2008.
- Problem je predvsem v premajhnem številu ljudi za delo v turizmu. Ob tem je najbolj pomembno ohraniti izobražene domačine, da le ti vidijo svojo prihodnost na območju Logarske doline in njene okolice.
- Skupaj 40 kmetij, 15 jih že dela v turizmu.
- Nasledstvo na vseh kmetijah je zagotovljeno; 12 kmetij je že ekoloških.
- Sodelujejo tudi z vsemi novimi potencialnimi investitorji, tako da imajo možnost vplivanja na morebitne posege na območju parka.
- Pri pridobivanju projektov (tudi EU) so uspešni, prav tako jim ne predstavlja problem predfinanciranje, saj sami lahko zagotovijo sredstva (krediti, gozd). Želijo ustanoviti lastni sklad, s katerim bi lahko kupili ključne objekte v dolini. Pri lastnem delovanju imajo pozitivne izkušnje z društvi.
- Pri ustanavljanju bodočega parka sodelujejo z lastniki zemljišč in lokalnimi skupnostmi. Novi park bo obsegal 24.000 ha, 23 lastnikov pa bo imelo v lasti ¾ območja. Uspešni model upravljanja mora nujno temeljiti na javno-zasebnem partnerstvu, pri čemer morajo biti aktivno vključeni lastniki zemljišč in prebivalci na splošno.
- Za območje Logarske doline imajo z vsakim lastnikom zemljišč pogodbo (parkirišča, objekti, zgradbe), vendar nato upravljalec odgovarja za obnašanje turistov. Torej pogodba določa ugodnosti in obveznosti v povezavi s parkom. Vsako leto nameravajo 5 –10.000 EVR nameniti za nadomestil za uporabo zasebnih zemljišč v javni rabi (npr. parkirišča).
- Najboljše je, če gresta varovanje narave in razvoj z roko v roki. Pomembno je tudi, da sam status parka preprečuje anarhijo, kar tudi motivira prebivalce za sodelovanje.
- V pripravi je družbena pogodba za koncesionarja, ki bo vključevala zasebnike, kmete, občine, državo ter zavod. Predstavniki države bodo v svetu bodočega zavoda/parka, v svetu parka in koncesionarja pa bodo tudi predstavniki občin in zasebniki. Pri tem predvidevajo, da bodo okvirno 60% vpliv morali imeti lastniki zemljišč. Vključevali bodo tudi podjetja, pašne skupnosti...
- Med gosti prevladujejo tuji gostje (60-70 %). Občasno prihaja do nesoglasij med posameznimi nosilci turizma in upravljalcem parka.

Komentarji in ugotovitve – upravljanje v KP Logarska dolina

- Gre za primer res dobre prakse – v veliki meri ta model prenašajo tudi na širše območje bodočega RP Kamniško-Savinjske Alpe.
- Tržno financiranje.
- Že v fazi načrtovanja je **potrebno usklajevanje**, za uspešno delo pa je potrebno **sodelovanje** (kar velja predvsem za turizem).
- V izobraženih prebivalcih (študentih) vidijo dodano vrednost – želijo, da se po študiju vrnejo nazaj domov.
- Pri upravljanju parka so pomembni naslednji vidiki:
 - Stalno sodelovanje upravljavcev z domačini (vključevanje zasebne pobude, postopnost, saj ljudje morajo videti pozitivne stvari parka).
 - Vključevanje zasebne pobude.
 - Ravnotežje med posameznimi dejavnostmi (npr. kmetijstvo in turizem).

6 Razumevanje zavarovanja, režimov varovanja in razvojnih problemov

Zavarovana in varovana območja so v Sloveniji slabše poznana in cenjena – tako njihove vrste in obseg, varovalni režimi še posebej pa namen (za)varovanja. Pojav je v veliki meri posledica določanja tovrstnih območij v preteklosti, ko prebivalstvo praviloma ni bilo niti seznanjeno, še manj vključeno v sam proces ustanavljanja zavarovanega območja. Prebivalstvo, ki živi znotraj zavarovanih območij ali v njihovi neposredni bližini, se danes zaradi omejitev pogosto počuti prikrajšano pri svojem delovanju in splošnem razvoju, kar predvsem velja za območje narodnega parka. Na drugi strani pa obiskovalci zavarovanih območij prepogosto ne upoštevajo režimov varovanja in mnogokrat niti ne poznajo razlogov varovanja (Lampič, Mrak, 2008).

Območja varovanja so v javnosti prepoznana tudi kot razvojna ovira, kar so pokazale tudi raziskave Oddelka za geografijo, FF, Univerze v Ljubljani (2003 – 2007), ki smo jih izvedli v izbranih zavarovanih območjih: Naravni spomenik Dovžanova soteska, Krajinski park Lahinja, Krajinski park Goričko, Krajinski park Logarska dolina in Triglavski narodni park. V nizu raziskav smo ugotavljali odnos domačinov in obiskovalcev do zavarovanih območij, režimov varovanja, vrednot v zavarovanih območjih ter prepoznavanje razvojnih priložnosti v tovrstnih območjih.

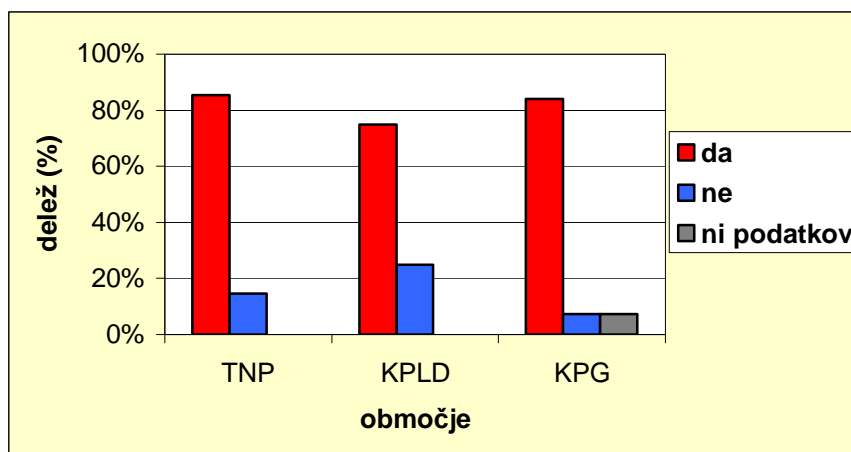
Obe skupini anketirancev, domačini in obiskovalci, se v večini strinjajo z zavarovanjem območij, saj je po njihovem mnenju na ta način zagotovljeno ohranjanje naravnega okolja, ki ga prepoznavajo kot ključno vrednoto teh območij. Varovalne režime so predvsem domačini označili kot prestroge in razvojno omejujoče, kljub temu pa so bili mnenja, da območja morajo ostati zavarovana in na nekaterih območjih (zlasti v Triglavskem narodnem parku) so v zavarovanju hkrati videli najboljšo razvojno priložnost. **Potrjuje pa se uvodna misel, da zavarovanje območij v Sloveniji lokalne skupnosti prepoznavajo bolj kot oviro in redkeje kot priložnosti za trajnostni razvoj.**

Izkazalo se je, da se domačini pri razvoju zavarovanih območij večinoma odločajo za pasivno vlogo, le redki posamezniki so v razvoj že aktivno vključeni. Večja vključenost lokalnega prebivalstva je značilna za manjša zavarovana območja, pri tem pa je edinstveni primer Krajinski park Logarska dolina, kjer je v razvoj parka aktivno vključena večina domačinov. Takšno stanje je deloma posledica obdobja zavarovanja, saj je Logarska dolina eden naših najstarejših krajinskih parkov, hkrati pa gre v tem primeru za posrečeno kombinacijo naravnih razmer in ustreznega angažiranja in vključenosti domačinov. Zelo pozitivno ocenjujemo tudi dejstvo, da se anketirani z zavarovanih območij večinoma ne nameravajo odseliti saj visoko cenijo kvalitetno bivalno okolje.

6.1 Odnos do zavarovanja in režimov zavarovanja

V izbranih zavarovanih območjih smo želeli ugotoviti odnos tamkajšnjih prebivalcev do zavarovanja. Domačini se v vseh treh zavarovanih območjih večinoma strinjajo s tem, da je območje zavarovano, predvsem zaradi ohranjanja neokrnjene narave in preprečevanja posegov vanjo.

Graf 8: Strinjanje domačinov z zavarovanostjo območja

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Kakšen odnos imamo do zavarovanih območij, da samega sistema in režimov varovanja in tudi morebitnega plačila ogleda oz. rabe območij varovanja, smo ugotavljali z mnenjskimi anketami, ki smo jih izvajali na različnih ciljnih skupinah v vseh treh izbranih zavarovanih območjih in za specifično ciljno skupino (pohodniki) na območju celotne Slovenije.

Posebej velja izpostaviti območje narodnega parka, kjer smo lahko primerjali odgovore različnih ciljnih skupin obiskovalcev. Sam režim varovanja **obiskovalci TNP-ja** najbolj spoznajo ob obiskih tega območja (preko informativnih tabel, pravil...), podrobno pa z njim praviloma niso seznanjeni. Rezultati vprašalnika kažejo, da je več kot 50 % vprašanih ocenilo obstoječi varovalni režim kot primeren. Zaradi tujih obiskovalcev smo pri skupini turistov dopustili možnost odgovora ne vem (takih bilo dobrih 20 %), pri skupini pohodnikov pa te možnosti ni bilo. Kljub pretežnemu deležu odgovorov, ki kažejo, da so obiskovalci zadovoljni z obstoječim načinom varovanja TNP pa kaže delež odgovorov, da je režim preblag (20 % turisti in dobrih 25 % pohodniki), da se številni obiskovalci zavedajo vrednosti in enkratnosti območja in hkrati nevarnosti, ki mu pretijo zaradi vse večjega obiska.

Preglednica 30: Primernost obstoječega režima varovanja v TNP

režim varovanja	št. turistov	% turistov	št. pohodnikov	% pohodnikov
primeren	244	54,0	509	57,4
prestrog	25	5,5	134	15,1
preblag	89	19,7	244	27,5
ne vem	94	20,8	0	0,0
skupaj	452	100	887	100

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Pri skupini pohodnikov je 15 % vprašanih obstoječi režim ocenila kot prestrog. V večini gre za tiste rekreativce, ki se poleg pohodništva ukvarjajo tudi z drugimi oblikami rekreacije v naravi, predvsem gorskim kolesarjenjem, jadralnim padalstvom, vožnjo z motornimi vozili in sanmi. Varovalni režim omejuje tovrstne aktivnosti, sporne pa postajajo (predvsem zaradi množičnosti in prostorske razširjenosti) tudi druge, npr. turno smučanje...

Pokazalo se je, da so nasploh do varovalnih režimov praviloma bolj kritični domačini, ki se dnevno soočajo z omejitvami, med obiskovalci pa so posebni pohodniki, ki prav tako režime varovanja večinoma označujejo kot prestroge. Gre za ciljno skupino obiskovalcev, ki v zavarovanih območjih preživijo veliko prostega časa ob različnih aktivnostih, hkrati pa

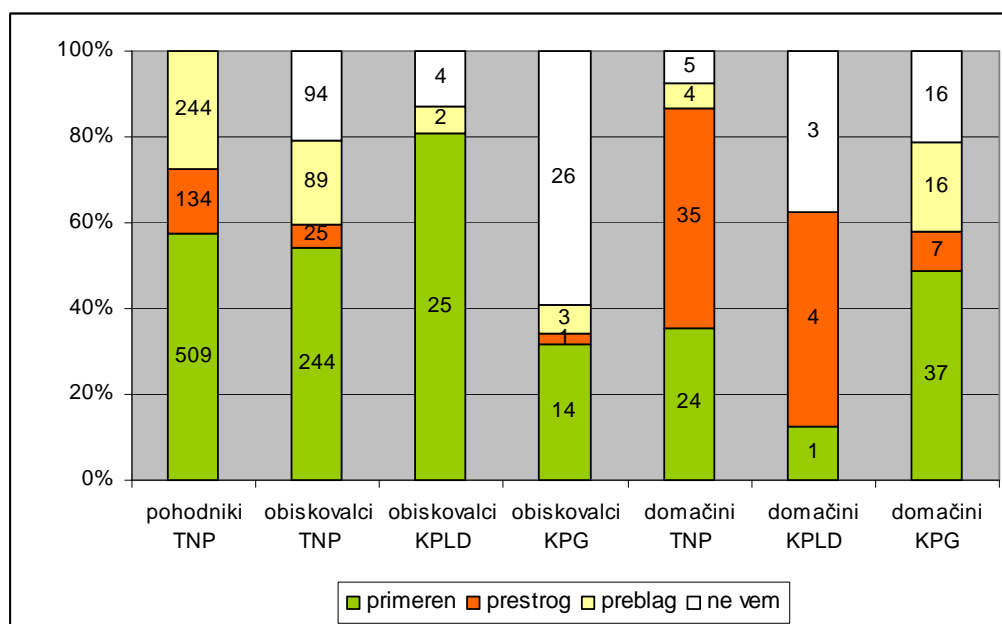
so to ljudje, ki izvajajo največje okoljske pritiske na tovrstna okolja, saj je zanje vedno bolj značilna množičnost in celoletno obiskovanje tovrstnih območij.

Preglednica 31: Ocena primernosti režimov varovanja s strani domačinov in obiskovalcev v izbranih zavarovanih območjih

režim varovanja	pohodniki TNP	obiskovalci TNP	obiskovalci KPLD	obiskovalci KPG	domačini TNP	domačini KPLD	domačini KPG
primeren	509	244	25	14	24	1	37
prestrog	134	25	0	1	35	4	7
preblag	244	89	2	3	4	0	16
ne vem	0	94	4	26	5	3	16
skupaj	887	452	31	44	68	8	76

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Graf 9: Ocena primernosti obstoječega režima varovanja

Pohodniki – anketirani januar - marec 2007

Obiskovalci – anketirani od marca do maja 2007

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Največji delež anketiranih domačinov, ki označujejo varovalni režim kot prestrog in »neživljenjski« je torej v Triglavskem narodnem parku in KP Logarska dolina. Navajali so podobne razloge kot pri vprašanju o (ne)strinjanju z zavarovanostjo območja: postopki za pridobivanje gradbenih dovoljenj so že pri manjših posegih v prostor (tudi pri obnovi hiš) dolgi, dragi in zapleteni. V TNP-ju so ob tem izrazili precejšnje negotovanje, ker varovalni režim omejuje njihov razvoj (sedanja zakonodaja razvojno usmeritev parka zgolj omenja), inšpekcijski nadzor nad obiskovalci in črnimi gradnjami pa je zelo slab. Kljub večinski nenaklonjenosti varovalnemu režimu se prebivalci TNP-ja strinjajo, da območje ostane zavarovano. V zavarovanosti območja namreč vidijo veliko razvojno priložnost, tudi v upravičenosti do večjega črpanja sredstev iz evropskih kohezijskih skladov. Dokaz, da si domačini še naprej želijo živeti v parku, je tudi posvetovalni referendum leta 2003, na katerem so prebivalci bohinjkega dela TNP-ja z veliko večino zavrnil predlog, po katerem bi bila naselja, v katerih živijo, izključena iz območja parka.

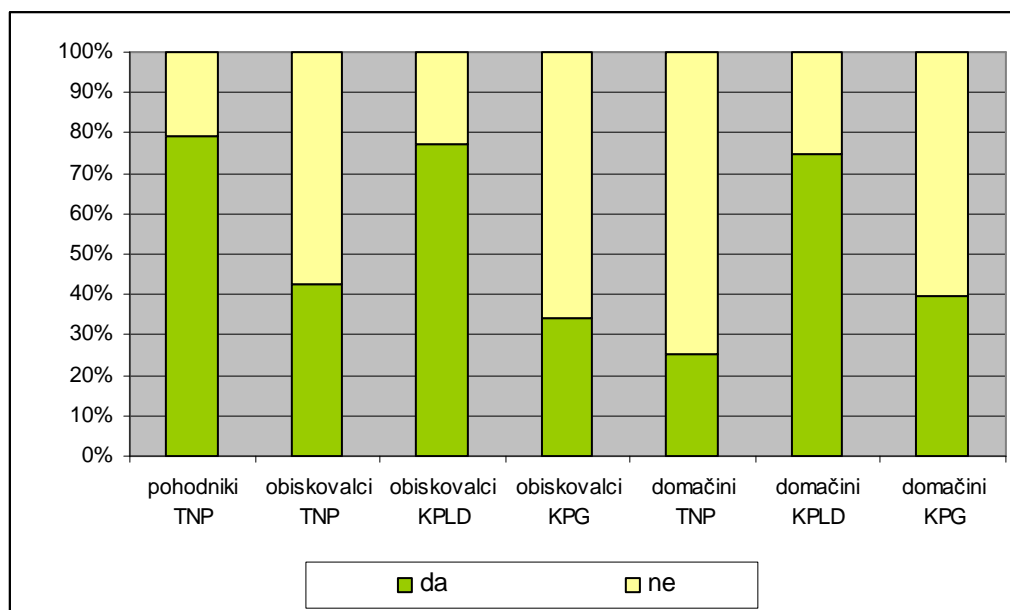
Skladna z odnosom do varovalnega režima je tudi ocena vloge občine in države v parkih. Do obeh institucij so najbolj kritični v KP Logarska dolina, kjer so v znak nezadovoljstva že

5 let po razglasitvi krajinskega parka z ustanovitvijo podjetja sami pričeli z upravljanjem območja. V KP Goričko z vlogo občin in države niso tako nezadovoljni, v TNP-ju pa so veliko bolj kot državi, naklonjeni matičnim občinam.

6.1.1 Pripravljenost plačati vstopnino v zavarovano območje

Različne skupine anketiranih so se precej različno odzvale na vprašanje o smiselnosti plačevanja vstopnine v obstoječa zavarovana območja. Plačilo vstopnine se najmanj smiselno zdi anketiranim domačinom (75 %) in obiskovalcem (60 %) TNP-ja ter obiskovalcem (65 %) in domačinom (60 %) KP Goričko.

Graf 10: Smiselnost plačila vstopnine v zavarovano območje

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Po drugi strani so tako domačini kot obiskovalci KP Logarska dolina, kjer se vstopnina z avtomobilom v dolino plačuje že leta, to možnost v večini ocenili kot smiselno (skoraj 80 % vprašanih). Opozoriti velja pa tudi na odgovore posebne skupine rekreativcev in sicer pohodnikov, ki občasno ali redno zahajajo na območje TNP, ki so ravno tako ocenili plačilo vstopnine v TNP kot smiselno.

Ti odgovori so zanimivi predvsem z vidika bodočih upravljavcev obstoječih in novih zavarovanih območij. Pripravljenost plačati je odvisna od številnih dejavnikov, primer KP Logarska dolina pa kaže, da je naklonjenost temu ukrepu veliko večja v primerih, kjer se v praksi izkaže kot učinkovit.

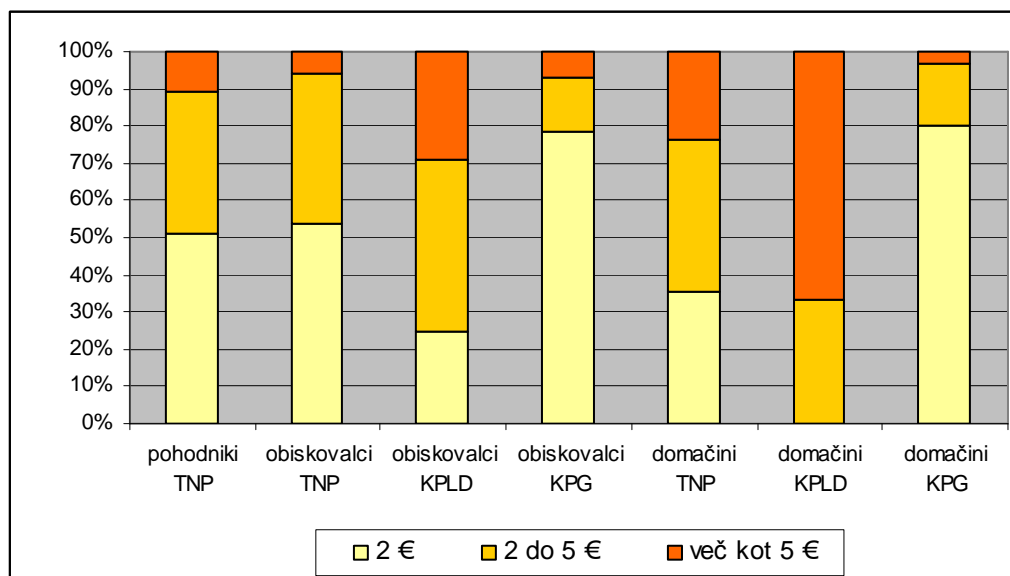
Preglednica 32: Primerna višina vstopnine v zavarovano območje

višina vstopnine	pohodniki TNP	obiskovalci TNP	obiskovalci KPLD	obiskovalci KPG	domačini TNP	domačini KPLD	domačini KPG
2 €	343	106	6	11	6	0	24
2 do 5 €	259	80	11	2	7	2	5
več kot 5 €	71	12	7	1	4	4	1
Skupaj	673	198	24	14	17	6	30

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Med tistimi, ki so odgovorili, da se jim zdi smiselno plačilo vstopnine v zavarovano območje, smo povprašali še po višini te vstopnine. Ponudili smo tri možnosti višine plačila vstopnine, primerno višino pa so nato opredelili vprašani.

Graf 11: Ocena primernosti višine vstopnine v zavarovano območje

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Odgovori o primernosti višine plačane vstopnine kažejo dvoje; na velike regionalne razlike v Sloveniji (odgovori anketiranih obiskovalcev in domačinov v KP Goričko kažejo na gospodarsko šibkost SV Slovenije) in na pomen ustreznega upravljanja in načrtovanja (odgovori anketiranih v KP Logarska dolina). Nasploh med tistimi, ki se strinjajo z ukrepom plačevanja vstopnin v zavarovana območja prevladujejo tisti, ki ocenjujejo primerno višino vstopnine do 2 € (izrazito v KP Goričko). Pomembnejši delež tistih, ki ocenjujejo vrednost vstopnine nad 2 € je bil na območju TNP, izrazito najvišji delež odgovorov, da naj bi vstopnina presežala 5 € pa smo evidentirali med anketiranimi v KP Logarska dolina.

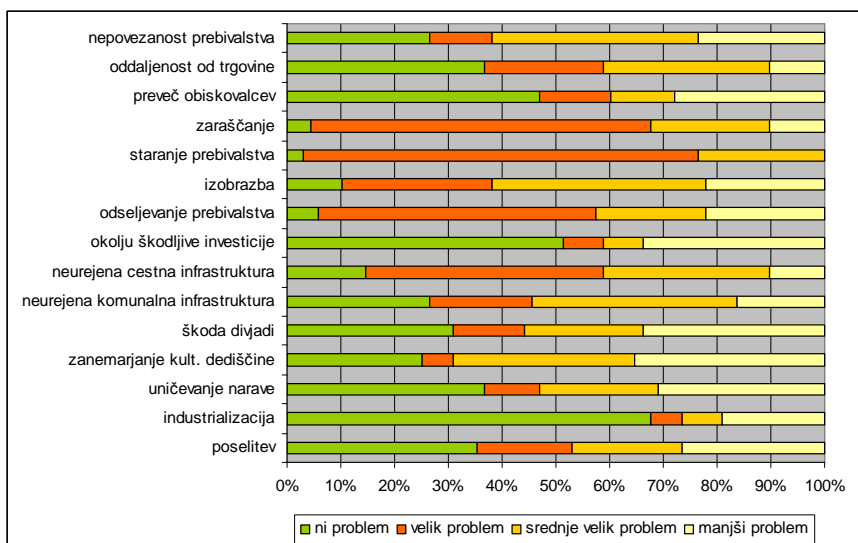
6.2 Zaznavanje problemov v zavarovanih območjih

Pri ugotavljanju problemov na izbranih območjih zavarovanja smo z zaprtim vprašalnikom med obiskovalci in domačini ugotavljali, kateri problemi so prisotni na posameznem območju. Odgovore domačinov in obiskovalcev smo analizirali ločeno. Isto vprašanje smo vrednotili tudi za ugotavljanje obstoja potrebe po vrednotenju območja, kar smo že predstavili v poglavju 4.5 (Ocena potrebe in možnosti...), kjer smo odgovore obravnavali združene.

Zaznavanje oziroma interpretacija problemov določenega zavarovanega območja s strani obiskovalcev je samo »videnje« razmer od zunaj in ni nujno, da ta mnenja odražajo dejansko stanje. Po drugi strani so domačini praviloma bolj kritični do razmer v domačem okolju, vendar dejansko poznajo in živijo z lokalnimi, regionalnimi problemi. Zato je z vidika upravljanja zavarovanih območij pa tudi uvajanja ustreznih ukrepov za spodbujanje trajnostnega regionalnega razvoja potrebno prisluhniti predvsem domačinom, istočasno pa kritično oceniti razmere in mnenje javnosti upoštevati kot dodaten vir informacij.

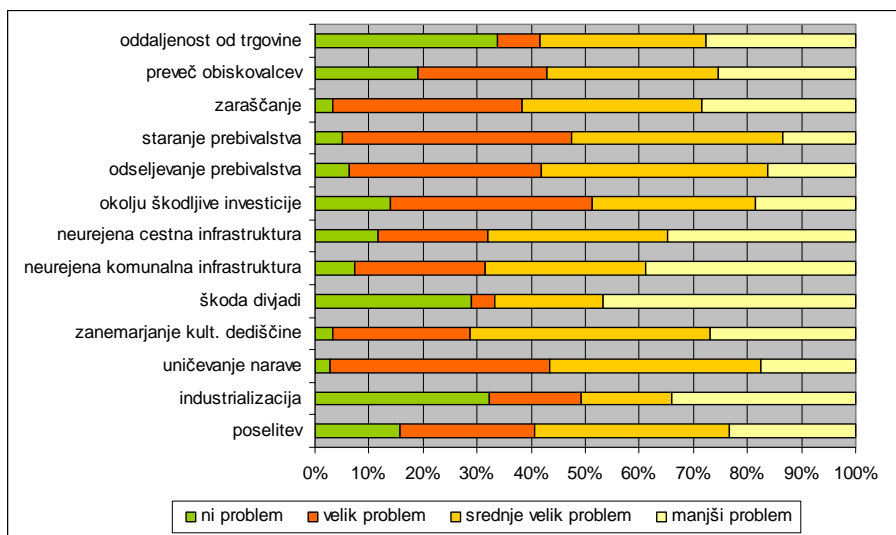
Že na nivoju predstavljenih rezultatov se kažejo pomembne razlike med predstavljenimi zavarovanimi območji, ki pa se še bolj izrazito odražajo, če upoštevamo odgovore domačinov.

Graf 12: Zaznavanje problemov med domačini TNP

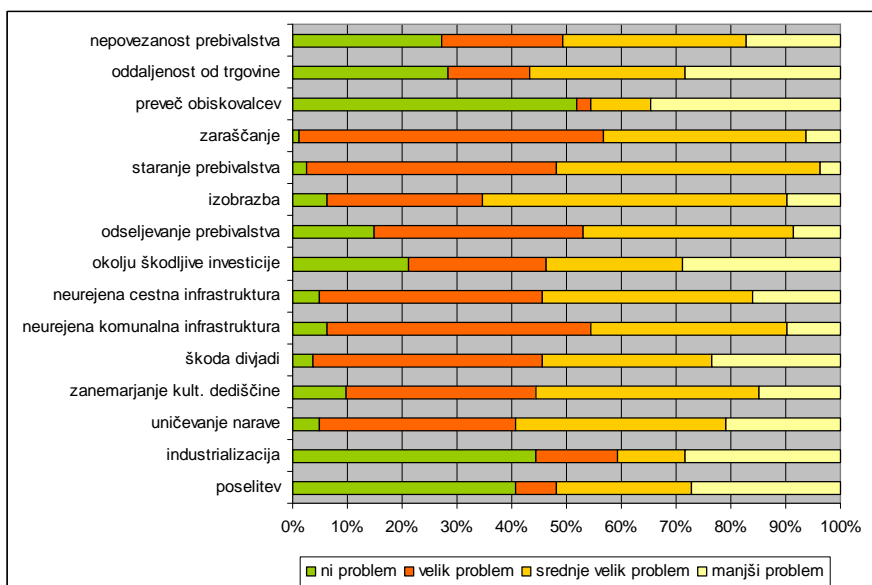
Vir: Terensko delo FF, 2007.

Graf 13: Zaznavanje problemov med obiskovalci TNP

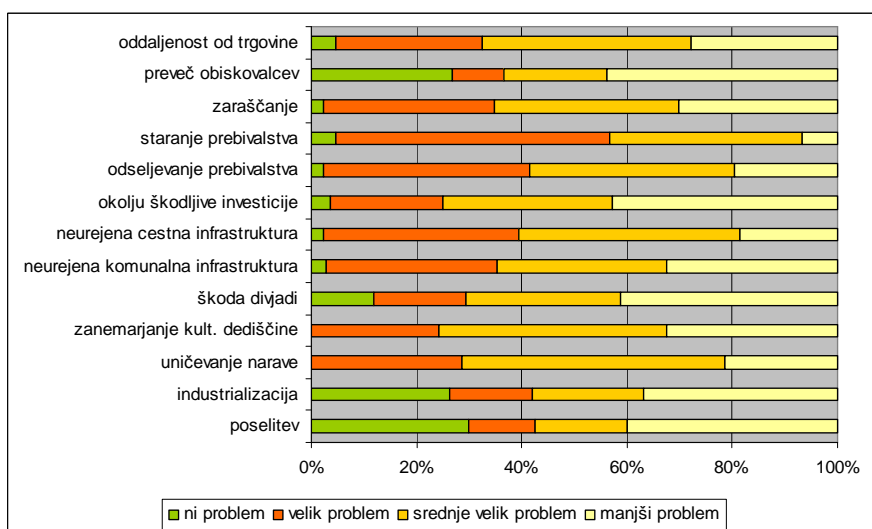
Vir: Terensko delo FF, 2007.

Graf 14: Zaznavanje problemov med domačini KP Goričko

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Graf 15: Zaznavanje problemov med obiskovalci KP Goričko

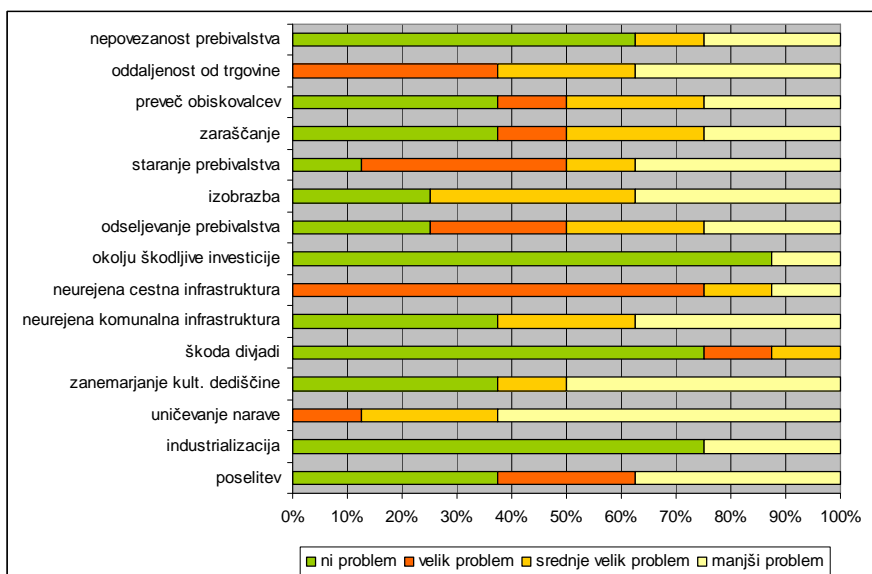

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Največja problema, ki sta prisotna na vseh treh zavarovanih območjih, sta po mnenju domačinov problema neurejene cestne infrastrukture in prenizki dohodki iz kmetijstva. Domačini TNP-ja in KPG-ja so se enotno opredelili do problema staranja prebivalstva in zaraščanja zemljišč.

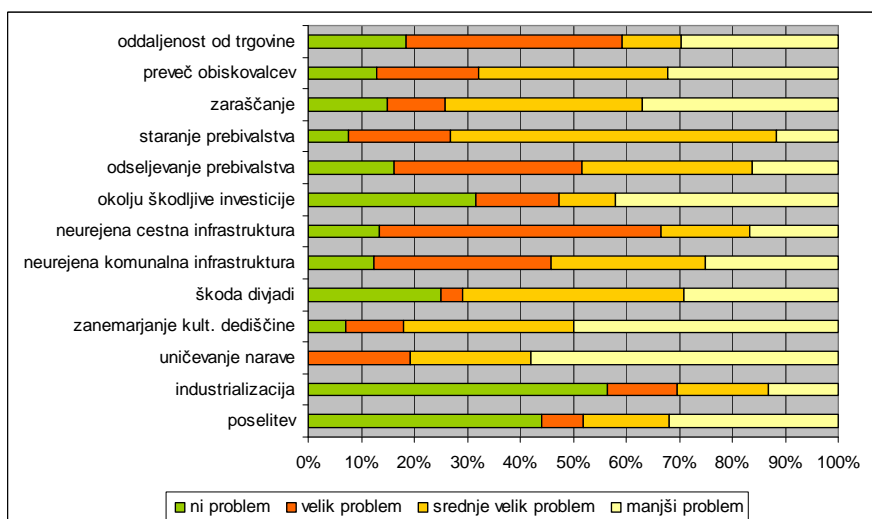
Če primerjamo podatke območij TNP in KP Goričko iz Popisa prebivalstva 2002, lahko ugotovimo, da je problem staranja prebivalstva dejansko prisoten. Indeks staranja v TNP-ju znaša 119, v KP Goričko pa celo 131. Za slednje območje je značilno tudi občutno zmanjševanje števila prebivalstva (ena tretjina v obdobju 1961 do 2002). S tem je povezan tudi problem pomanjkljive zdravstvene oskrbe (zlasti zaradi velike časovne oddaljenosti od večjih središč), saj so le-te najbolj potrebni starejši prebivalci

Graf 16: Zaznavanje problemov med domačini KP Logarska dolina

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Graf 17: Zaznavanje problemov med obiskovalci KP Logarska dolina

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Cestna infrastruktura je velik problem zlasti v obrobni delih zavarovanih območij, kjer so ali manjša naselja ali samotne kmetije in je dostop do njih otežen. Občine na teh območjih so finančno šibke, zato v tem vidijo zgolj nepotreben strošek in posledično ne vlagajo v ta namen.

Domačini zaznavajo tudi problematiko zaraščanja kmetijskih zemljišč (TNP in KP Goričko) in prenizkih dohodkov iz kmetijstva, ki je bilo na teh območjih nekdanja glavna gospodarska dejavnost. Z industrializacijo so začela območja nazadovati; kmetijstvo pa je tako postalo zgolj ena od dopolnilnih dejavnosti. V današnjem času si državne in lokalne institucije prizadevajo za uveljavitev ekološkega kmetovanja, ki ohranja naravo in prispeva k sonaravnemu razvoju območja.

V KP Goričko je dokaj velik delež domačinov, ki velik problem vidijo tudi v slabi izobrazbeni strukturi. Temu pritrjujejo tudi podatki iz Popisa 2002, po katerih delež prebivalcev z osnovno izobrazbo znaša kar 60 %. V TNP-ju je delež takšnih za petino manjši (Popis prebivalstva..., 2002).

Še najbolj so s stanjem zadovoljni v KP Logarska dolina, saj kot izrazito problematično poleg nizkih dohodkov iz kmetijstva ocenjujejo samo še zdravstveno oskrbo in cestno infrastrukturo, ki sta posledici odročnosti in slabe cestne povezave po Zgornji Savinjski dolini.

6.2.1 Predlogi izboljšav z vidika turističnega razvoja

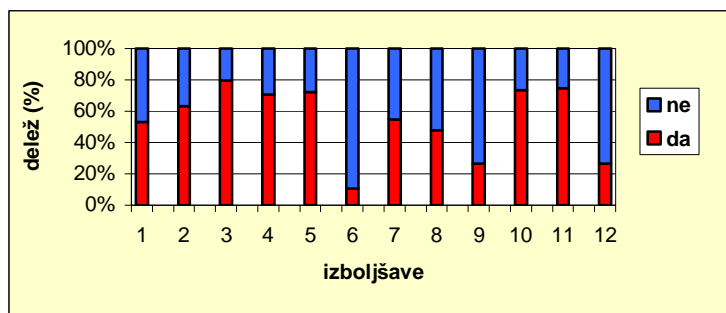
Odgovori na anketno vprašanje kažejo, da so s stanjem na področju turističnega razvoja najbolj zadovoljni domačini v KP Logarska dolina, najmanj pa v KP Goričko. KP Logarska dolina je v primerjavi z ostalima parkoma majhno območje, kjer deluje dobro organizirana lokalna skupnost, ki v okviru podjetja Logarska dolina d.o.o. uspešno skrbi za upravljanje in razvoj parka. Domačini KP Logarska dolina se v večji meri zavzemajo le za izboljšavo dostopnosti in večjo usposobljenost lokalnega prebivalstva, medtem ko so s stanjem na drugih področjih dokaj zadovoljni.

Tudi v TNP-ju je po mnenju prebivalcev največji problem v slabi pripravljenosti in usposobljenosti domačinov, pa tudi v urejenosti, dostopnosti in informiranosti obiskovalcev. Izboljševanje prometne dostopnosti se domačinom v vseh treh območjih ne zdi potrebno, tudi zaradi bojazni zaradi prevelikega števila obiskovalcev, ki bi se v parke pripeljali z avtomobili. V nasprotnem primeru bi lahko območja izgubila svojo bistveno privlačnost in vrednosti, kot sta mir in čisto okolje.

Opozoriti velja predvsem na potrebo po izboljšanju ustrezne usposobljenosti domačega prebivalstva za vključevanje v turistično ponudbo, hkrati pa so domačini sami zase ocenili (na vseh treh izbranih zavarovanih območjih), da bi morali izboljšati lastno vključevanje v celosten turistični razvoj območja.

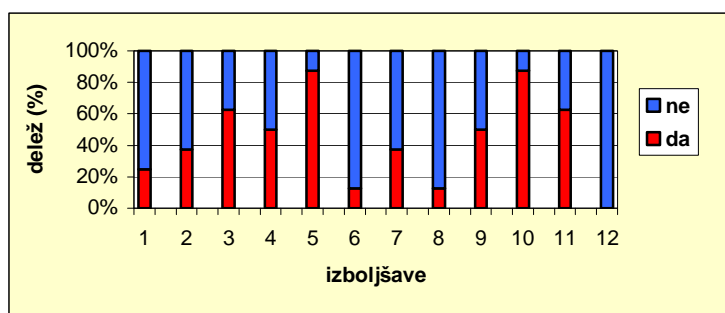
Odgovori domačinov Logarske doline kažejo na visoko stopnjo zadovoljstva z obstoječim stanjem na tem območju, hkrati pa moramo pri tej skupini odgovorov upoštevati njihovo majhno število.

Graf 18: Predlogi izboljšav z vidika turističnega razvoja po mnenju domačinov TNP-ja

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Graf 19: Predlogi izboljšav z vidika turističnega razvoja po mnenju domačinov KPLD-ja

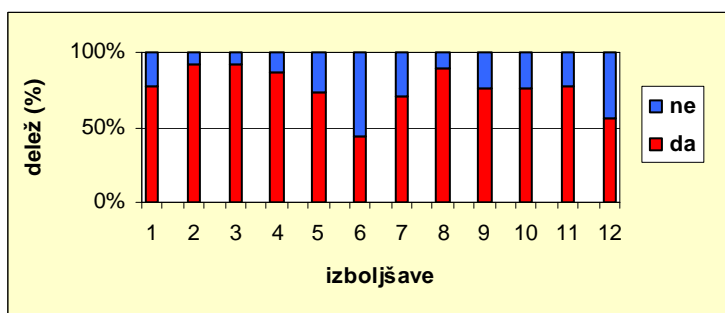
Predlogi izboljšav z vidika turističnega razvoja

1. ohranjenost narave	7. kakovost prenočitvenih objektov
2. ohranjenost kulturne dediščine	8. povečati prenočitvene zmogljivosti
3. urejenost območij	9. obseg in raznolikost turistične ponudbe
4. informiranost	10. usposobljenost domačinov
5. dostopnost	11. pripravljenost domačinov
6. možnost dostopa z avtomobilom	12. ustanoviti društvo

Vir: Terensko delo FF, 2007.

S stanjem so najbolj nezadovoljni domačini na območju KP Goričko, saj so na področju turističnega razvoja navedli celo paleto potrebnih izboljšav. Razmere na področju spodbujanja in razvoja različnih dejavnosti so na Goričkem dejansko slabše kot v ostalih dveh parkih, saj gre za območje, ki še danes velja za prometno odmaknjeno in gospodarsko enega najmanj razvitih predelov Slovenije, KPG Goričko pa je bil ustanovljen šele leta 2003, zato je konkretnije izboljšave pričakovati šele v prihodnjih letih.

Graf 20: Predlogi izboljšav z vidika turističnega razvoja po mnenju domačinov KP Goričko

Predlogi izboljšav z vidika turističnega razvoja

1. ohranjenost narave	7. kakovost prenočitvenih objektov
2. ohranjenost kulturne dediščine	8. povečati prenočitvene zmogljivosti
3. urejenost območij	9. obseg in raznolikost turistične ponudbe
4. informiranost	10. usposobljenost domačinov
5. dostopnost	11. pripravljenost domačinov
6. možnost dostopa z avtomobilom	12. ustanoviti društvo

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Videnje stanja in potrebnih izboljšav s strani obiskovalcev se od mnenja domačinov precej razlikuje saj velik delež obiskovalcev meni, da je potrebno izboljšati urejenost zavarovanega območja in njegovo promocijo. Neurejenost oziroma odsotnost obveščevalnih tabel, informacijskih točk s promocijskim materialom, parkirnih prostorov in počivališč zmanjšuje verjetnost, da bodo obiskovalci območje ponovno obiskali. Največje izboljšave na področju turistične infrastrukture so po mnenju obiskovalcev potrebne v KP

Goričko, kjer je ta zadovoljiva le na Gradu, povsod drugje pa pomanjkljiva. Z urejenostjo zavarovanega območja pa so najbolj zadovoljni obiskovalci KP Logarska dolina, kjer je po njihovem mnenju dobro poskrbljeno za turistično infrastrukturo in promocijo ter interpretacijo znamenitosti ter potekajočih aktivnosti.

V zavarovanih območjih je večji poudarek na obnovi in boljši informativni opremljenosti obstoječih cest in ne izgradnji novih. Glede na to, da se obiskovalci zavarovanih območij zanimajo predvsem za rekreacijo v naravi, je povsem razumljivo, da si jih večina ne želi dostopa z avtomobilom do naravnih in kulturnih znamenitosti. Izjemoma pa so nekateri obiskovalci KP Goričko izrazili željo, da bi omogočili dostop do nekaterih točk le invalidom in starejšim obiskovalcem.

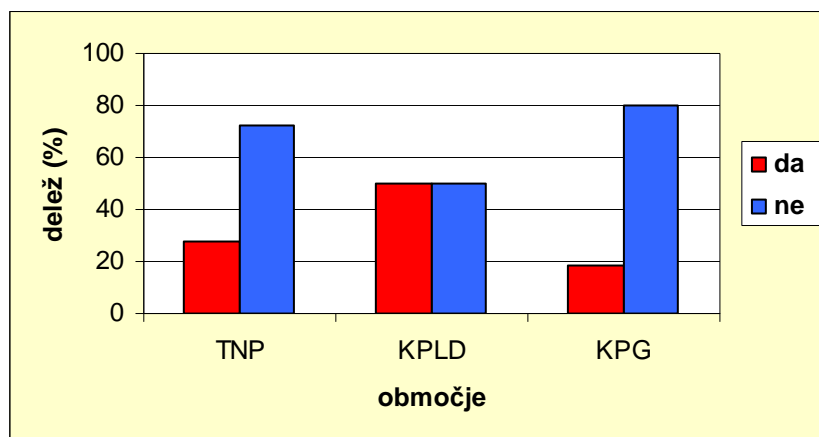
Kakovost prenočitvenih objektov je v vseh treh zavarovanih območjih različna. Še najbolj so s stanjem zadovoljni obiskovalci KP Logarska dolina. V TNP-ju so obiskovalci mnenja, da je potrebno obnavljati in vzdrževati obstoječe nastanitvene kapacitete in ne graditi novih, če to ni resnično potrebno. Interes obiskovalcev po povečanju števila prenočitvenih objektov pa se pojavlja v KP Goričko.

6.2.2 Vključenost prebivalstva v razvoj zavarovanih območij

Za nadaljnji razvoj vseh (za)varovanih območij, ki so bila vključena v raziskavo, je izjemnega pomena vključenost domačinov. V izbranih zavarovanih območjih s tega vidika izstopa KP Logarska dolina, za katerega lahko rečemo, da je vzorčni primer dobre prakse aktivnega vključevanja lokalnega prebivalstva v razvoj zavarovanega območja.

Število domačinov, ki so že vključeni v razvoj zavarovanega območja je najmanjše v KP Goričko, kar je povezano predvsem z dejstvom, da je to eno najmlajših zavarovanih območij v Sloveniji, kljub temu, pa bi bilo zlasti v tem primeru nujno potrebno aktivnejše vključevanje domačinov že v času ustanavljanja parka.

Graf 21: Vključenost domačinov v razvoj zavarovanega območja

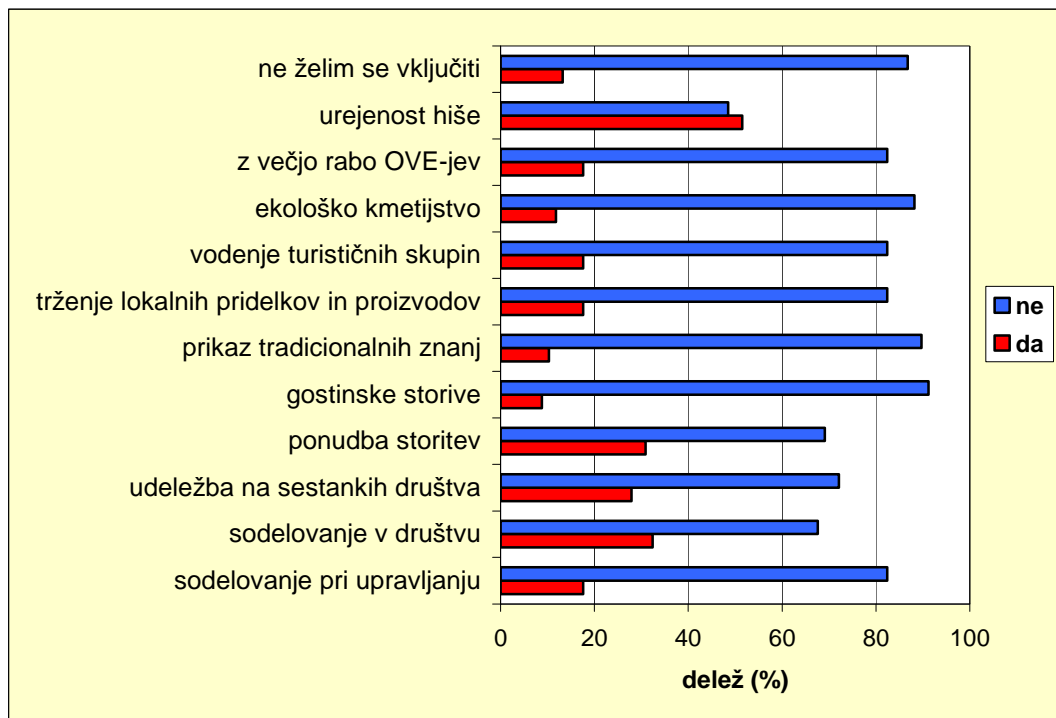

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Pomemben je tudi način vključevanja lokalnega prebivalstva, ki je lahko iz razvojnega vidika aktiven (podjetniki ipd.) ali pa pasiven, kar pa še ne pomeni, da tudi tisti, ki se odločajo za "pasivno razvojno vlogo" ničesar ne doprinesejo k razvoju zavarovanega območja, saj je bistveno bolj pomembno širše sprejemanje zavarovanja nekega območja ter zavedanje o enkratnosti in hkrati ogroženosti naravnih in kulturnih vrednot, ki so pogojevale zavarovanje.

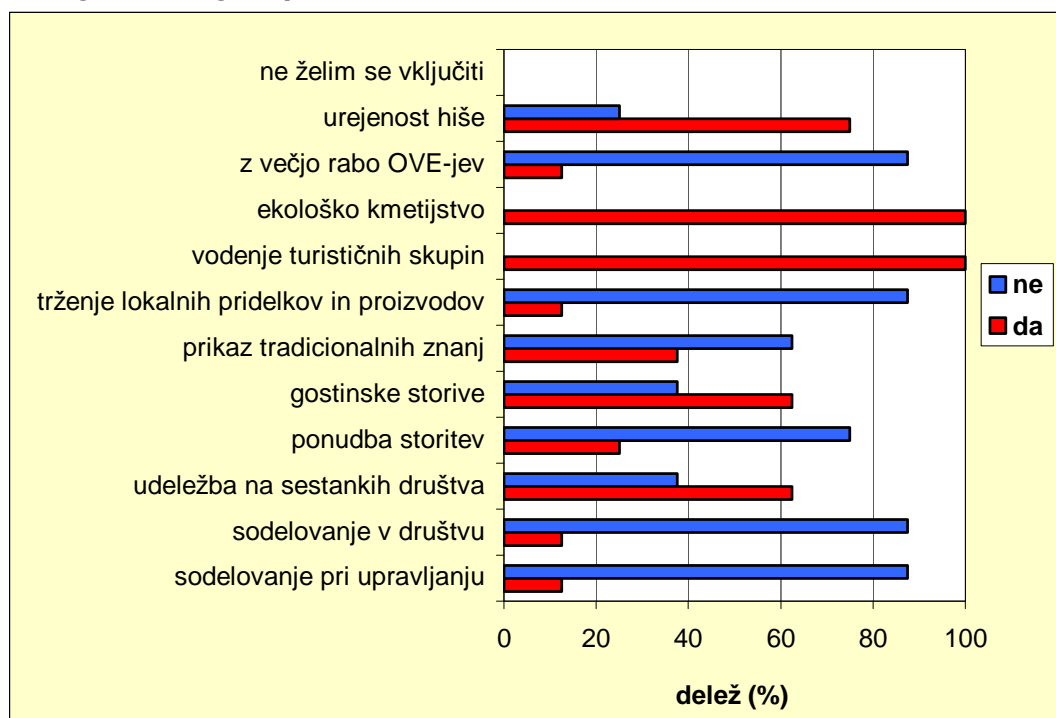
Večina vprašanih v izbranih (za)varovanih območjih se je pripravljena vključevati v »razvojno zgodbo« pasivno (npr. z urejenostjo hiše, manjšo porabo umetnih gnojil vključevanjem v razna društva).

Graf 22: Pripravljenost domačinov TNP-ja na sodelovanje pri razvoju območja prihodnosti

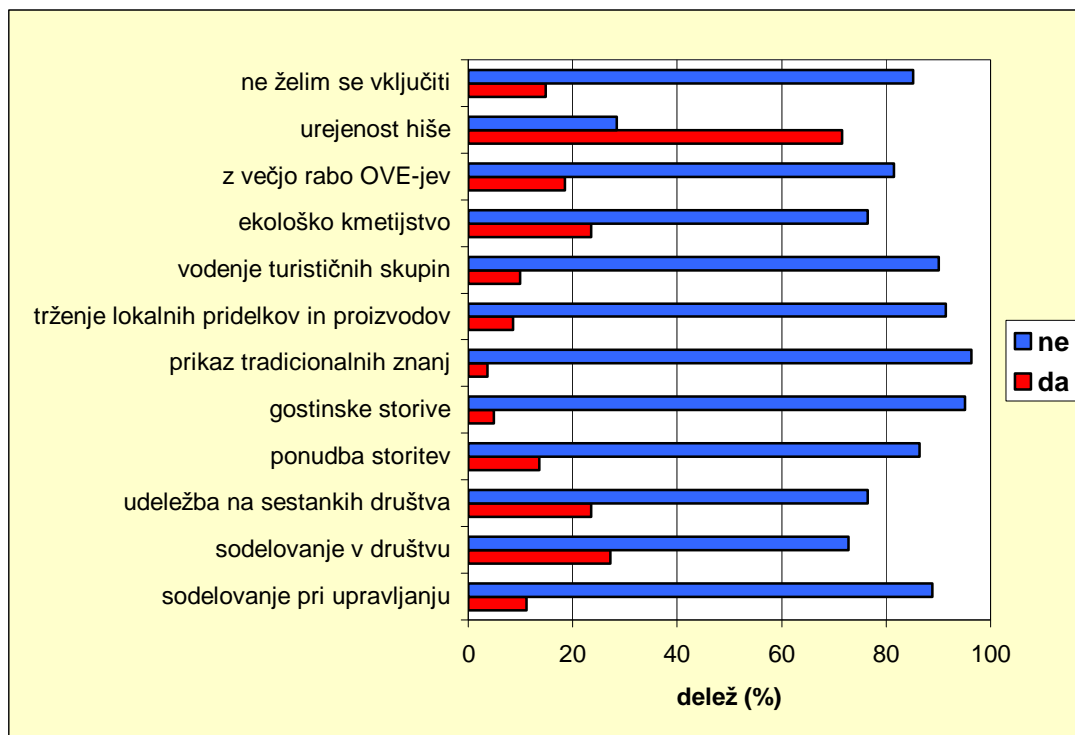
Vir: Terensko delo FF, 2007.

Graf 23: Pripravljenost domačinov KP Logarska dolina na sodelovanje pri razvoju območja v prihodnosti

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Graf 24: Pripravljenost domačinov KP Goričko na sodelovanje pri razvoju območja v prihodnosti

Vir: Terensko delo FF, 2007.

Na izbranih vzorčnih območjih smo na podlagi opredeljenih razvojnih potencialov in mnenj domačinov ter obiskovalcev lahko opredelili njihove glavne razvojne možnosti. Notranjsko-kraška regija ni primerljiva s predhodno predstavljenimi (za)varovanimi območji in zahteva specifičen pristop pri ugotavljanju stanja okoljskih, socialnih, ekonomskih in človeških potencialov.

7 Pokrajinska tipologija (za)varovanih območij Slovenije

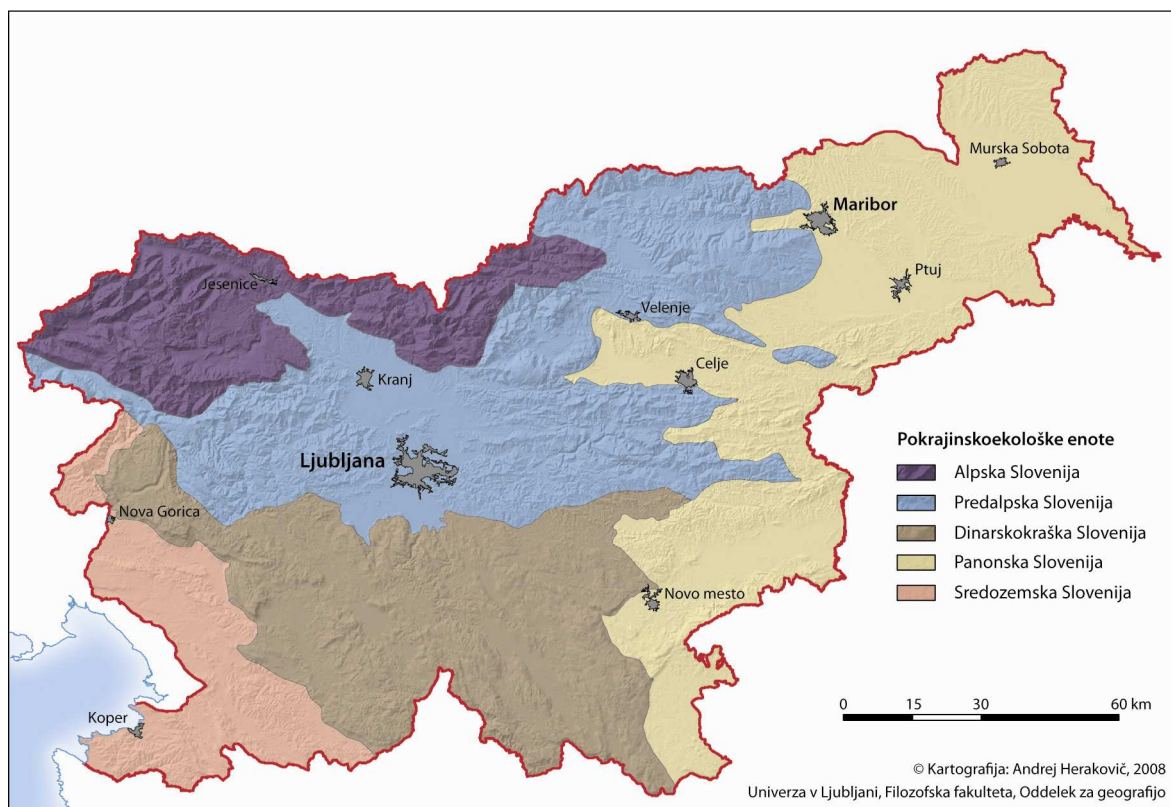
Če želimo ustrezno razvojno aktivirati zavarovana območja, moramo upoštevati tudi pokrajinsko pestrost Slovenije, ki pa se ne odraža le v biotski raznovrstnosti ter številnih (in raznovrstnih) zavarovanih naravnih vrednotah, ampak tudi v drugih pokrajinskih in družbenih značilnostih, ki so povsem neodvisna od oblike varovanja.

7.1 Pokrajinskoekološke enote (PEE) – izhodišče za tipologijo

Za potrebe priprave pregledne tipologije zavarovanih območij in območij omrežja Natura 2000 smo izhajali iz pokrajinskoekološke regionalizacije (Natek, 2002), kjer na makroregionalnem nivoju Slovenijo delimo na pet glavnih pokrajinskoekoloških ent; Alpsko, Predalpsko, Panonsko, Dinarskokraško in Sredozemsko Slovenijo. Za samo tipologijo bi lahko uporabili tudi katerokoli drugo sorodno regionalizacijo Slovenije, kar pa ne bi bistveno vplivalo na končne rezultate.

Pokrajinskoekološka členitev Slovenije temelji predvsem na ključnih naravnih pokrajintvornih dejavnikih in se je kot tako pokazala primerna za grobo pokrajinsko tipologijo obstoječih varovanih območij v Sloveniji, na njenih osnovah pa smo že proučevali ranljivost okolja v številnih Slovenskih občinah.

Slika 17: Pokrajinskoekološke enote v Sloveniji

V geografsko in ekološko zelo pestri Sloveniji so pokrajinskoekološke enote izraziti spleti, pokrajinski mozaiki zelo različnih ekotopov, ki pa so znotraj ent razporejeni po razmeroma dobro prepoznavnih zakonitostih. Za to členitev je značilno tudi, da so v

ospredju predvsem tisti elementi, ki imajo večji vpliv na živi svet in s tem na človekovo delovanje in rabo prostora (in prav zato smo pri izboru regionalizacije uporabili prav to).

7.2 Vrednotenje izbranih kazalcev za zavarovana območja po PEE

Za krajši pregled smo opravili analizo izbranih kazalcev za posamezne pokrajinskoekološke enote, s katerimi smo želeli izpostaviti predvsem nekatere vidike heterogenosti in s tem poudariti potrebo po različnih pristopih pri vrednotenju, predvsem pa pri pripravljanju razvojnih in upravljaljskih načrtov, ki morajo nujno vključevati specifične pokrajinske značilnosti posameznih območij.

Vseh pet značilnih pokrajinskih enot se med seboj razlikuje po velikosti, po številu prebivalstva (in zato gostoti poselitve), po rabi tal (kar odraža delež gozda) in seveda še številnih drugih kazalcih.

Najmanjši in pokrajinsko najbolj specifični sta Alpska in Sredozemska Slovenija, ki po površini zavzemata prva nekaj več kot 10 %, druga pa nekaj manj kot 10 % slovenskega ozemlja. Naravne značilnosti enot se posredno odražajo npr. v gostoti poselitve. Tako je najredkeje poseljena Alpska Slovenija (le 22 preb/km², Dinarskokraška Slovenija ima gostoto poselitve le za spoznanje večje, dobrih 34 preb/km², medtem ko so preostale tri enote glede na slovensko povprečje (99 preb/km²) nadpovprečno poseljene. Največja gostota poselitve, 144 preb/km², je v Predalpski Sloveniji. Drug pomemben kriterij, ki je ozko povezan z zavarovanimi območji, je delež gozda. Alpska in Dinarskokraška Slovenija sta izrazito gozdnata, saj se površine gozda približajo 75 % celotne njune površine. Izrazito manj gozdnata je le Panonska Slovenija, ki se z 38 % uvršča globoko pod slovensko povprečje (60 % gozda).

Bodoče načrtovanje upravljanja zavarovanih območij bi moralo v določenem obsegu izhajati iz značilnosti, naravnih pa tudi družbenih potez pokrajinskih enot Slovenije. Prav spodbujanje sonaravnega razvoja zavarovanih območij je tesno povezano z naravnimi možnostmi in danostmi, pa tudi omejitvami, ki jih mora vsak upravljavec in načrtovalec predvideti in upoštevati.

Že samo nekateri kazalci po pokrajinskih območjih in zavarovanih območjih znotraj njih kažejo na tolikšne razlike med zavarovanimi območji, da je jasno izražena potreba po različnih pristopih pri njihovem upravljanju in razvoju. Velike pokrajinske in družbene razlike pa tudi nekatere skupne značilnosti lahko strnemo v sledečih točkah;

- Delež zavarovanih območij je v **Alpski Sloveniji** največji, 914 km², kar predstavlja 38,9 % površine. Tudi delež območij Natura 2000 je najvišji, saj je kar 67,8 % Alpske Slovenije uvrščeno v območja Natura 2000. Znotraj zavarovanih območij živi 2400 preb. (4,6 % vseh prebivalcev te enote), gostota poselitve zavarovanih območij (gre predvsem za območje TNP) pa je izjemno nizka, le 2,6 preb/km². Alpska Slovenija obsega visokogorski svet, za to območje je predvsem značilen velik delež strmega sveta, izrazita višinska pasovitost, prevladujoče so prepustne karbonatne kamnine (posledično kraška hidrografija). Gozdovi segajo do n.v. 1700 m, višje pa je izjemno občutljiv visokogorski svet. Velik delež zavarovanega območja gre tu predvsem na račun TNP, z ustanovitvijo Regijskega parka kamniško-Savinjske Alpe v letu 2009 pa se bo ta delež še pomembno povečal. Glede na obsežna območja Nature 2000, izjemno nizko gostoto poselitve in specifične naravne razmere je seveda usmeritev v varovanje edina primerna in smotrna; manjka samo še dorečen koncept upravljanja in razvoja tega, v večjem delu na človekove dejavnosti zelo občutljivega območja.

Preglednica 33: Izbrani kazalci po tipih pokrajin Slovenije v povezavi z zavarovanimi območji (ZO)

Pokrajinskoekološke makroenote	površina km ²	% površine SLO	št naselij (2002)	št pred (2002)	gostota poselitve (2002)	površina gozda km ²	% gozda
Alpska Slovenija	2.350,49 km ²	11,59%	155	52.255	22,23 št preb/ km ²	1.725,10 km ²	73,39%
Predalpska Slovenija	5.812,64 km ²	28,67%	1761	838.829	144,31 št preb/ km ²	3.746,82 km ²	64,46%
Panonska Slovenija	5.795,82 km ²	28,59%	2356	735.531	126,91 št preb/ km ²	2.238,78 km ²	38,63%
Dinarskokraška Slovenija	4.533,92 km ²	22,36%	1201	156.294	34,47 št preb/ km ²	3.379,04 km ²	74,53%
Sredozemska Slovenija	1.780,15 km ²	8,78%	522	188.323	105,79 št preb/ km ²	1.041,29 km ²	58,49%
Slovenija	20.273,01 km²	100,00%	5995	1.971.232	97,23 št preb/ km²	12.131,04 km²	59,84%

Pokrajinskoekološke makroenote	površina ZO (km ²)	% površine ZO	št preb znotraj ZO (2002)	gostota poselitve znotraj ZO (2002)	% preb znotraj ZO	površina gozda znotraj ZO km ²	% gozda znotraj ZO	površina območij Natura 2000 v km ²	% območij Natura 2000
Alpska Slovenija	914,24 km ²	38,90%	2.401	2,63 št preb/ km ²	4,59%	565,42 km ²	61,85%	1.592,93 km ²	67,77%
Predalpska Slovenija	285,13 km ²	4,91%	5.972	20,94 št preb/ km ²	0,71%	112,05 km ²	39,30%	1.140,91 km ²	19,63%
Panonska Slovenija	811,00 km ²	13,99%	41.693	51,41 št preb/ km ²	5,67%	293,89 km ²	36,24%	1.502,14 km ²	25,92%
Dinarskokraška Slovenija	366,21 km ²	8,08%	1.022	2,79 št preb/ km ²	0,65%	154,92 km ²	42,30%	2.605,96 km ²	57,48%
Sredozemska Slovenija	47,87 km ²	2,69%	812	16,96 št preb/ km ²	0,43%	19,43 km ²	40,59%	880,08 km ²	49,44%
Slovenija	2.424,45 km²	11,96%	51.900	21,41 št preb/ km²	2,63%	1.145,71 km²	47,26%	7.722,02 km²	38,09%*

Vir: Popis prebivalstva, SURS, 2002, Raba tal, MKGP, 2005, MOP interaktivni atlas

*Nekateri izračuni se zaradi neuskklajenosti podatkovnih baz malenkostno razhajajo.

- **Predalpska Slovenija** je prav z vidika varovanja v zelo specifičnem položaju; Gre za hribovito območje z izrazito razpršeno poselitvijo, na drugi strani pa se v vmesnih kotlinah in dolinah koncentrira poselitev (Ljubljanska ...), hkrati gre za območje, kjer potekajo ključni prometni koridorji ter za območja najintenzivnejšega gospodarskega razvoja (v veliki meri vezanega na mesta in prometno infrastrukturo). Razčlenjeno hribovje, velika litološka pestrost ustvarja tudi veliko pokrajinsko in ekotopsko pestrost. Ta najgosteje poseljena pokrajinskoekološka enota (144 preb/km²) pa ima le slabih 5 % površin zavarovanih območij (285 km²) ter manj kot 20 % površin opredeljenih kot območja Nature 2000. Zaradi koncentracije poselitve, gospodarstva in v veliki meri tudi kmetijstva in prometa so takšne vrednosti pričakovane, hkrati pa dejanska naravna pestrost kaže na drugačne možnosti rabe tega prostora. Predvsem velja ustrezno varovati in usmerjati razvoj v že obstoječih zavarovanih območjih, ki so v tej enoti še toliko dragocenejša, zaradi večjih mestnih središč pa tudi pod večjim pritiskom obiskovalcev.
- Za **Panonsko Slovenijo** je značilno menjavanje ravninskega sveta z vmesnim gričevjem, hkrati pa je razmeroma gosto poseljena. Delež gozda je majhen, 36 %, značilna in prevladujoča pa je kmetijska raba, ki pa se marsikje bodisi opušča ali pa intenzificira do te mere, da že lahko govorimo o pomembnih degradacijskih procesih. Zaradi dveh večjih zavarovanih območjih je delež zavarovanih območij nasploh visok (14 %), tudi poselitev znotraj njih je glede na druga zavarovana območja v Sloveniji visoka, preko 50 preb/km². Prav specifična zavarovanih območij v Panonski Sloveniji (zavarovana območja so v tesni povezanosti z njihovim prebivalstvom) opozarja na heterogenost med njimi in zato povsem različne zahteve pri usmerjanju njihovega razvoja.
- **Dinarskokraška Slovenija** je pretežno gozdnata pokrajina (74,5 %) kraških hribovij in visokih planot, med katerimi ležijo kraška podolja s kraškimi polji. Zaradi prevladujočih karbonatnih kamnin, velikega deleža gozda idr. se kulturna pokrajina pojavlja le v otokih, poselitev je redka (34 preb/km²) ter skoncentrirana v podoljih in na robovih kraških polij. Zavarovana območja predstavljajo 8 % površine, medtem ko območja Nature 2000 kar 57,5 % celotnega površja. Potenciali za ustanavljanje zavarovanih območij so veliki, ostaja pa odprto vprašanje njihovega razvojnega aktiviranja.
- **Sredozemska Slovenija** je pokrajina menjavanja kraških in nekraških pokrajin s specifičnimi klimatskimi razmerami. Predvsem za obalno zaledje je značilno hitro propadanje kulturne pokrajine in širjenje procesov zaraščanja. Kljub dejstvu, da je skoraj polovico celotne pokrajinske enote opredeljeno kot območja Natura 2000, je dejansko zavarovane le 2,7 % površine. Dve zavarovani območji segata tudi v morje.

V zaključku velja poudariti, da je največji razkorak med obsegom območij Natura 2000 in obstoječimi že zavarovanimi območji v Sredozemski Sloveniji (polovica območja uvrščena med območja Natura 2000, zavarovanih pa je le 2,7 % površine) in Dinarskokraški Sloveniji (delež območij Natura 2000 je skoraj 60 %, zavarovanih pa 8 % površine enote). Kljub izjemni biotski pestrosti in že opredeljenim območjem Natura 2000 se v teh enotah ni uveljavil sistem zavarovanja (čeprav smo bili v preteklih letih priče številnim prizadevanjem) in bi v prihodnje veljalo večje napore vložiti prav v njihovo realizacijo. Interes bi morala pokazati predvsem država, saj gre za visoko vredna naravna območja.

Na drugi strani izstopa po visokem deležu že zavarovanih območij Panonska Slovenija, kjer kljub razmeroma skromnemu obsegu območij Natura 2000 (26 %) zavarovana območja predstavljajo kar 14 % enote.

Pripravili smo še preglednico zavarovanih območij po pokrajinskoekoloških enotah. Upoštevali smo le obstoječa širša zavarovana območja ter naravne rezervate, medtem ko smo območja naravnih spomenikov v tej fazi namenoma izpustili.

Kljub najmanjšemu številu zavarovanih območij prav Alpska Slovenija izstopa po deležu zavarovanih območij, h kateremu največ prispeva TNP. Izpostaviti velja še tri krajinske parke v vzhodnem delu enote, med katerimi po svojem aktivnem delovanju izstopa KP Logarska dolina. Območja naravnih rezervatov so v večji meri že vključena tudi v TNP.

Znotraj Dinarskokraške Slovenije je najbolj aktivno in v razvoj usmerjeno zavarovano območje Notranjski regijski park, medtem ko so ostala zavarovana območja (krajinski parki) in naravni rezervati neprepoznana kot kvalitetna območja in območja razvoja.

Po velikem številu krajinskih parkov se odlikuje Panonska Slovenija. Ta vrsta zavarovanja območij je za to regijo najprimernejša, glede na to, da je tu bistvena predvsem kulturna dediščina in ohranjanje kulturne pokrajine.

Preglednica 34: Obstoječa zavarovana območja Slovenije po posameznih pokrajinskoekoloških enotah (2008)

Pokrajinsko-ekološka enota	status zavarovanega območja	Zavarovano območje
Alpska	narodni park	Triglavski narodni park
Alpska	krajinski park	Gorska skupina Martuljek
Alpska	krajinski park	Logarska dolina
Alpska	krajinski park	Robanov kot
Alpska	krajinski park	Topla
Alpska	naravni rezervat	Dolina Triglavskih jezer
Alpska	naravni rezervat	Greben Smrekovec-Komen
Alpska	naravni rezervat	Log pod Mangartom: sestoj črnega bora
Alpska	naravni rezervat	Mala Pišenca pri Kranjski gori
Alpska	naravni rezervat	Melišče pod Planjavo
Alpska	naravni rezervat	Morež: južna pobočja
Alpska	naravni rezervat	Trenta: Kukla
Alpska	naravni rezervat	Za blatom
Alpska	naravni rezervat	Zelenci
Dinarskokraska	krajinski park	Južni in zahodni obronki Nanosa
Dinarskokraska	krajinski park	Južni obronki Trnovskega gozda
Dinarskokraska	krajinski park	Krajinski park Kolpa*
Dinarskokraska	krajinski park	Mašun
Dinarskokraska	krajinski park	Nanos - južna in zahodna pobočja z vrhovi Pleše, Grmade in Ture
Dinarskokraska	krajinski park	Planina-območje, Planinsko polje, Planinska jama, Markova jama v Nartu, Škratovka, Izviri v Malnih, Unška koliševka
Dinarskokraska	krajinski park	Rakova kotlina pri Rakeku (Rakov Škocjan)
Dinarskokraska	krajinski park	Zgornja Idrijca
Dinarskokraska	naravni rezervat	Golaki in Smrekova draga - botanična lokaliteta, mrazišče in gozdni rezervat
Dinarskokraska	naravni rezervat	Naravni rezervat Bukov vrh
Dinarskokraska	naravni rezervat	Notranjski Snežnik
Dinarskokraska	naravni rezervat	Potok Bičje in močvirski biotopi
Dinarskokraska	naravni rezervat	Pragozd Pečke
Dinarskokraska	naravni rezervat	visoko barje Jezerc pri Ostrem vrhu
Dinarskokraska	regijski park	Notranjski regijski park
Panonska	krajinski park	Boč, Plešivec
Panonska	krajinski park	Krajinski park Boč-Donačka gora
Panonska	krajinski park	Krajinski park Drava
Panonska	krajinski park	Krajinski park Goričko
Panonska	krajinski park	Krajinski park Jareninski dol
Panonska	krajinski park	Krajinski park Jeruzalemsko - Ormoške gorice
Panonska	krajinski park	Krajinski park Kamenščak - Hrastovec
Panonska	krajinski park	Krajinski park Kolpa
Panonska	krajinski park	Krajinski park Lahinja
Panonska	krajinski park	Krajinski park Ljutomerski ribniki in jeruzalemske gorice
Panonska	krajinski park	Krajinski park Mariborsko jezero
Panonska	krajinski park	Krajinski park Negova in Negovsko jezero
Panonska	krajinski park	Krajinski park Ponikovski kras
Panonska	krajinski park	Krajinski park Rački ribniki - Požeg
Panonska	krajinski park	Krajinski park Štatenberg

Panonska	krajinski park	Krajinski park Šturmovec
Panonska	krajinski park	Krajinski park Žabljek
Panonska	krajinski park	Okolja spomenikov NOV
Panonska	naravni rezervat	Gozdni rezervat Cigonca
Panonska	naravni rezervat	Hrastov gozd v Krakovem pri Kostanjevici
Panonska	naravni rezervat	Koračica
Panonska	naravni rezervat	Leneš, območje osamelega krasa - geomorfološki rezervat
Panonska	naravni rezervat	Meljški hrib
Panonska	naravni rezervat	Naravni in gozdni rezervat Zlatoličje
Panonska	naravni rezervat	Naravni rezervat Lahinjske luge
Panonska	naravni rezervat	Naravni rezervat Nerajske luge
Panonska	naravni rezervat	Naravni rezervat Ribniki Podvinci
Panonska	naravni rezervat	Naravni rezervat Struga
Panonska	naravni rezervat	Pragozd Gorjanci
Panonska	naravni rezervat	Pragozd Ravna gora
Panonska	naravni rezervat	Pragozdni rezervat na Donački gori (Rogaški) in Reseniku
Panonska	naravni rezervat	Rastišče rumenega sleča
Panonska	naravni rezervat	Rezervat Ormoško jezero
Panonska	naravni rezervat	Ribnik Vrbje z zaledjem
Panonska	regijski park	Kozjanski park
Panonska	strogi naravni rezervat	Hrastova loza
Predalpska	krajinski park	Boč, Plešivec
Predalpska	krajinski park	Golte
Predalpska	krajinski park	Krajinski park Boč-Donačka gora*
Predalpska	krajinski park	Krajinski park Kum*
Predalpska	krajinski park	Krajinski park Mariborsko jezero
Predalpska	krajinski park	Krajinski park Mrzlica
Predalpska	krajinski park	Polhograjski Dolomiti
Predalpska	krajinski park	Spominski park revolucionarnih tradicij občine Domžale
Predalpska	krajinski park	Spominski park Udin boršt
Predalpska	krajinski park	Tivoli,Rožnik in Šišenski hrib
Predalpska	krajinski park	Zajčja dobrava
Predalpska	krajinski park	Zgornja Idrijca
Predalpska	naravni rezervat	Barski gozd na Ljubljanskem barju
Predalpska	naravni rezervat	Gozdni rezervat Boč
Predalpska	naravni rezervat	Gozdni rezervat Črno jezero na Pohorju
Predalpska	naravni rezervat	Gozdni rezervat Gradišče
Predalpska	naravni rezervat	Gozdni rezervat greben Rogle (gozdovi in travišča)
Predalpska	naravni rezervat	Gozdni rezervat Pohorski bataljon
Predalpska	naravni rezervat	Gozdni rezervat Škrabarca
Predalpska	naravni rezervat	Gozdni rezervat v soteski Kolarnici
Predalpska	naravni rezervat	Gozdni, delno pragozdni rezervat Boč - Plešivec
Predalpska	naravni rezervat	Greben Smrekovec-Komen
Predalpska	naravni rezervat	Mali plac
Predalpska	naravni rezervat	Mali Rožnik
Predalpska	naravni rezervat	Mostec
Predalpska	naravni rezervat	Pragozdni rezervat Šumik
Predalpska	naravni rezervat	Sodergraben, soteska s slapom in jamami - geomorfološki rezervat
Predalpska	naravni rezervat	Štatenberško borovje, gozd in šotno barje, gozdni rezervat
Predalpska	narodni park	Triglavski narodni park*
Predalpska	regijski park	Kozjanski park*
Sredozemska	krajinski park	Beka - soteska Glinščice z dolino Griža, ponornimi jamami in arheološkimi lokalitetami Lorencom in grad nad Botačem
Sredozemska	krajinski park	Južni in zahodni obronki Nanosa*
Sredozemska	krajinski park	Južni obronki Trnovskega gozda*
Sredozemska	krajinski park	Krajinski park Strunjan
Sredozemska	krajinski park	Nanos - južna in zahodna pobočja z vrhovi Pleše, Grmade in Ture*
Sredozemska	krajinski park	Sečoveljske soline
Sredozemska	krajinski park	Štanjel
Sredozemska	naravni rezervat	Naravni rezervat Strunjan
Sredozemska	naravni rezervat	Orlek - Orleška draga
Sredozemska	naravni rezervat	Škocjanski zatok
Sredozemska	regijski park	Regijski park Škocjanske jame*

*označena zavarovana območja v to pokrajinskoekološko enoto sodijo le v manjšem obsegu

Kratek sistematični pregled zavarovanih območij kaže, da v Sloveniji, kot oblika širših območij zavarovanja prevladuje kategorija »krajinski park«, kar kaže na izrazito prisotnost človeka v vseh pokrajinskoekoloških enotah Slovenije. Hkrati pa kaže tudi na to, da se zavedamo pomembnosti ohranjanja kulturne pokrajine (in posledično kulturne dediščine v najširšem smislu), saj nenazadnje le ta odraža človekovo prilagoditev naravnim razmeram. Območja, kjer je prioriteto zavarovana naravna dediščina so značilna za manj poseljena območja, ki so kot taka lahko ohranjala naravno stanje. Prav ta območja pa so v zadnjem času vedno bolj razvojno zanimiva (zlasti za različne oblike turizma in rekreacije), zato je zanje toliko bolj pomembno, da so vzpostavljeni detajlni upravljavski načrti, ki bodo prioriteto predvidevali varovanje in šele sekundarno tudi razvojno funkcijo tovrstnih območij.

8 Sklepi in izhodišča za nadaljnje delo

Glavni namen naše raziskave je opredeliti in ovrednotiti trajnostni razvoj (za)varovanih območij ob njegovem hkratnem prilagajanju tako varovanju narave kot tudi varovanju okolja.

Zavarovana in varovana območja združujejo vse temeljne vrednote prostora: okoljske, ekonomske, kulturne oz. družbene. Njihova izjemnost, tipičnost in v nekaterih primerih tudi ogroženost so botrovale k temu, da so bila določena območja oziroma posamezne naravne ali kulturne prvine tudi zavarovane ali opredeljene kot posebna varstvena območja.

V ozadju pa je ostal pomen (za)varovanih območij z vidika njihovega prispevanja h kvaliteti bivalnega okolja za (lokalno) prebivalstvo in varovanja okolja nasploh.

Dejansko gre za posebej dragocena, vredna območja, ki imajo poleg načelne vrednosti tudi pomemben ekonomski, okoljski in družbeni potencial, kar je ključnega pomena za trajnosten razvoj tako regije kot celotne države.

Razmere v slovenskem prostoru kažejo precej drugačno sliko: v praksi se varovanje ločuje od razvoja in (za)varovanje v Sloveniji predstavlja razvojno oviro, ki jo kot tako najbolj in najprej občutijo že na lokalnem, občinskem nivoju. Od tod izvirajo številna nesoglasja, nasprotovanja in neuspešni poskusi razvojnega aktiviranja območij varovanja, saj so pojmi kot so razvoj, regionalni razvoj, prostorski razvoj ipd. pri nas interpretirani izrazito kvantitativno. Kvalitetno okolje/prostor, trajnostni prostorski razvoj, izjemna kulturna pokrajina v Sloveniji žal niso prepoznani kot vrednota. Ozko razmišljanje o prostoru, njegovih vrednotah in vrednostih, je pogosto prisotno na vseh nivojih; pri pobudnikih in nosilcih idej, pripravljavcih prostorskih aktov, nosilcih urejanja prostora in prostorskih sprememb, prostorskih načrtovalcih, investorjih in nenazadnje tudi prebivalcih, ki sooblikujemo podobo pokrajine.

Trajnostno gospodarjenje in načrtovanje regionalnega razvoja v varovanih območjih mora izhajati iz ključnega strateškega cilja, torej ohranjanja naravne dediščine, pokrajinske in biotske pestrosti. Ker zajemajo varovana območja v Sloveniji obsežne površine pa je predvsem z vidika ohranjanja sicer že ogroženega razmerja med gozdno, kmetijsko in urbano rabo potrebno aktivirati regionalne vire ter tudi na ta način omogočiti ohranjanje kulturne pokrajine in poseljenosti v varovanih območjih. S pomočjo sonaravno zasnovanega aktiviranja endogenih razvojnih potencialov, lokalnih razvojnih virov naj bi bil opravljen zahteven prehod od pasivnega k aktivnemu varovanju okolja in narave, prehod k sonaravnemu regionalnemu razvoju varovanih območij različnih varovalnih režimov. Sonaravno aktiviranje in povečevanje večplastnega razvojnega potenciala (kapitala) varovanih območij je po našem mnenju ključni praktični regionalni vzvod za doseganje varovalno-razvojnih ciljev, pri katerem je zelo pomembna tudi podpora države z različnimi razvojnimi instrumenti ter ukrepi.

8.1 Razvojno aktiviranje zavarovanih območij

V dosedanjem splošnem razvoju so bile v ospredju vedno tiste vrste kapitalov, ki so imele povsem neposredno uporabno vrednost kot npr. surovine (rude, les), v veliki meri prezrte pa so bile vrste kapitalov s posredno uporabno vrednostjo in pa t.im. kapitali z vrednostjo neuporabe, ki pa so tipična za območja (za)varovanja. V to skupino sodi doslej zelo skromno uporabljen okoljski kapital z razvojno neaktiviranimi naravnimi viri in ekosistemskimi storitvami. O družbeni vrednosti biotske raznovrstnosti kot enega ključnih kapitalov območij varovanja do sedaj predvsem na konkretnih zavarovanih območjih nismo razmišljali in še manj izvajali ustrezne študije, sistematično pa sta to vsebino iz ekonomske perspektive predstavili Hladova in Slabe Erkerjeva (2004). Izhodišče njunega prispevka je,

da je prav biotska raznovrstnost najpomembnejše naravno bogastvo zavarovanih območij in tudi eno najpomembnejših v Sloveniji ter da predstavlja ekonomsko razvojno priložnost, ki pa je bila do sedaj povsem prezrta. Kljub dejstvu, da je bila že v Strategiji gospodarskega razvoja Slovenije (2001) poudarjena potreba po razumevanju okolja kot razvojnega dejavnika, pa je pojmovanje zavarovanih območij kot razvojnih območij pri nas tuje in v praksi navadno prihaja do strogega ločevanja varstva oz. varovanja od razvoja.

Med obstoječimi območji varovanja se kot prednosti na okoljskem, socialnem in ekonomskem polju najpogosteje izpostavljajo naslednji potenciali: **okoljski potenciali** (biotska raznovrstnost, prostor – pokrajina, ekosistemske storitve), **socialni potenciali** (socialna vključenost, zdravje, izobrazba) in **ekonomski potenciali** (zaposlitev in dohodek, priložnosti za podjetništvo).

Prednosti posameznih (za)varovanih območij se med seboj razlikujejo in so predvsem odvisne od: osnovnih virov, narave lokalne/regionalne ekonomije, vodilnih struktur in stopnje angažiranosti ter vključenosti posameznikov.

Gledano z vidika razvoja je ključnega pomena prepoznavanje **številnih in heterogenih vrednosti območij varovanja**, ki predstavljajo potencial posameznega območja. V kakšnem obsegu in na kakšen način pa bodo vsi potenciali uporabljeni, pa je seveda odvisno od različnih družbenih dejavnikov. Pomembno je tudi, da pri načrtovanju razvoja lahko z ekonomskega vidika argumentirano prikažemo vse potenciale in s tem utemeljimo trditve, da zavarovanje ne bi smelo biti ovira za razvoj (Slabe Erker, 2005).

Varovana območja so torej prednostna območja ohranjanja narave, vendar zato niso t.im. negospodarska, neekonomska območja. Obravnavati jih je potrebno kot območja prednostnega varovanja in hkrati kot specifična, naravovarstveno in okoljevarstveno občutljiva, ekosistemska izjemno pomembna razvojna območja. Sistem varstva narave se naj bi po predlogu Grošljeve (2008) okrepil z vključitvijo »**zmerno antropocentričnega**« pristopa na področju nujnega pospešenega ustanavljanja naravnih parkov (pri vrednotenju in ohranjanju naravnih znamenitosti in kulturni pokrajini) na račun preveč enostranskega ekocentričnega pristopa. **Območja Natura 2000 ne morejo nadomestiti celostnega ohranjanja narave, saj nekateri posegi niso problematični z vidika biotske raznovrstnosti, temveč z vidika ogrožanja naravnih vrednot in kulturne pokrajine.**

Tudi ostala evropska zavarovana območja označuje kompromisno uravnotežanje razvojne komponente z naravovarstvenimi cilji, ki so seveda prednostna vsebina vsakega naravnega parka. Po mnenju Berginca (2005) so v Sloveniji med gospodarskimi panogami praviloma največje koristi zaradi ustanovitve parka v kmetijstvu in turizmu (ekoturizem, drobna turistična ponudba). Naravi in okolju neprijazne ali celo destruktivne oblike turizma in rekreacije nimajo mesta v varovalnih območjih (Plut, 2006). Ključno je naravovarstveno vrednotenje prostora, v primerih, da cilji in nameni zavarovanega območja dopuščajo turistično in rekreacijsko dejavnost, posebno je treba preveriti možnosti za ekoturizem in rekreacijo v razmerju do posebno vrednih delov narave (Šolar, 2007).

Ker so varovana območja nastala izključno zaradi izjemnih naravnih vrednot in velike biotske raznovrstnosti, so med endogenimi razvojnimi viri najbolj dragoceni naravni viri, zlasti zaradi **izjemne in nenadomestljive ekosistemske vloge**. Odkrivanje in ovrednotenje ekosistemskih funkcij varovanih območij, njihovega pomena za dvig blagostanja prebivalcev in hkratnega trajnega delovanje vseh naravnih procesov in ohranjanja biološke integritete je pomembna varovalna in razvojna naloga.

Zaradi velikega deleža zavarovanih območij, njihove bogate pokrajinske in biotske pestrosti je raba te razvojne priložnosti ena izmed prednostnih strateških razvojnih nalog države in lokalnih skupnosti. Gospodarski razvoj v zavarovanih območjih se sicer ne sme osredotočati zgolj na denar in zaposlenost, vendar ju hkrati ne sme zanemariti. Potrebno bo doseči, da bodo imeli prebivalci in izvajalci naravovarstvenih dejavnosti na zavarovanih območjih enake ali celo boljše razvojne možnosti, saj razpolagajo z najdragocenejšimi okoljskimi viri države. V nasprotnem primeru lahko pričakujemo, da se bodo nadaljevali

negativni pretekli trendi razvojnega zaostajanja, izseljevanja prebivalcev in zaraščanja kulturne pokrajine.

V pretežno gozdnati Sloveniji pomeni nadaljnje zmanjševanje kmetijskih ekosistemov hkrati tudi zmanjševanje njene ekosistemske in pokrajinske pestrosti. Tretja možnost regionalnega razvoja in ohranjanja ali povečanja materialnega blagostanja prebivalcev zavarovanih območij pa se odpira intenzivna, nesonaravna raba okoljskih in drugih kapitalov zavarovanih območij, ki bi sicer morda kratkoročno povečala dohodke, že srednjeročno izčrpala in degradirala endogene okoljske razvojne potenciale.

Razvojno aktiviranje dejavnosti v (za)varovanih območjih je odvisno od namenov in ciljev varovanja. Če pa želimo istočasno obravnavati varovanje in razvoj, lahko zelo poenostavljeno govorimo o štirih skupinah zavarovanih območij in sicer tistih, kjer je zaradi strogega varovanja povsem onemogočen razvoj, z izjemo raziskovanja in v omejenem obsegu tudi izobraževanja. Druga skupina so območja, kjer so razvojni in varovalni cilji med seboj v ravnovesju, tretja skupina so območja, ki so prednostno varovalno naravnana in je razvoj preostalih dejavnosti možen le v omejenem obsegu ter četrta, razvoju najbolj odprta območja, ki so prednostno razvojno naravnana. Premalo je poudarjen doprinos (za)varovanih območij k širšemu varovanju okolja in s tem njihov prispevek k dvigovanju kvalitete življenja prebivalstva ne le v (za)varovanih območjih, ampak tudi širše.

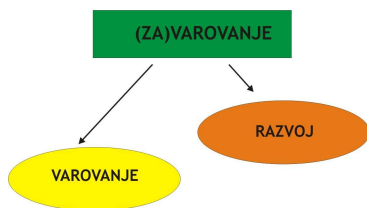
1. Območja varovanja, kjer **varovanje izključuje razvoj**

2. **Ravnovesje:** varovanje enako pomembno kot razvoj.

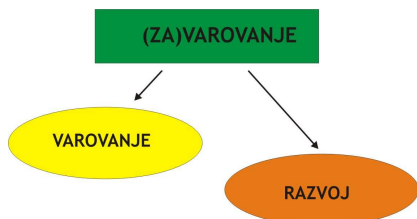

3. **Varovalno naravnano območje varovanja:** varovanje v prednosti pred razvojem

Narodni park (kategorija IUCN: II)
Naravni spomenik (kategorija IUCN:III)

4. **Razvojno naravnano območje varovanja:** razvoj v prednosti, ob upoštevanju varovalnih režimov oz. varovanju biotske raznovrstnosti in pomembnih habitatov

Območja **Natura 2000**
Ekološko pomembna območja

Glede na osnovni cilj varovanja posameznega območja smo opredelili ključne možnosti razvoja po posameznih kategorijah (za)varovanja. Med dejavnostmi se najpogosteje omenjata rekreacija in turizem, ki predstavljata najprimernejšo razvojno možnost v večini varovanih območij. Izjema so le strogi naravni rezervati, kjer je ciljno varovanje/ohranjanje strogo omejeno in izjemnega pomena. Na splošno gre razvojne možnosti (za)varovanih območij iskati predvsem v **ekološkem kmetovanju**, ki omogoča ohranjanje kulturne pokrajine ter predstavlja najkvalitetnejšo sonaravno obliko kmetovanja, z minimalnim obremenjevanjem okolja. Med oblikami turizma, pa je potrebno spodbujati sonaravne oblike turizma, kot so: **ekoturizem, geoturizem, kulturni in izobraževalni turizem**, oblike **rekreacije**, ki imajo **minimalne negativne okoljske učinke**; poudariti pa velja še posebej **raziskovalno in izobraževalno vlogo** (za)varovanih območij.

Preglednica 35: Možnosti razvoja v (za)varovanih območjih Slovenije

Kategorije zavarovanih in varovanih območij	Varovanje in ohranjanje					Možnosti razvoja						
	biotska raznovrstnost	naravne vrednote	ekosistemske storitve	kulturna dediščina	kulturna pokrajina	raziskovanje	izobraževanje	rekreacija	turizem	kmetijstvo	gozdarstvo	druge gospodarske dejavnosti
Narodni park (II)	1	1	1	1	1	2	1	1	2	2	3	2
Regijski park (V)	2	2	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2
Krajinski park (V)	2	2	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2
Naravni rezervat (Ib)	1	2	1	-	-	1	1	2	3	3	3	-
Strogi naravni rezervat (Ia)	1	3	1	-	-	1	2	-	-	-	-	-
Območja Natura 2000	1	3	1	-	2	2	1	1	1	1	2	2
Ekološko pomembna območja	1	3	1	-	2	2	2	1	1	1	2	2

Cilj varovanja: 1 primarni, 2 sekundarni, 3 potencialen, - neprimeren

Možnost razvoja: 1 večje, 2 srednje, 3 manjše, - je ni

8.2 Poudarki pri ustanavljanju in upravljanju zavarovanih območij

Na podlagi analize številnih primerov pretežno dobrih praks različnih tipov zavarovanih območij smo strnili njihove ključne značilnosti v naslednjih točkah:

- Kako je potekalo njihovo ustanavljanje
- Kako je organizirano upravljanje, kdo upravlja območje, metode upravljanja
- Kako je vključeno lokalno prebivalstvo
- Katere so temeljne razvojne dejavnosti

Postopek ustanavljanja zavarovanega območja

- Izhodišča za ustanovitev zavarovanega območja so lahko zelo različna; npr. regijski zakon (ustanovitev Naravnega rezervata delte Soče), občinski odloki ipd.
- V sami fazi ustanavljanja zavarovanega območja je bistvenega pomena prisotnost močne podpore lokalnih skupnosti, lokalnega prebivalstva – ideja in pobuda mora priti s strani prebivalstva.
- Postopek ustanavljanja zavarovanega območja je zahteven in kompleksen proces; že v tem obdobju se mora predvideti oz. določiti tako upravljavec kot tudi izdelati ustrezen upravljavski načrt, ki mora biti usklajen z razvojnim načrtom širše regije.
- Ustrezna identifikacija priložnosti za razvoj, ki izhaja iz dialoga med upravljavci in uporabniki.

Upravljanje in upravljavski načrt zavarovanega območja

- Pri vseh primerih dobrih praks zavarovanih območij je osnova izdelan stvaren upravljavski načrt, ki je neposredno povezan z razvojnim načrtom lokalnih skupnosti.
- Zagotoviti je potrebno skladnost med različnimi deležniki zavarovanih območij (prebivalci, obiskovalci, regionalnimi uporabniki torej tistimi, ki imajo koristi zaradi vplivov dobrin izven zavarovanega območja, globalni deležniki kot npr. medvladne organizacije, naravovarstvene organizacije ...).
- Upravljavski načrti sestavljeni iz dveh delov; en del se nanaša na ohranjanje naravne in kulturne dediščine – torej gre za t.im. »varovalni del«, drugi del pa predstavlja strategijo razvoja za lokalne skupnosti – t.im. razvojni del).
- Razvojni del upravljaljskega načrta praviloma temelji na strogih kriterijih ohranjanja naravnih in kulturnih vrednot.
- Natančno so opredeljeni, definirani cilji varovanja območij, kar pri izvedbi bistveno olajša delovanje upravljavca in drugih služb.
- Sodelovanje znanosti (posameznih strok) pri analizi potencialov in podpora nevladnih organizacij.
- Investicije v strokovno interpretacijo, ki je lahko zelo pomemben generator dodane vrednosti, hkrati pa predstavlja orodje za upravljanje z obiskom zavarovanega območja.
- Aktivno delovanje svetovalne službe parka (predvsem z namenom svetovanja lokalnemu prebivalstvu).
- Delovanje posameznega območja je pogosto povezano s sorodnimi območji v bližini (dodatna ponudba, ponudbe se dopolnjujejo in si ne konkurirajo).
- Kot uspešen sistem upravljavcev se pogosto izkaže konzorcij upravljavcev (lažje in uspešnejše usklajevanje). Participativne metode upravljanja in sodelovanja npr. nevladnih organizacij, ki podpirajo ohranjanje naravne in kulturne dediščine.
- Močna politična podpora vlade (nacionalni, pokrajinski, regionalni nivo).

Vključevanje lokalnega prebivalstva

- Močna podpora in vključenost lokalne skupnosti je praviloma prisotna že v fazi ustanavljanja zavarovanega območja.
- Vključenost predstavnikov lokalne skupnosti (npr. županov, predstavnikov društev idr.) v upravljavski svet ipd. (na podoben način so se lotili tudi ustanavljanja regijskega parka Kamniško-Savinjske Alpe).
- Povezanost upravljalvskega načrta z razvojnim načrtom lokalnih skupnosti – upravljavski načrt je dejansko sestavljen iz načrta upravljanja zavarovanega območja, kjer so določeni cilji, usmeritve, viri financiranja idr. ter razvojnega načrta, ki se osredotoča na prebivalstvo.
- Ključen je občutek pripadnosti prebivalstva, poudarjanje avtentičnosti, tradicije idr. skupnih značilnosti, ki predstavljajo temelj ustrezno razvitega socialnega kapitala.

Aktualne razmere pri upravljanju zavarovanih območij v Sloveniji

Ustrezna opredelitev razvojnih potencialov je nujna za uresničevanje trajnostnega razvoja območij varovanja. Pomanjkanje upravljalvskih načrtov in upravljanja zavarovanih območij (številna so brez upravljalvske strukture) se odraža predvsem v neustreznem razvoju teh območij pa tudi sprejemanju varovanja med lokalnim prebivalstvom.

Tako so med posameznimi zavarovanimi območji zelo velike razlike v velikosti, načinu upravljanja, kadrovski moči, privlačnosti, ipd. zato bi bilo potrebno ovrednotiti vsako zavarovano območje posebej. Glede na trenutno stanje v Sloveniji pa lahko rečemo naslednje:

- Samo ustanavljanje zavarovanih območij poteka predolgo, kar predvsem povzroči padec zaupanja lokalnega prebivalstva. Je pa potrebno poudariti, da se v zadnjih letih veliko bolj v proces ustanavljanja vključuje lokalno prebivalstvo, kar je potrebno in zelo pozitivno (npr. KP v ustanavljanju (KP Barje, KP Radensko polje), tako je bilo zasnovano tudi ustanavljanje KP Goričko – nekoliko manj uspešno), tudi dolgoročno naravnano.
- Številna zavarovana območja nimajo upravljalvca.
- Pristojnosti upravljalvcev niso jasno določene, podobno je tudi s pristojnostmi ostalih deležnikov.
- Večina problemov izvira iz neurejenega sistema s strani države. Neustrezna zakonodaja, nedefinirane pristojnosti uprave parka, regionalnih zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine ter resornih ministrstev.
- Načrti upravljanja so v pripravi, niso pa sprejeti, kar seveda otežuje tudi nadaljnje vrednotenje posameznih zavarovanih območij. Kljub temu, da so po posameznih zavarovanih območjih že začeli s pripravo oz. pripravili načrte upravljanja, v Sloveniji nimamo jasnega določila, kaj naj bi ta načrt sploh vseboval, kdo in na kakšen način naj bi ga pripravil, niti ni razrešeno vprašanje odnosa med upravljalvskimi in prostorskimi načrti (Marušič, 2005, str. 45).
- Primanjkujejo jasno določeni cilji upravljanja posameznih zavarovanih območij, skupaj z ustreznimi kazalniki.
- Večina aktov o zavarovanju je zastarelih (novelirani so večinoma tisti akti, katerih območja upravljajo upravljalvci, a ne vsi).
- Za smotrno porabo namenskih sredstev, uspeh programov in doseganje sinergijskih učinkov bi morala država uveljaviti mehanizem obveznega usklajevanja resorskih programov.

- Državna sredstva so premajhna, kar otežuje delovanje zavarovanih območij, ustrezno tudi ni ločeno delovanje v javnem interesu in pridobitna dejavnost.
- Lokalna samouprava se pogosto ne identificira z zavarovanimi območji, zato tudi ne sofinancirajo njihovega delovanja z znatnimi sredstvi, seveda pa obstojijo tudi izjeme.

8.3 Poudarki in priporočila na področju financiranja zavarovanih območij

Financiranje biotske raznovrstnosti s strani Skupnosti urejajo številni evropski dokumenti in na voljo je tudi izčrpen priročnik z važnejšimi informacijami o obstoječih evropskih skladih, namenjen upravljavcem, zasebnikom, izobraževalnim ustanovam, politikom in drugim. Pričujoče smernice pomenijo komplement evropskemu financiranju (za)varovanih območij in nadaljevanje iskanja sredstev na nacionalni in mednarodni ravni.

Povsem jasno je, da je biotska raznovrstnost preveč pomembna zadeva, da bi bila samo v rokah vlade ali dobrodelnih organizacij. Deležniki oziroma akterji na tem področju so številni in raznovrstni. Zato mora dolgoročno uspešno aktivno upravljanje varovanih območij ustrezno interesno in finančno vključiti čim širši krog družbe. Tako kot sta družba in gospodarstvo v splošnem odgovorna za slabšanje stanja narave, sta prav tako odgovorna za rešitve izboljšanja tega stanja. Poslovni sektor lahko na primer tu odigra pomembno vlogo, če upošteva naravovarstvene smernice pri svojem upravljanju in je hkrati spodbujen k aktivnemu vključevanju v razvoj varovanih območij.

Obiskanost in cenjenost (za)varovanih območij kaže na njihovo javno priznavanje in možnost njihovega ohranjanja in razvoja. Nekatera (za)varovana območja so manj obiskana in manj cenjena, kot na primer vlažna travišča, vendar jim stroka pripisuje velik pomen v smislu biotske raznovrstnosti, prehodnih habitatnih tipov, ekoloških lastnosti in drugega. Možnosti ohranjanja teh območij so v veliki meri vezane na moč in vplivnost naravovarstvene stroke pri oblikovanju ustrezne politike in razporejanju javnih sredstev ter na sposobnost upravljavcev pri pridobivanju evropskih sredstev. Inovativni načini financiranja so v teh primerih manj uporabni.

Čeprav je trajnostni razvoj (za)varovanih območij dolgoročna zaveza in je pomembno dolgoročno razmišljanje, pa je nujno v okviru upravljanja določiti tudi realne kratkoročne in srednjeročne cilje razvoja in ohranjanja območja. Deležniki se morajo zavedati, da se učinki oziroma koristi trajnostnih praks običajno pokažejo šele na dolgi rok. Spet pa imajo tu upravljavci poglavito vlogo, v smislu zagotavljanja maksimalne lokalne ekonomske koristi od ohranjanja območja oziroma izbiranja strategij ohranjanja in razvoja območja, ki bodo vračale prihodek lokalnim skupnostim in ne njegov odliv v urbana območja.

Upravljalci morajo razviti ukrepe, ki bodo vplivali na procese odločanja v družbi. Na njih je, da ustvarijo spodbude oziroma motivirajo Vlado, lokalno prebivalstvo, podjetja, mednarodne organizacije za ohranjanje biotske raznovrstnosti in kulturnih vrednot območja. Poleg tega je treba pregledati obstoječo zakonodajo in ekonomske politike s ciljem identificirati in spodbuditi ohranjanje, trajnostno rabo virov, ter odstraniti oziroma preoblikovati tiste aktivnosti, ki ogrožajo biotsko raznovrstnost in kulturno integriteto območja. Upravljalci morajo zato ves čas komunicirati z deležniki, kajti le s široko podporo skupnosti bo upravljanje dolgoročno uspešno.

Pričujoče smernice prinašajo konceptualna izhodišča za upravljanje in praktične nasvete za upravljavce, s poudarkom na možnostih financiranja. V dokumentu so podani ključni momenti procesa načrtovanja razvoja (za)varovanih območij. Poudarek je na oblikovanju ciljev, integralnosti načrtovanja z nacionalnimi in regionalnimi sektorskimi načrti ter na vključevanju deležnikov. Hkrati pa smernice podajajo tudi **predloge za inovativno financiranje (za)varovanih območij** kot komplement javnemu-nacionalnemu in evropskemu financiranju. **V splošnem javno financiranje (za)varovanih območij ne zadostuje za njihov uspešen razvoj, čeprav morajo javna sredstva predstavljati glavnino financiranja, saj gre za območja katerih**

storitve so koristne za celotno družbo. K temu morajo upravljavci priskrbeti dodatne vire financiranja, ki so v poročilu natančno predstavljeni.

8.4 Priporočila za ekonomsko vrednotenje zavarovanih območij

V teoretično-metodološkem delu je bilo opisanih nekaj primerov oziroma praktičnih zgledov, ki nakazujejo možnosti uporabe ekonomskih metod vrednotenja na različnih področjih. Ti primeri seveda nikakor niso prenosljivi in metode tudi ne absolutno določene. **Po pričakovanih rezultati dela raziskave, ki se nanaša na ocenjevanje potrebe in možnosti ekonomskega vrednotenja na štirih vzorčnih območjih, ne omogočajo sklepanja na uporabo ekonomskega vrednotenja.**

Potreba po ekonomskem vrednotenju prihaja od upravljavca območja. Ta ima pripravljen določen razvojni projekt v eni ali več variantah, ali vizijo razvoja širšega območja, ali zgolj manjši projekt obnove, ki bi ga želel ekonomsko upravičiti, ker gre običajno za porabo javnih sredstev. Izpeljal bo na koncu tisti projekt ali uresničil tisti scenarij razvoja širšega območja, katerega koristi za obiskovalce in/ali domačine bodo presegle stroške investicije.

Razvit projekt, pripravljen scenarij razvoja je rezultat usklajevanja in komuniciranja med deležniki na varovanem ali zavarovanem območju in mora vključevati tudi širšo javnost. Ta proces je lahko dolgotrajen in naporen zaradi konfliktnosti interesov na območju. Ko pride do konsenzualne rešitve, ki jo podpira stroka, javnost, deležniki, se projekt lahko izpelje in pričakuje se, da financiranje ne bo problem (javno financiranje in/ali zasebno). Upravljavec lahko z ekonomskim vrednotenjem v tem primeru le pridobi dodatno informacijo o višini upravičenega financiranja, na primer informacijo o ustrezni vstopnini na območje, ali o tem za kolikšna javna sredstva naj zaprosi državo. Kadar pa ne pride do konsenzualne rešitve lahko upravljavec območja bogatega z naravnimi in kulturnimi vrednotami naroči ekonomsko vrednotenje variant projekta/scenarija z namenom, da bi izbral tisto, ki ji javnost pripisuje največjo koristnost, če seveda ta presega stroške investicij.

Izsledki stroke (naravovarstvene, geografske idr.) so pomemben input v ekonomsko vrednotenje kadar gre za varovana ali zavarovana območja in brez tega vrednotenje ni korektno izvedeno. Prav ti izsledki dajo prostoru, ki se vrednoti svoj naravno-kulturni pečat, ki je zanj edinstveni v smislu kombinacije in kvalitete dobrin na območju. Problem, ki je razlog vrednotenja, lastnosti naravnih in kulturnih dobrin na območju, ki se vrednoti in še druge lastnosti območja, kot so dostopnost, poseljenost, infrastruktura, in drugo določajo skupaj z metodološkimi zahtevami ustrezno metodo vrednotenja.

Vsak prostor, ki se vrednoti je edinstven v smislu problema, dobrin, dejavnosti in drugega, zato je izbira metode odvisna od številnih dejavnikov. Pričujoča raziskovalna naloga ni izhajala iz konkretnega problema, konkretnih rešitev in konkretnega prostora, zato tudi ne more podati konkretnega napotka glede uporabe ekonomskega vrednotenja.

Poleg tega je zahteva po testiranju štirih vzorčnih območij dodatno zmanjšala uporabnost rezultatov raziskave z vidika ekonomskega vrednotenja. Hkratno angažiranje raziskovalne skupine na štirih območjih v kratkem času je zahtevalo pripravo tipskih, splošnih vprašalnikov, sicer ločenih za domačine in obiskovalce, vendar enakih za vsa območja. Posledično je bila zmanjšana informacijska vrednost ankete, ki je ključna za ekonomsko vrednotenje.

Na koncu bi **želeli predvsem še enkrat poudariti, da pristop k ekonomskem vrednotenju, ki izhaja iz splošnega, nekonkretnega problema, ni izvedljiv.** V tem trenutku se zdi, da v Sloveniji manjka predvsem tista faza načrtovanja razvoja varovanih in zavarovanih območij, ko se dajo na mizo variante in se o njih razpravlja, dokler se ne izoblikuje konsenzualna rešitev, ki jo podpira stroka, deležniki in širša javnost. Šele potem lahko pričakujemo potrebe po ekonomskem vrednotenju.

8.5 Pomen vključevanja vsebin s področja varovanja ((za)varovanih območij) v učni proces na vseh stopnjah izobraževanja

Poznavanje značilnosti ter prepoznavanje vrednot (kapitalov in potencialov) ter vloge zavarovanih območij v domačem okolju pa tudi širše, na regionalni in nacionalni ravni, je izjemnega pomena za trajnostni razvoj Slovenije. Izobraževanje ima z ustreznim vključevanjem vsebin in vzgajanjem ustreznega odnosa do posebej vrednih delov našega okolja pri tem ključno vlogo.

Globalje poznavanje in razumevanje naravnega in kulturnega okolja, poznavanje posameznih elementov naravne in kulturne dediščine, spoznavanje njenega pomena, izjemnosti in dragocenosti je mogoče le ob ustrezni interpretaciji celotne dediščine, h kateri lahko bistveno prispeva tudi ustrezno izobraževanje in vzgoja. Z vzpostavitvijo osebnega odnosa do vrednot zavarovanih območij (najbolje v najbližjem, domačem okolju) bomo lahko postopoma spremenili tudi obstoječi vrednostni sistem, ki je z vidika ohranjanja naravnega okolja pri nas neustrezen.

Kot smo ugotovili v eni od faz projekta, so tako zavarovana območij, kot tudi območja Natura 2000 v Sloveniji večinoma prepoznana kot razvojna ovira. Ljudje sicer načeloma podpirajo ohranjanje naravne in kulturne dediščine, po drugi stani pa jih strogi varovalni režimi motijo. Zavedanje o dolgoročnem razvojnem pomenu tovrstnih območij je še na zelo nizki ravni, pritiski na prostor pa so vedno bolj agresivni in posegi posledično nepremišljeni. Prav zato je bolj kot kdajkoli prej izjemnega pomena vloga izobraževanja, ki že v zgodnjih letih lahko vpliva na oblikovanje zavesti o pomenu (za)varovanih območij in odnosa do prostora kot neobnovljivega vira nasplah, kar se v izobraževalnem procesu lahko postopoma nadgrajuje. Prav skozi izobraževalni proces je mogoče doseči, da bodo bodoče generacije znale ceniti, ohranjati in hkrati tudi kvalitetno razvijati in tržiti (za)varovana območja.

Zaradi gospodarskega razvoja in hitrih sprememb, ki se zadnja leta v okolju odražajo tako v urbaniziranih kot tudi podeželskih, perifernih območjih Slovenije, je bojazen o nadaljnji usodi sicer pregovorno bogatega naravnega in kulturnega slovenskega okolja upravičena in vse večja. Tako (za)varovana območja lahko predstavljajo za učence, dijake in študente »poligon« za prepoznavanje ključnih vrednot prostora ter hkrati območja, kjer lahko na primerih varovanja naravnih in kulturnih vrednot privzgjamo, vzpodbujamo in dvigujemo zavest o vrednotah prostora na lokalni, regionalni in tudi nacionalni ravni. S tem pa bistveno prispevamo tudi k dvigovanju nacionalne zavesti in zavedanju lastne identitete.

8.6 Vsebinska izhodišča in usmeritve za udejanjanje trajnostnega razvoja (za)varovanih območij

- Raziskovanje večplastnih (okoljskih, človeških, kulturnih in socialnih) varovalnih in razvojnih potencialov (kapitalov) je osnova za izdelavo sonaravnih (varovalno-razvojno) upravljaljskih načrtov varovanih območij.
- Naravna kakovost obsežnega deleža slovenskega prostora (torej biotska raznovrstnost in varovana območja) je velika neizkoriščena razvojna priložnost, ki pa se v praksi mnogokrat odraža tudi kot razvojna omejitev.
- Zakonodajni okoljevarstveni in naravovarstveni instrumenti ne morejo zagotoviti dovolj učinkovitega in trajnejšega sistema varovanja narave v varovanih območjih. Ključni so še zlasti ekonomski (EU, državni, občinski, zasebni) in načrtovalski instrumenti.
- Odločilna je torej »upravljaljska« inovacija v varovanih območjih, ki predstavlja nenadomestljivo dopolnitev prevladujočega delovanja »od zgoraj navzdol« z od »spodaj

navzgor«.

- Spodbujanje endogenega regionalnega razvoja, poudarek na večji avtonomiji in samooskrbnosti območja, povečanje zaupanja lokalnega prebivalstva v pomen, koristnost uvajanja zavarovanih območij in novih razvojnih usmeritev.
- Varovana območja (območja Natura 2000, ekološko pomembna območja) so unikatna razvojna območja, specifično polje regionalne politike in načrtovanja (skladnejšega) regionalnega razvoja; nujno je dosledno prilagajanje razvoja poselitve, gospodarske in pokrajinske rabe ohranjanju narave, biotske raznovrstnosti + izpostavljena državna odgovornost (in odgovornost EU-območja Natura 2000) zagotavljanja regionalno enakih možnosti blagostanja prebivalcem varovanih območij kot ključnim lokalnim skrbnikom varstva narave in biotske raznovrstnosti.
- Polovica ozemlja Slovenije je v različnih kategorijah varstva narave (zavarovana območja, ekološko pomembna območja, posebna območja varovanja, območja Nature 2000) kar kaže na nujnost ne le varovalne, temveč varovalno-razvojne strategije (ohranjanje narave, ekonomska uspešnost območij in socialna varnost oziroma širše; vse to vodi v dvig blagostanja ljudi in narave, okolja).
- Obravnavani primeri skupin razvojnih potencialov izbranih (za)varovanih območij in ekoregije (Notranjska) opozarjajo na nujnost pretehtanega izbora kazalcev endogenih razvojnih potencialov in nujnost večplastnega vrednotenja, ki mora biti zasnovano glede na tipe (za)varovanih območij, torej glede na različne varstvene režime, upoštevati pa mora tudi pokrajinsko tipologijo oziroma iz različnih pokrajinskih značilnosti izhajajoč potencial.

Opredelitev in vrednotenje razvojnih potencialov (za)varovanih območij z vidika gospodarjenja

- Opredelitev razvojnih potencialov mora izhajati iz predlagane razširjene tipologije, pri čemer je ključno njihovo ovrednotenje tako z naravovaršvetnega, okoljskega, ekonomskega in socialnega vidika.
- Pri vrednotenju sestavin okoljskega potenciala je nujno prepoznavanje širšega in ožjega pomena ekosistemskih storitev in drugih okoljskih virov. Sodimo da je pomen in posredna uporabna vrednost ekosistemskih storitev enakovredna že prepoznavni vlogi biotske raznovrstnosti.
- Do sedaj je bila preveč prezrta vloga kulturnega potenciala (kulturne dediščine) kot sestavine zavarovanih območij. Kaže se nujnost vključevanja njegovega vključevanja v razvoj (gospodarjenje) v zavarovanih območjih s posebnim poudarkom na povezovanju z okoljskimi (in drugimi) potenciali.
- Nujno velja izpostaviti raziskovalno in izobraževalno vlogo (za)varovanih območij, pri čemer lahko ustrezna interpretacija naravnih vrednot, biotske raznovrstnosti in kulturne dediščine bistveno pripomore tudi k razvoju predvsem različnih oblik turizma na tovrstnih območjih.

Poudariti je potrebno, da je bodoči razvoj in aktiviranje razvojnih možnosti mogoče le na območjih, kjer so domače prebivalstvo in lokalne vodilne strukture naklonjeni varovanju narave in preko varovanja prepoznajo njihovo razvojno, sonaravno vrednost. Na osnovi rezultatov anket kot zelo pozitivno ocenjujemo dejstvo, da prebivalci zelo visoko cenijo ohranjeno naravno okolje. Z razvojnega vidika pa manjka podjetniško-varovalno usposabljanje ter prepoznavanje ekonomskih priložnosti, ki jih (za)varovana območja imajo.

9 Literatura in viri

1. Anko B., 2000. Kako ohranjati (in ohraniti) najvrednejšo naravo? Naprej k naravi II, Ekološki forum LDS, Ljubljana, s. 241-252.
2. ARKAS, Arheološki kataster Slovenije, <http://arkas.zrc-sazu.si/>.
3. ARSO, Narava, Zavarovana območja; <http://www.arso.gov.si/>.
4. Baker, S., 2006. Sustainable Development. Routledge, London and New York.
5. Berghäl Jonna, Heinonen Mervi, 2005. Assessment of Finnish Protected Areas by the Rapid Assessment and Prioritization of Protected Area Management (RAPPAM) Methodology. V Management Effectiveness Evaluation of Finland's Protected Areas: Annex 2.1. Helsinki: Metsähallitus Natural Heritage Services, str. 143-165.
6. Berginc, M., 2006. Vloga države pri spodbujanju in omejevanju turističnega razvoja v zavarovanih območjih. Turizem v zavarovanih območjih. Turistična zveza Slovenije. Ljubljana, str. 5-9.
7. Blamey, R. 2001. Principles of Ecotourism. V: The Encyclopedia of Ecotourism, D. Weaver, ured., Wallingford: CABI Publishing.
8. Bosetti Valentina, Locatelli Gianni, 2006. A data envelopment analysis approach to the assessment of natural parks' economic efficiency and sustainability. The case of Italian national parks. Sustainable Development, zvezek 14, št. 4, str. 277 – 286.
9. Bretherton, J., 2002. Advice on Archaeology. Countryside Archaeology Advisor. - *Conservation Bulletin* 42, 56-57.
10. Breznik, A. 2006. Kulturna dediščina alpskih planin. Primer arheološkega parka na Krvavcu. - V: T. Cevc (ur.), Človek v Alpah, ZRC SAZU, Ljubljana 261-273.
11. Bullock C.H., Kay J. 1997. Preservation and change in the upland landscape: the public benefits of grazing management. *Journal of Environmental Planning and management*, 40, 315-334.
12. Cevc, T. 2006. Človek v Alpah. - Založba ZRC, Ljubljana.
13. Champ P.A., Bishop R. C., 2001. Donation payment mechanisms and contingent valuation; an empirical study of hypothetical bias. *Environmental and Resources Economics*, 19, 383-402.
14. Conolly, J. in M. Lake, 2006. Geographical Information Systems in Archaeology. - Cambridge manuals in archaeology, Cambridge University Press.
15. Constanza, R. in drugi, 1997. The Value of the World's Ecosystem Services and Natural Capital. *Nature* 387/15, s. 253-259.
16. Černe A., 2008. O pomenih pokrajine, *Dela* 29, Ljubljana, s. 5-19.
17. Davey A., 1998. National System Planning for Protected Areas. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge.
18. Dawson, M., 2005. Managing the Past for the Present. International case studies. - *Conservation Bulletin* 50, 18-22.
19. Direktiva o habitatih (92/43/EGS).
20. Direktiva o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto živečih živalskih in rastlinskih vrst. Direktiva sveta EGS 92/43.
21. Direktiva o ohranjanju prosto živečih ptic. Direktiva sveta EGS 79/409.
22. Eagles, P.f.J., McCool, S. F in Haynes C. D. A., 2002. Sustainable Tourism in Protected Areas. Guidelines for Planning and Management. IUCN Gland, Switzerland in Cambridge.
23. Erhatic B., 2007. Reliefne oblike kot geodiverziteteta, *Dela* 2007, Ljubljana, s. 59-74.
24. ES: Financiranje Nature 2000. Priročnik z navodili, 2006. 99 str.
25. ESRI 2005, *ArcGIS 9. ArcGIS Network Analyst Tutorial*. – ESRI, New York.

26. Evaluating Effectiveness A framework for assessing management effectiveness of protected areas: 2nd Edition, Gland, Switzerland and Cambridge: IUCN, 2006. 105 str.
27. Evaluating socio-economic programmes: MEANS Collection vol. 2: Selection and use of indicators for monitoring and evaluation. Brussels: EC, 1999. 246 str.
28. Evropska konvencija o krajinah (http://www.coe.int/t/e/Cultural_Co-operation/Environment/Landscape/) (citirano 12.7.2008).
29. Fairclough, G., 2002. Cultural Landscape. View from Europe. - *Conservation Bulletin* 42, 58-59.
30. Fairclough, G. in S. Rippon (ur.), 2002. Europe's Cultural Landscape: archaeologists and the management of change. - *Europae Archaeologiae Consilium Occasional Paper 2*, Bruselj.
31. Farver, T. v Borrini-Feyerabend, 2002. Indigenous and local communities and protected areas: rethinking the relationship. *Parks, International journal for protected area managers*, Vol 12 No 2. IUCN, Gland.
32. Fennell, 2003. *Ecotourism: An introduction (Second edition)*. London, New York : Routledge, 2003.
33. Financing Protected Areas Task Force of the World Commission on Protected Areas (WCPA) of IUCN, v sodelovanju z Economics Unit of IUCN, 2000. *Financing Protected Areas*. IUCN: Gland, Switzerland in Cambridge, 58 str.
34. Gaberščik Alenka., 2007. Narava je kapital, Zbornik okoljske akademska mreže, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, s. 22-26.
35. Garrod G. D., Willis K. G., 1999. *Economic Valuation of the Environment: Methods and Case Studies*. Cheltenham, Edward Elgar: 384 str.
36. Gosselain, O. P. in A. Livingstone Smith, 2005. The Source. Clay Selection and Processing Practices in Sub-Saharan Africa. - V: *Pottery Manufacturing Processes: Reconstruction and Interpretation, BAR International Series* 1349, Oxford, 33-48.
37. Grošelj A., 2008. Ocena metodologije ustanavljanja širših zavarovanih območij v Sloveniji (magistrsko delo), Biotehniška fakulteta, Ljubljana.
38. Hanink D., 1997. *Principles and Application of Economic Geography*, John Wiley and Sons, New York, s. 495.
39. Hanley N., Macmillian D., Wright R.E., Bulloc C., Simpson I., Parisson D., Crabtree B., 1998. Contingent valuation versus choice experiments: estimating the benefits of environmentally sensitive areas in Scotland. *Journal of Agricultural Economics*, 49, 1-15.
40. Harmon David in Putney Allen D. (ur.), 2003. *The Full Values od Parks. From Economics to the Intangible*. Langham, Boulder; New YoRK, Oxford.
41. Hladnik Jelena, 2006. *Turizem v varovanih in zavarovanih območjih ohranjanja narave*. Ljubljana: MOP, Direktorat za okolje, Sektor za naravo, 6 str.
42. Hockings Marck, Dudley Nigel, 2007. *Protected Area Categories and Management Effectiveness*. IUCN World Commission on Protected Areas Task Force: IUCN Protected Area Categories, 5 str.
43. Horvat, J., 2006. *Arheološki sledovi v slovenskem visokogorju*. - T. Cevc (ur.), *Človek v Alpah*, ZRC SAZU, Ljubljana, 21-40.
44. Horvat, U., 2000. Razvoj in učinki turizma v Rogaški Slatini. - *Geografija Slovenije* 4, Založba ZRC SAZU, Ljubljana.
45. Iddle, E.t., 2002. *Financing the Natura 2000 network (Baltic Environment Forum, Riga: 31st May 2002)*.
46. *Il Mosaico dello Sviluppo Territoriale in Toscana*. LA Provincia di Lucca. Istituto Regionale Programmazione Economica Toscana. 2006. http://tp.adacto.it/it/dati/biblioteca/files/pdf/20070402020942_6_8918_1.pdfscana (citirano: 12.8.2008)
47. *Il Mosaico dello Sviluppo Territoriale in Toscana*. La Provincia di Pisa. Istituto Regionale Programmazione Economica Toscana. 2006. http://www.toscanapromozione.it/it/dati/biblioteca/files/pdf/20070402022052_6_26419_1.pdf (citirano: 12.8.2008)
48. *Improving Evaluation Practices: Best Practice Guidelines for Evaluation and Background*

- Paper. Paris: OECD, 1999, 45 str.
49. Indicators for Monitoring and Evaluation: An indicative methodology. Working Paper 3. European Commission, 1999, 55 str.
 50. Job H., Metzler D., Vogt L., 2003. Inwertsetzung alpiner Nationalpark, Muenchen Studien zur Social- und Wirtschaftsgeographie, Band 43, Muenchen.
 51. Kamnar Helena, 2000. Merjenje gospodarnosti, uspešnosti in učinkovitosti opravljanja javne službe. V Borak Neven: Državno revidiranje in novosti v javnih financah. Ljubljana: Zveza ekonomistov, str. 37-50.
 52. Kemp D., 2004. Exploring Environmental Issues Routledge, London.
 53. KES (Komisija Evropskih Skupnosti): Delovni dokument komisije o Naturi 2000. Bruselj: KES, 2002. 6 str.
 54. Kirn A., 2004. Narava-družba-ekološka zavest, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
 55. Kladnik, D., Ravbar, M., 2003. Členitev slovenskega podeželja. Geografija Slovenije 8, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana.
 56. KOM(2004)431 končno: Sporočilo komisije svetu in evropskemu parlamentu. Financiranje Nature 2000. Bruselj: KES (Komisija Evropskih Skupnosti), 2004. 10 str.
 57. Konvencija o biotski raznovrstnosti, 1992 <http://www.biodiv.org/convention/convention.shtml>
 58. Kvamme, K. L. (in drugi), 1997. Geografski informacijski sistemi. - Ljubljana.
 59. Lampič B., Mrak I., 2008. Vrednote, vrednosti in razvojni potenciali območij varovanja, Dela 2008, Ljubljana, s. 145-159.
 60. Lampič, B., Mrak, I., 2007. Nature conservation in Slovenia. V: Vysudil, Miroslav (ur.), Lampič, Barbara (ur.), Sulzer, Wolfgang (ur.). Sustainable environmental research : promoting international cooperation and mutual assistance in natural parks. Olomouc. 2007, str. 26-34.
 61. Leveque C., Mounolou J.C., 2003. Biodiversity, Wiley, Chichester.
 62. Maier, F. in Hauhart, B., 2004). IPAM Toolbox. Tools and Pilot Actions for Public Awareness and Participation Processes. Aufbereitung unterschiedlicher Schutzgebietskategorien. Study commissioned by: Office of the Carinthian Government Dept. 20, Execution: Umweltdachverband, Wien, 100 p.
 63. Manual Project Cycle Mangement. Brussels, 2001. European Commission, 44 str.
 64. Markandya, A., Harou, P., Bellu, L., Cistulli, V., 2002. Environmental Economics for Sustainable Growth. Edward Elgar, Cheltenham.
 65. Marušič I., 2005. Analiza vloge upravljalvskega načrta po ZVO-1, ZON, ZV-1 v sistemu prostorskega načrtovanja. Ljubljana: Univerza v Ljubljani: Biotehniška fakulteta.
 66. Medmrežje 1: <http://www.natura2000.gov.si/>. (citirano 5.11.2007)
 67. Mikuš, T., 2006. Stanje in perspektive krajinskih parkov v Sloveniji (magistrsko delo), Biotehniška fakulteta, Ljubljana.
 68. MRAK, I., Potočnik Slavič, I., 2005. Living in a protected area. Adjusting to restrictions or development challenge?. V: Pagnini, M.P. (ur.), Jelen, I. (ur.), Seger, M. (ur.), Bufon, M. (ur.). Borders 3. : working papers : International scientific conference Mountains without borders, 1. edition, Tarvisio - Villach - Kranjska gora, may 3rd-5th, 2004. Trieste, str. 83-91.
 69. Multifunctionality: Towards an analytical framework, 2001. Paris, OECD: 159 str.
 70. Murphy J.J., Allen P.J., Stevens T.H., Eeatherhead D., 2003. A meta-analysis of hypothetical bias in stated preference valuation. University of Massachusetts: 21 str.
 71. National Geographic. www.nationalgeographic.com/travel/sustainable/about_geotourism.html (citirano: 12.9.2008)
 72. North West Highlands Geopark Report by Area Development Manager. February 2007. Dostopno: <http://www.highland.gov.uk/NR/rdonlyres/05DF2AC4-640D-4067-B59B-14D45104C97B/0/Item12SU2707.pdf> (citirano: 12.9.2008)

73. Ocena izvajanja veljavnega Zakona o Triglavskem narodnem parku, problemi in predlogi, 2006, str. 2.
74. Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti ter kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Mozirje. Uradni list SRS, št. 27, 10. VII. 1987, str. 1936-1940.
75. Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti v občini Mozirje. Uradni list SRS, št.6-450/80.
76. Ogorelec, B., 2005. Zakaj zavarovana območja potrebujejo interpretativne poti?. Gozd. vestn., letn. 63, št. 3. Ljubljana. str. 153-156.
77. Ošljaj B., 2007. Etika narave, Zbornik okoljske akademska mreže, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, s. 7-21.
78. Ošljaj, B., 2000. Človek in narava. Osnove diaforične etike narave. Znanstveno in publicistično središče. Ljubljana.
79. Pacin Cesare, Wossink Ada, Giesen Gerard, Vazzana Concetta, Huirne Ruud : Evaluation of sustainability of organic, integrated and conventional farming systems: a farm and field-scale analysis. http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6T3Y-47285J51&_user=10&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&_view=c&_acct=C000050221&_version=1&_urlVersion=0&_userid=10&md5=359b50256b1b4dd4364bc316e8b3c23c (citirano: 15.7.2008)
80. Pearce D., 1994. Blueprint 3 Measuring Sustainable Development, Earthscan, London.
81. Pfleger Bernd, 2007. Evaluation of the management effectiveness of Central European protected areas – A critical revision of the Parks in Peril Site Consolidation Scorecard: Master thesis of the Management of protected areas programme. Klagenfurt: University of Klagenfurt, 173 str.
82. Piskernik, A., 1964. Iz zgodovine slovenskega varstva narave. Varstvo narave 2–3, 1963–1964. Ljubljana. str. 59-74.
83. Plestenjak, A., 2005. *Archaeology and the Public. A Slovene Perspective.* - Thesis submitted for MA in Archaeological Heritage Management, The University of York, Department of Archaeology.
84. Pleterski, A., 2006. Zgodnjerednjeveška poselitev na Bleku pod planinskim domom na Krvavcu. Predhodno poročilo o arheologiji povedke. – V: T. Cevc (ur.), Človek v Alpah, ZRC SAZU, Ljubljana, 150-170.
85. Plut D., 2006. Zavarovana območja in turistični napredek Slovenije, Turizem v zavarovanih območjih, Turistična zveza Slovenije, Ljubljana, s. 9-16.
86. Plut D., 2008. Vrednotenje geografskega okolja in okoljska etika, Dela 29, Ljubljana, s.63-75.
87. Podatki uradnih evidenc – Statistični urad (SURS), Agencija RS za javnopravne evidence in storitve (AJPES).
88. Posvet "Sport & Turismo...a spasso con l'Educazione Ambientale" 1999. Dokumenti posveta dostopni na spletni strani <http://www.parks.it/parco.nazionale.valgrande/documenti/sport-turismo/23ottobre99/01.html>
89. Program upravljanja z obalnim območjem CAMP Slovenija Integralno poročilo (Osnutek), 2007. 235 str.
90. Rees J., 1990. Natural Resources, Routledge, London in New York.
91. Revizijska poročila Računskega sodišča Republike Slovenije in Državnega urada za revizijo Republike Hrvaške o ohranjanju biotske raznovrstnosti na območju predlaganih regijskih parkov Snežnik in Kočevsko Kolpa ter v Narodnem parku Risnjak. Računsko sodišče RS in Državni ured za revizijo, 2007. 58 str.
92. Richards G. (ured.), 1996. Cultural Tourism in Europe. CABI, Wallingford.
93. Ritchie Brent W., Carr N., Cooper C., 2003. Managing educational tourism. Channel View Publications, Clevedon.
94. Ross S., Wall G., 1999. Ecotourism: towards congruence between theory and practice. Tourism Management, Volume 20, Issue 1, February 1999.

95. Slabe Erker R., Hlad B., Juvančič L. 2003. Biotska raznovrstnost kot vir ekonomskega razvoja. Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja, 111 str.
96. Slabe-Erker R., Hlad B. in Juvančič L., 2003. Biotska raznovrstnost kot vir ekonomskega razvoja. Ljubljana : IER, 111 str.
97. Smith, P. E., 2006. Children and Ceramic Innovation: A Study in the Archaeology of Children. - *Archaeological Papers of the American Anthropological Association*, American Anthropological Association, Vol. 15, 65-76.
98. SOBRS, 2002. Strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor RS, 79 str.
99. Spergel B.: Raising Revenues for Protected Areas. A Menu of Options. Washington, DC: CCF/WWF, 2001. 28 str.
100. Stančič, Z. in T. Veljanovska 1998, Arheološki napovedovalni modeli in GIS. - *Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 1997-1998*, Ljubljana, 175-185.v
101. Strategija prostorskega razvoja Slovenije. 2004. Ljubljana, Ministrstvo za okolje prostor in energijo: 75 str.
102. SURS, Statistični letopis RS. Ljubljana: SURS, 2000-2006.
103. Šolar M., 2006. Model ekoturizma v Triglavskem narodnem parku, Turizem v zavarovanih območjih, Turistična zveza Slovenije, Ljubljana, s. 23-29.
104. Šolar, M., 2001. Pregled nastajanja Triglavskega narodnega parka. 20 let zakona o Triglavskem narodnem parku, Zbornik. Bled. 2000. str. 105-106.
105. Štular, B. 2006a. *Prostor Blejskih planin v srednjem veku*. - V: T. Cevc (ur.), *Človek v Alpah*, ZRC SAZU, Ljubljana, 230-241.
106. Štular, B. 2006b. Gospodarsko zaledje in arheologija krajine. - V: D. Perko et al (ur.) *Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 2005-2006*, 199-210.
107. Štular, B. 2007. Venetologija, oh, pa ne že spet. Ali pomen komuniciranja z nestrokovnimi javnostmi. - *Arheo* 24, v tisku.
108. Tempesta T., Thiene M., 2004. The willingness to pay for the conservation of mountain landscape in Cortina D'Ampezzo. 90th European Seminar of EAAE: Multifunctional agriculture, policies and markets. Rennes (France),15 str.
109. Terensko raziskovalno delo na vzorčnem območju KP Golte, januar-februar 2008.
110. The European Environment-State and Outlook 2005, European Environment Agency, Copenhagen.
111. The Evaluation of Socio-economic Development. Londona: Tavistock Institute, 2003. 157 str.
112. Thurley, Coxen 2005. Managing the Past for the Present. Our European Partners. - *Conservation Bulletin* 50, 16-17.
113. Tietenberg T., 2006. Environmental and Natural Resource Economics, Pearson International Edition, Boston.
114. Turk R., Gorkič M., 2006. Naravni parki in biotska raznovrstnost, Primorske novice, 15.5. 2006.
115. Umanotera: Slovenija ne bo več prejemale pomoči iz Sklada za svetovno okolje. E-novice Umanotera 142/04.
116. Umanotera: Svet in Evropski parlament dosegla dogovor o Life+. E-novice Umanotera, 265/07.
117. UMAR: Strategiji razvoja Slovenije. Ljubljana: UMAR, 2005.
118. Uradni list RS. Zakon o ohranjanju narave, št. 96/2004.
119. Uradni list RS. Zakon o varstvu kulturne dediščine, št. 7/99. Alkire C.:Funding Strategies for Wilderness Management. USDA Forest Service Proceedings RMRS-P-15-VOL-2. 2000. str. 169-179.
120. URL: <http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/> (citirano:22.04.2008).

121. URL: <http://www.sigov.net/zmar/projekti/srs/gradiva.php> Adam, F., Rončević, B., Tomšič, M. Socialni kapital - Strokovna gradiva za pripravo Strategije razvoja Slovenije. Urad za makroekonomske analize (citirano: 29.03.2008).
122. Vahtar M. et al., 2005. Krajinska zasnova Volčji Potok: Predlog krajinske zasnove, ki bo del občinskih strategij prostorskega razvoja za občine Domžale; kamnik in Lukovica. Domžale : Locus.
123. Valentine, P., 1992. Review: Nature-Based Tourism. V: Special Interest Tourism, T. Weiler and C. Hall, ured., London: Belhaven Press.
124. Verbič M., 2004. Ekonomski vidik prostorskih vrednot v procesu usklajevanja razvojnih interesov in varstvenih zahtev: Konstrukcija, analiza in evalvacija metod za ekonomsko vrednotenje prostorskih vrednot. Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja, 100 str.
125. Verbič M. in Slabe Erker R., 2005. Ekonomski vidik prostorskih vrednot v procesu usklajevanja razvojnih interesov in varstvenih zahtev: Aplikacija metod za ekonomsko vrednotenje prostorskih vrednot na primeru območja krajinske zasnove Volčji Potok, 128 str.
126. Verbič M., Slabe Erker R., 2004. Smernice za ekonomsko vrednotenje naravne in kulturne dediščine. Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja, 62 str.
127. Verša D., 2002. Varstvo narave kot ustvarjalec zaposlitvenih možnosti- primer TNP. Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
128. Vrišer I., 2002. Uvod v geografijo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
129. Westcott, K. L. in J. R. Brandon (ur.) 2000. *Practical Applications of GIS for Archaeologists: A Predictive Modeling Kit.*- London.
130. Wollmann H., 2003. Evaluation in Public Sector Reform: Concepts and Practice in Public Sector Reform. Cheltenham: Edward Elgar, 269 str.
131. World Resources 1994-1995, 1994, The World Resource Institute, New York.
132. World Resources 2000-2001, 2000, The World Resource Institute, New York.
133. WWF: EU Funding for Environment, 2005, 99 str.
134. Zakon o varstvu kulturne dediščine, Uradni list RS 7/1999, http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r09/predpis_ZAKO1739.html.
135. Zasnova novega zakona o varstvu kulturne dediščine z osnutkom členov, delovna verzija VKD 4.0, Ministrstvo za kulturo, Ljubljana, januar 2006.

10 Seznam preglednic, grafov in slik

Seznam preglednic

Preglednica 1: Predstavitev izbranih primerov dobrih praks zavarovanja	21
Preglednica 2: Obseg posameznih con narodnega parka Visoke Ture	30
Preglednica 3: Struktura zemljiške lastnine v parku Paneda Geres.....	37
Preglednica 4: Razvojni potenciali (za)varovanih območij in njihove vrednosti uporabe in neuporabe.....	41
Preglednica 5: Sodobna paradigma zavarovanih območij	45
Preglednica 6: Tipologija ekosistemskih storitev z vidika blagostanja	48
Preglednica 7: Predlog sonaravne tipologije okoljskih virov (za)varovanih območij Slovenije	51
Preglednica 8: Enostaven prikaz sheme socialnega kapitala in njegovih sestavin za širše območje KP Golte	62
Preglednica 9: Matrika problemov razvoja socialnega kapitala v zavarovanih območij (na primeru KP Golte)	63
Preglednica 10: Relevantne značilnosti prebivalstva	67
Preglednica 11: Gostota poselitve obravnavanih zavarovanih območij	68
Preglednica 12: Gostota poselitve na obravnavanih območjih.....	68
Preglednica 13: Starostna sestava prebivalstva na obravnavanih območjih.....	70
Preglednica 14: Neaktivno prebivalstvo na obravnavanih območjih.....	70
Preglednica 15: Delovno aktivno prebivalstvo po sektorju dejavnosti	70
Preglednica 16: Prebivalstvo, staro 15 let ali več, po šolski izobrazbi, naselja, popis 2002	71
Preglednica 17: Delovno aktivno prebivalstvo in dnevni migranti	72
Preglednica 18: Brezposelnost na obravnavanih območjih (podatki za občine) leta 2005 .	72
Preglednica 19: Raziskave vrednotenja krajine v Italiji	90
Preglednica 20: Ocena potreb po izboljšavah z vidika turističnega razvoja	97
Preglednica 21: Ocena potreb po izboljšavah z vidika turističnega razvoja	101
Preglednica 22: Ocena potreb po izboljšavah z vidika turističnega razvoja	104
Preglednica 23: Percepcija problemov na območju.....	106
Preglednica 24: Ocena potreb po izboljšavah z vidika turističnega razvoja	108
Preglednica 25: Vrednosti oziroma koristi zavarovanih območij	113
Preglednica 26: Ocena tehnik informiranja/participacije	124
Preglednica 27: Ocena strategij financiranja	125
Preglednica 28: Možnosti financiranja omrežja Natura 2000 preko Evropskih skladov v obdobju 2000-2006	126
Preglednica 29: Poudarki vrednotenja zavarovanih območij po UICN metodologiji	138
Preglednica 30: Primernost obstoječega režima varovanja v TNP.....	150
Preglednica 31: Ocena primernosti režimov varovanja s strani domačinov in obiskovalcev v izbranih zavarovanih območjih	151
Preglednica 32: Primerna višina vstopnine v zavarovano območje	152
Preglednica 33: Izbrani kazalci po tipih pokrajin Slovenije v povezavi z zavarovanimi območji (ZO)	164
Preglednica 34: Obstoječa zavarovana območja Slovenije po posameznih pokrajinskoekoloških enotah (2008)	166
Preglednica 35: Možnosti razvoja v (za)varovanih območjih Slovenije	172

Seznam grafov

Graf 1: Primerjava zaznavanja vrednosti Triglavskega narodnega parka med domačini in obiskovalci.	77
Graf 2: Primerjava zaznavanja razlogov za obisk med domačini in obiskovalci Triglavskega narodnega parka.	77
Graf 3: Primerjava zaznavanja vrednosti KP Logarska dolina med domačini in obiskovalci.	80
Graf 4: Primerjava zaznavanja razlogov za obisk med domačini in obiskovalci KP Logarska dolina.	81
Graf 5: Primerjava zaznavanja vrednosti KP Goričko med domačini in obiskovalci.....	83
Graf 6: Primerjava zaznavanja razlogov za obisk med domačini in obiskovalci KP Goričko	83
Graf 7: Tehnike informiranja/participacije in njihovi cilji	124
Graf 8: Strinjanje domačinov z zavarovanostjo območja	150
Graf 9: Ocena primernosti obstoječega režima varovanja	151
Graf 10: Smiselnost plačila vstopnine v zavarovano območje	152
Graf 11: Ocena primernosti višine vstopnine v zavarovano območje	153
Graf 12: Zaznavanje problemov med domačini TNP	154
Graf 13: Zaznavanje problemov med obiskovalci TNP	154
Graf 14: Zaznavanje problemov med domačini KP Goričko	155
Graf 15: Zaznavanje problemov med obiskovalci KP Goričko.....	155
Graf 16: Zaznavanje problemov med domačini KP Logarska dolina	156
Graf 17: Zaznavanje problemov med obiskovalci KP Logarska dolina	156
Graf 18: Predlogi izboljšav z vidika turističnega razvoja po mnenju domačinov TNP-ja	157
Graf 19: Predlogi izboljšav z vidika turističnega razvoja po mnenju domačinov KPLD-ja	158
Graf 20: Predlogi izboljšav z vidika turističnega razvoja po mnenju domačinov KP Goričko	158
Graf 21: Vključenost domačinov v razvoj zavarovanega območja	159
Graf 22: Pripravljenost domačinov TNP-ja na sodelovanje pri razvoju območja prihodnosti	160
Graf 23: Pripravljenost domačinov KP Logarska dolina na sodelovanje pri razvoju območja v prihodnosti	160
Graf 24: Pripravljenost domačinov KP Goričko na sodelovanje pri razvoju območja v prihodnosti	161

Seznam slik

Slika 1: Diagram procesa iskanja na KD temelječih turističnih izdelkov na konkretnem (za)varovanem območju.	58
Slika 2: Območje KP Golte - ekološko pomembna območja in območja Natura 2000	61
Slika 3: Shema razvoja socialnega kapitala	65
Slika 4: Model spodbujanja razvoja socialnega kapitala s strani države	66
Slika 5: Naravne vrednote Triglavskega narodnega parka po uradnem registru naravne dediščine.....	75
Slika 6: Kulturne vrednote Triglavskega narodnega parka po uradnem registru kulturne dediščine.....	76
Slika 7: Najbolj privlačna območja v Triglavskem narodnem parku.	78
Slika 8: Naravne vrednote KP Logarska dolina po uradnem registru naravne dediščine....	79
Slika 9: Kulturne vrednote KP Logarska dolina po uradnem registru kulturne dediščine ...	79
Slika 10: Naravne vrednote KP Goričko po uradnem registru naravne dediščine	81
Slika 11: Kulturne vrednote KP Logarska dolina po uradnem registru kulturne dediščine .	82
Slika 12: Najbolj privlačna območja v KP Goričko.	84
Slika 13: Obstoječa in predlagana turistična območja	110
Slika 14: Načrtovanje upravljanja.....	119
Slika 15: UICN metodologija vrednotenja zavarovanih območij	137
Slika 16: Metodologija vrednotenja finskih zavarovanih območij.....	138
Slika 17: Pokrajinskoekološke enote v Sloveniji.....	162

11 Priloge

Priloga 1: Anketni vprašalnik o razvojnih potencialih ZO za domačine.

Priloga 2: Anketni vprašalnik o razvojnih potencialih ZO za obiskovalce.

Priloga 3: Vprašalnik za intervju – raziskovanje družbenega/socialnega kapitala na širšem območju Krajinskega parka Golte

Priloga 4: Izhodišča za intervju z upravljavci zavarovanih območij

Priloga 5: Pregled pravnih aktov pomembnih za (za)varovana območja

Priloge

Priloga 1: Anketni vprašalnik o razvojnih potencialih ZO za domačine.

Priloga 2: Anketni vprašalnik o razvojnih potencialih ZO za obiskovalce.

Priloga 3: Vprašalnik za intervju – raziskovanje družbenega/socialnega kapitala na širšem območju Krajinskega parka Golte

Priloga 4: Izhodišča za intervju z upravljavci zavarovanih območij

Priloga 5: Pregled pravnih aktov pomembnih za (za)varovana območja

Priloga 1: Anketni vprašalnik o razvojnih potencialih ZO za domačine.

Vprašalnik o razvojnih potencialih zavarovanih območij - DOMAČINI

Terensko delo opravljamo študenti geografije, (Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani) v okviru projekta *Trajnostni razvoj varovanih območij* (Trajnostno gospodarjenje v varovanih območjih z vidika doseganja skladnejšega regionalnega razvoja), naročnika MOP in Služba vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiko.

Vzorčno območje: _____ Naselje: _____

ODNOS DOMAČINOV DO ZAVAROVANEGA OBMOČJA

1. Kaj od spodaj naštetega se Vam zdi vrednost zavarovanega območja?

Z 0 označite, če to ni vrednost, kvaliteta, preostale vrednosti pa razvrstite od 1 (največja), 2 (pomembna kvaliteta) do 3 (manjša kvaliteta).

	0	1	2	3
1. mirno in čisto okolje				
2. lepa narava (izgled, pejzaž)				
3. bogato rastlinstvo in živalstvo				
4. kvalitetna pitna voda				
5. možnost rabe vodne energije				
6. velike zaloge lesa				
7. tradicionalna poselitve, obdelana kmetijska zemljišča				
8. bogata zgodovinska in kulturna dediščina				
9. tradicija, običaji, tradicionalna znanja				
10. rekreacijska vrednost				
11. drugo (navedite) _____				

2. Ali menite, da so naslednji problemi prisotni na tem območju in če so, kako pereči se vam zdijo?

Neproblematične označite z 0 (ni problem), preostale vidike pa razvrstite od 1 (največji problem), 2 (srednje velik problem) do 3 (manjši problem).

	0	1	2	3
1. Pritiski poselitve - novogradnje				
2. Industrializacija				
3. Uničevanje narave in rastlinskih vrst				
4. Zanemarjanje kulturne dediščine				
5. Škoda, ki jo povzroča divjad				
6. Neurejena komunalna infrastruktura				
7. Neurejena cestna infrastruktura				
8. Predvidene okolju škodljive investicije				
9. Odseljevanje prebivalstva				
10. Slaba izobrazbena struktura				
11. Staranje prebivalstva				
12. Prenizki dohodki iz kmetijstva				
13. Zaraščanje kmetijskih zemljišč				
14. Preveliko število obiskovalcev				
15. Oddaljenost trgovine				
16. Pomanjkljiva zdravstvena oskrba in oskrba starejših				
17. Nepovezanost lokalnega prebivalstva (ni lokalnega društva, ki bi jih zastopal, ne sodelujejo skupaj)				
18. Drugo (navedite)				

3. Katere so po Vašem mnenju priložnosti za razvoj tega območja?

1.
2.
3.
4.
5.

4. Kje vidite priložnosti za razvoj tega območja v prihodnosti?

Priložnosti za razvoj	da	ne
1. Razvoj podjetništva		
2. Razvoj ekološkega kmetijstva		
3. Razvoj izletniškega turizma		
4. Razvoj kulturnega turizma (povezan z določenim kulturnim spomenikom, dogodkom)		
5. Razvoj stacionarnega turizma v obnovljenih nastanitvenih enotah kulturne dediščine (kmečke hiše, kašče, gradovi ...)		
6. Razvoj turizma na kmetiji		
7. Proizvodnja in prodaja izdelkov iz lokalnih surovin (mleka, volne ipd.)		
8. Razvoj tradicionalnih domačih obrti (prikaz, trženje izdelkov)		
9. Razvoj alternativnega turizma (terapevtski, meditacija, ...)		
10. Razvoj izobraževalnih šolskih programov		
11. Razvoj adrenalinskih oblik turizma		
12. Raba obnovljivih virov energije (biomasa, male HE) Katerih?		
13. Drugo (navedite)		

5. Ali veste, da je območje zavarovano? **da ne**

Ali se strinjate, da je območje zavarovano? **da ne**

Zakaj da oz. zakaj ne? _____

6. Kakšen se Vam zdi varovalni režim v zavarovanem območju? Obrazložite zakaj?

1. primeren	
2. prestrog	
3. preblag	
4. ne vem	

7. Ali bi bilo potrebno/smiselno, da obiskovalci plačujejo vstopnino v park?

da	Koliko največ:	ne	Zakaj:
-----------	----------------	-----------	--------

*1 = 2 EVR, 2 = 2-5 EVR, 3 = več kot 5 EVR

Kdo naj bi upravljal s temi sredstvi? (upravljavec, občina, organizirana lokalna skupnost) _____

Zakaj naj bi se ta sredstva koristila? _____

8. Ali se vam zdi smiselno uporabljati državni/občinski denar za zavarovana območja? **da ne**

Zakaj? _____

Ali se vam zdi, da je javnih sredstev za zavarovana območja dovolj? **da ne**

9. Ali nameravate v prihodnosti: a) živeti tu b) se odseliti

Zakaj? _____

10. Ali ste na kakršenkoli način že aktivno vključeni v razvoj zavarovanega območja? **da ne**

Kako: _____

11. Kako bi se vključili pri razvoju zavarovanega območja v prihodnje? (možnih več odgovorov)

1. aktivno bi sodeloval pri upravljanju
2. včlanil bi se v lokalno društvo, ki bi sodelovalo pri razvoju zavarovanega območja
3. hodil bi na sestanke društva in sodeloval s predlogi
4. ponudba storitev,
 - a. ponudba gostinskih storitev
 - b. prikaz tradicionalnih znanj
 - c. trženje lokalnih pridelkov in proizvodov
 - d. vodenje turističnih skupin
5. z zmanjševanjem porabe mineralnih gnojil, porabe sredstev za varstvo rastlin (npr. ekološko kmetijstvo)
6. z večjo porabo domačih obnovljivih virov energije
7. prispeval bi z urejenostjo hiše, gospodarskih poslopij in okolice
8. se ne želim vključiti
9. drugo: _____

12. Kaj od spodaj navedenega bi bilo po vašem mnenju potrebno izboljšati z vidika turističnega razvoja?

Potrebno izboljšati	Da	Ne	Komentar
1. Ohranjenost narave			
2. Ohranjenost kulturne dediščine in njeno predstavitev obiskovalcem			
3. Urejenost območja (poti, parkirišča, sanitarije, razgledne točke, čistost,...)			
4. Informiranost o znamenitostih, možnih aktivnostih in turistični ponudbi			
5. Dostopnost območja (boljše cestne povezave)			
6. Možnost dostopa z avtomobilom do pomembnejših izletniških točk, planinskih koč ipd.			
7. Kakovost prenočitvenih objektov (boljši hoteli)			
8. Večje prenočitvene zmogljivosti in več različnih možnosti prenočitve (hoteli, turistične kmetije, kampi, planinske koče...)			
9. Obseg in raznolikost turistične ponudbe (možnosti za dodatne aktivnosti, boljše gostinska ponudba)			
10. Usposobljenost domačinov (znanje jezikov, obvladovanje domačih znanj, ...)			
11. Pripravljenost domačinov na turistični razvoj (zainteresiranost, angažiranost prebivalstva)			
12. Ustanoviti društvo, ki bi skrbelo za lokalni turistični razvoj			
13. Ostalo – kaj?			

13. Zakaj se obiskovalci po vašem mnenju odločijo za obisk tega območja?

0 – ni aktualno, ostalo rangirati od 1 (zelo pomemben razlog za obisk) do 3 (najmanj pomemben razlog za obisk)

	0	1	2	3
1. Lepe narave				
2. Miru, svežega zraka, čistega okolja				
3. Možnosti videti in doživeti nekaj novega				
4. Dobre domače hrane				
5. Možnosti za ukvarjanje z aktivnostmi v naravi				
6. Možnost izvajanja adrenalinskih športov				
7. Možnost spoznati naravo in kulturo tega območja, se kaj naučiti o njej				
8. Ker se med domačini dobro počutijo (dobre pretekle izkušnje)				
9. Zaradi ponudbe aktivnosti, kjer lahko obiskovalci spoznavajo domačine in njihovo življenje				

Priloga 2: Anketni vprašalnik o razvojnih potencialih ZO za obiskovalce.

Vprašalnik o razvojnih potencialih zavarovanih območij - OBISKOVALCI

Terensko delo opravljamo študenti geografije, (Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani) v okviru projekta *Trajnostni razvoj varovanih območij* (Trajnostno gospodarjenje v varovanih območjih z vidika doseganja skladnejšega regionalnega razvoja), naročnika MOP in Služba vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiko.

Vzorčno območje: _____ Lokacija: _____

ODNOS OBISKOVALCEV DO ZAVAROVANEGA OBMOČJA

1. Zakaj se odločate za obisk tega območja?

0 – ni aktualno, ostalo rangirati od 1 (zelo pomemben razlog za obisk) do 3 (najmanj pomemben razlog za obisk)

	0	1	2	3
1. Lepe narave				
2. Miru, svežega zraka, čistega okolja				
3. Možnosti videti in doživeti nekaj novega				
4. Dobre domače hrane				
5. Možnosti za ukvarjanje z aktivnostmi v naravi				
6. Možnost izvajanja adrenalinskih športov				
7. Možnost spoznati naravo in kulturo tega območja, se kaj naučiti o njej				
8. Ker se med domačini dobro počutijo (dobre pretekle izkušnje)				
9. Zaradi ponudbe aktivnosti, kjer lahko obiskovalci spoznavajo domačine in njihovo življenje				
10. Ker je območje zelo varno (ni tatvin, vlomov v avtomobile, ...)				
11. Ogleda lokalnih naravnih zanimivosti				
12. Ogleda lokalnih kulturnih zanimivosti				
13. Drugo: _____				

2. Kako pogosto obiščete to zavarovano območje (v mislih imamo celotno območje npr. TNP, KP Goričko ...)?

1. Manj kot enkrat letno	4. Enkrat mesečno
2. Enkrat letno	5. Enkrat tedensko
3. Nekajkrat letno	6. Večkrat tedensko, vsak dan

3. V katerem delu leta najpogosteje obiskujete to zavarovano območje? (izberete lahko več možnosti)

1. Poleti	3. Pozimi
2. Jeseni	4. Spomladi

4. S kom najpogosteje prihajate (možnih je več, do 3 odgovori):

1. sami
2. skupaj s pasjim prijateljem
3. s partnerjem
4. z družino
5. s prijateljem, prijateljico
6. s skupino prijateljev (Koliko?) _____
7. organizirano (npr. izleti planinskih društev)
8. drugo: _____

5. Kaj od spodaj naštetega se Vam zdi vrednost zavarovanega območja?

Z 0 označite, če to ni vrednost, kvaliteta, preostale vrednosti pa razvrstite od 1 (največja), 2 (pomembna kvaliteta) do 3 (manjša kvaliteta).

	0	1	2	3
1. mirno in čisto okolje				
2. lepa narava (izgled, pejsaž)				
3. bogato rastlinstvo in živalstvo				
4. kvalitetna pitna voda				
5. možnost rabe vodne energije				
6. velike zaloge lesa				
7. tradicionalna poselitve, obdelana kmetijska zemljišča				
8. bogata zgodovinska in kulturna dediščina				
9. tradicija, običaji, tradicionalna znanja				
10. rekreacijska vrednost				
11. drugo (navedite) _____				

6. Ali menite, da so naslednji problemi prisotni na tem območju in če so, kako pereči se vam zdijo?

Neproblematične označite z 0 (ni problem), preostale vidike pa razvrstite od 1 (največji problem), 2 (srednje velik problem) do 3 (manjši problem), 4 – ne vem

	0	1	2	3	4
1. Pritiski poselitve - novogradnje					
2. Industrializacija					
3. Uničevanje narave in rastlinskih vrst					
4. Zanemarjanje kulturne dediščine					
5. Škoda, ki jo povzroča divjad					
6. Neurejena komunalna infrastruktura					
7. Neurejena cestna infrastruktura					
8. Predvidene okolju škodljive investicije					
9. Odseljevanje prebivalstva					
10. Staranje prebivalstva					
11. Zaraščanje kmetijskih zemljišč					
12. Preveliko število obiskovalcev					
13. Oddaljenost trgovine					
14. Drugo (navedite)					

7. Kje kot obiskovalec vidite priložnosti za razvoj tega območja v prihodnosti?

Priložnosti za razvoj	da	ne
1. Razvoj podjetništva		
2. Razvoj ekološkega kmetijstva		
3. Razvoj izletniškega turizma		
4. Razvoj kulturnega turizma (povezan z določenim kulturnim spomenikom, dogodkom)		
5. Razvoj stacionarnega turizma v obnovljenih nastanitvenih enotah kulturne dediščine (kmečke hiše, kašče, gradovi ...)		
6. Razvoj turizma na kmetiji		
7. Proizvodnja in prodaja izdelkov iz lokalnih surovin (mleka, volne ipd.)		
8. Razvoj tradicionalnih domačih obrti (prikaz, trženje izdelkov)		
9. Razvoj alternativnega turizma (terapevtski, meditacija, ...)		
10. Razvoj izobraževalnih šolskih programov		

11. Razvoj adrenalinskih oblik turizma		
12. Raba obnovljivih virov energije (biomasa, male HE) katerih?		
13. Drugo (navedite)		

8. Kaj od spodaj navedenega bi bilo po vašem mnenju potrebno izboljšati z vidika turističnega razvoja?

Potrebno izboljšati	Da	Ne	Komentar
1. Ohranjenost narave			
2. Ohranjenost kulturne dediščine in njeno predstavitev obiskovalcem			
3. Urejenost območja (poti, parkirišča, sanitarije, razgledne točke, čistost,...)			
4. Informiranost o znamenitostih, možnih aktivnostih in turistični ponudbi			
5. Dostopnost območja (boljše cestne povezave)			
6. Možnost dostopa z avtomobilom do pomembnejših izletniških točk, planinskih koč ipd.			
7. Kakovost prenočitvenih objektov (boljši hoteli)			
8. Večje prenočitvene zmogljivosti in več različnih možnosti prenočitve (hoteli, turistične kmetije, kampi, planinske kočje...)			
9. Obseg in raznolikost turistične ponudbe (možnosti za dodatne aktivnosti, boljše gostinska ponudba)			
10. Usposobljenost domačinov (znanje jezikov, obvladovanje domačih znanj, ...)			
11. Ostalo – kaj?			

9. Ali veste, da je območje zavarovano? **da ne**
 Ali se strinjate, da je območje zavarovano? **da ne**

Zakaj da oz. zakaj ne? _____

Ali ste seznanjeni z omejitvami in pravili ravnanja v zavarovanem območju? **da deloma ne**

10. Kakšen se Vam zdi varovalni režim v zavarovanem območju? Obrazložite zakaj?

1. primeren		
2. prestrog		
3. preblag		
4. ne vem		

11. Ali bi bilo potrebno/smiselno, da obiskovalci plačujejo vstopnino v park?

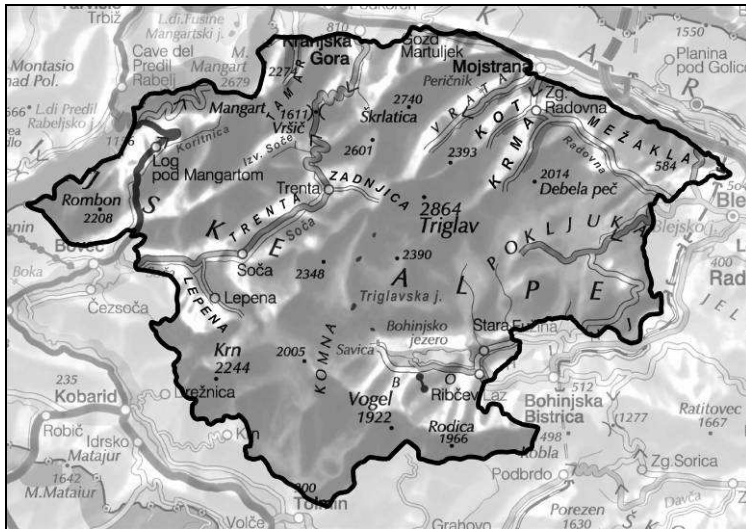
da	Koliko največ:	ne	Zakaj:
-----------	----------------	-----------	--------

*1 = 2 EVR, 2 = 2-5 EVR, 3 = več kot 5 EVR

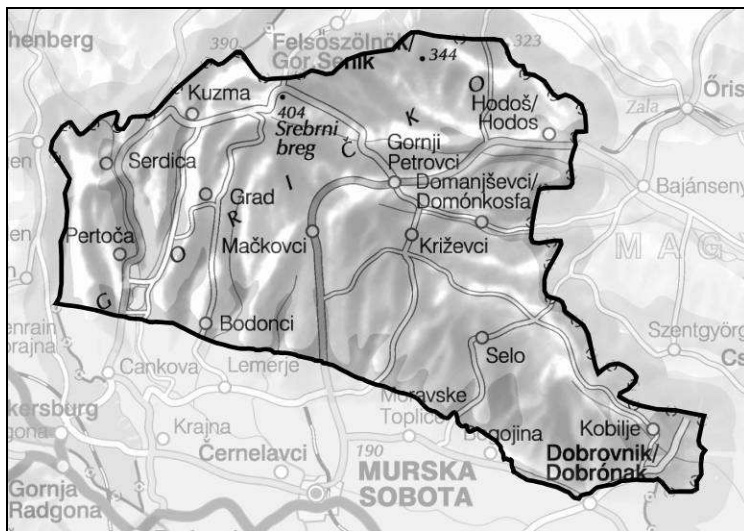
Kdo naj bi upravljal s temi sredstvi? (upravljavec, občina, organizirana lokalna skupnost) _____

Zakaj naj bi se ta sredstva koristila? _____

12. Na karti začrtajte območje, ki se vam zdi najbolj privlačno (samo za TNP in KPG; možno začrtati do 3 območja)?

Slika 1: Karta za vršivanje najbolj privlačnih območij v TNP-ju.

Slika 2: Karta za vršivanje najbolj privlačnih območij v KPG-ju.

PODATKI O ANKETIRANCU

1. Spol (obkrožite): M Ž 2. Leto rojstva: _____ 3. Naselje bivanja: _____

4. Izobrazba (obkrožite): a) osnovna šola b) končana 3-letna strokovna šola c) končana srednja šola
 d) končana višja, visoka šola e) končan magistriraj, doktorat

5. Zaposlen (poklic, kraj zaposlitve): _____

Vprašalnik izvedel: _____

Datum: _____

Priloga 3: Vprašalnik za intervju – raziskovanje družbenega/socialnega kapitala na širšem območju Krajinskega parka Golte

Za podjetja

Datum:

Podjetje, s.p.:

Področje delovanja:

Št. zaposlenih:

Odgovarja:

VLOGA PODJETJA V OKOLICI

- 1.) Na kakšen način sodelujete z ostalimi organizacijami (občino, društvom v kraju, ostalim podjetjem na širšem območju)?
- 2.) Ali ste s sodelovanjem zadovoljni? Zakaj? Na kakšen način bi ga lahko še izboljšali?

SODELOVANJE S KRAJINSKIM PARKOM GOLTE

- 3.) Vaša organizacija deluje v neposredni bližini KP Golte. Kako ocenjujete vaše sodelovanje z Golte? S kom na tem območju največ sodelujete? Pri kakšnih dejavnostih sodelujete? Če ne sodelujete z nikomer, prosim navedite razloge in vaše poglede na možnosti sodelovanja?
- 4.) Ko izvajate aktivnosti na ozemlju KP Golte, na koga se obrnete, če potrebujete pomoč pri organizaciji, iščete določene informacije, ipd.?
- 5.) Glavni cilj ustanovitve krajinskega parka na nekem območju je varstvo narave in trajnostni razvoj. Bi lahko vaša organizacija prispevala k temu cilju na ozemlju KP Golte? Na kakšen način?
- 6.) Katere so ključne prednosti in pomanjkljivosti vašega podjetja iz vidika lege ob/v KP Golte? V čem ste na boljšem od sorodnih organizacij, ki se ne nahajajo v bližini zavarovanih območij?
- 7.) Kako nameravate vaše področje/aktivnosti, ki so povezane s KP Golte, razvijati v prihodnje?
- 8.) Kako bi lahko po vašem mnenju država pomagala pri vzpostavitvi aktivnega sodelovanja med lokalnimi organizacijami pri razvoju krajinskega parka Golte?

Za občine

Občina:

Datum:

Odgovarja:

V občini imate po podatkih AJPEŠ-a registriranih društev.

- 1.) Ocenite s kolikšnim številom teh društev občina aktivno sodeluje (finančno, projektno)?

- 2.) Na kakšen način pri posameznih društvih sodelujete (možnih je več odgovorov)?

		do sedaj nikoli	redko	občasno	pogosto
1	odzovemo se vabilu na občni zbor				
2	odzovemo se vabilu na njihove prireditve				
3	pridejo k nam po pravne ali organizacijske nasvete				
4	so-financiramo njihove dejavnosti, če nam pošljejo vlogo				
5	drugo – prosim naštejte:				

3.) Katere so najpogostejše težave, ki pestijo aktivno delovanje društev v vaši občini?

4.) Na kakšen način občina pomaga društvom?

5.) Ali imate pripravljen program za pomoč društvom v naslednjih letih?
Prosim obrazložite (zakaj da/ne)!

- 6.) Na kakšen način se občina odloči za finančno podporo delovanja društev?
- odobri pisno vlogo društva za finančno pomoč
 - odobri pisno vlogo društva za finančno pomoč, kateri mora biti obvezno priložen plan dela in finančni načrt
 - denar razdeli na podlagi občinskega pravilnika
 - drugo: (prosim navedite)

7.) Katera društva (podjetja, družba, zavod, posamezniki) na ozemlju občine delujejo na območju KP Golte oz. pripravljajo programe povezane s tem zavarovanim območjem?

8.) Ali ste že finančno podprli društva oz. druge organizacije (podjetja, družbe, kmete, posameznike), ki pripravljajo programe povezane s Krajinskim parkom Golte ali programe povezane z varstvom narave, izobraževanjem prebivalstva, s trajnostnim razvojem podeželja na ozemlju vaše občine? Kolikšne finančne vrednosti jim namenjate? Kakšni projekti prevladujejo?

Opis občinskega programa, cilj programa, čas izvajanja, število prijavljenih/odobrenih vlog?

9.) Ali namenja občina del prostorov/površin, ki so v njeni lasti, za namene delovanja lokalnih društev (društvene pisarne, igrišča, ipd.)? Koliko prostorov/površine in za kakšno društveno rabo se koristijo?

10.) Kaj pri sodelovanju med občino in društvi pogrešate s strani društev?

11.) Kako so društva vključena v razvoj oz. strategijo razvoja občine (možno tudi v sektorske strategije – npr. strategija razvoja turizma, strategija razvoja podjetništva, strategija prostorskega razvoja ipd.)?

12.) V primeru, da jih do sedaj niste vključevali, ali nameravate to načrtovati v prihodnje, na kakšen način?

13.) Kako bi lahko po vašem mnenju država pomagala pri vzpostavitvi aktivnega sodelovanja med lokalnimi organizacijami pri razvoju krajinskega parka Golte?

Za društva

Datum:

Organizacija (društvo, zveza, aktiv...):

Št. članov (leto 2007):

Področje delovanja:

Odgovarja:

DELOVANJE ORGANIZACIJE

1. katerim skupinam ljudi so namenjene vaše aktivnosti?

2. Delo v društvih poteka večinoma prostovoljno, za kar je potrebno veliko volje in časa njegovih članov. Prosim navedite kateri so po vašem mnenju glavni dejavniki, ki motivirajo vaše člane za društveno delo?
3. Kljub temu, da se veliko dela opravi prostovoljno, društvo vseeno potrebuje finančna sredstva za svoje delovanje. Kateri so vaši glavni finančni viri (ocenite v %)? Na kakšen način pridobivate denar, opravljate kakšne dodatne dejavnosti? Kaj nudite v zameno tistim, ki vam namenijo denarna sredstva?

VLOGA ORGANIZACIJE V DRUŽBI

4. Društva veljajo v družbi za zastopnike civilne družbe – v njih se združujejo ljudje, da bi si zadovoljili potrebe, ki jih sami kot posamezniki težje uresničijo. Kaj so bili nameni ustanovitve vaše organizacije? Kaj lahko doprinesete vaši okolici?
5. Na kakšen način sodelujete z ostalimi organizacijami (občino, drugim društvom v kraju, organizacijami, ki delujejo na področjih povezanih s KP Golte)?
6. Ali ste s sodelovanjem zadovoljni? Zakaj? Na kakšen način bi ga lahko še izboljšali?

SODELOVANJE S KRAJINSKIM PARKOM GOLTE

7. Vaša organizacija deluje v neposredni bližini KP Golte. Kako ocenjujete vaše sodelovanje z Golte? S kom na tem območju največ sodelujete? Pri kakšnih dejavnostih sodelujete? Če ne sodelujete z nikomer, prosim navedite razloge in vaše poglede na možnosti sodelovanja?
8. Ko izvajate aktivnosti na ozemlju KP Golte, na koga se obrnete, če potrebujete pomoč pri organizaciji, iščete določene informacije, ipd.?
9. Glavni cilj ustanovitve krajinskega parka na nekem območju je varstvo narave in trajnostni razvoj. Bi lahko vaša organizacija prispevala k temu cilju na ozemlju KP Golte? Na kakšen način?
10. Katere so ključne prednosti in pomanjkljivosti vaše organizacije iz vidika lege ob/v KP Golte? V čem ste na boljšem od sorodnih organizacij, ki se ne nahajajo v bližini zavarovanih območij?
11. Kako nameravate vaše področje/aktivnosti, ki so povezane s KP Golte, razvijati v prihodnje?
12. Kako bi lahko po vašem mnenju država pomagala pri vzpostavitvi aktivnega sodelovanja med lokalnimi organizacijami pri razvoju krajinskega parka Golte?

Priloga 4: Izhodišča za intervju z upravljavci zavarovanih območij

I. UPRAVLJANJE

1. V kateri fazi je priprava upravljaljskega načrta za NP/KP? S kakšnimi problemi se ob tem srečujete?
2. Kakšna naj bi bila vloga države in bodoče regije v NP/KP (ali nasploh v zavarovanih območjih)?
3. Kako ocenjujete sodelovanje z regionalnim Zavodom za varstvo narave in Zavodom za varstvo kulturne dediščine? Kakšna naj bi bila po vašem mnenju njihova vloga (enaka kot sedaj ali drugačna?)
4. Ocena vloge in pomena upravljanja pri ohranjanju elementov zavarovanja:

dejavnost/pomen in dejanska vloga	velika		srednja		majhna	
	pomen	vloga	pomen	vloga	pomen	vloga
biotska raznovrstnost						
naravne vrednote						
kulturne vrednote						
trajnostna raba naravnih virov						
ekosistemske storitve						

Ocena vloge in pomena upravljanja pri razvoju posameznih dejavnosti:

dejavnost/ pomen in dejanska vloga	velika		srednja		majhna	
raziskovanje						
izobraževanje						
rekreacija						
turizem						
kmetijstvo						
gozdarstvo						
druge gospodarske dejavnosti						

Kratka razlaga kaj in kako, kjer ste se odločili za »veliko vlogo«!

5. Kako ocenjujete vaše sodelovanje (na zavarovanem območju):
 - s prebivalci:
 - z društvi:
 - podjetniki:
6. Kakšni so vaši načrti z območji Natura 2000 znotraj NP/KP (kako jih upravljati, kako vključevati v razvoj območja, osveščanje prebivalstva...)?

II. FINANCIRANJE

1. Kako se financira upravljaljska inštitucija? Viri financiranja:
2. Katera javna sredstva (po resornih ministrstvih) prihajajo na območje NP/KP in za kakšne namene?
3. Ali obstajajo analize uspešnosti, učinkovitosti in vplivnosti vloženih javnih sredstev?
4. Okvirno ocenite koliko sredstev in za kakšne namene ste pridobili z mednarodnimi projekti (upravljaljska inštitucija, društva, podjetja)?
5. Ali so v sofinanciranje zavarovanega območja kakorkoli vključene lokalne skupnosti (občine)?
6. Ali so javna sredstva pospešila investicije, ki so bistveno pripomogle k razvoju NP/KP in hkrati ohranjanju ključnih elementov zavarovanja?
7. Kakšni so **posredni** in **neposredni** učinki vloženih sredstev?
8. Kdo in kako spremlja vlaganja na vašem območju?

III. RAZVOJNI VIDIK

1. Kaj v NP/KP deluje tako dobro, da bi bilo smiselno prenesti na druga zavarovana območja? (s čim se lahko »pohvalite«)
2. Razvojni projekti izvedeni v preteklih letih in kateri so se vam zdeli najbolj uspešni?
3. Katere dejavnosti se na območju NP/KP razvijajo kot »posledica« zavarovanja območja (jih vzpodbujajo ali pa učinkujejo zaviralno)?
4. Kako si razvoj območja predstavljate kot upravljavska inštitucija in kakšna so pričakovanja?
5. Kako si razvoj območja predstavlja lokalno prebivalstvo?

Priloga 5: Pregled pravnih aktov pomembnih za (za)varovana območja

področje	pravni akti
varstvo narave	<p>Konvencija o biološki raznovrstnosti (Uradni list RS – MP, št. 7/96),</p> <p>Konvencija o močvirjih, ki so mednarodnega pomena, zlasti kot prebivališča močvirskih ptic – Ramsarska konvencija (Uradni list RS, št. 15/92),</p> <p>Konvencija o varstvu prosto živečega evropskega rastlinstva in živalstva ter njihovih naravnih življenjskih prostorov – Bernska konvencija (Uradni list RS – MP, št. 17/99),</p> <p>Konvencija o varstvu selitvenih vrst prosto živečih živali – Bonska konvencija (Uradni list RS-MP, št. 18/98, 27/99),</p> <p>Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine (Uradni list RS, št. 15/92)</p> <p>Direktiva Sveta 92/43/EGS z dne 21. maja 1992 o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto živečih živalskih in rastlinskih vrst – Direktiva o habitatih,</p> <p>Direktiva Sveta 79/409/EGS z dne 2. aprila 1979 o ohranjanju prosto živečih ptic – Direktiva o pticah,</p> <p>Zakon o ohranjanju narave (Uradni list RS št. 96/04 UPB2),</p> <p>Resolucija o nacionalnem programu varstva okolja 2005-2012 (Uradni list RS, št. 2/06),</p> <p>Strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji (sprejeta na 55. seji Vlade, dne 20.12.2001,</p> <p>Zakon o ravnanju z gensko spremenjenimi organizmi (Uradni list RS, št. 23/05 – uradno prečiščeno besedilo),</p> <p>Uredba o ekološko pomembnih območjih (Uradni list RS, št. 48/04),</p> <p>Uredba o habitatnih tipih (Uradni list RS, št. 112/03),</p> <p>Uredba o posebnih varstvenih območjih (območjih NATURA 2000) (Uradni list RS, št. 49/04, 110/04),</p> <p>Uredba o prepovedi vožnje z vozili v naravnem okolju (Uradni list RS, št. 16/95, 28/95, 35/01),</p> <p>Uredba o ravnanjih in načinih varstva pri trgovini z živalskimi in rastlinskimi vrstami (Uradni list RS, št. 104/03),</p> <p>Uredba o varstvu samoniklih gliv (Uradni list RS, št. 57/98),</p> <p>Uredba o vrstah posegov v okolje, za katere je obvezna presoja vplivov na okolje (Uradni list RS, št. 66/96),</p> <p>Uredba o zatočišču za živali prosto živečih vrst (Uradni list RS, št. 98/02),</p> <p>Uredba o zavarovanih prosto živečih rastlinskih vrstah (Uradni list RS, št. 46/04, 110/04)</p> <p>Uredba o zavarovanih prosto živečih živalskih vrstah (Uradni list RS, št. 46/04, 109/04, 84/05),</p> <p>Uredba o zvrsteh naravnih vrednot (Uradni list RS, št. 52/02, 67/03),</p> <p>Pravilnik o določitvi in varstvu naravnih vrednot (Uradni list RS, št. 111/04, 70/06),</p> <p>Pravilnik o izvedbi presoje tveganja za naravo in o pridobitvi pooblastila (Uradni list RS, št. 43/02),</p> <p>Pravilnik o presoji sprejemljivosti vplivov izvedbe planov in posegov v naravo na varovana območja (Uradni list RS, št. 130/04),</p> <p>Pravilnik o primernih načinih varovanja premoženja in o vrstah ukrepov preprečitev nadaljnje škode na premoženju (Uradni list RS, št. 74/05),</p> <p>Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam (Uradni list RS, št. 82/02)</p>
varstvo okolja	<p>Zakon o varstvu okolja (Uradni list RS, št. 41/04, 20/06, 39/06 (ZVO-1-UPB1))</p> <p>Resolucija o nacionalnem programu varstva okolja 2005 – 2012 (Uradni list RS, št. 2/06),</p> <p>Uredba o mejnih vrednostih vnosa nevarnih snovi in gnojil v tla (Uradni list RS, št. 84/05),</p> <p>Uredba o odlaganju odpadkov na odlagališča (Uradni list RS, št. 36/06),</p> <p>Uredba o varstvu pred požarom v naravnem okolju (Uradni list RS, št. 4/06),</p> <p>Pravilnik o obremenjevanju tal z vnašanjem odpadkov (Uradni list RS, št. 3/03, 44/03),</p> <p>Pravilnik o odvajanju in čiščenju komunalne odpadne in padavinske vode (Uradni list RS, št. 105/02, 50/04)</p>
kmetijstvo	<p>Zakon o kmetijstvu - uradno prečiščeno besedilo (Uradni list RS, št. 51/06)</p> <p>Zakon o kmetijskih zemljiščih - ZKZ-UPB1 (UL RS, št. 55/03)</p> <p>Uredba o izvedbi neposrednih plačil v kmetijstvu (Uradni list RS, št. 99/06)</p> <p>Uredba o plačilih za kmetijsko okoljske ukrepe iz Programa razvoja podeželja za Republiko Slovenijo 2004-2006 v letih 2007-2010 (UL RS, št. 19/07)</p> <p>Uredba o plačilih za ukrepe osi 2 iz Programa razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007-2013 v letih 2007-2013 (UL RS, št. 19/07)</p> <p>Uredba o vrsti, obsegu in pogojih za opravljanje dopolnilnih dejavnosti na kmetiji (Uradni list RS, št. 61/05)</p> <p>Uredba o izvajanju nalog na hidromelioracijskih sistemih (Uradni list RS, št. 108/05)</p> <p>Pravilnik o evidenci dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč (UL RS, št. 90/06)</p> <p>Pravilnik o izvajanju komasacij kmetijskih zemljišč (Uradni list RS, št. 95/04 in 98/06)</p> <p>Uredba Sveta (ES) št. 1698/2005 z dne 20. septembra 2005 o podpori za razvoj podeželja iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP) (sprememba 1463/2006)</p> <p>Uredba Sveta (ES) št. 1290/2005 z dne 21. junija 2005 o financiranju skupne kmetijske politike (sprememba 320/2006)</p>

	<p>Pravna osnova za SKOP je Uredba o plačilih za ukrepe Programa razvoja podeželja za RS 2004-2006, Uradni list RS 24/2004, nato izvedbeni del za vsako leto posebej, v programskem obdobju 2007-2013 bo nova uredba in lahko tudi drugačne vsebine SKOP.</p> <p>Program razvoja podeželja za RS 2004-2006 (Uradni list RS 24/2004, nato izvedbeni del za vsako leto posebej). V programskem obdobju 2007-2013 bo nova uredba oz. nov Program razvoja podeželja in lahko tudi drugačne vsebine SKOP.</p> <p>Uredba sveta (ES) št. 1257/1999, 1783/2003, 567/2004, 583/2004</p> <p>Uredba komisije (ES) 445/2002, 963/2003, 27/2004, 740/2004, 141/2004, 817/2004</p> <p>Pravilnik za izvajanje dobre kmetijske prakse pri gnojenju (Uradni list RS, št. 130/04),</p> <p>Program razvoja podeželja za Republiko Slovenijo 2004 – 2006 (Uradni list RS, št. 116/04),</p> <p>Zakon o kmetijskih zemljiščih (Uradni list RS, št. 55/03 – UPB),</p> <p>Zakon o kmetijstvu (Uradni list RS, št. 54/00, 45/04),</p> <p>Zakon o veterinarskih merilih skladnosti (Uradni list RS, št. 93/05),</p> <p>Zakon o veterinarstvu (Uradni list RS, št. 33/01),</p> <p>Zakon o zaščiti živali (Uradni list RS, št. 20/04 – uradno prečiščeno besedilo),</p> <p>Zakon o živinoreji (Uradni list RS, št. 18/02, 45/04),</p> <p>Uredba o izvedbi ukrepov kmetijske politike za leto 2006 (Uradni list RS, št. 9/06),</p> <p>Uredba o plačilih za ukrepe Programa razvoja podeželja za Republiko Slovenijo 2004 – 2006 za leto 2006 (Uradni list RS, št. 11/06)</p> <p>Uredba o podrobnejših merilih za presojo, ali obdelovalec ravna kot dober gospodar (Uradni list RS, št. 81/02),</p> <p>Uredba o predpisanih zahtevah ravnanja ter dobrih kmetijskih in okoljskih pogojih pri kmetovanju (Uradni list RS, št. 21/05, 114/05)</p> <p>Seznam avtohtonih in tradicionalnih pasem domačih živali (Uradni list RS, št. 77/04)</p>
gozdarstvo	<p>Zakon o gozdovih (Uradni list RS, št. 30/93, 13/98, 56/99, 67/02, 110/02),</p> <p>Uredba o varovalnih gozdovih in gozdovih s posebnim namenom (Uradni list RS, št. 88/05).</p> <p>Uredba o koncesiji za izkoriščanje gozdov v lasti Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 34/96, 70/00)</p> <p>Pravilnik o gozdnogospodarskih in gozdnogojitvenih načrtih (Uradni list RS, št. 5/98, 70/06)</p> <p>Pravilnik o varstvu gozdov (Uradni list RS, št. 92/00, 56/06)</p> <p>Pravilnik o gozdnih prometnicah (Uradni list RS, št. 104/04)</p> <p>Program razvoja gozdov v Sloveniji (Uradni list RS, št. 14/96),</p> <p>Uredba o varovalnih gozdovih in gozdovih s posebnim namenom (Uradni list RS, št. 88/05),</p> <p>Pravilnik o dodatnih ukrepih za preprečevanje širjenja in zatiranje podlubnikov (Uradni list RS, št. 52/05),</p> <p>Pravilnik o gozdnih prometnicah (Uradni list RS, št. 104/04),</p> <p>Pravilnik o gozdnogospodarskih in gozdnogojitvenih načrtih (Uradni list RS, št. 5/98),</p> <p>Pravilnik o izvajanju sečnje, ravnanju s sečnimi ostanki, pravilu in zlaganju gozdnih lesnih sortimentov (Uradni list RS, št. 55/94, 95/04),</p> <p>Pravilnik o varstvu gozdov (Uradni list RS, št. 92/00, 56/06)</p> <p>Pravilnik o financiranju in sofinanciranju vlaganj v gozdove (Uradni list RS, št. 37/05, 87/05)</p>
Lovstvo in ribištvo	<p>Zakon o divjadi in lovstvu (Uradni list RS, št. 16/04),</p> <p>Uredba o določitvi divjadi in lovnih dob (Uradni list RS, št. 101/04)</p> <p>Pravilnik o vsebini načrtov upravljanja z divjadjo (Uradni list RS, št. 111/05).</p> <p>Zakon o divjadi in lovstvu (ZDLov-1; Uradni list RS, št. 16/04)</p> <p>Zakon o morskem ribištvo (ZMR-2; Uradni list RS, št. 115/06,)</p> <p>Zakon o sladkovodnem ribištvo (ZSRib; Uradni list RS, št. 61/06)</p> <p>Uredba o določitvi divjadi in lovnih dob (Uradni list RS, št. 101/04)</p> <p>Uredba o ustanovitvi lovišča s posebnim namenom Brdo pri Kranju (Uradni list RS, št. 114/04)</p> <p>Uredba o ustanovitvi lovišč s posebnim namenom v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 117/04)</p> <p>Uredba o financiranju in sofinanciranju razvoja morskega in sladkovodnega ribištva za leto 2004-2006 (Uradni list RS, št. 25/04)</p> <p>Uredba o financiranju in sofinanciranju razvoja morskega in sladkovodnega ribištva za leto 2007 in 2008 (Uradni list RS, št. 19/07)</p> <p>Odlok o lovsko upravljavskih območjih v Republiki Sloveniji in njihovih mejah (Uradni list RS, št. 110/04)</p> <p>Odlok o loviščih v Republiki Sloveniji in njihovih mejah (Uradni list RS, št. 128/04)</p> <p>Odredba o določitvi ribiških rajonov in ribiških okolišev (Uradni list LRS, št. 17/59, Uradni list RS, št. 9/93, 41/97 - Odl.US: U-I-236/96-9, 20/98, ZSRib-61/06)</p> <p>Odredba o najmanjših dolžinah lovnih rib in o varstveni dobi lovnih rib, rakov, žab in školjk (Uradni list RS, št. 14/93 (20/1993 - popr.), ZSRib-61/06)</p> <p>Pravilnik o vsebini in načinu vodenja katastra lovsko upravljavskih območij, lovišč in lovišč s posebnim namenom (Uradni list RS, št. 8/05)</p> <p>Pravilnik o sprejemu letnih načrtov lovsko upravljavskih območij v Republiki Sloveniji za leto 2005 (Uradni list RS, št. 52/04)</p>
upravljanje z vodami	<p>Zakon o vodah (Uradni list RS, št. 67/02, 110/02 – ZGO, 02/04 – ZZdl-A, 41/04-ZVO1), Resolucija o Nacionalnem programu varstva okolja 2005 - 2012 (ReNPVO) (Uradni list RS, št. 2/06)</p>

	<p>Pravilnik o spremembah in dopolnitvah Pravilnika o določitvi vodnih teles površinskih voda (Uradni list RS, št. 26/06) Pravilnik o določitvi vodnih teles podzemnih voda (Uradni list RS, št. 63/05)</p> <p>Nacionalni program upravljanja z vodami. Resolucija o Nacionalnem programu varstva okolja (sprejeta na vladi RS 2.6.2005). Nacionalni program varstva okolja (NPVO). Junij 2005.</p> <p>Okvirno direktivo o vodah Direktiva 2000/60/ES</p> <p>Direktivo o čiščenju komunalne odpadne vode (21.maj 1991, direktiva Sveta 91/271/EGS)</p>
urejanje prostora in gradnja objektov	<p>Zakon o prostorskem načrtovanju (ZPNačrt ,Uradni list RS, št. 33/07), Zakon o graditvi objektov (ZGO-1-UPB1) <i>Uradni list RS, št. 102/04; 14/05</i></p> <p>Pravilnik o vrstah zahtevnih, manj zahtevnih in enostavnih objektov, o pogojih za gradnjo enostavnih objektov brez gradbenega dovoljenja in o vrstah del, ki so v zvezi z objekti in pripadajočimi zemljišči (Uradni list RS, št. 114/03 in 130/04)</p> <p>Odlok o Strategiji prostorskega razvoja Slovenije (Uradni list RS, št. 76/04) Uredba o prostorskem redu Slovenije (Uradni list RS, št. 122/04)</p> <p>Pravilnik o presoji sprejemljivosti vplivov izvedbe planov in posegov v naravo na varovana območja (Uradni list RS, št. 130/04)</p>
varstvo kulturne dediščine	<p>Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1) Ur.l. RS, št. 16/2008</p> <p>Pravilnik o registru nepremične kulturne dediščine (Ur.l. RS, št. 25/2002)</p>
turizem	<p>Zakon o spodbujanju razvoja turizma Zakon o spodbujanju razvoja turizma (Uradni list RS, št. 2/04),</p> <p>Strategija razvoja turizma v Sloveniji</p> <p>Turistična politika za leto 2007 z usmeritvami za leto 2008</p> <p>Razvojni načrt in usmeritve slovenskega turizma 2007-2011 (RNUST) je Vlada RS sprejela 13. 7. 2006 in je stopil v veljavo s 1. 1. 2007</p>
ostalo	<p>Strategija razvoja Slovenije</p> <p>Strategija regionalnega razvoja Slovenije (2001)</p> <p>Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja (ZSRR)</p> <p>Ur.l. RS, št. 60/1999, 93/2005</p>